

2018/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLVI. ÉVFOLYAM

Magyarok a nagyvilágban

Nemzeti Szalon – Népművészet

A vizet fakasztó Szent László

HONISMERET

XLVI. évfolyam, 5. szám
2018. október

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
GÖNCZI AMBRUS, HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL, SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

ZIKA KLÁRA

SZERKESZTI:

HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:

Budapest V., Magyar u. 40.

Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364

Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu

INDEX 25387

E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és a **Magyar Nemzeti Múzeum**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely

postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben

a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

egy évre 1980 Ft, fél évre 990 Ft

Arculat: Farkas Anna

Technikai szerkesztő: Geiger Annamária

Nyomdai munkák:

Opticult Bt., mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)

ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

A. Gergely András, PhD. kulturális antropológus,
politológus, ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest

Ament-Kovács Bence néprajzkutató,

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest

Blazovich László, DSc. professor emeritus,

ny. megyei levéltárigazgató, Szeged

Bodó Imre helytörténész, Dombóvár

Csendesné Bosits Éva helytörténész, Ajka

Fekete Imre, Dr. állatorvos, Baja

Filip Gabriella főkönyvtáros, II. Rákóczi Ferenc Megyei
és Városi Könyvtár, Miskolc

Gábrriel Tibor történész, Budapest

Gyarmati János muzeológus, Néprajzi Múzeum,
Budapest

Hajdara-Herczeg Hajnalka néptáncoktató, Pásztó

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Imre Lászlóné ny. területi kommunikációs vezető,
MÁV Zrt., Pécs

Kaczián János ny. népművelő-levéltáros, Szekszárd

Kalina Veronika néprajzkutató, Hagyományok Háza,
Budapest

Kiss András, PhD. történész-főlevéltáros,

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

Kováts Dániel, Dr. ny. főiskolai tanár, Budapest

Lanczendorfer Zsuzsanna, PhD. néprajzkutató,

egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem

Apáczai Csere János Kar, Győr

Lukács László, DSc. néprajzkutató, egyetemi tanár,
Székesfehérvár

Lukácsi Zoltán, PhD. székesegyházi kanonok,

győr-szigeti plébános, tanár,

Győri Hittudományi Főiskola, Győr

Magyar Zoltán, PhD. néprajzkutató,

tudományos főmunkatárs,

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest

Pálmány Béla, PhD. ny. levéltárvezető, történész,
Budapest

Pesti János, Dr. ny. egyetemi docens, Pécs

Selmeczi Kovács Attila, DSc. etnográfus, Göd

Székely András Bertalan, Dr. múvelődésszociológus,

Isaszeg

Valentyik Ferenc helytörténész, Dabas

Végső István történész, Kiskunhalas

Viga Gyula, DSc. etnográfus, egyetemi tanár,

Miskolc-Pécs

A borítón:

A vizet fakasztó Szent László

a győr-gyirmóti római katolikus templom oltárképén,

Globocsnig Ferenc festménye, 1850

(Lanczendorfer Zsuzsanna és Lukácsi Zoltán cikkéhez,

Lanczendorfer Zsuzsanna felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

- „Aki nemzetének erkölcsét szebbíti, az hagy maga után háláló fiakat”.
Kazinczy Gábor (1818–1864) (*Kováts Dániel*) 3
Aki túl messzire ment.
150 éve született és 125 éve hunyt el Fenichel Sámuel (*Gyarmati János*) 8

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

- Móricz Zsigmond*: „Abban a pillanatban” a sátorlajújhelyi kisállomáson..... 15

SORSKÉRDÉSEK

- Nemzetpolitikai programok a külhoni magyarság megmaradásáért
(*Székelly András Bertalan*)..... 17
Örökség és megőrzés egy kanadai magyar közösségben (*Kalina Veronika*) 18
Kilenc hónap Magyarlapadon (*Hajdara-Herczeg Hajnalka*)..... 24
Nyergestető. Egy régi-új nemzeti emlékhely tanulságai (*Halász Péter*) 31

HAGYOMÁNY

- Kéz–Mű–Remek. Nemzeti Szalon, 2018, Népművészet (*Ament-Kovács Bence*) 34
Ibikusz darvai. „A bűn nem marad titokban” típusú mondák a magyar folklórban
(*Magyar Zoltán*) 36

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

- Abaúji emberek – a határban és a kertben. Egykori parasztgazdaságok emlékei
Zsiga László szikszói gyűjteményében (*Filip Gabriella*) 42

TERMÉS

A XLVI. Országos Honismereti Akadémia előadásaiából

- Duna kétparti települések a történeti Magyarországon (*Lukács László*)..... 45
Szent László, a vízfakasztó (*Lukácsi Zoltán*) 54
A víz a magyar népdalkincsben (*Lanczendorfer Zsuzsanna*) 61
A Három Város zsidóságának sorsa.
Kecskeméti izraeliták útja a halálkamrákig (*Végső István*) 67
A helytörténet-honismeret a pécsi nyelvészek munkásságában (*Pesti János*)..... 74

KRÓNIKA

- Büszke Kiskun Tábor, 2009–2018 (*Végső István*) 79
Újabb Fekete István-emlékhelyet avattak Bakócán (*Bodó Imre*) 80
Ismét lesz „Ajakai Századok”!
Megalakult az Ajkai Helytörténeti Klub (*Csendesné Bosits Éva*) 81

Egy mindszenti honismerő munkásságának elismerése. A dr. Ávéd János vezette praxis nyerte „Az Év Praxisa a Kárpát-medencében” díjat (<i>Blazovich László</i>).....	82
Helyi elismerés honismereti munkáért. „Tóth Árpád- emlékérmét” kapott Szmolicza József Sándor (<i>Székely András Bertalan</i>).....	84
Dr. Mándics Mihály 90 éves (<i>Fekete Imre</i>).....	87

KÖNYVESPOLC

Töredékek Sós-kút múltjából (<i>Kiss András</i>).....	89
A makulátlanság őszinte hitében (<i>A. Gergely András</i>).....	91
Tanulmánykötet „az ezerarcú vasút”-ról (<i>Imre Lászlóné</i>).....	94
Bonyhád lexikona (<i>Kaczián János</i>).....	95
Párhuzamos útinapló Kazinczy rabságáról (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	97
Olcsvaapáti története (<i>Pálmány Béla</i>).....	98
Centenáriumi emlékkönyv a gyöngyösi tűzvészről (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	100
Könyv és kiállításvezető egy munkaszolgálatos naplójából (<i>Valentyik Ferenc</i>).....	101
Két könyv Cigándról Sőregi János naplóiból (<i>Viga Gyula</i>).....	103
Városunk – Budapesti Honismereti Híradó (<i>Gábrriel Tibor</i>).....	106

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: *Halász Péter*) 111

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2019. (Összeállította: *Halász Péter*)..... 118

A Magyar Kultúra Napja 2019, XXIII. pályázat..... 124

A Magyar Emlékekért A Világban Egyesület (Meve) rendezvényei
a 2018. év II. félévében 126

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaitak lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusán, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrákat szintén elektronikusán küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusanak és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

„Aki nemzetének erkölcsét szebbíti, az hagy maga után háláló fiakat”

Kazinczy Gábor (1818–1864)

1. A címül írt mondat Kazinczy Gábor szájából hangzott el az atyai barát, Szemere Pál felett az Akadémia közgyűlésén mondott emlékbeszédében 1864 januárjában, s három hónappal később Berettőn fölötté is bezárult a családi sírbolt. A kései méltatónak úgy tűnik, mintha az ifjabb pályatárs a maga életútját summázta volna a nyilvánosság előtti utolsó szereplésekor. Több jeles nemzedéktársához hasonlóan munkásságának középpontjában a nemzet szellemi emelése, a nemzettagok erkölcsi gyarapítása, a kulturális örökség gondozása állt. A közéletben elfoglalt helyét, feladatvállalásának irányait, tevékenységében alkalmazott eszközeit tehetségének sokszínűsége, többirányú érdeklődése, kora kihívásainak jellege határozta meg. A társakhoz, a történetekhez való viszonyulásaiban találunk ugyan ellentmondásokat, tévedéseket, kétségtelen azonban, hogy politikai, írói, műfordítói, történészi szerepvállalását egyaránt a hazai közélet és közműveltség gazdagításának szándéka vezérelte. Nehéz megítélni, találunk-e ma „háláló fiakat”, akik ismerik, becsülik őt, de amikor megidézzük alakját és munkásságát, abból indulhatunk ki, hogy ez az életmű a magyar szellemi múlt számon tartandó eleme, hiszen van mit köszönnünk neki.

2. Kazinczy Gábor 200 évvel ezelőtt, 1818. július 18-án született a Zemplén vármegyei Berettő községben (ma Bracovce, Szlovákiában), egy jómódú nemesi család kúriájában. Édesapja, Kazinczy István - Ferenc unokatestvére és barátja - birtokai tisztos jövedelméből élt, hivatalt nem vállalt. Három házasságából tizenkét gyermeke született, kettő kisedeként halt meg; tíz árva maradt utána, amikor 54 éves korában elhunyt. Gábor ekkor már sárospataki diák, s anyja, Boronkay Róza ezután is gonddal támogatta tanulmányaiban, tehetsége kibontakoztatásában. Az ifjú már otthon is könyves környezetben nevelkedett, természetes, hogy a kollégium könyvtárát rendszeresen igénybe vette; komolyságát, munkaszeretetét említik kortársai. Apjának elvesztése megviselte, betegeskedett, ezért anyja a környezetváltás mellett döntött; egy évig Késmárkon, majd három éven át Eperjesen tanult tovább. Alkalma volt ott német nyelvtudásának fejlesztésére, a klasszikus irodalom olvasására, történelmi munkák tanulmányozására. Közben, 1830-ban meglátogatta tekintélyes nagybátyját széphalmi otthonában, s ez a találkozás az írói munkálkodáshoz adott ösztönzést. 13 évesen már drámát, verset, történelmi tanulmányt írt, német mesét, Goethét fordított, s feltűnő bátorsággal Galeotto Mátyás királyról szóló művének magyar fordítását nyújtotta be a cenzornak. Akkor nem tanácsolták kiadását, csak 1863-ban jelenhetett meg.

Kazinczy Gábor

Amikor 1832-ben Sárospatakra visszatért, olyan közegbe került, amely újabb lökést adott irodalmi és közéleti érdeklődésének tágitásához, képességeinek tudatosításához. Az irodalmi diáktársaságok pezsgő életének időszakában ez a hazai neveléstörténetben, ezekben a tehetséges ifjak a magyar nyelv ápolása, a történelmi múlt megbecsülése mellett megerősödtek a nemzeti ügyek iránti felelősségben. Az akadémiai ifjúság létrehozta a Sárospataki Magyar Nyelvmívi Társaságot, amelynek 1832 őszén Kazinczy Gábor is tagja lett, s a következő tanévben Majoros András tanárelnök oldalán már ő az ifjúsági vezető. 1834-ben kiadták *Parthenon* című antológiájuk első kötetét, amelyben Kazinczy Gábor egy romantikus novellával és két verssel mutatkozott be. Első és egyetlen verseskönyve Sárospatakon jelent meg 1835-ben *Szerelem könnyei* címmel, amelyben tizenhat érzelmes költemény olvasható Kölcsey Ferenc, Kisfaludy Sándor, Szemere Pál, Vörösmarty Mihály hatása alatt. Könyve nem keltett visszhangot, csalódottan határozta el, hogy soha többé nem ír verset. Néhány szépprózai kísérlet mellett később a fordításban, a történelmi bűvárlatban, a szöveggondozásban találja meg az adottságainak leginkább megfelelő tevékenységi formát. Tapasztalatot szerzett Sárospatakon irodalmi csoportosulások szervezéséhez, lapalapítási kísérleteihez. Ott fejlődött ki az a képessége, hogy későbbi pályája során többször is középponti alakja lehessen a törekvő ifjú nemzedéknek.

3. Az iskolai tanulmányokat jogi gyakorlat követte az akkori rend szerint, s Kazinczy Gábor a távoli, zempléni kisvárosból a valós politikai színtérre, Pozsonyba, majd Pestre került. Nem volt felkészületlen, hiszen Sárospatakon nemcsak elméleti képzésben részesült. Ott - Szemere Bertalan kezdeményezésére - sajátos képzési formát alkalmaztak: Nándor vármegye néven hívtak létre egy olyan szervezetet, amelyben a megyei politizálást imitálhatták. Kazinczy Gábort a főispáni tisztre választották meg, már ott kitűnt szónoki talentuma. Az 1832-ben összehívott országgyűlés utolsó szakaszában, 1835 novemberétől 1836 májusáig fél évet töltött Pozsonyban. Sógorát, Lónyay Gábort, Zemplén vármegye liberális követét kísérte, s a jurátusok társaságában a reformokért lelkesedők barátságát kereste. Megismerkedett Deák Ferencsel, Palóczy Lászlóval, hallhatta Kölcsey Ferenc, Wesselényi Miklós beszédeit, azonosult az ő elveikkel.

Pesten ügyvédbojtárként folytatta joggyakorlatát, megfigyelhette a bécsi udvarnak a reformerek megbüntetését célzó pereit; főnöke Kossuthnak, Wesselényinek a védője volt. Utolsó vizsgáit letéve, 19 éves korában hites ügyvédi képesítést szerzett. Emberi kvalitásai: műveltsége, friss szelleme, vonzó megjelenése, hatásos beszédkészsége a haladásért lelkesedő ifjak pesti körében népszerűvé tették; rendszeresen összejöttek Kazinczy szállásán vagy a Privorszky kávéházban; megengedhette magának, hogy barátait vendégül lássa. Csoportjukat gúnyosan *Ifjú Magyarországgént* emlegették, s 1840-ig Kazinczy Gábort tekintették vezérüknek.

Annak ellenére, hogy a hatalom, a cenzúra lap- és könyvkiadási kísérleteit sorra elgáncsolta, Kazinczy megszakítás nélkül folytatta irodalmi munkásságát. Nagybátyjához hasonlóan ő is a fordításban látta fő hivatását, frissen közvetíteni kívánta a korabeli európai kulturális áramlatok képviselőinek munkáit. Bámulatos nyelvtudása képessé tette a friss tájékozódásra. Lengyeleket (Adam Mickiewicz, Zygmunt Krasiński), franciákat (Robert de Lamennais) fordít, bemutatja a német irodalom Goethe utáni nemzedékének (Karl Glutzkow, Heinrich Heine, Ludwig Börne) néhány művét. Szenvedélyesen dolgozott, fordításainak többsége azonban nem jelenhetett meg azonnal, kéziratban maradt ránk ezek a művei. A lapokban mégis egymás után közölte átköltéseit franciából, németből, angolból, spanyolból, cikket írt az orosz irodalomról, finn népmeséket adott ki, a folklór iránti érdeklődését az általa szép számban közzétett regék, balladák, legendák mutatják.

Az 1830-as évekre jellemző termékenysége elismerésre méltó, de nem mindig sikerült a maradandó értékek közül választani lefordítandó műveket. E tevékenység használatában abban jelentkezett, hogy csiszolhatta írói ábrázolásmódját, és hogy megismerte kora külhoni irodalmi termését, a friss irányzatokat; a német és a francia irodalmi élet mellett bepillantást nyert az angol és az orosz irodalom világába is. Újra kísérletezett versírással, novellái jelentek meg, s kiadta *Malvina* című regényét, amely egy francia író keleti novellafüzérének átültetése. Minden törekvése ellenére nyelvezetének dagályosságán nem tudott érdemben enyhíteni, ezért mondhatta róla Jókai: „*Mi kár, hogy nem tudott úgy írni, ahogy beszélt.*”

1838 júniusában meghalt Kazinczy édesanyja, aki gondos figyelemmel, erkölcsi és anyagi támogatással segítette elő fiának előrehaladását. Az örökség körüli pereskedés megrontotta a testvéreivel való kapcsolatát, mégis egyre többet kellett az osztályrészeül kapott berettői birtok gondjaival foglalkoznia. Az otthonteremtés vágya készítette házasságra, egy vagyonos család gyermekét, Fáy Emmát vette feleségül, s 1840. november 30-án Berettón megszületett egyetlen gyermekük, Arthur fiuk. Egyre több tényező készítette tehát arra Kazinczy Gábort, hogy elhagyja Pestet, visszatérjen Zemplénbe. Lehangozta például, hogy lapalapítási kísérlete hatszor vallott kudarcot a cenzúra szigorúsága miatt, s számos drámafordítása kiadatlan maradt, hogy a hatalom, a kancellária figyeltette és gátolta, s hogy konfliktusa támadt Bajza Józseffel, a nagy tekintélyű kritikussal.

4. Tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy a vidék csöndjében való bezárkózás következett; a küzdőtér változott meg csupán. Írásokkal a *Pesti Hírlap* tudósítójaként jelentkezett, időszzerű helyi és általánosabb politikai jelenségekről mondott határozott, olykor kíméletlen véleményt. A szerkesztő, Kossuth Lajos elsősorban zempléni tudósításokat várt tőle, a helyi ügyek azonban alkalmat adtak Kazinczynak, hogy azokat tágabb keretben helyezze el. A soknemzetiségű Zemplén vármegyében megszólalt a jobbágyok védelmében; becülte a szláv ajkú népet, de a pánszlávizmust elítélte. Van mondanivalója a vallásszabadságról, a népiskolák létesítésének szükségességéről, hogy ne a tudatlanság, a babonás hit legyen a meghatározó. A gyakorlatias témák is érdekelték, mint a vízszabályozás, a közvilágítás szükségessége, az újoncoszás visszasságai. A *Honderűben*, az *Életképekben*, a *Regélő Pesti Divatlapban* is megjelent. A haladás elkötelezettje volt, friss szelleme, problémaérzékenysége, harckészsége egyedivé tették cikkeit. Rendszeresen bejárt Zemplén megye levéltárába, hogy hódoljon egyik szenvedélyének, a történelmi kutatásnak.

Gyakran tartózkodott Sátoraljaújhelyen, hogy részt vegyen a megyegyűléseken, találkozzék küzdőtársaival. A zempléni politikát – többek között – az innen elszármazó Kossuth Lajos szelleme, a többször követte választott Lónyay Gábor, az 1843-ban alispánnak megválasztott András bátyja, majd Andrassy Gyula alakította. Ha hiányzott is a pesti ifjak társasága, továbbra is kereste a barátság, az együttműködés alkalmait. 1841-ben elvállalta a Zempléni Casino titkári tisztét, ahol 1846 nyarán Széchenyi Istvánt, 1847 júliusában pedig Petőfi Sándort fogadták. A költő útileveiben, s egyik Koltón született versében méltatja Kazinczy Gábor tehetségét: „*valódi csodagyereke a természetnek a szónoklatban*”, „*hős pályatársam, lelkem rokona*”, írja róla. A Zempléni Casino keretei közt táncmulatságokat, színelőadást, hangversenyt rendezett. Szociális érdeklődését jelzi, hogy ő teremtette meg az első sátoraljaújhelyi óvoda alapját a bálók jövedelméből. Számíthattak rá a választási küzdelemben, 1847-ben megszervezte a radikális Szegénylegények Egyesületét az ellenzéki eszmék terjesztésére, a jelöltjeik melletti korteskedésre. Közben megválasztották a bodrogközi járás főszofigabírójának, ránc maradt jelentései is tükrözik problémaérzékenységét: őszinte képet fest a közállapotokról, az adózó nép terheiről.

Közben magánélete, házassága válságba került. Felesége idegbántalmait Pesten, Szliácson sem tudták gyógyítani, a gyógykezelés költségei veszélyeztették korábbi anyagi biztonságukat. Ellentétjeik végül a válásig vezettek.

**Kazinczy Gábor sárospataki szobra
Petőfi soraival, Maugsch Gyula műve
(Kemecsei Balázs felvétele)**

Az 1848-as forradalom nyitott új teret Kazinczy Gábor számára, június 24-én a sátoraljaújhelyi járásban követték választották. Az országgyűlés egyik jegyzője lett, tagja a választfelirati bizottságnak. Kezdetben a Petőfi és Kossuth által képviselt irányzat támogatója, de hamarosan inkább a Széchenyi által képviselt útra tért át. Ezt a fordulatot nem várták tőle, de ő nem volt republikánus, elfordult Kossuthtól, a forradalomtól; hasonló fejleményt látunk Eötvös József, Trefort Ágoston, Wesselényi Miklós magatartásában is. De Kazinczy nem menekült külföldre, követte a kormányt Debrecenbe. Megnyilatkozásaiból kitűnik, hogy az alkotmányossághoz ragaszkodott, a kiegyezés lehetőségét nem adta föl. Vezéralakja lett a félszáz képviselőt tömörítő ügynevezett Békepártnak, amelyben olyan közbecsülésnek örvendő személyiségek álltak mellette, mint az író Kemény Zsigmond és Jókai Mór, Nyáry Pál, Almási Pál házelnök, Csengery Antal, Pálffy János. 1849. február 22-én megindították az *Esti Lapok* című hírlapjukat, amelynek Kazinczy egyik szerkesztője lett. A lapnak csak 26 száma jelenhetett meg, célzatosága egyszerűsítve úgy foglalható össze, hogy kiállt a 48-as törvények mellett, de szerzői nem akartak tovább lépni, a szabadságharcot nem tekintették forradalomnak. A lap mellett a Kazinczy debreceni

otthonában tartott összejövetelek fogták össze ezt a csoportot, ott a követendő lépéseket megbeszélhették. Kossuth népszerűsége tetőfokán volt ekkor, a békepártiak elleneztek forradalmi lépéseit, mégis tudomásul vették a Függetlenségi Nyilatkozatot, Kazinczy országgyűlési felszólalásaiban a parlamentarizmus fenntartása, a törvényesség betartása mellett állt ki. Görgey Artúr támogatását próbálták megnyerni egy olyan szervezkedéshez, amely eléri a nyilatkozat visszavonását. Amikor az országgyűlés június 2-án visszatért Pestre, Kazinczy távol maradt, vidéken élte át a következő időszakot.

A bukás után a képviselőket egyetemesen halálra ítélték. Kazinczyt letartóztatták, aztán beteg fiához hazaengedték, de 1850 tavaszán több ízben beidéztek Pestre, ahol pörében szabadlábbon védekezhetett. Védőiratában azzal igyekezett menteni magát, hogy közismerten szemben állt Kossuthal. Július 20-án - mintegy 200 képviselővel együtt - megszületett számára a felmentő ítélet.

5. Kazinczy Gábor életének 1850 utáni szakaszát sokan remeteségnek tekintik. Feleségétől elszakadva visszavonult a borsodi Bánfalvára, sógora nővérének, Vladár Józsefné Lónyay Saroltának a kastélyába, ahol menedéket, csöndes munkálkodásához nyugalmat talált. Erre a békés otthonra valóban szüksége volt mind az adott történelmi helyzet nyomása, mind magánéletének válsága mellett. Társai közül sokan kényszerültek visszavonulásra, nem volt egyedül az esete. Pesttől távol valóban új, zártabb életrend következett, de

azt folytatta tovább, ami korábbi éveit is jellemezte, tette, amit az adott hazai körülmények között tehetett. A gazdálkodás, kertészkedés mellett végezte az általa megismert történeti források feldolgozását; kapcsolatban állt a gömöri Hanván lelkészkedő Tompa Mihállyal, a Miskolcon élő Lévy Józseffel, a Sárospatakra visszavonult Erdélyi Jánossal, a Miskolcon vendégszereplő Egressy Gáborral, sőt, Arany Jánossal és Kemény Zsigmonddal is. Toldy Ferencsel együttműködve az igen szűkösre kényszerült publikálási lehetőségeket is kezdte kihasználni 1851 tavaszától. Igen kiterjedt levelezést folytatott, ez is cáfolja a remetelétet. Kazinczy Ferenc irodalmi hagyatékát régóta gyűjtötte, már édesanyja is vásárolt neki a frissiben gazdátlanra lett széphalmi iratanyagból, kínálkozott tehát a feladat e gazdag szellemi örökség közzétételére. 1859-ben, nagybátyja születésének centenáriuma alkalmából ő is a figyelem középpontjába került, tanúja volt a nemzeti felbuzdulásnak. Történeti kutatásai főként a XVI. és XVII. századra összpontosultak, s újra voltak folklórkiadványai. Tudományos elismerések érték: 1858-ban az Akadémia levelező tagja lett, 1860 nyarán pedig a Kisfaludy Társaság választotta tagjai közé.

Hogy Kazinczy Gábor nem lett a maga szűk körébe bezárkózó remete, az is bizonyítja, hogy amikor átmenetileg újra megpezdült a magyar közélet, ő is a porondra lépett: 1861-ben követként jelenik meg az országgyűlésben, a Deák vezette felirati párthoz csatlakozott. Nagy hatású beszédet is mondott, amely *A magyar államiság jogának védelme az osztrák politika ellenében* címmel jelent meg nyomtatásban, s amely a legnagyobb szónoki sikere lett. Bécs nem mutatott engedékenységet, Kazinczy visszatért Bánfalvára.

6. Az utolsó három év – betegeskedése ellenére – szorgos munkálkodással, Molière fordításával, értékes történeti források és a Kazinczy-hagyaték közzétételével telt; közeli barátaival kapcsolatot tartott, levelezésbe kezdett Arany Jánossal. Egyre többször panaszkodott azonban romló egészségi állapotára. 1864. április 18-án hunyt el, a bánfalvi református egyház anyakönyvének bejegyzése szerint a „*halál oka: szívkörség, lép és májbajok*”; Erdélyi János búcsúzott tőle a temetésen, testvérei a berettői családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Kazinczy Gábornak mindössze 45 esztendő adatott, s egyes méltatói torzónak tekintik alkotómunkáját. Ha tekintetbe vesszük, hogy már 13 éves korában szellemi produktummal jelentkezett, s három évtizeden át szakadatlanul alkotott, termékenynek és teljesnek tekinthetjük az életművet. Közgyűjteményeinkben igen nagy számban található kiadatlan kéziratok, kortársai közül nem sokan mutathatnak fel az övéhez hasonló mértékű termést.

Aki a forradalmiságot tekinti egy politikai magatartás mércéjének, az joggal mondhat bírálatot Kazinczy Gábor fölött, s hibáztathatja, hogy nem Petőfi és Kossuth oldalán maradt végig. Aki viszont a lépésről lépésre való előrehaladás elősegítését, a reformok szolgálatát értéknek tartja, pozitív képet rajzolhat róla. Irodalmi pályafutása megítélésében ugyancsak tehetünk megkülönböztetést. Kazinczy Gábornak nincs kiemelkedő alkotói rangja, ugyanakkor – példaképéhez, Kazinczy Ferenchez hasonlóan – el kell ismernünk érdemeit az irodalmi életnek mint kulturális mozgásnak a fejlesztésében, a világirodalmi horizont tágításában. A magyar művelődéstörténet számon tartandó szereplője volt, a „*haláló fia*” között gondolunk rá születése bicentenáriumán.

Kováts Dániel

Aki túl messzire ment

150 éve született és 125 éve hunyt el Fenichel Sámuel

Túl messzire ment. A nagy hegy felé. Ugyanis, ha valaki a partvidékről odamegy, vagy onnan a parthoz jó, annak meg kell halnia. Bíró Lajos szerint így feleltek a bennszülöttek Fenichel Sámuel halálát firtató kérdésére, amikor 1897 augusztusában az új-guineai Bonguban felkereste utolsó lakóhelyét.¹ Márpedig alig 15 hónapos ott-tartózkodása során Fenichel többször is megkísérelte, hogy behatoljon a talán nem is véletlenül a világ végének elkeresztelt Finisterre-hegység láncai közé.

Fenichel Sámuel
(Néprajzi Múzeum F 3368)

Nagyenyedi szülővárosából nézve kétségtelenül a világ végének tűnhetett. Az ottani Bethlen Kollégiumban alakult ki szakmai érdeklődése, és ébredt fel benne a vágy távoli világok megismerése iránt. Egyik legkedvesebb tanára Elekes Károly, akit többször is elkísért vadászútjára, vezette be az állatpreparálás műhelytitkaiba,² az ornitológia iránti érdeklődését pedig Csató János Alsó-Fehér vármegyei alispán és ismert ornitológus ébresztette fel, akitől egyszersmind a mádrpreparálás mesterségét elsajátította.³

A legnagyobb hatást azonban Herepey Károly, az ásványtan és régészet tanára gyakorolta rá, aki magával vitte az ispánlaki és bedelői ásatásaira. Az ő nyomdokain haladva tárt fel temetkezéseket ezeken a Nagyenyedhez közeli településeken 1887 nyarán és őszén. Ez követően kapcsolatba lépett Hampel Józseffel, a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának őrével,⁴ és három ásatási beszámolót is közreadott az *Archaeológiai Értesítő*ben.⁵

A kollégium évkönyvei szerint a gimnázium 5. osztályát félbehagyva 1886-ban megszakította tanulmányait, és rövid ideig gyógyszerészgyakornoknak állt, majd szülei beírták a helybeli vincellérképzőbe. 1888

tavaszán Herepey ajánlólevelével a zsebében Bukarestbe érkezett, ahol a helybeli magyarok támogatásával az Állatorvosi Főiskola alkalmazta preparátorként. A következő év májusától a bukaresti Nemzeti Múzeumban sikerült elhelyezkednie, a Régiség-tár gyűjteményeit

1 *Bíró Lajos* levele, Simbang, Finschhafen, 1899. január 26. NM EA (Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívum) 2974.

2 *Bakó Botond*: Fenichel Sámuel életútja és emlékei Nagyenyeden. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 12. 1993. 57–64.

3 *Madarász Gyula*: Fenichel Sámuel ornithológiai gyűjtése az új-guineai Finisterrehegységben (1892–93). *Aquila* 1894. 3–4. 72–106.

4 *Hampel József* levele Fenichelhez, 1888. október 12. NM EA 2974

5 *Fenichel Sámuel*: A szász-újfalusi és paczalkai katlan-sírokról. *Archaeológiai Értesítő* 8. 1888. 261–266.; *Fenichel Sámuel*: Gyertyánosi és bedelői halomsírokról. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 65–69.; *Fenichel Sámuel*: A bedelői »la furcs-i« határbeli tumulusok. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 160–163.

rendezte, és az igazgató, Grigore Tocilescu ásatását vezette a dobrudzsai Adamclisiben,⁶ de arra is jutott ideje, hogy a románok vízkereszt-i szokásairól és a dobrudzsai tatárokról szóló leírásokat küldjön a nagyenyedi *Közérdek* című lapnak vagy különféle restaurálási eljárásokról jelentessen meg közleményeket.⁷ 1889 márciusában tagjai sorába fogadta a Királyi Magyar Természettudományi Társulat,⁸ és nagyjából az idő tájt nyert felvételt az Országos Régészeti és Embertani Társulatba is.⁹ Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy 23 éves korára nem pusztán komoly ambíciókkal rendelkezett, de figyelemre méltó jártasságot szerzett az ornitológia, a régészet és a néprajz terén.

Bukarestben került ismeretségbe Albert Grubauer német ornitológussal, aki dobrudzsai madarak és tojások beszerzésével bízta meg. Levelezésük során merült fel egy közös óceániai gyűjtőút terve, s mivel Grubauer saját tudományos képzettségét gyengének ítélte, örömmel vette Fenichel ajánlkozását,¹⁰ aki lemondott bukaresti állásáról. Nagyenyeden át 1891. augusztus 13-án érkezett Budapestre. Minden bizonnyal már ekkor tevékeny szerepet játszott a Nemzeti Múzeumnak történő néprajzi gyűjtés, de Xántussal és Hunfalvyval nem tudott kapcsolatba lépni, nem úgy Madarász Gyulával, a múzeum madártani osztályának vezetőjével, és lehetősége volt a múzeum ornitológiai gyűjteményének tanulmányozására is. Augusztus 16-án már Bécsben volt, az ottani múzeumok megtekintése után érkezett Münchenbe,¹¹ ahol Grubauerrel hat hétig dolgoztak az expedíció felszerelésének összeállításán. A 3–4 évre tervezett expedíció költségeire kétszáz ezer márkát irányoztak elő, szakszemélyzetét Grubauer mellett egy fényképész–rajzoló, egy orvos és Fenichel mint preparátor és gyűjtő alkotta. Az expedíció célja Holland-Új-Guinea „... tudományos kutatása és mindennemű múzeumi, néprajzi, de különösen ornitológiai gyűjtések eszközlése...”.¹² Választásuk azért esett Új-Guinea holland uralom alatt álló nyugati felére, s nem az 1884 óta német fennhatóság alatt álló északkeleti területre, Kaiser Wilhelmslandra, mert amikor a Neuguinea-Kompagniehoz fordultak útbaigazításért, nyilvánvaló lett számukra, hogy az akadályokat szándékozik gördíteni útjukba.¹³ Ennek hátterében minden bizonnyal az állt, hogy az akkoriban rendkívül piacképes természettudományi, néprajzi és régészeti tárgyak ugyanolyan gazdasági cikknek számítottak, mint bármely nyersanyag, mezőgazdasági vagy ipari termék, következésképpen Grubauerék expedíciója alapjaiban sértette az Új-Guinea gazdasági kiaknázásba investáló társaság érdekeit.

Fenichel szeptember 1-jén utazott tovább Hamburgba, ahol éppúgy felkereste a műkereskedő Umlauff cég tulajdonosát, mint Carl W. Lüderst az etnológiai múzeum igazgatóját, mindkettőjükkel abban állapodva meg, hogy gyűjteményeket küld Új-Guineából.¹⁴ Grubauerrel kötött megállapodásától függetlenül Fenichel tehát minél több intézménnyel igyekezett olyan kapcsolatot kialakítani, hogy akár természettudományi, akár néprajzi gyűjtemények piacot találjon.

6 Bakó i. m.; *Bodrogi Tibor*: Fenichel Sámuel. Ethnographia 1954. 567–580.

7 *Fenichel Sámuel*: A „vízkereszt-nap” a románoknál. *Közérdek*. 1889. VIII. évf. 7. szám; *Fenichel Sámuel*: A dobrudzsai tatárokról. *Közérdek* 1891. május 3.; *Fenichel Sámuel*: Rozsdás fém-régiségek. *Archaeológiai Értesítő* 10. 1890. 286–288.; *Fenichel Sámuel*: Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 191–192.

8 *Természet Világa* 139. évfolyam, 8. szám, 2008. augusztus.

9 Nyugta Fenichel tagdíjáról, 1890. június 13. NM EA 2974.

10 *Bodrogi Tibor*: i. m.

11 *Fenichel Sámuel* naplója, NM EA 4486.

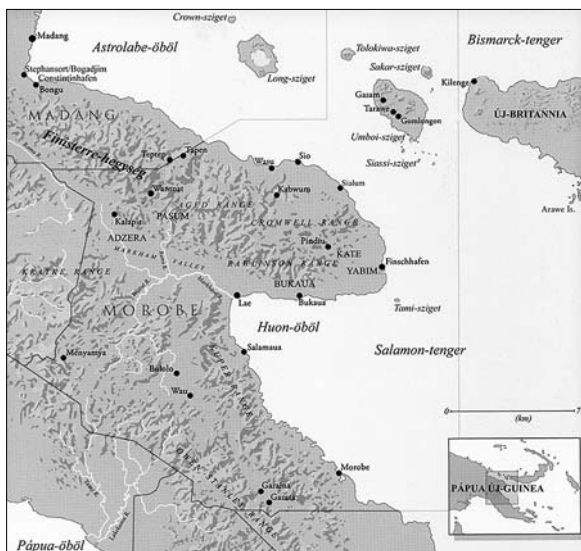
12 *Veress Endre*: Magyar utazó Ausztráliában. *Vasárnapi Újság* 39 (4.) 1892. január 24. 66–67.

13 *Fenichel Sámuel* levele Madarász Gyulának, München, 1891. szeptember 3. NM EA 2974.

14 *Fenichel Sámuel* naplója, NM EA 4486.

Hamburgból szeptember 30-án indult útnak, és Amszterdam, ahol megtekintette a Rijksmuseumot, majd Southampton és Genova – itt csatlakozott hozzá Grubauer – érintésével Szingapúron át a jávai Soerabayára (Surabaya) hajózott. Onnan azonban, részben közlekedési nehézségek, részben kolerajárvány miatt vissza kellett térniük Szingapúrba, és Német-Új-Guinea felé venni az irányt.¹⁵ 1891. december 22-én érkeztek meg az Astrolabe-öbölbe. A kezdeti napokban Wilhelm Frobenius misszionárius orvos vendégei voltak Stephansortban, ahol Fenichel azonnal nekilátott a gyűjtésnek, és a szüleinek küldött listából kitűnik, hogy néhány nap alatt tájékozódott azokról az árucikkekről, amelyeket *ethnographicákra* tudna cserélni.¹⁶ Szilveszter napján Constantinhafenbe költöztek át, mivel az Új-Guinea Társaság az egyik pápua faluban, Bonguban házat bocsátott a rendelkezésükre. Már ekkor malária tüneteit vette észre magán, egészségi állapota ettől kezdve hullámzó volt, naplójában és leveleiben visszatérően panaszkodott váratlanul érkező maláriás rohamokra. Ennek ellenére rendületlenül folytatta zoológiai és néprajzi gyűjtéseit. Egyik, Bongu-beli gyűjtéséről ezt jegyzete fel naplójában: „... sikerült egy pár potyaértékű áruért igen szép nyilakat, bálványt, köfeszéket, haj-, kar- és melldíszeket és számos más fontos ethnographiai tárgyat s 2 koponyát szerezni. A szerzett tárgyak között van szép pálma ből készült Canoe model, melyet bizonyos ünnepek alkalmával fejen hordoznak.”¹⁷ Tárgyak beszerzése mellett a helyi nyelvet is igyekezett elsajátítani, estéit szavak összeírásával és tanulásával töltötte.

Ebben a helyzetben érte Grubauer közlése, aki alig egy hónapos új-guineai tartózkodást követően, terveiket felad-

Német-Új-Guinea

Astrolabe-öböli bennszülöttek (Fenichel Sámuel felvétele, Néprajzi Múzeum F 3023)

15 Fenichel Sámuel levelei szüleinek, Hamburg, 1891. szeptember 27.; Southampton, 1891. október 6.; Szingapúr, 1891. november 11.; Soerabaya, 1891. november 24. NM EA 2974.

16 Fenichel Sámuel naplója 1891. december 25–30. NM EA 4486; illetve levele szüleinek Bogadjim, 1891. december 26. NM EA 2974. A szüleitől kért cserecikkek között tükrök, bicskák, varrótük, különféle üveggyöngyök és festékek, horgok, szivarok, sípok, szájharmonikák, csengettűk, szövetek szerepeltek, tehát részben a korábban fémek nélküli őslakosok életét megkönnyítő eszközök, részben díszítésre szolgáló anyagok és élvezeti cikkek.

17 Fenichel Sámuel naplója, 1892. január 21. NM EA 4486.

va a hazatérés mellett döntött.¹⁸ Noha a helyi hatóságok kötelezték Grubauert, hogy Fenichel hazautazásának költségeit is biztosítsa, ő nem akart dolgvégezetlenül, gyűjtemény és piacképes áru nélkül hazatérni, így mindössze 150 márkával a zsebében Új-Guineában maradt. Létfenntartása és gyűjtéseinek fedezése érdekében több európai és ázsiai múzeumnak, köztük a budapesti Nemzeti Múzeumnak is feljánlotta szolgálatait. Az akkoriban még teljesen feltáratlan hegyvidékre irányuló felfedező- és gyűjtőútja költségeire 800–1000 forint segélyt kért, továbbá jó minőségű sörétes puskát és 2000–3000 patron.¹⁹ Madarász Gyula mindkét kérésének eleget tett, és tartósításhoz szükséges spirituszt, nátront, és apró állatok fogására szolgáló egérfogókat is küldött a múzeum, továbbá kilátásba helyezték, amennyiben ügyesen gyűjt és preparál, további segélyt kap. Miután március 20-án Grubauer elutazott, kifizetve a német hatóságoknak azt az 500 márkás kauciót, ami ahhoz volt szükséges, hogy Fenichel természettudományi és etnográfiai gyűjtőként továbbra is Német-Új-Guinea területén maradhasson,²⁰ április közepéig Gorimában tartózkodott, idejét gyűjtéssel és a környék lakosainak megismerésével töltötte. Két gyűjtőutat is tett a Bili Bili szigetre, ahol gazdag néprajzi anyagot cserélt.²¹ Több hónapnyi pénztelenséget követően, az év közepén kapta meg a Nemzeti Múzeum ornitológiai gyűjtésre szánt 1350 márkás támogatását, s mivel a Finisterre-hegységet látta a legígéretesebbnek ilyen gyűjtés céljára, úgy döntött, hogy Bonguban épített expedíciós bázisként szolgáló házat, feladva a Dampier-szigetre tervezett expedíciójának tervét. A szigetet ugyanis kizárólag néprajzilag tartotta érdekesnek, s etnográfiai szempontból addigi eredményeit amúgy is különösen jónak értékelte. Mint szüleinek írta „... gyűjteményem 20–25 ládára rúg, melynek igen jelentékeny tudományos értéke van”.²² Egy hónappal később küldött leveleiben már arról számolt be, hogy több expedíciót is vezetett a Finisterre-hegységbe, ahol „a lakosok tanulmányozása” és geográfiai tapasztalatok mellett 90 madarat ejtett el, és 71 preparált példányt, a hozzájuk tartozó jegyzetekkel és adatokkal már útnak is indított, újabb támogatást kérve a múzeumtól, minthogy az előzőnek több mint a felét elköltötte. Néprajzi gyűjteményének gyarapodása mellett arról is beszámolt, hogy „... sok a maga nemében unikum tárgyának vagyok a birtokában, a melyet még utazó nem ismert főleg a hegyi pápuák műveiből”. Ezt az anyagot – feltehetően, mivel nem a múzeum pénzén gyűjtötte, és saját tulajdonának, anyagi forrásának tekintette – nem adta hajóra, hanem maga szándékozott Európába szállítani.²³ Erre utalhatott következő, szüleinek küldött levelében. Ebben arról írt, hogy a Nemzeti Múzeumnak elküldött újabb 44 kitömött madárral, s még egy későbbi küldeménnyel „... biztosan le lesz quittolva a 800 forint, és így nagyon érdekes mintegy 8000–10.000 darabból álló néprajzi gyűjteménynek valamint 2000–3000 db rovar és egyéb természettudományi tárgy gyűjteménynek adósság nélküli ura vagyok... ha a gondviselő megengedi, hogy gyűjteményemet szerencsésen Európába látom... szép pár ezerforintra lesz becsülhető”.²⁴ A Nemzeti Múzeum vezetése minderről teljesen másképp gondolkodhatott, mert Madarász Gyula ugyanazon napokban írott levelében úgy fogalmazott, hogy „kérem

18 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Konstantinshafen, 1892. január 27. NM EA 2974.

19 Uo.

20 Bodrogi i. m.

21 Fenichel Sámuel naplója. NM EA 4486.

22 Fenichel Sámuel levele szüleinek, „Jomba” bei Friedrich Wilhelmshafen, 1892. július 6., illetve Madarász Gyulának „Jomba Estate” Friedrich Wilhelmshafen mellett, 1892. július 8. NM EA 2974. Ez utóbbi levelében 25–28 ládányi néprajzi anyagról ír.

23 Fenichel Sámuel levele szüleinek, Bongu, 1892. augusztus 28., illetve Madarász Gyulának, Bongu, 1892. augusztus 31. NM EA 2974.

24 Fenichel Sámuel levele szüleinek, Bongu, 1892. október 18.; NM EA 2974.

az *ethnographiai gyűjtést is nekünk küldeni*”. Ugyanakkor Pulszky Ferenc nevében azt az ígéretet tette, hogy amint első küldeménye megérkezik, január elején 1000 forintot fognak küldeni, aminek kézhezvételére márciusban számíthat.²⁵ Fenichel válaszából az derül ki, hogy eleget tenne Madarász kérésének, ám nem rendelkezik a csomagoláshoz szükséges ládával, de amint a Szingapúrból rendelt ládák megérkeznek, útnak indítja az „*ethnographiai küldeményt*” is. Addig harmadik, egyebek mellett 150 madárbőrt tartalmazó ornitológiai gyűjteményét küldi.²⁶ Utolsó, negyedik küldeményét 1893. február 12-én adta postára, ám az megfelelő csomagolóanyag híján nem tartalmazta sem 1000 darabos lepkegyűjteményét, sem néprajzi anyagát. Pénze akkorra már teljesen elfogyott, várta a Nemzeti Múzeum úton levő támogatását, ugyanakkor bízott benne, hogy a Német-Új-Guinea Társaság és a helyi kormányzó érdeklődése anyagi támogatásban is tetet ölt, lehetőséget biztosítva a Finis-terre-hegység ismeretlen tájainak felkutatására. Egyúttal azt is eldöntötte, hogy ez után az expedíció után a Ruo-szigetre helyezi át főhadiszállását, és onnan tesz kirándulásokat a Hansemann-hegységbe, majd május–júniusban végleg hazatér.²⁷

Erre azonban már nem került sor. 1893. március 6-án a betegség ledöntötte a lábáról. Noha a következő napon a rajnai missziós társaság orvosának, Wilhelm Frobeniusnak utasítására beszállították a stephansorti kórházba, a gondos ápolás ellenére március 12-én meghalt.²⁸ Halálának okaként a szingapúri konzul levelében gyomorfekély szerepel, míg Frobenius a maláriát nevezi meg.²⁹ Fenichel haláláról hagyatékának gondozója, a konstantinshafeni missziós állomás vezetője, Stanislaw Kubary értesítette a szülőket,³⁰ majd ő gondoskodott arról is, hogy Fenichel gyűjteményét a berlini Museum für Völkerkundéba szállítsák, ahova 1894. április elején érkezett meg. Ott vette át a Néprajzi Osztály segédőre, Jankó János,³¹ mivel a vallás- és közoktatásügyi miniszter 6000 forintos különtámogatásának köszönhetően a Nemzeti Múzeum megvásárolta.³²

Így tehát zoológiai gyűjteménye mellett végül Fenichel néprajzi anyaga is Magyarországra került. Ez utóbbival kapcsolatban azonban számos, máig nyitott kérdés merül fel. Mindenekelőtt az, hogy a madarak beszerzésével megbízott Fenichel miért kezdett néprajzi gyűjtésbe, volt-e arra vonatkozó megbízása.

A szóban forgó években mind a kínálat, mind a kereslet óriási volt az „egzotikus” néprajzi tárgyakat illetően. Egyfelől Új-Guinea északkeleti partvidékén és a környező szigeteken kevesebb mint egy évtizeddel a gyarmatosítást követően még létezett egy olyan rendkívül sokrétű, kivételesen gazdag, magas esztétikai színvonalat képviselő tárgykultúra, amely találkozott a korabeli nyugati múzeumok kielégíthetetlen étvágásával. Másfelől ugyanezen múzeumok éppen ebben a tárgykultúrában vélték megtalálni az európai őskor élő lenyomatát.

A Grubauer-expedíció kudarca, a hatalmas kereslet és kínálat, valamint korábbi előképzettsége kézenfekvő módon fordították Fenichel *ethnographicák* gyűjtése felé, aki, mint

25 Madarász Gyula levele, 1892. október 20. NM EA 2974.

26 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Bongu, 1892. december 20. NM EA 2974.

27 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Bongu, 1893. február 12. NM EA 2974.

28 Német nyelvű tanúsítvány Fenichel haláláról. NM EA 2974.

29 Az osztrák–magyar konzul levele Fenichel Jakabnak, Szingapúr, 1893. október 18.; Wilhelm Frobenius levele 1894. március 15. NM EA 2974.

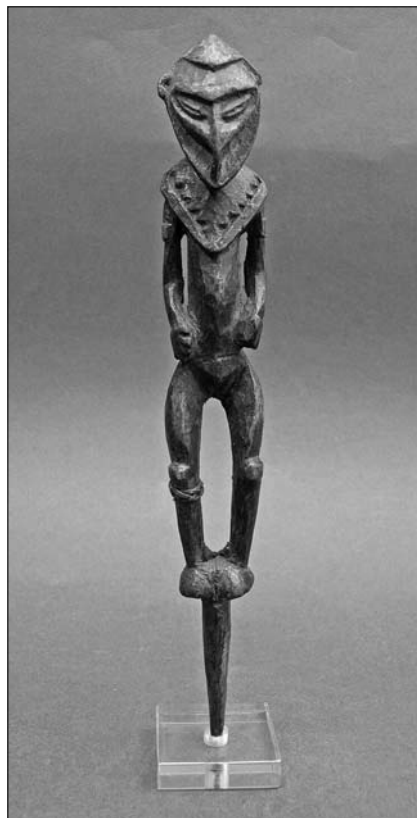
30 Stanislaw Kubary levele Fenichel Jakabnak, Konstantinshafen, 1893. április 15. NM EA 2974.

31 NMI (Néprajzi Múzeum Irattár) 6/1894, Jankót az igazgatóság Berlinbe küldi a Fenichel-gyűjtemény megvételére, 1894. május 11. A gyűjtemény hazahozataláról Jankó az 1894. év második negyedéről szóló jelentésében számol be: NMI 15/1894, Jankó jelentése az 1894. ápr.–jun. évnegyedről, 1894. június 2.

32 NMI 2/1896, A m. n. muzeum Néprajzi Osztályának története, 1896. január.

láttuk, Hamburgig tartó útja során több múzeumot is felkeresett azzal, hogy néprajzi tárgyak gyűjtéséről állapodjon meg, de a budapesti osztály vezetőjével, Xántussal nem tudott kapcsolatba lépni, és későbbi levelezésében sincs ennek nyoma. Noha a Fenichel-hagyatékban Xántus aláírásával fennmaradt egy olyan, dátum nélküli lista, ami óceániai *ethnographicák* gyűjtésére vonatkozhatott,³³ ilyen beszerzésre a Néprajzi Osztálynak ezekben az években nem volt fedezete.³⁴ Így Fenichelnek mindössze az a 150 márka állt a rendelkezésére, amelyet Grubauer hagyott neki, illetve a Nemzeti Múzeum hónapokkal későbbi támogatása, azt azonban ornitológiai gyűjtésre kellett fordítania, és gondoskodnia kellett saját létfenntartásáról is, azaz *ethnographicák* beszerzésére semmilyen külső forrással nem rendelkezett. Ez pedig óhatatlanul felveti azt a kérdést, hogy honnan tudta finanszírozni néprajzi gyűjtéseit?

A Néprajzi Múzeum leltárkönyveiben Fenichel neve alatt szereplő 2619 tárgy beszerzési árának megbecsléséhez Jankó azon felterjesztése nyújt támpontot, amelyben Bíró Lajos első új-guineai gyűjteményét értékelte föl.³⁵ E számításai szerint a néprajzi tárgyak beszerzési ára átlagosan 1 forint lehetett. Ha ebből indulunk ki, akkor Fenichelnek a Néprajzi Múzeumba került gyűjteményéért mintegy 2600 forintot kellett adnia. Ekkora összeg birtokába pedig csupán egyetlen módon juthatott. Ha új-guineai tartózkodása során áruba bocsátotta gyűjteménye egy részét. Erre nézve közvetlen adattal is rendelkezünk. A Fenichel gyűjtésének folytatásával megbízott Bíró azon túlmenően, hogy a helyszínen tisztázta Fenichel halálának körülményeit, elosztatta az általa 10 000 darabosnak mondott gyűjteményének elkallódott részével kapcsolatos feltételezéseket. Fenichel családjának írott levelében azt állította, hogy három olyan nyugtatványt mutatnak neki, egyet lepkékről, kettőt pedig néprajzi tárgyakról, amelyek Fenicheltől vásárolt gyűjteményekre vonatkoztak.³⁶ Ez pedig egyértelmű magyarázattal szolgál arra vonatkozóan, hogy Fenichel – szülei által küldött cseretárgyak mellett – miből finanszírozta néprajzi gyűjtéseit, ahogy értelmezhetővé teszi gyűjteményének egyébként nehezen hihető nagyságát is, bár továbbra is fennmarad a kérdés: valójában rendelkez-

*Fából faragott női szobor
Észak-Új-Guineából,
Fenichel Sámuel gyűjtése
(Néprajzi Múzeum, l. sz.: 11885)*

33 „1./ Öltözékek és ékszerek, 2./ Eszközök és szerszámok, 3./ Karpereczek és tánc felszerelések, 4./ Halászat és vadászathoz való eszközök, 5./ Támadó és védfegyverek, 6./ Ipartevékenység, mint p. o. agyag edények, fonatok, kötések, himzések, faragványok, 7./ Házi foglalkozáshoz tartozó eszközök, felszerelések, izgató szerek mint: dohány, opium, bétel, 8./ Mező gazdasági szerszámok, kertészeti eszközök, 9./ Cultus, mint istenségek, szellemek, talizmánok, babona eszközök stb. tűzszerszámok.” NM EA 2974.

34 Gyarmati János: A „nagy boom” A Néprajzi Múzeum gyűjteményei a 19–20. század fordulóján. Ethnographia, megjelenés alatt.

35 NMI 21/1897, Bíró első küldeményéről és felbecsléséről szóló jelentés, 1897. március 3.

36 Bíró Lajos levele, Friedrich Wilhelmshafen, 1896. június 20., NM EA 2974.

zett-e egyszerre azzal a 8000–10 000 tárggyal, amiről szüleinek beszámolt. Annyi azonban bizonyos, hogy ezt a gyűjteményt saját forrásból finanszírozta, eladásra szánta, és el is adott belőle.

Fenichel néprajzi gyűjteményének³⁷ nagyságát illetően további bizonytalanságra ad okot, hogy Jankó egy 1897-es jelentésében 3271 véglegesen beletárolt tárgyról tesz említést,³⁸ miközben 1895-ben mindössze 2092 tárgyat leltároztak be. A további, 1954 és 1973 között beletárolt 527 tárgy főként már 1895-ben ún. alszámon (pl. 11831 a–g) beletárolt tárgyak külön számon történő leltárba vételéből származott, de még ha ezeket is figyelembe vesszük, akkor sem tudunk magyarázattal szolgálni a Jankó által említett szám és a Néprajzi Múzeum leltárkönyveiben szereplő Fenichel-tárgyak 652 darabos különbségére.

De akárhogy is, a mindössze 15 hónapot a terepen töltő Fenichel – s ez már a gyűjtemény értékelésének a kérdése – legalább fele-, de esetleg akár kétszer annyi tárgyat gyűjtött, mint a nagyjából ugyanott hat évet élő, s gyűjtésre szánt pénzzel jobban megtámogatott Bíró. Ennek hátterében legalább részben azt a néhány évet kell látnunk, amennyivel kevesebb idő telt Új-Guinea német gyarmatosítása óta Fenichel ott-tartózkodása idején. Ez nem csupán a gyűjthető tárgyak mennyiségében, hanem legalább annyira minőségében is tetten érhető. A Néprajzi Múzeum legértékesebb tárgyai közé tartozó, embermagasságot meghaladó nyolc összobor (*telum*) közül hét darab Fenichel gyűjtéséből származik, míg a nála mindössze három évvel később ott járt Bírónak csak egy szobrot és egy szobortörödéket sikerült szereznie.³⁹ Hasonló arányt látunk a kőbalták esetében is (360, illetve 80). Eltűnésük a nagy európai kereslet mellett annak is tulajdonítható, hogy a vaseszközök gyorsan kiszorították azokat, s helyi kereslet híján megszűnt az egyébként is nehezen előállítható tárgyak újratermelése. Az európai behatolás okozta kultúraváltással és a keresztény hit terjedésével magyarázhatjuk azt a különbséget is, ami a Fenichel által beszerzett, Jankó által egyenesen a gyűjtemény kincsenek nevezett 46 „*hiteles pápua koponya*”,⁴⁰ és további 6 „*múmia*”, illetve egy csontváz, valamint a Bíró által gyűjtött 8 koponya között mutatkozik. Kiegyenlítettebb arányt látunk a maszkok esetében (20, illetve 19 darab), ami alighanem azzal magyarázható, hogy szertartási kellékként a legkeresettebb tárgytypusok közé tartozott, s emiatt a gyártása nem szakadt meg, ugyanakkor a Fenichel és a Bíró által beszerzett maszkok esetében jól láthatóak az európai igények okozta változások (pl. üvegpasztas szemek vagy korábban nem használatos színek alkalmazása).

Mindent egybevetve azt mondhatjuk, hogy Xántus 1868–1870-es kelet-ázsiai expedícióját követően ez volt a Néprajzi Osztály első jelentős anyagi és tudományos értéket képviselő vásárlása, s ezzel a gyarapodással vette kezdetét a múzeum mintegy tízéves, minden más meghaladóan felívelő korszaka.

Gyarmati János

37 Hazaküldött természetrajzi gyűjteménye 96 madárfaj 206 példányából, több mint 4000 lepkéből, 2000 bogárból és 15–20 000 csigából állt. *Madarász Gyula*: Fenichel madarai. *Termtudományi Közöny* 27. (307. füzet). 1895. 122–136.

38 EA NMI 65/1897, II. negyedéves jelentés, 1897. július 24.

39 *Vargyas Gábor*: Óceánia-gyűjtemény. In. A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Főszerk.: *Fejős Zoltán*. Bp., 2000. 553–593.

40 EA NMI 36/1895, Költségvetési irányszat az 1896. évrre.

Tanítómestereink

Móricz Zsigmond: „Abban a pillanatban” a sátoraljaújhelyi kisállomáson¹

Olyan családból származom, amelyben az egész életen át a várakozás és a kitartás volt az út a Jövő felé. Magyar család: a magyar sors. Magyarok az Árpádok kihalta óta semmi mást nem teszünk: vá-runk és kitartunk. A történelmünk apró pillanatokból áll, mikor a nagy cselekvések robbannak, s hosszú, hosszú néma korszakokból, mikor más nem jutott, csak a várakozás és a kitartás.

Deák Ferencnek ez volt minden politikája, de a Habsburg-kor mindenestül ez volt: vá-rakozni és kitartani. Milyen borzalmas századokat kellett átvárakozni. A török kor százötven évét... Az volt mindig az alap: „Az nem lehet, hogy így maradjon!...”

Az emberiség mégis fejlődő ég alatt él. Húsz év elég most ennek a történelmi balesetnek a kialvá-sára?

Mágnes a vasporszemet, ellenállhatatlan erő sodor a helyszínre. Ez a Halottak napja döntő. A magyarság ereje a halottakban él. Ott van tartalékolva minden erőnk, a holtak a mi oszlopaink, vé-dőink és megmentőink.

Új Simeonként csak egy sarkát lássam az Igazság megvalósulásának. Halottak napján vonatba vetem magam s haladok visszafelé a múltba. A gyorsvonat az ónos alkonyatba; amint sötétedik, egyre fényesebb emlékekbe sodor. [...]

Sátoraljaújhely: ezek a pompás sátorhegyek, ez a hatalmas főútvonal, középen a láncos kőosz-lopos vármegyeházzal, ahol Kazinczy ma is a levéltáros és Kossuth a fényszemafor, a magyar sínek új váltója. Ócska konflis zötyögve rohan a kisállomás felé velem, s én mintha egyre süllyednék a múlt mélységeibe... Szédül velem a história.

A Ronyva hídjánál szállok ki a kocsiból.

Pompás magyar tiszték s remek magyar legénység.

Lent a híd alatt tizenöt lépés széles folyócska: „a Ronyva, mely Trianonban mint hajó-zható folyam szerepelt”.

Igen, hajózható: vízi magával a papírhajókat, a szerződésekből csinált gyermeki kísérle-teket, az új s utolsó történelemhamisítást. [...]

- Tizenkét órát utaztam, hogy tizenkét percet itt tölthessek köztetek, egy talpalatnyi visz-zanyert földön. Abban a pillanatban, mikor ítélnék...

¹ Nyolcvan évvel ezelőtt született meg az első bécsi döntés, amelynek révén 1938-ban Magyarország a trianoni békeszerződés értelmében elvesztett területeinek egy részét visszakapta Csehszlovákiától. Móricz Zsigmond *Az Est* című hírlap 1938. november 4-i számában tette közzé riportját a döntés nyomán a határszéli Sátoraljaújhelyen szerzett élményeiről. Írása kötetben csak a rendszer-változás után jelenhetett meg, ez közlésünk alapja. *Móricz Zsigmond: Árad a Bodrog. Írások a Felföldről.* Szerkesztette: Kováts Dániel. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1998. 160-162. A kihagyásokat a szögletes zárójelbe tett három pont jelzi. (A szerk.)

Százötven lépés az egész. A kisállomás, a gyárállomás. A túlsó parton a cseh vámház, a cseh rendőrségi palota, a cseh épületek. Túl szép téglá és malter berendezkedés. Erre a kis időre. [...]

A napnak nyoma sincs, csak bizonyos fényerősség jelzi a délután hanyatlását. Levelet vesztett nyárfák, a Ronyva partján lombos, aranyba játszó bokrok. S a túlsó oldalon az országút, mely még mindig úgy van ideítelve, hogy az úttest cseh, az innenső árok magyar.

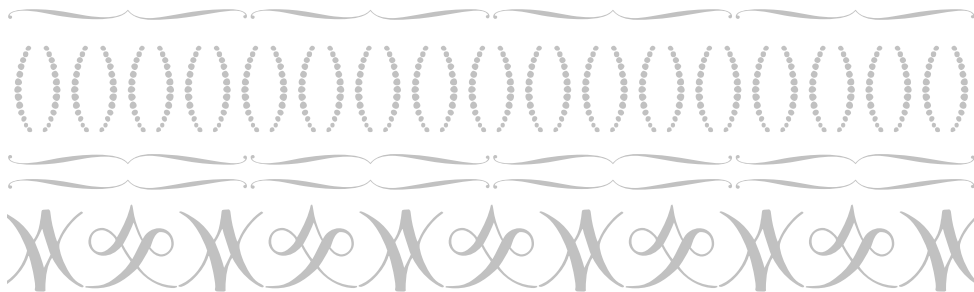
- Az a lány a biciklijén már cseh földön megy. [...]

- Csak azt mondd meg, te hétfejű sárkány, miben van a te erőd?

- Ezt az egyet nem mondom meg te magyar lány, hogy az én erőm abban van, hogy ha Sátoral-jaújhelyen annak a ligetnek a partján, annak a vadkannak a fejében, abban a dobozban, azt a kis da-razsat megöled, akkor vége az én erőmnek.

Szóról szóra a mese. [...]

A magyar jövő vár. Könny a szemben, tűz a szívben. Erőt, kitartást!

HÍREK

Jeles honismerők kitüntetése. Nemzeti ünnepünk, augusztus 20-a alkalmából a Kárpát-medencei magyar néprajztudomány területén elért eredményei, valamint a honismeret ügyének szolgálatában végzett értékteremtő és értékmentő munkája elismeréseként

Halász Péter

néprajzkutató, a Honismereti Szövetség tiszteletbeli elnöke (Gyimesközéplak)
A Magyar Érdemkereszt Lovagkeresztje kitüntetésben részesült.

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma az 1/2018. sz. döntésével a huszonhetedik alkalommal a *Jászságért Díjat*, a vele járó 1 000 000 forinttal, életpályája elismeréseként

Tóth Tibor

helytörténésznek (Jászfényszaru) ítélte oda.

SORSKÉRDÉSEK

Nemzetpolitikai programok a külföldi magyarság megmaradásáért

Egy olyan nemzetnek, amelynek minden harmadik tagját a történelem viharai vagy az egyéni sorsa az állam mai politikai határain túl sodorták, kötelessége gondoskodni az elszakított nemzetrészeiről és a szórványairól. A rendszerváltozáskor megteremtették a gondoskodás szervezeti feltételeit, amely, azóta több változáson ment keresztül. Kétségteljesen az elmúlt nyolc- kilenc esztendőben fordult a legtöbb figyelem a külföldi nemzettársaink megmaradására, többek között ösztöndíjpályázatok formájában, amelyek keretében, döntően anyaországi fiatalok, személyes ott-tartózkodás mellett, a szakmai munkájukkal segítik a Kárpát-medencei és távolabbi szakadt magyar közösségeket.

A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága 2018-ban immár hatodízben hirdette meg a *Kőrösi Csoma Programot* (KCSP). A Magyar Diaszpóra Tanáccsal egyeztetett program célja a diaszpóra magyarságának megszólítása, valamint a diaszpóra közösségi és kulturális életének megszervezése, a magyar nyelvismeret fejlesztése vagy szinten tartása a kikerkező ösztöndíjasok segítségével. Folyamatosan növekvő létszámmal, mára már évi 150 fiatalot küldenek ki az érintett 20–30 országba. Előtte felvették a kapcsolatot a helyi magyar szervezetekkel, egyházakkal, oktatási intézményekkel, hogy jelöljék meg azokat a területeket, ahol a legnagyobb hasznukra lehetnek az ösztöndíjasaik.

Az évente kiírásra kerülő pályázaton részt vehet minden „a 20. életévét betöltött, büntetlen előéletű magyar állampolgár, aki közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezik, kiemelkedő és a magyar szórvány számára hasznosítható szakmai felkészültséggel rendelkezik, és/vagy közösségszervező, hagyományörző egyéb közösségi tevékenységekben aktívan részt vesz”.¹ Európán kívül a Közel-Kelet, Dél-Afrika, Észak- és Dél-Amerika, Ausztrália és Új-Zéland is a célterületek között szerepel.² Az ügy iránti belső elkötelezettségen, a már meglévő angol nyelvtudás elmélyítésén és a világlátás szándékán kívül a hazai viszonylatban versenyképes ösztöndíj is ösztönözhette a fiatalokat, hogy 9 hónapon át szerencsét próbáljanak, így minden évben sokszoros a túljelentkezés.

2015 óta immár a Kárpát-medencei és a környező országok döntően őshonos magyarságára is kiterjed a hasonló ösztöndíjasok küldésének gyakorlata. A *Petőfi Sándor Program* (PSP) révén azt kívánják elérni, hogy e magyar közösségek elmúlt évek során kialakult intézményrendszere – amely az egyének és közösségek integrációja révén hozzájárul a magyar önazonosság és a magyar nemzet összefogásának erősítéséhez – tovább fejlődjön és erősödjön. Ennek érdekében olyan, a magyar nemzet iránt elkötelezett, közösségszervező tevékenységekben jártas magánszemélyek pályázatait várják, akik segítenek e célok elérésében, megvalósításában.

1 <https://www.korosiprogram.hu/korosi-csoma-sandor-program> (2018. szeptember 10-i letöltés)

2 <https://palyazatmenedzser.hu/2018/02/16/korosi-csoma-sandor-program-2018/?pdf=124200> (2018. szeptember 10-i letöltés)

A vonatkozó kormányrendeletnek megfelelően a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága által létrehozott és a Magyar Állandó Értekezlettel egyeztetett program alapvető célja: a magyarság összetartozás-tudatának az erősítése; a külhoni magyar szórványközösségek értékőrző munkájának és tájékoztatási, közösségépítő tevékenységének a támogatása az ösztöndíjasok jelenléte révén, erősítve ezzel a külhoni magyarok nemzethez való kötődését; a szórványközösségek magyar azonosság-tudatának erősítése; továbbá szakmailag elhivatott, gyakorlati tapasztalattal rendelkező, a közigazgatás nemzetpolitikai tevékenységei iránt elkötelezett szakember-utánpótlás biztosítása. A célországok körébe a jelenleg szomszédos államokon kívül bevonták Dél-Lengyelországot, Csehországot, Macedóniát és Bosznia-Hercegovinát.³

A nyertes pályázók között 10–20 külhoni vagy ottani gyökerű fiatal is szerepel, akiket célirányosan nem abba a régióba küldenek ki az ösztöndíjjal, ahonnan származnak, hanem például kárpátaljai származású fiatalot a Felvidékre, vagy erdélyi pályázót Kárpátaljára. (Egy korábbi konferenciasorozat a nemzeti összetartozás eme formáit nevezte Kárpát-medencei kereszt kötődéseknek.⁴) Az ösztöndíjasokat a szervezetek kéréseinek megfelelően választották ki a legkülönbözőbb munkákra: van köztük sok pedagógus végzettségű, magyar- és történelemtanár, cserkész, pályázatírásban jártas szakember, néprajzos, népzeneész, néptánc-pedagógus, óvónő és tanítónő.⁵

Az évente 100-at meghaladó létszámú KCSP-s és a 60 fölötti PSP-s fiatalok, az elmúlt esztendőben és jelenleg is, a visszajelzések szerint eredményesen segítettek/segítik elő a szórványközösségeink beolvadásának a lassítását, reményeink szerint a megállítást. Az egykori ösztöndíjasok közül nem egy ma már a magyar államigazgatás szakszerűségét erősíti nemzetpolitikai téren. A nemzeti kormány e két kezdeményezésének jelentősége – megítélésem szerint – a múlt századforduló Trianon előtti anyaországának dél-amerikai, horvátországi és ó-romániai Julián-iskoláiéhoz mérhető.

Székely András Bertalan

Örökség és megőrzés egy kanadai magyar közösségben

Két éve, nyár végén történt, hogy olyan útra és feladatra vállalkoztam, amely több területen is alakította, formálta, vagy épp megváltoztatta a gondolkodásomat. A Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP) keretében 2016-ban összesen 100 ösztöndíjas indult útnak a világ különböző pontjaira a magyar diaszpóra-közösségekhez. Kanadába 14-en utaztak, s magam is közöttük voltam. Amikor a programra való felkészítő oktatás során bemutatkozó szöveget kellett írunk az éppen induló honlap számára, így fogalmaztam: „*Végzettségem szerint néprajzos-muzeológus, hivatásom szerint néprajzkutató vagyok. Az ELTE Magyar és Összehasonlító Folklorisztika Doktori Programjának hallgatójaként főként szellemi kulturá-*

3 <https://www.petofiprogram.hu/hirek/miniszterelnoksegpalyazatifelhivasapetofisandorprogramosztondijra> (2018. szeptember 10-i letöltés)

4 Székely András Bertalan (szerk.): Kárpát-medencei kereszt kötődések – egy konferenciasorozat tükrében. Kráter, Pomáz, 2004.

5 <https://www.petofiprogram.hu/petofi-sandor-program> (2018. szeptember 10-i letöltés)

lis örökségvédelemmel és a népszokások továbbélésének kutatásával foglalkozom. Emellett a Magyar Néprajzi Társaság irodavezetőjeként dolgozom, amely rendkívül izgalmas, sokrétű és hálás feladat.” 2016. augusztus 30-án azonban, amikor Budapesten, életemben először repülőgépre szálltam, teljesen új kihívások és feladatok elé néztem.

Alberta tartomány legnépesebb és 1048 méter tengerszint feletti magasságával Kanada legmagasabban fekvő nagyvárosa, Calgary lett az otthonom kilenc hónapra. Elhelyezkedése kimondottan kedvez a téli sportok kedvelőinek, hiszen a Sziklás-hegységtől mindössze 80 kilométerre, keletre található. Többek között ennek is nagy szerepe volt abban, hogy 1988-ban Calgary lehetett az első kanadai város, mely téli olimpiai játékokat szervezhetett. Alapításának története is érdekes, ugyanis 1875 nyarán a Royal Canadian Mounted Police egy alakulata ütött tábort a Bow- és Elbow-folyó találkozásánál, hogy rendet teremtsenek a bölény- és prémvadászok, valamint az indiánok között. Így aztán a két folyó torkolatánál erőd épült, amelynek a skót származású James Macleod ezredes a Calgary nevet adta, amely magyarul „*tiszta víz*”-et jelent. S valóban, hihetetlen volt szembesülni a már szeptember elején hófödte hegycsúcsokon megülő gleccserekből érkező folyók vizének kristálytiszta, türkizkék színével. A Sziklás-hegység látványa azonnal magával ragadott, amely azon oknál fogva sem meglepő, mivel e terület a természeti világörökség része. A végeláthatatlan fenyvesek, a befagyó folyók és vízesések, az állatvilág és a rendkívül száraz levegő mind az újdonság erejével hatott, ahogyan az is, hogy a megszokotthoz képest, több mint 700 méterrel magasabban kellett lélegeznem, mint otthon.

Azokban nemcsak a táj volt ismeretlen számomra, hanem a benne élők is. Calgary-ba, ahogyan Kanada több településére is, több hullámban érkeztek magyarok, s érkeznek egészen napjainkig, sőt, voltak, akik Calgary-ban tartózkodásom alatt költöztek vissza Magyarországra vagy éppen a Felvidékre. Lehet azonban, hogy néhány év után visszatérnek kanadai otthonukba, ahogyan tették azt eddig előttük mások is. Itt nem azért magyar valaki, mert Magyarországról érkezett, elég csak kedves házigazdámra gondolnom: Ervin szerbiai magyar, Anna pedig ausztráliai, s családi kanadai otthonukban nevelik szeretetben gyermekeiket – magyarnak. Mert számukra ez a fontos, magyarnak lenni, amit nem a föld határoz meg, hanem a szív, s ahol az ember szíve otthon érzi magát, ott van otthon igazán, legyen az Calgary, Budapest, Sydney, vagy a világ bármely más pontja. Talán ebből is adódik, hogy az itt élő magyarság rendkívül érdeklődő, kedves és befogadó. Az első hónapban mindenki azt kérdezte tőlem, hogyan érzem itt magam, s nem tudtam mást felelni, minthogy igazán jól és otthonosan. Őszintén éreztem így, bár hiányzott a családom, a barátaim, az egyetem és a munkahelyem, de nem volt honvágyam, nem éreztem magam távol az otthonomtól, amely majd 8200 kilométernyi távolságból meglepő, s ez főként annak a közösségnek volt köszönhető, ahová érkeztem. Bárhová mentem, bárkivel beszéltem, nem éreztem magam idegennek.

Az első nagy létszámú magyar bevándorlóhullám az 1920-as években érte el a várost, majd 1931. november 29-én megalakult fogadószervezetem, a Calgary-i Magyar Kultúregyesület (Hungarian Canadian Cultural Association, eredeti nevén Hungarian Canadian Club), amelynek első kiadott alapszabályában az alapító tagok „*a hazafiasság megőrzését és előremozdítását*” tűzték ki célul. Az egyesület azóta is töretlenül áll a magyar kultúra megőrzése és továbbadása szolgálatában, változatos programjaival igyekszik minden Calgary-ban és a környéken élő magyart megszólítani. A kultúregyesület mellett a calgary-i magyarság több, egymással együttműködő szervezetbe tömörül, mint az Árpád-házi Szent Erzsébet Egyházközség, a Kálvin Magyar Református Egyház, a Bethlen Gábor Magyar Nyelviskola és Óvoda, a 73. sz. Patrona Hungariae Leánycserkész csapat és a 74. sz.

Kapisztrán Szent János Cserkészcsapat, a Bartók (gyermek) Néptáncscsoport és a Vadrózsa (felnőtt) Néptáncgyüttes, a Petőfi Színház, a Calgary-i Versbarátok, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, a Magyarok Világszövetségének Calgary-i Csoportja, vagy az újonnan alakult Albertai Magyar Néprajzi Társaság, valamint a Nádihegedű Magyar Népművészeti Műhely – nekem pedig majd mindhez kapcsolódóan volt feladatam.

A kultúregyesület mostani nagy és azóta kiválóan felszerelt, felújított épületébe 1996-ban költözött. Jelenlegi elnöke mentorom, Szabó László, aki rendkívül lelkesen és odaadóan végzi munkáját a vezetőség további tagjaihoz és az egyesület többi önkénteséhez hasonlóan. Nem véletlen tehát, hogy az egyesület és az otthonául szolgáló kultúrközpont kiemelt, központi szerepet játszik a helyi magyarság életében. Az egyesület rendkívül sok program rendezője, vagy társszervezője, s lehetőségeihez mérten más calgary-i magyar szervezetek támogatója is. Mindemellett vezetőségi és klubtagjai nemcsak saját rendezvényeiken, de a más magyar közösségek által szervezett programokon is igyekeznek részt venni, segíteni. Az egyesület figyelemmel fordul a generációs különbségek és az eltérő kulturális igények felé, sokrétű és színes programjaival nemcsak a calgary-i, de az egész kanadai magyarságot is igyekszik megszólítani. Állandó programjai közé tartozik a hetente, csütörtökönként esedékes klubnap, amelyen főként az idősebb korosztály gyűlik össze beszélgetni, kártyázni vagy pingpongozni. Az egyesület irodája is ugyanekkor tart nyitva, hogy az érdeklődők megvásárolhassák jegyeiket a különböző programokra, mint például a havi vacsorákra, zenés-táncos estekre, amelyek igen jelentős közösségsszervező erővel bírnak. Ezen bálók arculata már hagyományosan különböző témák köré szerveződik (pl. nyárbúcsúztató, szüreti, sport, szilveszteri, farsangi, nőnap vagy pöttyös bál). A résztvevők száma rendszerint 150–200 fő körül mozog, a korosztály pedig meglehetősen szórta. A finom hazai ízek mellett – amelyeket mindig helyi magyar önkéntesek készítenek az egyesület konyháján – élőzene biztosítja a remek hangulatot, alkalmanként magyarországi vendégművészek előadásában. Szezonális ünnepein főként a fiatalabb korosztálynak kedvez az egyesület. Gyermeknap összejövetelén, Mikulás-ünnepségén és a nyár eleji évszáró pikniken kézműves-foglalkozással, közös énekléssel, táncszízzel és ajándékcsoomaggal várja a kisebbeket és ifjabbakat egyaránt. Az állandó programok mellett több magyarországi vendégművész észak-amerikai turnéjának állomása is Calgary. Az egyesület ezen fellépők meghívásakor is figyel arra, hogy kielégítse a különböző kulturális igényeket: jól ismert magyar zenészek, énekesek, színészek fordultak már meg színpadán, a legkülönbözőbb műfajokat képviselve (pop, opera/operett, rock, népzene, musical stb.).

Kalina Veronika (középen) mentorával, Szabó Lászlóval, és mentorhelyettesével, Bezdek Évával

A számomra második legfontosabb szervezet, a Bethlen Gábor Magyar Nyelviskola és Óvoda évtizedek óta elégíti ki a kanadai magyarok és a magyarul tanulni kívánó kanadaiak tudásszomját. A már Kanadában született, vagy korán ide költözött magyar gyermekek számára két cso-

portban folyik az oktatás Bezdek Éva vezetésével, aki az iskola igazgatója, s egyben ő volt mentorhelyettesem is. A kiscsoport rendszerint főként a magyar ábécével, s betűinek papírra vetésével, valamint az olvasással ismerkedik, míg a nagycsoport már mélyrehatóbban tanulmányozza a magyar történelem eseményeit, s a nyelvtan sajátosságait. Mindemellett a rendszeres, közös kézműves-foglalkozás sem marad ki az éves tanmenetből, ahogyan a különböző ünnepek (például farsang, anyák napja), vagy a közösségi eseményeken való szereplés (nemzeti ünnepek, versünnepek) sem. A kanadaiak számára szintén két, egy kezdő és egy haladó, csoportban zajlik a tanítás, amely osztályok évről évre új tanulókkal gyarapodnak.

A Magyar Iskola szeptember 18-án nyitotta meg az új tanévet. Elsőként a kiscsoportos óvodásoknál segédkeztem (játékok vezetése, felügyelet), mivel szerencsére több gyermekkel is bővült a csoport. Majd Bezdek Évával közösen tartottuk meg az első órát, s kézműves-foglalkozást, aki a későbbiekben rám bízta a nagycsoport oktatását, így mindezek után kiemelten velük foglalkoztam. A *Balassi Füzeteket* felhasználva a magyar népmesék világán keresztül igyekeztem elősegíteni a növendékek olvasási készségének, szövegértelmezésének, nyelvtanhasználatának fejlődését, s mindemellett némi néprajzi, honismereti tudást is mindig csempészttem a tananyagba. Motivált, hogy az iskola vezetője bízott a munkámban, számított rám, érdekelte a véleményem, s ugyanezt a gyermekek részéről is éreztem, akik észrevételem szerint jól érezték magukat az óráimon, érdekesnek találták, főként a néprajzi, új ismereteket és emlékeztek a velem tanultakra.

Az 1968 óta folyamatosan működő 73. sz. Patrona Hungariae Leánycserkészcsapat és a 74. sz. Kapisztrán Szent János Cserkészcsapat Nyugat-Kanada legnagyobb cserkészraját képezik. Ott-tartózkodásom alatt három kiscserkészőrs és három cserkészőrs működött Calgary-ban, amelyek létszáma évről évre egyre csak gyarapszik. Az állandó hétfő esti összejövetelek mellett a cserkészek rendszeresen szerveznek táborokat, kirándulásokat, egyéb rangos eseményeket (Tábortúzi est) és programokat (hokimeccs-látogatás), valamint stabil résztvevői a különféle, az egész magyar közösséget érintő rendezvényeknek is. Ősztündíjas szolgáltatom első megmértetése is e csapatokhoz kapcsolódott, hiszen alig érkeztem meg Calgary-ba, máris a Trans-Canada

Tanévkedés a magyar iskolában

Farsang a magyar iskolában

Highway-en, a világ egyik leghosszabb autópályáján találtam magam, útban Edgewater felé. Vezetőm, Pintér János körzeti parancsnok volt, aki szívesen és készségesen mesélt az útközben elénk tárul érdekességekről, hiszen éppen a calgary-i cserkészek vezetőképző hétvégejére utaztunk. A calgary-i cserkészvezetők minden évben ezeken a hétvégeken készülnek fel az előttük álló cserkészévre, hogy őrseik lelkiismeretes és jó vezetői lehessenek. Ezt a hétvége egyik jelszava is bizonyította, amely Kós Károlytól származott: „Az ember kötelessége, hogy a maga népét szolgálja.” A jeles polihisztor e kijelentését én is magaménak éreztem, s amikor meghallottam, először éreztem igazán, hogy „jó” helyre kerültem, nem csak a néprajzi vonatkozás, de tartalma miatt is, hiszen, ha nem is pontosan e mondatra gondolva, de e célból jelentkeztem erre az ösztöndíjra.

Nagy öröömre szolgált az is, hogy néprajzi tudásom mellett néptáncos múltamat és jelenemet, tapasztalataimat és ismereteimet is tudtam hasznosítani a kint töltött idő során, hiszen csatlakoztam a Bartók Néptánc csoport, valamint a Vadrózsa Néptáncgyüttes munkájához. Rendszeresen résztvettem a próbáikon. A gyermekeknek új játékokat tanítottam, bemelegítést tartottam, segítettem az oktatók munkáját. A nagygyüttesben táncvari tagként is közreműködtem, segítettem a dalok és táncszók magyar kiejtésének gyakorlásában, ügyeltem arra, hogy az adott táncstílust helyesen sajátítsák el, illetve figyelemmel kísértem a különféle viseletek összeállítását. A Bartók (gyermek) Néptánc csoport már több mint 30 éve szolgálja a 6 és 16 év közötti fiatalok népi kulturális nevelését. 2016-ban már egészen kis csoportot is indított, amelyben a 3 és 6 év közötti gyermekek ismerkedhetnek meg főként a népi játékok és a néptánc alapjainak rejtelmével. Őket a kiscsoport, majd az ifjúsági korosztály követi, akik évente tanulnak új táncanyagokat és rendszeres fellépői a különféle közösségi rendezvényeknek is. A mellette működő Vadrózsa (felnőtt) Néptáncgyüttes 1974-ben alakult. Heti rendszerességű keddi és vasárnapi próbáinak szintén a kultúregyesület szolgál helyszínéül. A Vadrózsa tagjai, legyenek akár magyarok, akár más anyanyelvűek, mindannyian a magyar népi, főként a néptánc kultúra elkötelezett hívei, akik célul tűzték ki e hagyomány megőrzését és megosztását az az iránt érdeklődőkkel. Az együttes minden évben igyekszik repertoárját legalább egy új táncanyaggal bővíteni, amelynek oktatását rendszerint meghívott magyarországi, vagy más kanadai magyar néptáncgyüttesek oktatói végzik, többnapos workshopok alkalmával. A Vadrózsa Néptáncgyüttes mindemellett közreműködik táncházak szervezésében, valamint rendszeres szereplője a különböző magyar és egyéb városi rendezvényeknek. E tevékenységhez kapcsolódóan aktívan részt vettem a 38. Nyugat-Kanadai Magyar Néptánc Fesztivál szervezésében, mind ötlet, mind gyakorlati szinten, amely október 7–9. között Calgaryban került megrendezésre. A fesztivál 2018-ban a *Külhoni Magyarságért Díj* magyar állami kitüntetésben részesült.

A nevezett szervezetek fontos támogatója, a kultúregyesület mellett, a Kálvin Magyar Református Egyház, amely magyar nyelvű igehirdetéssel, lelki gondozással, gyermekek és felnőttek vallásoktatásával szolgálja Calgary és környéke magyarságát. Mindemellett ott-hont ad az iskolának és az óvodának, valamint alkalmankénti rendezvényeknek, például színelőadásoknak. Mellette az Árpád-házi Szent Erzsébet Egyházközség a hagyományos vallási teendők ellátása mellett a calgary-i cserkészcsapatok otthonául is szolgál. Illetve nyugdíjasklubok heti rendszerességű (szerdai) rendezvényeinek helyszíne is. A két egyházközség minden évben kétszer rendezi meg *Bazár*nak elkeresztelt eseményét, amelyen, a névből is fakadóan, olyan finomságok árusításával foglalkoznak, mint a hurka, a kolbász, a töltött paprika, a székelykáposzta, a zserbó, a pogácsa, vagy éppen a dobostorta. Mindent frissen, a *Bazár* előtt készítenek az egyházközségek tagjai, rendelésre is, így ottlétem alatt

például 150 pár füstölt kolbász és 60 dobostorta is készült. A megvásárolt, jellegzetes magyar ízes étkek, ha nem rögtön a tányérokra, akkor a fagyasztókba kerülnek, hogy az év során bármikor elhozassák egy kicsit Magyarországot fogyasztóik számára. Itt tartom fontosnak megjegyezni, hogy Kanadában egy kiadós lecsóhoz is raktározni kell, ugyanis a magyar paprikát (ahogyan kint nevezik: *hungarian paprika*) csak tavasztól őszig lehet beszerezni a termelőktől.

A *Bazárok* mellett a magyar közösség identitásának kifejezését szolgáló legfontosabb alkalmak nemzeti ünnepeink. A nemzeti ünnepek és a nemzeti összetartozás napja alkalmából tartott megemlékezéseket (március 15., június 4., augusztus 20. és október 23.) a többi magyar szervezettel összefogva, mindig az egyesület székhelyén, a kultúrközpontban rendezik meg. A kialakult rendszernek és hagyományoknak megfelelően a Magyar Iskola magyar és sokszor kanadai diákjai is, a cserkészcsapatok, a gyermek és felnőtt néptánc-együttesek mindig színvonalas műsorral készülnek ezekre az alkalmakra, amelyeket rendszerint Calgary más magyar művészei, versbarátai, amatőr színtársulata (Petőfi Színház) és alkalmanként meghívott magyarországi vendégművészek is színesítenek. Ezeken az eseményeken mindig igazán emelkedett hangulat uralkodik, s nem csak a helyszín, de a közösség is ünnepi díszbe öltözik.

Számomra rendkívüli öröm, hogy bekapcsolódhattam ezen meghatározó szervezetek munkáiba és a calgary-i magyar közösség életébe. Úgy éreztem, sikerült beilleszkednem, és számon tartott tagjává válnom a közösségnek, s nem csak a megszokott „rutin” értelmében. Bár munkám nagyobb részét a már kialakult rendszer eredményes fenntartása jelentette, emellett azonban sikerült becsempésznem saját egyéniségem is e feladatokba, gondolkok itt leginkább a néprajzi ismeretek különböző fórumokon történő továbbadására, amivel többek érdeklődését sikerült felkeltenem saját szakterületem iránt. A kultúregyesület programjainak hirdetése, és az azokra szóló jegyek értékesítése mellett aktívan közreműködtem valamennyi lebonyolításában is, a közel 25 különböző rendezvényre rendszerint 20–350 fő közötti érdeklődő érkezett. A programválaszték, mentoromnak köszönhetően, egy 4 alkalmas ismeretterjesztő néprajzi előadással, egyfajta rendhagyó néprajzórával is bővült, amelyet magam tartottam, szintén a kultúregyesületben. Rövid, néprajzi témájú információk megosztására, a bemondás mellett, a calgary-i magyar Krónika TV rendszeres heti műsoraiban is lehetőségem volt, valamint két alkalommal a magyar iskola kanadai, magyarul tanuló hallgatói számára is angol nyelvű néprajzi előadással készültem. Mindemellett pedig befejeztem a kultúregyesület közel 7500 kötetből álló könyvtárának revízióját, valamint megkezdtem a református gyülekezet majd fele ekkora állományának könyvtárba rendezését.

Szerencsésnek tartom magam nem csak a befogadó közösség, de hasonló tulajdonságokkal rendelkező mentorom és mentorhelyettesem miatt is, akik mindamelllett, hogy kiváló vezetők, egyfajta „kapaszkodót”, biztos pontot is jelentettek számomra, akikre bármikor számíthattam. Nyitottak voltak ötleteimre, érdekelte őket a véleményem, s építő jelleggel tudták saját meglátásaikat kinyilvánítani, bátran tudtam velük beszélgetni, úgy vélem, eredményesen és konstruktívan dolgoztunk együtt, s azóta is tartjuk a kapcsolatot. Érdekes volt megtapasztalni azt, hogy milyen, amikor valaki otthon és egyfajta szabadidős tevékenységként, délután, esténként és hétvégente „tud magyar lenni”, hiszen egyébként egy másik ország és egy másik kultúra részese. Sok gyermekkel és persze szüleikkel találkoztam többször egy héten, mert nem csak cserkészetre, de sokszor máshová is, tánkra, óvodába, iskolába vagy egyéb rendezvényekre is járnak. S van olyan, aki „csak” egy helyre, de oda szívesen, s lehet, hogy mellette még „angolul” úszik, s franciául tanul az iskolában,

Búcsúzás a calgary-i magyar közösségtől

de mellette magyar is. S ez rendkívül biztató volt, azt látni, hogy a szülők számára is fontos az utánpótlás, és minden évben van legalább egy, de inkább több új magyar óvodás, iskolás, cserkész, vagy táncos. S az iskolában a magyarul tanulni vágyó kanadai hallgatók száma is évente növekszik, a Bartók és Vadrózsa együttesekben is vannak magyar gyökerekkel egyáltalán nem rendelkező táncosok, s a rendezvényeken, például koncerteken is rendszerint megfordulnak magyarul egyáltalán nem beszélő érdeklődők. Van, hogy azért, mert valami, vagy valaki valahogyan a magyarsághoz kapcsolja őket, s van, hogy pusztán saját érdeklődésből, amely rendkívül fontos, hiszen ez azt jelenti, hogy olyan magyarság él Calgary-ban, akik felkeltik a körülöttük élők kíváncsiságát – a legpozitívabb értelemben.

Kalina Veronika

Kilenc hónap Magyarlapádon

Magyarlapádon, Dél-Erdély felső csücskén töltöttünk el kilenc hónapot férjemmel, Hajdara Tamással, én mint a Petőfi Sándor Program ösztöndíjasa, Tamás pedig önkéntesként. A kiküldetés helyszínén az ösztöndíjas munkáját egy fogadószervezet, azon belül is egy mentor és egy mentorhelyettes koordinálja. A magyarlapádi fogadószervezet az Ethnika Kulturális Alapítvány, amelynek vezetője Sipos Ferenc. Az alapítvány 1998-ban alakult Magyarlapád és környéke népi kultúrájának megmentése, valamint a környéken élők magyarságtudatának erősítése céljából. A helyben működő Szórványkollégium fenntartásának munkája mellett nagy gondot fordít arra, hogy mint kulturális központ segítse a környező falvak értékmentő munkáját és tevékenységét. Az ottlétünk alatt néptáncoktatással és programszervezéssel foglalkoztunk, több mint 8 falu (Magyarlapád, Magyarbece,

Csombord, Nagyenyed, Székelykocsárd, Buzásbocsárd, Péterfalva) 18 csoportjában – összesen közel 300 óvodással, kisgyermekkel és fiatallal.

Magyarlapád Fehér megyében, Gyulafehérvártól 40 kilométerre, a Maros és Küküllő közti tájon, az Erdélyi-hegylán fekvő település. Községközpontként hat szomszédos falu tartozik hozzá, amelyből öt vegyes vagy többségében román lakosságú (Magyarbagó, Fugad, Asszonynépe, Vadverem és Kisakna), kettő – Magyarlapád és Magyarbecse – szinte teljesen magyar. A faluba költöző – beházasodó – román ajkúak (néhány család) törekszenek a magyar nyelv megtanulására és használatára. Közel 1000 főt számláló lakossága református vallású, amelyet büszkén hirdet a faluszélről azonnal látható temploma is. A templom mellett közvetlenül a magyarlapádi Szórványkollégium impozáns, 2016-ban átadott épületével találhatjuk szembe magunkat, amely ebben az évben 20 diáknak adott otthont az iskolai időszakra – olyanoknak, akiknek lakóhelyén már megszűnt a magyar nyelvű iskola, és a bejárás megoldhatatlannak bizonyult. Lakói mezőgazdasággal, valamint a fakitermelés nagyságára való tekintettel koporsókészítéssel foglalkoznak (körülbelül 17 koporsósműhely működik párhuzamosan). Földjeiken gyümölcsfákat, rózsákat nevelnek, amelyeknek szárait, ültetésre alkalmas gyökereit értékesítik a világ több pontján. A tej felvásárlásával, valamint munkahelyek teremtésével a helyieket támogató Biomilk tejgyár tejtermékeit Romániába és más országokba exportálja. A vendégszeretetről, táncairól,

*Hajdara-Herczeg Hajnalka
és Hajdara Tamás
(Dimény András felvétele)*

Magyarlapád látképe (Szilágyi Anna felvétele)

népzenéről és népdalairól, jellegzetes népviseletéről híres faluban minden odalátogató otthon érezheti magát – egy kicsiny magyar mennyország a román tengerben.

Mivel járulhat hozzá egy falu táncéletéhez két „anyaországi”?

Magyarlapád egyikünk számára sem volt ismeretlen terület – több éve rendszeresen részt vettünk a faluban megrendezésre kerülő *Tavaszi vigadalom* majálisi hétvégéjén, rendezőként is. Találkoztunk néptáncagyományukkal, amelynek nagy részét el is sajátítottuk, ismertük a népdalok javát, és szoros barátságokat alakítottunk ki az ott élőkkel. Kiköltözésünket mindenki örömmel fogadta, várta – bízva abban, hogy valamilyen szervezett formát, rendet viszünk a gyermekek és fiatalok néptáncos életébe.

Mindketten régóta foglalkozunk néptáncoktatással, kisebbek és nagyobbak tanításával egyaránt, főként az ún. *együttesi rendszer* keretein belül. A megszerzett tapasztalatokkal és tudással felvértezve láttunk neki a magyarlapádi táncoktatás megreformálásának. A falu lakóinak nagy része ismeri – s ha nem is rendszeresen, de táncolja is táncuk legfontosabb alaplépéseit (a magyarlapádi táncrend részei: *lassú* és *gyors pontozó* – szőlisztikus férfitáncok; leánykörtánc – más néven *kapcsos*; *csárdás* és *szapora*), azonban az oktatás megszervezésére és a próbák folyamatos megtartására saját munkája mellett kevés embernek marad ideje. Mi mint táncoktatók, teljes munkaidőben foglalkozhattunk a már említett együttesi forma, a felmenő rendszer kialakításával: a gyermekek a megfelelő életkorban és az adott szinthez szükséges tudás birtokában léphetnek az új csoportba. Az alábbi csoportbontást hoztuk létre: 1. Kis-Paszuly Táncgyűttes (óvodások); 2. Paszuly Táncgyűttes (O–III. osztályig); 3. Törökbúza Táncgyűttes (IV–VII. osztályig); 4. Gyöngypárta Táncgyűttes (VIII. osztálytól felfelé). Ez a felépítés több funkciót is szolgál: a korábbi időszakokban nem volt egyértelmű, ki, mikor lép a nagycsoportba és ki jár fellépésekre. A felállított rendszer eb-

Magyarlapádi leánykörtánc (Szilágyi Anna felvétele)

ben a kérdésben segít a legtöbbet, ugyanis igazodási pontot, valamint hihetetlen mértékű motivációt tud adni a gyermekek számára. Ebben alakítottuk ki az ún. *mentorrendszert* is, amelynek igazi bevetése az elkövetkezendő időszak feladata lesz: a Gyöngypárta Táncegyütteshez (legtöbbet fellépő csoport) csatlakozó ifjancok *keresztapát* és *keresztanyját* választanak, akik segítik a fiatalabbak munkáját, beilleszkedését a csoportba.

A magyarlapádi táncosok csoportfelosztásán túl minden érintett faluban, valamint a lapádiak körében is bevezettük a meghatározott próbarendet: a próbákat a gyermekek életkorának megfelelő bemelegítéssel kezdtük, amelyet különböző táncanyagok átadása/elsajátítása követett. A kezdetek idegenkedése év végére meglepő eredményeket hozott: a táncosok mozgáskoordinációja és teherbíró képessége, valamint figyelme a bemelegítések hatására ugrásszerű fejlődést mutatott, valamint a részvételi kedv is nagyságrendekben mérhetően növekedett. Mivel szeretjük a modern zenét (is), így a sokszor játszott számok kedvencekké váltak, és év végén volt olyan csoportunk is, amely szinte követelte a bemozgást (annak ellenére, hogy mi elhagytuk volna a vakáció kezdetére való tekintettel).

Talán merész dolog következtetéseket levonni, de a kilenc hónap alatt beigazolódott néhány, szeptemberben felállított hipotézisünk: a gyermekek szeretik a rendet. Könnyebb nekik, ha látják, mik a határok: mi az, amiért dicséretet kapnak, és mi az, amiért nem. A mozgás segít a koncentrációképesség javításában és fejlesztésében; és egy kis szeretettel és odafigyeléssel a legrosszabbnak hitt gyermekből is angyal válhat.

A néptáncoktatáson és annak megszervezésén túl a programszervezésben is igyekeztünk segíteni, nemcsak a magyarlapádiak, hanem a többi csoport körében is. Az általános táncházakon, óvodai farsangokon és kisebb fellépéseken túl nagyobb rendezvényeken is részt vettünk – mint oktatók, mint együttesvezetők és mint rendezők.

Gyerektáncház a 2018-as néptánc táborban (Szilágyi Anna felvétele)

2017 novemberében Nagyszében legnagyobb szabású magyar fesztiválján, az Ars Hungarica Fesztiválon magyarlapádi estet és táncházat tartottunk a bálon résztvevőknek. A Gyöngypárta Táncegyüttessel, valamint a zenei kíséretet szolgáltató, szintén magyarlapádi Pirospántlikás Zenekarral karöltve első, általunk készített koreográfiájukkal elsőprő sikert arattak a táncosok. Az addig kevésbé megkomponált, inkább csak a táncrend részeit sorban felmutató produkciókat egy koreográfiailag megszerkesztett előadásra váltottuk fel, amely azonban nem szakad ki a néphagyomány keretei közül, természetességet sugározva a színpadról.

Decemberben számos karácsonyi műsor lebonyolításában segédkeztünk. Magyarlapádon az egész iskolát, valamint az összes lapádi táncegyüttést, ezáltal a teljes falut megmozgató műsort hoztunk létre, a tanári karral, a Szórványkollégium dolgozóival és igazgatónőivel, valamint a faluból szabadidejében segédkező aktív tagjaival közösen. A gyermekek németországi adományokból és egyéni magyarországi felajánlótól karácsonyi csomagokat kaptak. Az udvaron felszolgált forralt bor, tea, az ünnepi fények és a gyermekek előadása meghitt, közös karácsonyi hangulattal burkolta be a falu egészét.

Tavasszal, 2018. március havában az 1848–49-es forradalmi eseményekre emlékeztünk, amelyet egy, már ötödik alkalommal megrendezett „vándorfesztivál”-al, a „*Tavaszi szél vizet áraszt...*” néptáncfalalkozóval koronáztunk meg, a Fehér megyei Vajasdon. Itt hét csoportunk léphetett színpadra, amelyből öt koreográfiát mi készítettünk az addig eltelt időszak alatt. Magyarlapádról a Törökbúza, valamint a Gyöngypárta Táncegyüttes tagjaival érkezünk – a nyolc párt elbíró színpadra 43-an. A megfelelő felkészülés (korábban ellátogattunk a helyszínre a színpad ellenőrzésére), a gyerekek rátermettsége és műsoruk grandiózus hatása nem egy nézőt könnyekre és dalra fakasztott – siratták helyzetüket, és örültek az ifjú nemzedéknek: azoknak, akik népdalaikkal és táncukkal áthidalják a történelmi határokat.

Kiküldetésünket két, egész éves szervezést követő magyarországi úttal zártuk. Első ízben a budapesti Papp László Sportarénában megrendezett Országos Táncházfalalkozó és Kirakodóvásár színpadának lehettek meghívott vendégei mint hagyományörzők. Másodízben a Gyöngypárta Táncegyüttes, kiegészülve négy idősebb táncospárral (vagy inkább örökifjakkal), valamint a Pirospántlikás és az Ifjú Pirospántlikás Zenekarral, május 19-én a Fonó Budai Zeneházban, majd önállóan a Fejér megyei Alap község Pünkösdi Néptáncfalalkozóján lépett fel. Az előadást megelőző felkészülés, a Fonóban, valamint az Alapon tartott előadások nemcsak a fiatalabb és az idősebb táncosokat kovácsolták össze – egy egész falu szellemiségét közvetítették a közönség felé.

Mit tanulhattunk mi a magyarlapádiaktól?

„*Amennyit adsz, annyit kapsz vissza.*” Mi talán egy kicsit annál is többet. Az általános, minden odalátogatóra irányuló vendégszereteten túl, szoros, szinte családtagok közti viszonyhoz hasonló kötelékeket szőttünk a falu számos lakójával. Részt vehettünk családi rendezvényeken, fontos alkalmakon, de akár a szerda esti vacsorán is. Bátran kérdezhettünk tőlük, és ők rendületlenül tanítottak minket a „*jó lapádi életre*”.

Szokásaik közül elsőként az ún. *árverezéssel* ismerkedtünk meg, amelyhez szorosan kapcsolódik a régi időkre visszanyúló karácsonyi kántálás hagyománya. December 24-én a templomi istentisztelet után gyermek-, legény- és férficsoportok indulnak a faluban házról házra, hogy a kicsik *gyermekkántálókat* énekeljenek, a felnőttek pedig az úgynevezett *kiséneket* és a *nagyéneket*. A *kisének* és a *nagyének* szövegében megegyezik, dallamában azonban változik – nehézségi fokában a helyiek bevallása szerint a *nagyének* jelent nagyobb kihívást. Szövege a református énekeskönyv 191. zsoltára – első két strófája így szól:

„Az Istennek szent angyala Mennyekből hogy alászállta
És a pásztorokhoz juta, Néki ekképpen szóla:
Mennyből jövök most hozzátok, És íme, nagy jó hírt mondok,
Nagy örömet majd hirdetek, Melyen örvend ti szívetek.”

Ahhoz, hogy eldöntsék, az adott évben ki, melyiket énekelje a két változat közül, tartják minden év november 1-jén az *árverezést*. A legidősebb legény a falu közepén lévő hídra hívja a legényeket (korábban a fonóba) és a megbeszéltek szerint megadja a kezdő licitet (amely általában *egy veder bort* jelent) elsőként a *kisének*re, másodízben a *nagyének*re: „*Ki ad egy veder bort a kísénekért?*” Ettől a ponttól a klasszikus értelemben vett licitalás kezdődik – amelyet a legtöbb bort ajánló nyer. Aki megnyeri az adott változatra a licitet, az lesz a karácsonyi kántálásakor a *kisének/nagyének* irányítója: ő határozza meg, hogy melyik férficsoport melyik házba menjen. Ezenfelül ő kéri fel a csoport *köszönőjét*, aki néhány soros versikéje után a kántálásért kapott pénzt átadja részére. A kántálás szoros rendje a következő. Elsők a gyermekek, utánuk a *kiséneket* éneklők, majd ezt követően a *nagyéneket* éneklők. A *kisének* és a *nagyének* csoportjaiban csakis konfirmált felnőtt férfiak lehetnek. Ugyan napjainkban már enyhültek a szabályok, de régebben nem lehetett ezt a sorrendet felborítani – ha bármelyik csoport lemaradt az adott háztól, akkor sajnos kimaradt a kántálásért kapott adományból. Az *árverezés* után pedig nincs más hátra, mint a csapatok megszervezése és a gyakorlás egészen december 24-ig.

A tavasz sem telik eseménytelenül – minden nyolcadik osztályos gyermek és szülő izgalommal várja a virágvasárnapot: a *konfirmálás* napját. A hitbéli „nagykorúvá válás” fontos szakasz és határárkó a fiatalok életében. A többévi „*kátéra járás*”, azaz többek számára hit-tanként ismert tanulási szakasz itt teljesedik be. A lapádi hagyományok szerint minden év virágvasárnapján a falu színe előtt, 14–15 éves fehér ruhás lányok és öltönyös fiúk felelnek a tiszteletes úr és tiszteletes asszony kérdéseire, a református hagyomány szerint a *Heidelbergi Kátéból*, a helyes válaszokért „cserébe” pedig első alkalommal részesülhetnek az úrvacsora szentségében.

Azonban nemcsak a hitben, hanem a falu és templomi közösség szemében is ettől a pillanattól kezdve tartoznak a felnőttek közé a konfirmáló fiatalok. Ezt kifejezendő, a lányok és fiúk ekkor kapják meg saját magyarlapádi viseleteiket, a lányok pedig innentől egészen férjhezmenetelükig viselhetik a – már szinte jelképpé növekedett – szitakéregből készített, gyöngyökkel és szalagokkal díszített pártát.

Új viseletüket a következő vasárnapon, húsvét vasárnap tartott úrvacsorai istentiszteleten mutathatják be. Ezen az alkalmon már nemcsak ők, hanem a falu teljes, konfirmált közössége magához veheti a kenyérből és borból álló úrvacsorát. A szentség magukhoz vétele meghatározott rendben történik: elsőként az idős, házasságban, utánuk a fiatalabb házasságban, majd az ifjú legények és végül a frissen konfirmált ifjak következnek. A férfiak után a nők ugyanezen sorrendben haladnak, a végén az újonnan felnőtté vált lányokkal. A felsorakozók életkori rendben (évre pontosan!) állnak be, az idősebbtől a fiatalabbig.

Húsvét hétfőjén szinte az összes fiúgyermek, ifjú legény, valamint férfi csoportokba verődve *öntözni* jár, amiért cserébe a lányok főzött, festett, *lapis* (leveles) és *hímzett* (írókával és viasszal díszített) tojásokat adnak. A délelőtti folyamán a gyermekek, az esti órákban egészen éjszakáig a legények és férfiak csapataival találkozhat az ekkor Magyarlapádra látogató.

A szokásokon túl tájékozódni is meg kellett tanulnunk. Az egyedi utcanevek (Románia ezen területén nincsenek hivatalos utcanevek, hanem számokkal jelölik a postacímeket)

és becenevek elképesztő mennyiségű és hálószerű rendszerében olykor nekünk sem volt könnyű dolgunk. *Alszeg, Felszeg, Kis utca* (amiből három is van), *Tanarok, Új utca, Sikátor – Papik, Fűszer, Gircsuj, Csicsiri, Picc, Buli*. Ez pedig nem a teljes lista. A becenevekről, vagy másként gúnynevekről sok esetben előbb ismerik meg annak tulajdonosát, mint anyakönyvezett nevééről. A házasság során a férfi gúnyneve száll az asszonyra és a gyermekekre – hasonlóan a polgári rendben alkalmazott vezetéknev-átvételhez.

Nyelvi eltérések sem könnyítették meg a mindennapokat. Kacagva magyarázták el nekünk a különböző általuk használt szavak jelentését, amiből később magyarlapádi magyar-magyar szótárát alakítottunk ki. A minden évben hagyományosan megrendezett *Tavaszi vigadalom* során a vendégek feladatukként kapták, hogy minél több eltérő kifejezést keressenek, ennek pedig rekordja (két órán belül) 68 szó lett. Néhány szemelvény a sajátos „szótárból”: *ökörsem* = tükörtojás, *terebúza* = kukorica, *priza* = konnektor, *burjány* = gaz, *muskátli* (bor) = muskotály, *berbécs* = kos, *cserefa* = tölgyfa, *ficfa* = fűzfa, *nanó* = nagymama.

És még sok más. A-zó nyelvjárásuk (o hangzó helyett a használata, például tojás – *tajás*), eltérő hangrendjük (fésű – *füsü*), ragozási módjuk (Becére – Becébe) és a fentebbi változatos kifejezések komikus szituációkat teremtettek. Például: minden tézstafőzésnél körmondatokban fogalmazódott meg, hogy miről is lenne valójában szó. Ugyanis a *tezsta* ott az édes süteményeket jelenti, a *makaróni* a spagetti típusú tézstátat, a *laska* pedig a húslevesbe való cérnametéltet. Így keletkezett az alábbi, rendszeresen használt mondatsor: „*Csináltunk tézstát. De nem olyan tézstát, mint ami nálatok tézsta, hanem ami itt tézsta. Tudod...*”

Előfordult, hogy olykor a diákjainkat sem értettük világosan. A modern világhoz alkalmazkodván a táncosokkal létrehozott közös Facebook-csoportban a helyi jellegzetes íznek használt *zakuszkát*, azaz paprikakrémét kértünk. Egyik kedves tanítványunk fel is ajánlotta rögtön, az alábbiak kíséretében: „*Mennyit kértek? Elég két kanta?*” A *kanta* nem más, mint a befőttesüveg. Azonban ez sem ilyen egyszerű, ugyanis a vele rokon *borkány* a kisebb méretű befőttesüveg. Ha a természettudományban ismert „*minden bogár rovar*” analógiát követjük, akkor valahogy így hangzana a tételünk róluk: nem minden *kanta borkány*, de minden *borkány kanta*.

Két palóc kilenc hónapig egy erdélyi kis faluban – 10 évnyi budapesti pörgős élet után. Indulásunk előtt sokan aggódtak értünk, hogy mennyire fogjuk bírni a falusi életet, a nyugalmat és a csendet. Most, az ösztöndíj letelte után annyit mondhatunk: aki azt hiszi, a kis falvak élete unalmas, téved. Folyamatosan lüktető, nyüzsgő, belvárosi Budapest után folyamatosan lüktető, nyüzsgő Magyarlapád. Ha éppen nem oktattunk, szabadidőnkben igyekeztünk belefolyni a helybeliek életébe, ezáltal ismerkedve még mélyebben gondolkodásukkal, hagyományaikkal, gyökereikkel. Kerítést festtünk a központban lévő ház mellett, szüreteltünk, rózsát ültettünk, majd a rózsát beoltottuk (nemesítés folyamata) és szőlőt karikáztunk (rendszerelési módszer). Azt mondhatjuk, hogy „*a falu életének részévé váltunk*”.

Az a szerencse ért bennünket, hogy az idei év szeptemberétől a következő év júniusáig visszatérhetünk a térségbe: férjem, Tamás immár a szomszédos város, Nagyenyed ösztöndíjasaként, én pedig ismét magyarlapádi ösztöndíjasként segíthetem a helyiek munkáját. Terveink szerint – röviden szólva – folytatjuk, amit elkezdtünk. Az előző év tapasztalatával, a felmerült problémák korrigálásával új dolgokra fókuszálhatunk, ezáltal téve még hatékonyabbá működésünket. Alapvető feladataink mellett gyűjtőútra indulunk, hogy az utolsó óra ketyegésében még felgyűjthessük a megmaradt táncos, zenei, valamint szokásanyagot a Maros és Küküllő mentén. Egy kantányi szerencsét kívánunk magunknak...

Hajdara-Herczeg Hajnalka

Nyergestető

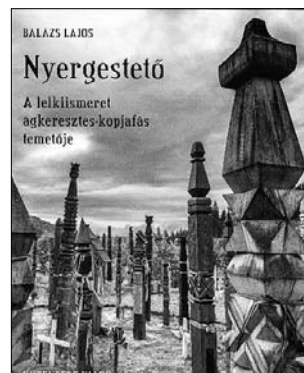
Egy régi-új nemzeti emlékhely tanulságai

Dr. Balázs Lajos, a csíkszeredai Sapientia Egyetem docense, néprajzkutató legújabb könyvével¹ olyan témához nyúlt, ami a történelmi szemléletű etnográfia, szociográfia és história határterületén található, s így együtt, módszertanait összegyűrve alkalmas a szerző által felvállalt téma megragadására. Nem hiszem, hogy a *Honismeret* bármennyire is tisztelt olvasói között sokan lennének, akik hallottak a szabadságharc egyik legutolsó csatájaként számon tartott, Nyergestetőhöz köthető ütközetről. Nem volt ez a magyar történelemben valami sorsdöntő csata, nem is hadászati jelentősége miatt érdemes rá, hogy megőrizze a nemzeti emlékezet, hanem az eseményhez fűződő, azóta eltelt bő másfél évszázad során kivirágzott, főként színhagyománnyal terjedő, újabb és újabb rétegekkel gazdagodó szel-lemtörténeti háttér, amelynek úgyszólván minden jelensége egy népcsoportunk, a székelység, majd egyre inkább a XX. században többször is szétszakított magyarság öntudatának, összetartásának erősödését szolgálta és szolgálja.

A Nyergestető a Keleti-Kárpátok nyugat felé tekintő oldalán egy 878 méter magas hágó a jelenlegi Hargita megyében, átjáró a Kászoni- és a Csíki-medence között. 1849. augusztus 1-jén – alig két héttel Világos előtt – Gál Sándor tábornok a Moldvából beözönlő orosz csapatok ellenében Tuzson János alezreduresre bízta a szoros védelmét. A túlerővel szembeálló párszáz székely nagy része odaveszett az öldöklő élet-halál küzdelemben, s ennek a kilátástalanságában is vállalt harcnak az emléke mindmáig „a Nyergestető”.

Az esemény köré már a kortársak elkezdtek fogni a kérdésekből és feltételezésekből készült koszorút. Egy „*muszkavezető*” kászoni oláh pásztorról feltételezték a székely katonaságot hátba támadó cári csapatok útbaigazítását, hiszen a nemzeti önértetnek éppúgy „árulóra” volt szüksége, mint a világosi fegyverletétel esetében. Ezt követően az abszolutizmus idejéből természetesen, de a kiegyezés utáni időkből sincs nyom a Nyergestető nemzeti emlékhellyé válásának. Csak a millennium idején kezdett foglalkozni a nemzeti kegyelet ezzel a helyszínnel. Balázs Lajos föl is teszi a kérdést: a leveretés, majd a felemás megegyezés „*lelki bénultsága*”, vagy „*a kezdeményező személyiség hiánya volt-e az emlékműállítás késleltetője*”?

Érdekes módon kerülő úton jelentkezett a *nemzeti lelkiismeret*, mégpedig egy csíktusnádi születésű, 1858 óta Bukarestben élő kovácmester személyében, „*aki 1896 nyarán a budapesti millenniumi ünnepségekről hazalátogatva, bejárta gyermekkorai tájait, döbbenet tapasztalta, hogy a Nyerges-tetőn, az egykori csata színhelyén a hősök sírjára még egy egyszerű keresztet sem állított az utókor. Elnökletével 11 tagú bizottság alakult.*” Románia fővárosában, és „*rövid idő alatt összegyűlt az a tekintélyes összeg*”, amelyből felállították az 1897. augusztus 8-án ötezer ünneplő részvételével felavatott emlékművet. Ilyen kovácmesterek termettek akkoriban Csíkban és Bukarestben! Megható adalék, hogy ezen az ünnepségen számos 48-as honvéddel együtt részt vett az ütközetet egykor vezénylő Tuzson János nyugalmazott alezredures is.

¹ Nyergestető. A lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018. 120 oldal

Az ezt követő szűk száz esztendő során, elsősorban a környékbeli székely települések népének szájhagyományában élt a hősiesség nyergestetői küzdelem emléke, a körülményektől függően emeltebb fővel, vagy éppen szemlesütve, hiszen a Trianon utáni Romániában a magyar történelemre való minden emlékezést a fennálló hatalom elleni tiltakozásnak tekintették. De hát a kegyeletnek és az emlékezésnek számos formája létezik, s ebben a magyarok Mohács óta óriási gyakorlatra tettek szert. A csíki, háromszéki székelyek körében szokássá vált, hogy arra járva két ágacskát kereszt alakban összekötve odaszúrtnak a nyergestetői ütközet, vagy a tömegsír feltételezett helyére. Hogy mikor jött létre ez az „ágkeresztes temető”, valójában senki sem tudja. Balázs Lajos is csak tétova emlékezésekből idéz könyvében: „Az egész emlékhely állandó átalakuláson volt. [...] Vesszőkből, ágakból készültek az első keresztetek. Úgy hívták a helyet, hogy ágtemető, még a Ceaușescu-időben is így nevezték, mert ezeket az ágkereszteket időnként valakik kitakarították, de utána a látogatók újraszúrták minden évben.” Elsősorban március 15-ére emlékezve. Műfaját tekintve talán a homokképekhez hasonlítható ez a keresztbe tett ágakból készített, évenként ismételt megújított „emlékhely”. „Név szerint nem volt itt senkinek halottja, mégis mindenkinek volt benne halottja.” Senki által nem szervezett, nem irányított, de talán éppen ezért működő, hagyománnyal fenntartott kollektív nemzeti emlékezet. Olyan ragaszkodás a múlthoz és az abban megtestesülő identitáshoz, amit a tiltás, az ellenkezés, a *csakazértis* érzete táplált. Amint Balázs Lajos megfogalmazta: „A 89 előtti hatalom érezte, hogy a Nyergestetőn csendes, latens, szimbolikus küzdelem folyik a közös emlékezés ébrentartásáért. Ezt példázzák a titokban elhelyezett gyertyák, a névtelen gyertyagyújtók, ágkeresztet leszúrók, imára betérők, a fatörzsekbe mélyen és elérhetetlen magasságú berovások, a magyar zászlót viselő törzsének vasazása stb.”

Ilyen virtuális – képzeletbeli – emlékhely volt tehát a nyergestetői ütközet helyszíne ott a kászoni és az alsíki medence között hosszú időn keresztül, de hogy mióta és miként tartották számon a helybeliek, azt a dolog természetéből eredően sokáig homály fedte, s fedi részben még ma is. A könyv visszaemlékezéseiből úgy tűnik, hogy az 1960-as, 1970-es években kezdődött ez a latens megemlékezési forma, bár elképzelhető, hogy valamilyen formában már korábban is őrizték a hagyományát. A kegyelet erejét, érzelmi töltetét bizonyára jelentősen növelte Kányádi Sándor 1965-ben született *Nyergestető* című verse, amely a szabadságharc utolsó székelyföldi csatájára emlékezett és emlékeztetett, ahol

„Úgy haltak meg a székelyek,
mind egy szálig, olyan bátran,
mint az a görög háromszáz
Termopüle szorosában.”

Talán nem is költői túlzás a kijelentés, hogy az akkori állapot szerint

„Nem tud rólok a nagyvilág,
hőstettükről nem beszélnek,
hírük nem őrzi legenda,
dicsőítő harci ének...”

Persze hogy „nem beszéltek”, hiszen nem beszélhettek. Csak az XIX. század végén föllálított obelisz és a jól titkolt, ágkeresztes megemlékezések, amikről jobb is volt „nem beszélni”. Ez volt a „lopakodó ünneplés, a rejtőzködő emlékezés időszaka”, amely azonban azokban a sötét időkben is fokozatosan erősödött. Mert a mulandó, hogy azt ne mondjam: tü-

nékeny, alkalmi ágkereszteket idővel egyre inkább kezdte felváltani a Székelyföld református temetőiből kilépett, s mindinkább a székelység nemzeti jelképévé váló *kopjafa*. S hogy ki állította az első kopjafát, arra a szerző éppen úgy nem talált adatot, mint arra, hogy ki szúrta le az első ágkeresztet. De Balázs Lajos igazi, néprajzkutatóhoz méltó választ talált mindkét kérdésre, hiszen a népelet kutatója sohasem keresi, nem is keresheti, hogy ki kezdett el egy-egy balladát, népmesét, ki emelte az első székelykaput, ugyanígy azt sem, hogy ki állította az első kopjafát a székely falvak temetőiben, vagy éppen a Nyergestetőn. De ha nem is talált kézzel fogható adatot, a 381 sírjel évek szerinti rendszerezése során az „*első helyre egy szerény kopjafa került ezzel a felirattal: LELKIISMERET – 1988*”. Vagyis ugyanaz állította, „aki” évtizedeken át leszúrta az ágkereszteket. A szerző nagyon találóan az inkubátorba helyezett kisbabákhoz hasonlítja ezeket a névtelenül leszúrt ágkereszteket, ily módon – írja – „*az ágkeresztes temetőnek nincs kezdete, csak léte, mintha örökké létező természeti jelenség lenne*”.

„*Kopjafá*”-k a Nyergestetőn
(Szén János felvétele)

Aztán 1989 decembere után, amikor nemcsak a kommunista rémuralom és a közvetlen rendőrterror hagyott alább Romániában, nemcsak az erőszakosan összevert kollektív gazdaságok nagy része oszlott fel, nemcsak villany került az otthonokba és idővel benzin is az autókba, hanem a nemzeti összetartozás érzése és megvallása fölött is kezdett tisztulni az ég – hacsak az „anya”-országból a gonosz mostoha szerepére vállalkozók nem fújták rá gyűlölködés a ködét –, szaporodni kezdtek a Nyergestetőn a kopjafák. Nem hirtelen, nem ugrásszerűen. A lelkiismeret szavára kitűzött első emlékoszlop (1988) után évekig semmi, aztán 1992-ben egy a szomszédos Újtsunádról, majd 1994-től évenként egy-egy – köztük a szívemnek oly kedves Balatongyöröki Honismereti Körtől –, hogy aztán 2004 decembere után hirtelen megsokszorozódjon az évenként állított kopjafák száma. Balázs Lajos lelkiismeretesen, szó szerint „hason kúszva” jegyzetelte a kopjafák datálását és egyéb írásos üzeneteit. Az adataiból szerkesztett grafikon mindennél jobban mutatja, hogy milyen események keltették föl leginkább a Kárpát-medence magyarságának e kopjafák állításában megnyilvánuló lelkiismeretét: a 2004. december 4-i torz – mert torzított – szavazással kiváltott *ellenérzés*, és a magyarországi köztársasági elnök, Sólyom László kopjafaállításával összefüggésbe hozható *együttérzés*. Áder János köztársasági elnök 2004. évi tisztelgése és kopjafaavatása ennek a hagyománynak a folytatása.

Helyesen látja a könyv szerzője, hogy a „*Nyergestetőnek mint lokális történelmi esemény színterének nemzeti emlékhelyet alakító ereje van annak ellenére, hogy nem egy széles, nagy kiterjedésű harcmező, ahol nem nagy számú, ellenkezőleg, maroknyi, csekély fegyverzettel ellátott, viszonylag szűk térségből verbuválódott székely katonák harcoltak a végsőkig ...*”

Balázs Lajos könyvében rendszerint *temetőről* beszél, de ez a hely idővel egyre inkább *nemzeti emlékhellyé* vált, mint Mohács, mint Muhi, mint Majtény, vagy mint a Kerepesi temető 301-es parcellája. Ismeretének, fölkeresésének célja a kegyelet mellett a nemzeti emlékezet erősítése, a halottak iránti tiszteleten kívül a hősöket megillető főhajtás, de legfőképpen az érzelmi feltöltődés, amelyre olyan nagy szüksége van minden határon „kívüli” és „belüli” magyarnak – mint egy falat kenyérre.

Halász Péter

HAGYOMÁNY

Kéz–Mű–Remek

Nemzeti Szalon, 2018, Népművészet

A Múcsarnok *Nemzeti Szalon* címet viselő kiállításorozatában (építészeti, képzőművészeti, fotográfiai, iparművészeti Nemzeti Szalon) 2018-ban a népművészet volt a kiemelt téma. A Magyar Művészeti Akadémia és a Múcsarnok által megrendezett, reprezentatív kiállítás főkurátora Beszprémy Katalin, a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhelyének tárvezetője, a szakmai és művészeti koncepcióért felelős kurátor Fülemile Ágnes, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, a Történeti Néprajzi Témacsoport osztályvezetője volt. A kiállítás társkurátorai G. Szabó Zoltán (a Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeumának vezetője), Pál Miklósné (a Népművészeti Egyesületek Szövetségének elnöke) és Szerényi Béla (az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója) voltak. A kiállítás 2018. április 21. és augusztus 20. között volt látogatható a Múcsarnok nagy kiállítóterében. A kísérő katalógus a tárlattal azonos címen jelent meg Andrásfalvy Bertalan, Beszprémy Katalin, Fülemile Ágnes és Szegő György bevezető tanulmányaival, minden kiállító alkotótól egy-egy kiválasztott munka illusztrálásával, 559 oldal terjedelemben.

A kiállítás 12 termében a tárlat kurátorai igyekeztek betekintést nyújtani a népművészeti mozgalom teljes körébe. A napjainkban is aktív alkotói kör nagyságának okán elsősorban *A Népművészet Mestere*, *A Népművészet Ifjú Mestere* és a *Népi Iparművész* címet elért tárgyakat utóbbi években elismert és díjazott munkáiból válogattak a rendezők. A kiállítás meglehetősen interaktív volt, a látogatók kipróbálhatták az óriás pandúros társasjáték mellett a szövést vagy éppen a citerázást is. A népzenei hangfelvételek meghallgatása, a népművészeti mozgalom történetét bemutató archív filmek mellett a tárgyakkal, mesterekkel foglalkozó filmeket is megtekinthették a látogatók, olykor egy pásztoraknyhóban, máskor pedig egy ácsolt láda belsejében.

A tárlat a megszokott, pályázati keretek között szerveződő országos népművészeti kiállítások világához képest kevésbé volt zsúfolt, hiszen a kurátoroknak, saját megfogalmazásuk szerint, az volt a céljuk, hogy a műrekek szépsége, igényessége és harmóniája ráirányítsa a közönség figyelmét a hagyományos tárgyi világ időtálló esztétikumára.

Az első teremben a háziipari és népi iparművészeti mozgalom újjászületésével és a táncmozgalom kezdeteivel ismerkedhettek meg a látogatók az 1970-es évek „nomád nem-

Részlet a kiállításból (Cseh Fruzsina felvétele)

zedék”-ének és a Fiatalok Népművészeti Stúdiójának eszmevilágán keresztül. A második, tulajdonképpen tengelynek is tekinthető terem a híres néprajzi tájak továbbélt hagyományát mutatta be, ahol az egykori emblemikus népművészet napjainkban is inspirálja az alkotókedvet. A teremben Mezőkövesd, Sárköz, Kalocsa, a Barkóság és a Palócföld mellett megjelent az erdélyi Kalotaszeg, Szék, a barcasági és a gyimesi csángóság, Gyergyó vidéke és a Székelyföld. A harmadik terem némileg szűkítette a teret és a bensőséges otthonok, hálószobák, nappalik, konyhák világában ismerkedhettünk meg a ma is használható, azonban mégis minőségi, kézzel készült mindennapi tárgykultúrával. A negyedik terem a kézművesoktatás műhelyeit mutatta be, ékes bizonyítékként annak, hogy a népművészeti mozgalom nem marad utánpótlás nélkül, azonban a felelősségre is felhívta a figyelmet, hiszen ezen kézműves szakmákban az alkotók tehetsége ellenére sajnálatosan igen magas a pályaelhagyás aránya. Szintén a „*nomád nemzedék*” gondolatvilágához kapcsolódott az ötödik terem, amely nem csupán a keleti archaikus életformák újrafelfedezését igazolja, hanem a magyar pásztoréletet iránti érdeklődést is. A hatodik, *Táj, környezet, ember* címet viselő terem szintén a „*nomád nemzedék*” hatására megújuló, pontosabban a hagyományozshoz visszatérő, napjainkban is töretlen népszerűségnek örvendő építészeti kultúrát mutatta be a témához kapcsolódó szervezetek működésével és projektjeikkel. A hetedik terem a hagyományos és a megújuló hangszereket tárta a látogató elé, külön figyelmet fordítva a hangszerkészítő tevékenységre és a már korábban említett interaktivitásra. A nyolcadik terem témája a mesterségbeli tudás, a kézműves vásárok világa volt, a műhelyeket és díszasztalokat a középpontba helyezve. A kilencedik teremben egyaránt megtalálhatók voltak a szinte műtárgymásolat igényével készült tárgyrekonstrukciók és az „*újraálmodott múlt*” jegyében a hagyományos elemeket magukon hordozó népművészeti, illetve iparművészeti alkotások. A szakrális terek, jeles napok és az emberi élet fordulóinak népművészeti igényességű kellékeit a tizedik teremben állították ki, míg a tradicionális és modern öltözékek a tizenegyedik, félköríves teremben kerültek elhelyezésre, ahol a kurátorok külön figyelmet fordítottak a kiegészítő ruhadarabok, párták, kendők, táskák és lábbelik szerepére. A tizenkettedik teremben a köztéri jelképeket, udvari épületeket, illetve a temetői kultúrát mutatták be az egy-egy település arculatát jelentősen meghatározó közösségi épületekkel egyetemben. E témában külön kiemelendő a Múcsarnok kertjében elhelyezett faragott és festett székelykapu, amely tulajdonképpen a kiállítás reprezentatív bejáratának is tekinthető.

E látványos kiállítás kitűnően reprezentálta a Kárpát-medencei kortárs népi kézművességet és a generációkat összekötő, minőségi népművészeti tárgyak értékét. Betekintést engedett egy olyan európai, sőt, világviszonylatban is nagyszámú tagot számláló alkotóközösség életébe és tevékenységébe, amely napjainkban is aktív, amely a magyar népművészeti hagyományokon alapuló, de a mának szóló tárgyakat készít.

Ament-Kovács Bence

Részlet a kiállításból (Cseh Fruzsina felvétele)

Ibikusz darvai

„A bűn nem marad titokban” típusú mondák a magyar folklórban

A folklorisztikában voltak és vannak felkapott és kevésbé figyelemre méltatott témák, igaz ez a népköltészetre is. Az, hogy a tudomány művelői előszeretettel mit és hogyan kutatnak, éppúgy függhet a kordivattól, a történelmi-társadalmi körülményektől, és szerencsés esetben (bár valószínűleg többnyire) a kutató személyes érdeklődésétől, amit persze nagyban befolyásolnak mindazok a kulturális és kultúrtörténeti kötődések, amelyek egy-egy kutatási témát, folklórjelenséget diakronikus jelleggel is meghatároznak. Az új felfedezésének az izgalmához némiképp ambivalens módon csak az mérhető, ha a kutatott téma mélyrétegei térben és időben messzire vezetnek, a vizsgálat tárgyává egy akár több évezrede létező szellemi alkotás geneziséjét és vándorlástörténetét téve meg.

A jelen tanulmány témáját alkotó típus/típuscsalád is ilyen, amelynek első nyomai az európai civilizáció korai századaig vezetnek. Egy, az antik kultúrában sarjadt olyan történet, amely – mint látni fogjuk – az idők folyamán tipológiailag rendkívül sokszínűvé vált, alapvető narratív struktúrája azonban mit sem változott az utóbbi két és félezer évben. A dialektikus világkép része ugyanis az az alapeszme is, miszerint a helyükből kibillent dolgok idővel a helyükre vissza kell hogy kerüljenek, az erkölcsi és morális parancsok megszegésének előbb-utóbb következménye kell hogy legyen, az elkövetett bűn – ha hosszú idő elteltével is – szükségszerűen büntetésre kell hogy leljen.

Ilyen, az antik időkig visszanyúló folklórhagyomány az Ibikusz darvairól szóló történet is. E monda szerint Ibikusz i. e. VI. században élt ókori görög költőt vándorútja során útonállókat ölték meg, ám a gyilkosokat a felettük elrepülő darvak leleplezték. A történet legkorábbi forrása az i. e. II. században élt Szidóni Antipatrasz epigrammája:

„Ibükosz, téged rablók ölték meg, amikor a szigetről jövének az elhagyott tengerparton jártál. Éppen akkor vonult feletted egy darucsapat, s te nem hiába jaidultál hozzájuk, hogy legyenek neked, a kínhalált szenvedőnek tanúid. A bosszúálló Erinnusz kiáltásodat Sziszüphosz földjén meghallotta, s megbüntette a gyilkosokat.”

A monda további ókori előfordulásait (Statius római költő, Plutarkhosz római történetíró, Iamblikhosz újplatonista filozófus, Szuidász bizánci tudós) É. Kiss Sándor idézi az „Ibikusz darvai” típus magyar redakcióit bemutató tanulmányában. Viszonylag kevésbé ismert, hogy az *Ószövetség* is utal e képzetkörre. A narratív típus – javarészt az antik előzmények nyomán – az Ibériai-félszigettől a keleti szlávokig széleskörűen elterjedt az európai kultúrkörben, és a középkor századaiban különösen a mediterrán térségben és német nyelvterületen vált ismertté és népszerűvé. Különböző variánsaiban része a középkori zsidó (héber és jiddis) irodalomnak, sőt, még belső-ázsiai és észak-afrikai előfordulásait is jelzik. Az *Acta Sanctorum*ban szereplő tartalmi variáns szerint a rablók által megölt szent életű remete, Szent Meinhard gyilkosait a tanúnak hívott hollók leplezték le. „Csókák és szarkák röptéből” kitudódó gyilkosságról esik szó William Shakespeare *Machbeth* című drámájának harmadik felvonásában is, az eredeti antik változat legnagyobb hatású irodalmi feldolgozása pedig Friedrich Schiller *Die Kraniche des Ibykus* című balladája lett. A Grimm testvérek gyűjteményébe is Schiller költeménye nyomán került be, és ebből adódóan a típus folklorisztikai irodalma is többnyire német szerzőkhöz köthető.

A magyar kultúrtörténetben Bornemisza Péter *Ördögi kísértetekről* című művében tűnik fel a történet egyik markáns típusvariánsa:

„Egy útonjárót ölnek volt két latrok, és könyörög volt, hogy ne bánjanak, mert ama madarak is kiáltanak (mutatott az fán madarakat). Időre egyik udvarbíróvá lévén egy nemesnek, madarakat hoznak elő sütvé, és mosolyodik, és addig kérdezik, hogy megbeszéli az ember mint könyörgett és mit mondott, hogy az madarak is kikiáltják. Ez nemesembernek kedig volt szolgája régen az, akit megöltének volt, és régen tudakozott, ki mielte, azért megfogatja és megöleti.”

A történet a XVII–XVIII. századi magyar prédikációs irodalomban is számos alkalommal felbukkan, ezek azonban még továbbra is irodalmi említések, régebbi források példázatként közreadott adatai. Plutarkhosz nyomán közli római variánsait Pázmány Péter a négy kiadást megért és először 1636-ban kiadott *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangyeliomokrúl, predikációk...* című művében. Pázmány kortársa, a teljes *Bibliát* magyar nyelvre fordító jezsuita pap és hitszónok, Káldi György egyik prédikációjába szintén beleszötte – Plutarkhosz nyomán – Ibikusz történetét. Egy XVII. század eleji felföldi kézirat pedig a szüleit meggyilkoló ember tettének példázatszerű napvilágra kerüléséről szól. Bornemisza nyomán, illetve tőle függetlenül a protestáns egyházi irodalom az Ibikusz-történet további három említését is számon tartja, köztük a Tofeus Mihály által 1683-ban és a Kecskeméti Zsigmond által a XIX. század elején publikált változatot. É. Kiss Sándor az általa ismert folklórváriánsok alapján (amelyek Debrecen környékéről kerültek elő) arra a következtetésre jutott, hogy az áldozat által tanúságul hívott darvak/vadludak története volt debreceni kollégiumi diákok, préceptorok és papok révén került a nép közé, ugyanis az erkölcsi tartalommal bíró példázatok gyakran képezték részét a református prédikációknak – amint azt a Dömötör Ákos által összeállított exemplum-katalógus is igazolja.

Mint nagy múltú és jellegzetes narratív típusra mind többen hívták fel a figyelmet a XX. századi magyar folklorisztikai irodalomban is, annak dacára, hogy szájhagyományból származó szövegvariáns a XX. század közepéig nem volt ismert. Berze Nagy János népmese-katalógusában ugyan szerepel a bizonytalan eredetű, Dézsi Lajos által közzétett XVII. századi adat, valamint egy saját maga gyűjtötte nagykáti szöveg (1925), azonban az csak 1957-ben, a katalógus megjelenésével vált a néprajzkutatás számára is ismertté. Az 1940-es években egyébként már a típuscsalád több publikált szövegváltozata is hozzáférhető volt: Benczédi Pál 1942-ben adta közre Kriza János egyik gyűjtőtársának, Jánosfalvi Sándor Istvánnak *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* című honismereti művét/útirajzát, amelyben a tárgyalt típus egy általa 1846-ban igaz történetként hallott recens erdővidéki variánsa is megörökítésre került. Ugyanezen években került feljegyzésre a kalotaszegi Kettesden az a novellamese, amely a *Három jó tanács* (ATU/MNK 910B) típusba ékelt epizódként meséli el a tulajdon komája által agyonszúrt, majd önmagát óvatlanul eláruló gazda történetét. A Végh József által 1944-ben kiadott nagy-sárréti népi elbeszélésgyűjteményben a típus további három szövegváltozatát adta közre, és azt követően évtizedről évtizedre tucatnyi újabb folklórgyűjtéssel gyarapodott a vonatkozó szövegtörzs, ennek ellenére a szakkutatás még a XX. század végén is csak a gyűjtések töredéknyi részét ismerte és ismertette. A *Magyar néprajzi lexikon* Nagy Ilona által írt szócikke még mindössze 5 változatról tett említést, a *Magyar népmesekatalógus* Benedek Katalin által 1984-ben kiadott novellamese kötete is csupán 11 variánst (és két irodalmi eredetű feljegyzést) említett az osztályozott két rokon típus (MNK 960, MNK 960A) kapcsán. 1998-ban publikált tanulmányában Jung Károly már 24 variánst vett számba a típuscsaládnak először általa neve-

zett hagyománykör részeként, amelyet egy ugyancsak délvidéki (aldunai székely) adattal Grynaeus Tamás is megtoldott a „*A tanúnak hívott forgótövis*” típus kapcsán írt összegzésében. Mindazonáltal az ezredfordulón már a fenti szövegmennyiség bő kétszerese volt hozzáférhető különféle néprajzi kiadványokban és fontosabb folklórchívumokban. Számuk – részben e sorok írója jóvoltából – az ezredfordulót követő években is tovább bővült, köztük esztétikai szempontból is figyelemre méltó darabokkal, és jelenleg összesen 76 folklórszöveg (továbbá a már jelzett tucatnyi irodalmi eredetű feljegyzés) képezi részét a típuscsalád magyar szövegtörzsének. E közel száz adat már olyan mennyiségű adatbázist jelent, amely révén végre általános következtetések is levonhatók a tárgyalt hagyománykör földrajzi elterjedését és tipológiai változatosságát illetően.

Mint arra már korábban is utaltunk, a *Magyar népmesekatalógus*, igazodva a nemzetközi mesekatalógus gyakorlatához, a típuscsalád két jellegzetes típusát emelte ki és rendszerezte (sok tekintetben következtetlenség, hiszen az MNK 960 típusleírása nem csupán napfényt, hanem holdfényt és forgószelet (= forgótövis) is említ ugyanezen típuscím alatt. E sajátos és csonka kettőséget még a nemzetközi mesekatalógus Hans-Jörg Uther által revidált legújabb kiadása is megtartotta (ATU 960. *The Sun Brings All to Light*; ATU 960A. *The Cranes of Ibcus*), jelezve ugyanakkor, hogy az áldozat által tanúként szólított Nap egyes variánsokban Isten, Hold, szél is lehetnek, a darvak helyett pedig egyéb madarak (hollók, vadkacsák, galambok stb.) is szerepelhetnek.

A magyar folklór lényegében az összes itt említett motívumot, sőt, egyebeket is tartalmaz. A továbbiakban e tartalmi-tipológiai variánsok áttekintésére teszünk kísérletet. Mint az a magyar szöveghagyományból is kitetszik, e hagyománykör tipológiája valóban nem szűkíthető le mindössze kettő – mégoly tágra értelmezett – típusra, ugyanis nem csupán arról van szó, hogy egy motívum helyett valami hasonló szerepel ugyanazon szövegben. Egy újabb motívum ugyanis sokszor merőben más szövegvagy környezetet is eredményez, ami esetenként szignifikánsan más történethez vezet, és csakis a narratívum kezdő és végpontja (egy tanúskodni nem képes tanú segítségül hívása, illetve a régen megtörtént bűnesetre egy véletlen/akaratlan körülmény vezet rá a gyilkos környezetét) az, ami közös bennük.

A katalógusban – követve a nemzetközi mintát – külön csoportba soroltuk mindazokat a folklórszövegeket, amelyekben madarak „tanúskodnak” a gyilkosság ügyében. E tematikus csoport több mint felét az az antik reminiscenciákkal bíró hagyomány képezi, amely a gyilkosság tanúiként darvakat említ. E vándormadarak folklórszövegben történő szerepeltetése organikusnak tekinthető, hiszen egyetlen gömöri adat kivételével a mintegy fél-tucatnyi szövegváltozat az Alföld tiszántúli részeiről és peremterületeiről (tehát az állatok tényleges nyári életteréről) származik. Noha külön típusként vettük számba, mindössze a madár fajtája az eltérés azokban a szintén alföldi szövegekben, amelyekben vadludak „tanúskodnak” a tettes ellen. E körbe sorolható még az a székelyföldi folklórszöveg, amelyben a tanú vadgalambok. Az eddigiekhez képest jelentős eltérést mutat a Dézsi Lajos által közreadott XVII. századi példázat szüzséje: a szüleit meggyilkoló férfi külföldre menekül, és egy vendégfogadóban megszállva, ételt rendel magának. Evés közben egy kis madár énekét hallva, azt bűnei kibeszéléseként értelmezi, és többször kiszalad a fogadóból, hogy a madarat kövel meghajigálja. A fogadónak feltűnik az irracionális cselekedet és feljelenti a vendéget, aki a vallatás hatására bevallja a bűneit, és tettéért az életével fizet.

Parömiológiai kontextusban is értelmezendő az a két rokon típus, amely egy-egy közkeletű szólás valóságtartalmát támasztja alá az elmondott példázatszerű esettel. „*A tyúk kikaparja az igazságot*”, valamint a „*Még a sült tyúk is kikiáltja az igazságot*” szólások e narratív hagyománynak a feljegyzetteknel szélesebb körű ismeretére engednek következ-

tetni. Az előbbi szólás mondai magyarázata egy, a Hargita gerincén lévő forrás névmagyarázó mondajaként maradt fenn, jelenlegi ismereteink szerint mindössze két környékbeli székelyföldi falu lakóinak szájhagyományozott emlékezetében. A sült tyúk típusú változat a rendelkezésre álló adatok szerint jóval elterjedtebb, és a bűn és bűnhődés képzetkörétől független népi és félnépi mirákulum-elbeszélésekben, valamint egyes szentéletrajzokban és biblikus apokrif történetekben is szerepel. A sült tyúk által kikapart/kikiabált igazság motívuma (és típusvariánsa) szerepel a Bornemisza Péter által megfogalmazott példázatban is, továbbá a XX. századi gyűjtések közül négy alföldi és egy felföldi (dobsinai buléner eredetű) mondában.

A típuscsalád másik főcsoportja tipológiailag még változatosabb. Indokoltnak tűnt, hogy a tettest eláruló fényes Nap/napsütés mellett (5 változat) külön típus képviselje a holdvilág tanúságát is (10 változat). A kiskovácsvágási mesemondó, Bucsek József által elmondott tornai típusváltozat (illetve annak két különböző időpontban magnószalagon rögzített szövegvariánsa) a hagyománykör egyik leginkább költői darabja, mondai jegyeket is tartalmazó novellamese. Bucsek a klasszikus „*Bűn és bűnhődés*” típusú esetet a XX. század első évtizedeibe és mintegy modern környezetbe helyezi: a gyilkosság kiváltója a kenyérféltetés (innen származik a mesemondó által adott cím – *Kenyérféltő* – is), az a félelem, hogy az autó megvásárlásával nem lesz már többé szükség a parádés kocsisra. Mesében szokatlan módon plasztikus társadalmi háttérrel vázol fel a mesemondó: központi alakja az az árva gyerek, aki gazdáji jóindulatából kifolyólag parádés kocsis lesz; a történetben feltűnnek a „boldog békeidők” vidéki zsidó nagypolgárságának mindennapjai, és végül a családi tűzhely békétlensége, az a magánéleti boldogtalanság, amely a gyilkos lebukásához vezet.

E típustól eltérően „*A tanúnak hívott holdvilág*” típusú történet mutat némi tájspecifikus jelleget: a szaknyéri és a taktaszadai előfordulásokon kívül ugyanis csakis Erdélyből, illetve a székely területekről került elő (Várkudu, Nagymoha, Sárvasár, Kolozsborsa, Istensegíts, Csíkszentkirály). Ellenben az egy aldunai székely szövegváltozat kivételével minden variáns a felföldi és az alföldi nagyrégiót képviseli „*A tanúnak hívott forgótövis*” típusú mondában. Az 1990 óta publikált, gyűjtött variánsok némileg árnyalják a típuscímben szereplő növény (*Eryngium maritimum* L./*Salsola tragus* – népi nevén: macskatövis/ördögtövis/ballangókóró stb.) mondai előfordulásával kapcsolatos eddigi ismereteket, ugyanis még e típusváltozatnak önálló tanulmányt szentelő Grynaeus Tamás is úgy vélte, hogy az (illetve a „ballangó” növénynev ismerete) csakis az Alföld bizonyos részeihez köthető. E monda szólásokkal és találás kérdésekkel való kapcsolatát többen is említették. Népmese-katalógusában Berze Nagy János ezt az általa Nagykatán gyűjtött típusváltozatot regisztrálta a BN 960 típusszám alatt (az AaTh 960 magyar megfelelőjeként), és noha a később előkerülő szövegváltozatok háttérbe szorították e változat folklorisztikai értelmezését, feltűnő, hogy a nyugat-európai folklórból hiányzik a forgótövis motívuma. Grynaeus Tamás szerint ama tény alapján, hogy a Kárpát-medencében mind a madár, Nap, Hold típusú variánsok, mind pedig a csak tőlünk keletre feltűnő forgótövis típus megtalálható, „*föltételezhető, hogy az antik-nyugati és a »steppei« kultúra kapcsolódó-ütköző területén az Ibykos monda ugyanúgy két ágból táplálkozott-gyarapodott, mint azt a Carlina-bábakalács, ill. a Gentiana-Szent László füve mondája esetében láttuk*”.

A típuscsaládot képviselő további adatok között a szövegszerveződés típusú fejlődött szintjét képviselik mindazok a hagyományok is, amelyek az álomban kibeszélt gyilkosságról, valamint a kocsmában részegen kifecsegett titokról tesznek említést – amelynek mindannyiszor a tettes lebukása a következménye. Ez utóbbi típusba tartozik a Jánosfalvi Sándor István által feljegyzett XIX. századi székelyföldi eset is. A tárgyalt hagyománykör-

rel már inkább csak érintkező, invariáns adatoknak tekinthetők azok a folklórszövegek, amelyekben az évek múltán előkerülő holttest, a fellángoló sírhely, az áldozat szellemének megjelenése, az elmeháborodottság vezet a gyilkosság beismeréséhez.

Csak részben alkot önálló típust, ugyanis többnyire más itt tárgyalt típusok narratív motívumaként szerepel a folklórszövegek ama kulcsfontosságú mozzanata, hogy a gyilkost saját önhitt mosolya, nevetése árulja el (amit a madarak, a holdvilág, a forgótővis stb. látványa csal elő belőle). E motívum számos nemzetközi típusvariánsnak is része (Burkhard Waldis *Esopus* című fabulagyűjteménye, Bonerius berni szerzetes verses példázata, a kazak mese), és Bornemisza példázatát követően (ám attól függetlenül) a típuscsalád 17 magyar szövegváltozatának is része. Jeles tanulmányában É. Kiss Sándor a tárgyalt történetekben szereplő áldozat beszélő nevére is felhívta a figyelmet. A több mondaváltozatban is említett *Bíbig*, mint írja, „szinte tagadhatatlanul irodalmi eredetet sejtető”, s nem nehéz kiolvasni belőle a görög Ibykosz/Ibikusz nevét. Hasonló beszélő név, az antik előzményekre nem utaló mondai névadás más folklórszövegek esetében is megfigyelhető (Dúró, Darvas). Számos további szövegnek is az a sajátossága, hogy az adatközlő a történetet konkrét, nevesített (bár általa többnyire már személyesen nem ismert) áldozathoz köti (Dienes darvai, Czákó darvai, Nadabán vadludai stb.). A fentiekhez hasonló motívumvizsgálat a rendelkezésre álló szövegbázis alapján egyéb szövegalkotó narratív elemek kapcsán is tanulságos lehet (a gyilkosság helyszíne, a gyilkosság módja és körülményei, az áldozat foglalkozása stb.) – ezek elvégzése azonban a jövő feladata.

A fentebb említett, az adatközlők által valóságosnak mondott nevek, a történet, és kivált a gyilkosság helyszínének gyakori lokalizálása (a debreceni Halápi csárda, a hadházi Dugó csárda, az udvarhelyszéki Barátok kútja stb.) már önmagában is arra utal, hogy e folklórszövegek a néphagyományban nem meseként, hanem elsősorban mondaként éltek. Erre a műfaji sajátosságra már Dömötör Tekla is utalt a mondák tipizálásáról írt közleményében, így szerepel a *Magyar néprajzi lexikonban*, sőt, még a népmese-katalógus vonatkozó kötetének az összeállítója is a szövegek „hiedelemmondai megfogalmazását” emelte ki az előfordulásokhoz fűzött jegyzetében. Ujváry Zoltán az AaTh 960 kapcsán szintén „népmondai variánsok”-ról tett említést, és az általa ismert szöveghagyománnyal összefüggésben Jung Károly is azt a megállapítást tette, hogy „az eddig ismeretes szájhagyományozott magyar Ibikusz-történetek mindegyike a mondai szövegszerveződés jegyeit viseli magán, tehát annak ellenére, hogy a magyar népmese-katalógus a megfelelő helyen, a novellamesék között tárgyalja a típust (illetve: a két típust!), az eddig ismeretes szájhagyományozott változatok mindegyike mondaszöveggé jellemezhető”. Vélhetőleg e műfajváltás/műfaji kétarcúság nem csupán a magyar folklórban következett be, hanem minden olyan nemzeti kultúrában, ahol e szöveghagyomány idővel függetlenedett az irodalmi változatoktól.

E típuscsalád/tematikus csoport műfaji összetettsége a magyar folklórban talán csak a Mátyás-hagyománykör egyes szövegtípusaihoz mérhető, hiszen meseként, mondaként és példázatként egyaránt értelmezhető, sőt, ugyanazon szöveg esetenként mindhárom műfaj egyes jellemző jegyeit tartalmazza (lásd a jeles mesemondók által elmondott, tágabb epikus kifejtést nyert népi elbeszéléseket). Műfaji karakterét illetően azonban a tárgyalt típuscsalád folklórszövegei elsődlegesen „*Bűn és bűnhődés*” típusú mondáknak minősülnek, ezért is kerültek a történeti mondák katalógusában rendszerezésre.

Befejezésül a hagyománykör legutóbb (2016-ban és 2017-ben) feljegyzett két szövegváltozatát adjuk közre (a Szatmár megyei Irinyből és az udvarhelyszéki Pálpatakáról), amelyek a két és félezer éves történetet mint a közelmúltban ténylegesen megtörtént – ám a mondai szövegszerveződés összes jellemző jegyét tartalmazó – esetet beszélnek el.

„Egy szerencsétlen kis ember adósa vót egy gazdag embernek. Ott a Szatmár környéki falukban, mindjárt meg is mondom, hogy melyik faluban: Amacon. S akkor egy szerencsétlen kis ember, akinek nem volt semmije, csak egy kecskéje – ez pontosan a magyar időről szól –, elment, hogy eladja a kecskéjét a vásárba, hogy kifizesse a gazdag embernek az adósságát. És két olyan betyár, mint amiről beszélt édesapám, olyan cigányok vótak, és látták, amikor a pénzt megkapta a kecskéért, és hazafelé jövet fejbe verték, megverték, hogy adja oda a pénzt nekik. Igen ám, de ő közbe találkozott a gazdag emberrel, és annak már oda is adta az adósságát. És az embernél nem vót a tarisznyájában, csak egy fű hagyma. És aszondta az ember:

– Bizony Úristen, mondom tinéktek – aszongya –, egy fű hagymáért vertek engemet fűbe! De a Jóisten legyen a tanúm meg ezek a vadludak, amelyek gágognak, hogy a semmiér’ vertetek engemet fűbe!

És úgy ütötték-verték, hogy meghalt. A két zsvány, mint aki jól végezte dógát, ott hagyták vérbe fagyva, elmentek. Egy év múlva – keresték a csendörök, hogy ki vót a gyilkosa, de nem hagytak semmi nyomot, nem tudták megfogni, hogy ki vót a gyilkos. Nem is tudtak rájönni, hogy mér’ verhettek egy szerencsétlen embert agyon, akinek nem vót semmije. Egy év múlva a korcsmában vót a két zsvány, a két tettes, ittak, és az egyik kiment félre a dógára vizelni, és közbe szálltak a vadludak, és ők gágogtak, mint ahogy akkor. És aszongya a másik a barátjának, aki szintén vele vót:

– Na hallod – aszongya –, az a csóró hogy átkozott bennünket, hogy a vadludak a tanúi meg a Jóisten, oszt még máma se fogtak el bennünket – aszongya –, hogy fűbe vertük!

Két csendőr meg a hátuknál vót. És abba a pillanatba el is vótak fogva. Mind a kettő fel is lett akasztva, megvótak a tettesek. Úgyhogy ha a Jóistent hívja valaki tanúnak, meg a vadludakat, akkor van tanúja. Ez igaz történet vót, ezért is maradt fenn. Egy kollégám mesélte, odavalósi [amaci]. Ez nagyon szép történet. Én még sírtam is rajta. A szerencsétlen embert, ha fűbe is verték, meg is halt, de a Jóisten mégse hagyta tisztázatlan az esetet. És hogy? A vadludak segítségével. És önmaguk bevallották, igaz, részeg állapotban, hogy elkövették a gyilkosságot. Egy évre rá önmagukat kiadták.”

* * *

„Jaj, az má’ varsági vót! Bota. Az egy olyan ember vót, elment bé Gyergyóba. Ott juhokat vásárolt, sokat, s akkor megkérte, hogy segítse elhajtani ugye Gyergyóból keresztül ide Varságra, no de csak félig-meddig. S akkor oszt pedig agyonütte, s a juhokat is elhajtotta, és hát annyi, mintha neki ingyenbe került vóna. Akkor csinált olyant, az inkább zsarolt.

Akkor elmentek a társaival, valami ökrököt adtak el. Hogy akkor elmentek messze a vásárokba, s ott a társát, a komát agyonütte. S mondta:

– Ne, komám, ezt úgy es a tyúk utoljára kirúgja! Kikaparja. S hagyd meg az életemet!

S nem hagyta meg. S na ez elég a’, hogy oda eltemette. Ott van egy sírkő. Na elég a’, hogy osztán csak ő arrafelé járt pár év múlva, hogy jött keresztül. Előtte valakik jöttek el, azok es ott lepihentek, de csendbe vótak. S arrafelé ment, s mondta:

– No, komám, a tyúk kikaparta-e?

S ezek meghallották, s ugye kitudódott. Akkor ugye le es vót zárva, minden a csoda.

Akkor az utolsó... a halála neki: itt van Bogdán. Hogy ott valami vendéglő vót [a Korcsoma mező nevű helyen]. S egy bácsi – Tófalvi Sándornak hívják – a szegén ott elvót toplászni. Fizetett ott egy deci pálinkát annak, annak a Sándor bácsinak, s aszondta:

– Na, ha megiszod, úgy es meghalsz, s ha nem iszod meg, úgy es meghalsz!

S az a nagy kemény ember azt a gyenge embert megfogta, s lenyomta a földre. Ahogy az a kicsi toplászó fejsze a kezibe’ vót, valahogy alulról úgy felkoppantott, hogy abba’ a helybe’ lefordult. Na ennyi vót osztán az ő befejezése. Ezeket hallottam. De ő még csinált sok ilyent, Bota.”

Magyar Zoltán

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Abaúji emberek – a határban és a kertben

Egykori parasztgazdaságok emlékei Zsiga László
szikszói gyűjteményében

Több mint harminc éve gyűjti az egykori abaúji parasztgazdaságok eszközeit a Szikszón élő Zsiga László és családja. A lakóházuk udvarán megtalálható szinte minden, amit egykor használtak a gazdák. Ekék, boronák, vetőgépek, kaszák, kapák, sarlók, gereblyék, gordonyozók, szalmalehúzó, horgok, morzsolók, magtörők – és még hosszan sorolhatnánk. A házigazda leginkább azokra a szerszámokra, az állattenyésztésben és a földművelésben használt eszközökre büszke, amelyeket maguk készítettek az egykori tulajdonosok. Zsiga László maga restaurálta a tárgyak többségét, de – mint mondta – elsősorban az ember érdeklő, aki egykor megalkotta és használta ezeket.

Az Abaúj kapujaként is emlegetett Szikszón, ha Miskolc felől érkezünk, mindjárt a város elején az egyik Temesvári utcai ház előtt egy faszobor áll. A tölgyből faragott, miseruhás pap – mint úrfelmutatáskor a szent ostyát – kerek kenyeret emel a magasba. A szobor talapzatára került életképek azt a folyamatot idézik, ahogy a búzából liszt, a lisztből kenyér lesz. Mazúr József helyi fafaragó készítette a szobrot 2014. augusztus 20-ára, akkor nyílt meg ugyanis a nagyközönség számára is az itteni magángyűjtemény.

A kapu fölötti felirat szerint kertmúzeumba lépünk, de az elnevezés némi magyarázatra szorul. Nem egykor volt kertek emlékéit idézi a hely, és nem is olyan, mintha múzeumba

lépnénk, sehol egy kiállítási tárló, sehol egy posztamens, vagy tájékoztató tábla, és egyetlen tárgyon sincs lel-tári szám. Muskátli nyílik a malomkő közepén, különleges kompozíció részei az öntöttvas kulcsok, tűzifogók, vasalatok a falon.

Az elnevezés kapcsán Zsiga László elmondta, hogy sokáig nem tudták, nem is gondolkodtak azon, mi legyen a gyűjteményük elnevezése. Nem múzeum ez, pláne nem tájház. Ehhez hasonló bemutatóhelyet talán az országban sem találnánk,

A szikszói kertmúzeum egy részlete (Dobos Klára felvétele)

de a megyében biztos, hogy nincs. Itt él a család, ez az otthonuk, viszont bárki bejöhet hozzájuk, előzetes bejelentkezés után szívesen fogadnak kirándulókat, óvodai és iskolai csoportokat. A kertmúzeum elnevezést egy jeles látogatótól kapták. Még az 1990-es évek elején történt, hogy az akkori polgármester megkérte Zsiga Lászlót – mert tudta: jól ismeri Abaújt –, hogy legyen a kísérője Szabó József professzornak, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárának, aki az itteni földtani sajátosságokat, elsősorban a suvadásokat kutatta. A professzor mondta, hogy olyan ez a kert, mint egy múzeum, benne van az abaúji gazdálkodás múltja.

Azóta persze már nemcsak a kertben vannak tárgyak, külön kis hajlékot kapott a kovácsműhely, önálló helyiségben rendezték be az abaúji konyhát – *csikómasinával*, a stelázsín csuprokkal, szilkékkal, cseréptányérokkal... Több kismesterség eszközei is arra várnak, hogy méltó helyre kerüljenek. Ha lenne még az udvaron szabad terület, berendezhető lenne az egykori abaúji suszter, kádár, kerékgyártó, bőrös, kőfaragó, fazekas asztalos vagy ács műhelye. Sikerült rábukkania a kötélverésnél, a vályogvetésnél használt eszközökre, és a borkészítés évszázados emlékeire: darálókra, présekre, bortároló edényekre.

A gyűjtemény legrégebbi darabja egy körülbelül 160 éves kézi vetőgép, de hogy mik voltak az első tárgyak, amelyekkel megkezdődött itt a „múzeumalapítás”, azt már senki sem tudja. Több olyan munkaeszköz van itt, amilyenekkel még Zsiga László is dolgozott – vagy gyermekként csak játszott. Beleszületett, belenőtt ebbe a kultúrába. Szülőfalujában, Fülökércsen látta, hogyan szántanak, vetnek, aratnak, hogy süll a kenyér, hogy fejjik a tejet, köpülik a vaját. Ha kellett, ő is vezette a lovat, amikor ekekapázták a kukoricát. A nagypapja kaszálni is megtanította. Nem az egyetemi jegyzetből tudta meg, mi a különbség a kazal és a rudas, vagy a csűr és a pajta között, bár igyekezett sok, néprajzzal foglalkozó fontosabb szakkönyvet elolvasni.

Zsiga László nem emlékszik a pillanatra, amikor megérintette a régi tárgyak szelleme, az ősök életmódjának kutatása. Szerepe lehetett ebben a családjának, különösen a nagypapjának, aki sokat mesélt neki a régi időkről, a föld megbecsüléséről, a természet körforgásáról, a szántás-vetés-aratás rendjéről, a bő termés titkáról, a jó gazda gondosságáról. Mindez már csak emlék volt a tévesztések, a közös gazdaságok létrehozása, a gépek elterjedése után.

Zsiga László pedagógus lett, ma is bejár naponta Miskolcra. A tanítás mellett mindig is tanult, és ha volt egy kis ideje, járta a vidéket. Igyekezett felkutatni szülőföldje, Abaúj népi életének emlékeit. A gyűjtés lassan-lassan a szenvedélyévé vált. A múlt egyre mélyebb megismerése mellett tudatosan kereste azt a tárgyi kultúrát, amely egyértelműen tükrözi őseinek életmódját. Szerencsére társa ebben a munkában a felesége, Zsuzsanna, aki szintén abaúji születésű és szintén pedagógusként dolgozott, majd két fiuk, László és Dániel számára is természetes lett a múltkutatás, a restaurálás.

A tárlatvezetések során Zsiga László szívesen beszél azokról az emberekről is, akik az itt látható eszközöket még eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták. Barangolásai

A Zsiga házaspár (Dobos Klára felvétele)

során nagyon sok olyan idős emberrel megismerkedhetett, akik egykor nagy hozzáértéssel működtették a családi gazdaságot, vagy esetleg egy uradalomban dolgoztak. Közülük többen sikerült barátságot is kötnie. Adatközlői gyakran órákon keresztül mesélték életük folyását, és persze a gazdálkodás fortélyait is. Ezért van az, hogy amikor Zsiga László bemutatja egyszerű gyűjteményét, úgy beszél az ekékről, boronákról, köves darálókról, rostákról, szelelőkről, hogy közben azokat az embereket is megidézi, akik valamikor ezekkel dolgoztak.

Azt mondja, a tárgyak mögött látja a földjét művelő abaúji embert, aki a Cserehát dombjain vagy a Hernád völgyében fogja az eke szarvát, aki görnyedten botladozik a barázdában, de még naplemente előtt is biztatja lovát. Meggyőződése, hogy ez az az ember, aki bízik a jövőben. Mert tudja: aki magot vet, aratni is fog, aki arat, az kenyeret is tud sütni.

Zsiga László elsősorban az egykori abaúji emberek példája miatt tartja fontosnak a régi tárgyak gyűjtését, megóvását, rendszerezését, bemutatását. Azt is hangsúlyozza: a technikai megoldások miatt is érdekesek ezek az eszközök. Még mindig elámul azon, hogy milyen zseniálisan gondolkodtak elődeink. Ráadásul ezek a tárgyak esztétikailag is figyelemre méltóak. Ezért igyekszik minden darabot úgy megmutatni, hogy a látogatók is megérezzék bennük ezt a kettősséget: a célszerűséget és a szépséget. Az iskolában sem egyik vagy másik tantárgyat tartja a fontosabbnak, hanem a nevelést, a teljességre való törekvést a tanulásban, a tartásban, az emberségben.

Szikszói kertmúzeumával annak az embernek a munkaszeretetére, tudására, igényességére szeretné felhívni a figyelmet, aki valaha megalkotta és használta az itt látható tárgyakat.¹

Filip Gabriella

HÍREK

Átadták a Magyar Örökség díjakat. A Magyar Tudományos Akadémia dísztermében 2018. március 24-én adták át a *Magyar Örökség Díjakat*. Ez az elismerés azon magyar intézményeknek, csoportoknak adható, akik tevékenységükkel hozzájárultak a magyar kultúra, gazdaság, sport, tudomány, azaz a magyar társadalom erkölcsi, szellemi felemeléséhez. Mindenkinnek módjában áll a díjra javasolni az általa érdemesnek tartott személyt, együttest, intézményt, teljesítményt; a *Magyar Örökség Díj* bírálóbizottsága kizárólag az így beérkezett javaslatokból választja ki a díjazandókat. Évente négy alkalommal, esetenként hét-hét díjat osztanak ki. A bírálóbizottság kilencvenedik döntése értelmében *Magyar Örökség Díjat* érdemelt ki a Budafok-tétényi Nádasdy Kálmán Alapfokú Művészeti Iskola és Általános Iskola hagyományéltető, művészetoktatási tevékenysége, Illyés Géza sebészorvos iskolateremtő munkássága, a Ludovika Akadémia, Gergely Ferenc orgonaművész egyházzenei munkássága, Erdélyi Géza református püspök sokoldalú közösségépítő szolgálata, Pálos Frigyes keresztény kultúráért végzett sokrétű szolgálata és Móra Ferenc örökségfeltáró és irodalmi munkássága.

1 Az érdeklődők a következő telefonszámon jelezhetik látogatási szándékukat: 06-30-872-93-67.

A XLVI. Országos Honismereti Akadémia előadásaiból

Duna kétparti települések a történeti Magyarországon

Településkutatók, városépítésszek, idegenforgalmi szakemberek, de az egyszerű turisták is gyakran hasonlítják össze Budapestet Béccsel. Megállapítják, hogy a Duna domináns szerepet játszik Budapest városképében, a városszerkezet egyik alakítója. Bécs esetében a Duna epizód szereplő a városképben, a Duna-csatorna, de főként a Duna nem foglal el központi helyet a település szerkezetében. Joseph August Lux *Ungarn – Eine mitteleuropäische Entdeckung* című, 1917-ben, Münchenben kiadott könyvében Budapest városképéről szólva így foglalta össze a kérdést: „Összehasonlíthatatlan e Duna menti város esetében, hogy ez nem a folyam mögött fekszik, mint Bécs, amely a Duna-csatornával úgy mond csak egy ablakot nyit a Kahlenberg után, hanem itt a folyam közepén halad keresztül. A főváros a legelőkelőbb homlokzatát fordítja e Canale Grande felé, amely Széchenyi realiztikus elképzelései és álmai szerint Budapest kikötőváros hatalmas kirakata. Itt állnak a paloták: a parlament neogótikus filigránja, amely a hajón érkező elé Themse-képet varázsol, ez a kőbe vésett Magna Charta, a néplélek kifejezője; a Lánchíd másik oldalán a Halászbástya, mint egy az ezeréves Magyarország illusztrációjaként, fölötte a Mátyás-templom csipkeszövege, az isteneszme hirdetője, és tovább fenn a budai Várhegyen a kupolakoronás palota, a királyi méltóság kisugárzója.”¹

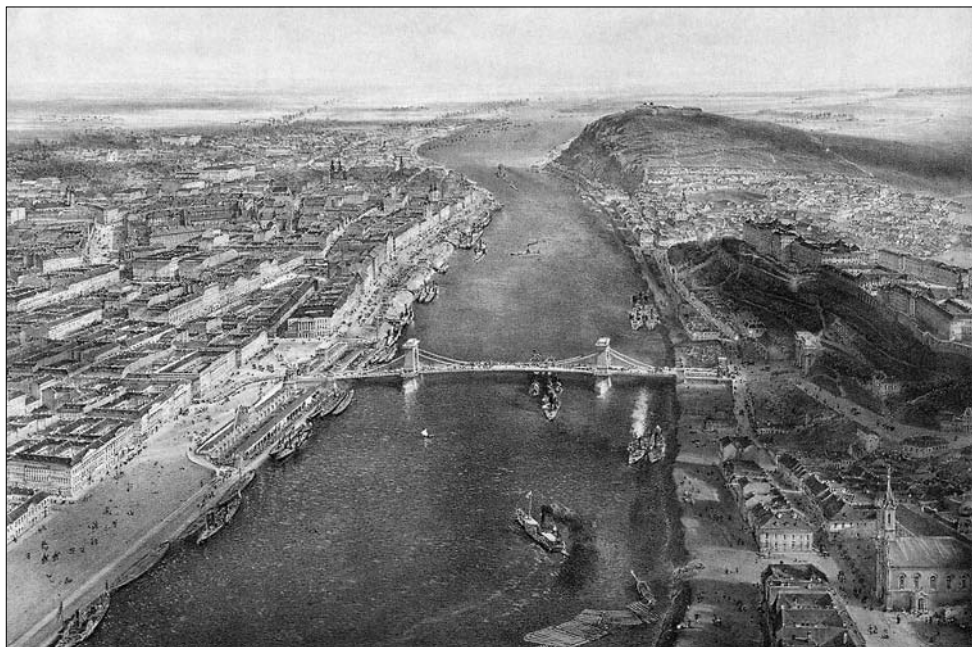
A két főváros összehasonlítása ráirányította a figyelmet a Duna kétparti települések létrejöttének, fejlődésének vizsgálatára. Bécs Duna kétpartiságának alakulásában jelentős változás az elmúlt évszázad utolsó harmadában a Duna-torony (1964) és a Dunapark-központ (ENSz-városrész, 1979) felépítése. A folyam új medrének (Neue Donau) kialakítása, autópálya, gyorsforgalmi utak, felüljárók, hidak, metróvonalak építése kapcsolódott ehhez a településfejlesztéshez, amelynek révén az osztrák főváros a Duna bal partján egy új, megtekintésre méltó városrészt (Donaustadt) nyert.

Nem csupán Duna kétparti települések, városok jöttek létre, hanem az egyházi és az állami igazgatás területi egységei között is előfordultak Duna kétpartiak. A magyar református egyházi igazgatásban ma is létezik a Dunamelléki Református Egyházkerület, amely a Duna mindkét partján elhelyezkedő egyházmegyét foglalja magában, püspöki székhelye Budapest. A Felső-Dunamelléki Egyházkerülethez Moson, Pozsony, Komárom, Nyitra, Bars, Hont és Nógrád vármegyék református eklézsiái és lelkészei tartoztak, püspöki székhelye Somorja, Komárom, Magyaróvár és Halászi volt.² 1734-ben egyesült a Dunántúli Református Egyházkerülettel, de továbbra is a Duna mindkét partjára kiterjedt, egészen az első világháború végéig.³ Érdekes, hogy a református egyházi igazgatásban a Tisza a

1 Lux 1917. 179.

2 Thury 1998. I. 430.

3 Bali 1851. 3–4.; Kúr 1993. 308.

Pest és Buda látképe a Lánchíddal (Rudolf Alt litográfiája, 1855)

Dunával ellentétben egyházkerületeket elválasztó határ: a Tiszáninneni és a Tiszántúli Református Egyházkerület elnevezése jelzi ezt. Püspöki székhelye az előbbinek Miskolc, az utóbbinak Debrecen.

A magyar államigazgatás ezeréves területi egységeinek sorában Duna kétparti vármegyék is létrejöttek, amelyekkel a néprajzi, településföldrajzi, történeti földrajzi kutatás több alkalommal is foglalkozott. Tatabányán az ezredforduló utolsó évtizedében négy kötet jelent meg Körmenyi Géza szerkesztésében a *Paraszti élet a Duna két partján* című sorozatnak, amely magyarországi és szlovákiai magyar kutatók közreműködésével arra vállalkozott, hogy az 1920 óta a Duna mint határfolyó által elválasztott, azelőtt kétparti Komárom és Esztergom megyék népi műveltségét bemutassa.⁴ A könyvsorozat jól dokumentálja a folyam két partjának kulturális azonosságát, azt bizonyítja, hogy a népi kultúra elemei, szálai ma is összekötik a Duna két partját. Pápay Ernő *Komárom vármegye népe* című tanulmányában pontosan az ellenkezőjét állította: „A Duna a megyét éppen derékban vágja keresztül s ezzel egyszersmind két néprajzi félre is osztja azt. Más a Dunántúl, más a Dunáninnen. A Duna völgye szembeűnően néprajzi választóvonal, a két part lakossága nem érintkezik, nem keveredik egymással, szórványos esetek kivételével.”⁵ Én úgy látom, hogy nem csupán a Duna két partja között, hanem a Felföld és a Dunántúl viszonylatában is a török kortól kezdve egészen a XX. századig jelentős volt az észak–déli irányú település, az árucserre és a munkamigráció. Mindez kizárja, hogy a Duna vonala erős kulturális határt képezzen Komárom megyében. Példaként említem, hogy a Fejér megye északi felében gyakorolt jeles napi szokások közül számos Komárom, Esztergom, Bars, Nyitra és Pozsony

4 Körmenyi 1992–1999.

5 Pápay 1907. 164–165.

megyékben is élt. Ilyen a Luca napi alakoskodó Luca-asszony megjelenése, a karácsonyi pásztorvessző hordása vagy a húsvéthétfői korbácsolás.⁶

Hasonló eredményre jutott Balassa Iván, aki a *Magyar néprajzi atlasz* néhány térképlapjának elemzése alapján 1995-ben a VII. Néprajzi Szemináriumon éppen Révkomáromban tartott előadásában kifejtette: „Kétségtelen, hogy a Duna helyenként néprajzi jelenségek határát jelenti. Ez azonban korántsem olyan nagy mértékű és egyforma, mint korábban gondoltam. Úgy vélem, hogy a folyó észak-déli szakasza sokkal inkább elválasztó, mint az északi, ahol ma az országhatárt jelöli. Az előbbi esetében a magyarságon, az egykori Kunságon belül viszonylag nagyobbak az eltérések, mind gazdasági, mind szellemi vonatkozásban. A Duna jobb partján a nyugati német (osztrák) és a déli szláv hatások erőteljesebben érvényesültek. Észak felé az esetek többségében a sokágú Duna alig von határt az etnikai jelenségeknek. Ha pedig mégis valami elkülönülés mutatkozik, akkor az abból származik, hogy a – mai szóval és meghatározással – nyugat-szlovákiai magyarság erőteljesebb kapcsolatot tartott nemcsak a tőle délre fekvő magyarsággal, hanem a nyugati palócokkal is.”⁷

Bátky Zsigmond *Egy-két szó az Esztergom–váci Dunaszorulat emberföldrajzához* című tanulmányában felfigyelt a Duna-völgy néprajzi, kulturális jelentőségére: „Ha Középeurópa prehistóriájával foglalkozó munkákat olvasgatunk, meglepődve látjuk a hosszú Duna-völgynek mint természetkijelölte nyugat-keleti útvonalnak ősrégi nagy forgalmi, tehát kulturális jelentőségét. De ugyanekkor megállapíthatjuk azt is, hogy egyes szakaszai nép- és országválasztók voltak.”⁸ A Duna-völgy legjelentősebb csomópontja a Kárpát-medencében az „Esztergom–váci Dunaszorulat”, ahol Szent István király Esztergomot és Vácot is püspöki székhellyé tette, jóllehet egymás tözsomszédságában vannak. Bátky észrevette, hogy a Duna-szorosban három egyházmegye (esztergomi, veszprémi, váci) és négy vármegye (Esztergom, Pilis, Hont, Nógrád) határa találkozik, de közülük – az esztergomi főegyházmegye egy kicsi területétől eltekintve – egyik sem lépi át a Duna vonalát.⁹ A Duna-szoros-tól nyugatra és délre viszont a kétparti vármegyék jellemzőek. Korábban Hóman Bálint történész megállapította, hogy a honfoglaló magyar törzsek előszeretettel telepedtek le a folyók szemben fekvő partjaira, a törzsek között folyó soha nem képezett határt, ez hatással volt a kétparti vármegyék kialakulására.¹⁰

Győr, Komárom és Esztergom vármegye a trianoni békeszerződésig (1920), Fejér vármegye a XVI. század végéig Duna kétparti megye volt.¹¹ Fejér megyéhez tartozott Solt-szék és a kalocsai Sárköz. A várföldeken élő harcos várjobbágyok közül – II. András király 1229-ben kelt oklevele szerint – éppen a Dunán inneni Ordas és Géderlak között lakó csakaliak őrizték meg a *filiis iobagiorum S. Regis castri [Albensis]* (Fehérvár Szent-király jobbágyfiai) elnevezést.¹² Solt-szék Pest vármegyéhez csatlakozását az 1569. évi országgyűlés 52. törvénycikke kimondta ugyan, de a rendelkezés sokáig nem lépett életbe, mivel Solt-székét még 1622-ben is Fejér megye egyik járásaként említik.¹³

Hóman megállapítását Bátky azzal egészítette ki, hogy a kétparti vármegyék elsősorban olyan síksági tájakra jellemzőek, amelyek földrajzi szempontból mindkét parton hason-

6 *Gelencsér-Lukács* 1991. 79–86.; *Lukács* 1996. 7–15.

7 *Balassa* 1996. 75.

8 *Bátky* 1918a. 36.

9 *Bátky* 1918a. 38–40.

10 *Hóman* 1912. 89–114.

11 *Györffy* 1987. 207–443, 563–641.; *Kristó* 1988. 243–247.; *Flach* 1969.

12 *Györffy* 1987. 326, 420.

13 *Pesty* 1880. I. 51, 73.

lók, s ahol az átkelés nem ütközik nehézségekbe. Komárom és Esztergom megyék esetében rámutatott, hogy itt a folyam két partja tájrajzilag jelentősen eltér egymástól, ahol a jó átkelők (Komárom-Újszöny, Esztergom-Párkány) annál fontosabbak, minél kevesebb van belőlük.¹⁴ Bátky nem csupán Duna kétparti megyéket, városokat említett, hanem a Csallóközből, Komárom megyéből számos olyan Árpád-kori községet sorolt fel, amelyeknek határa a folyam mindkét partjára kiterjedt.¹⁵ Ilyen községek a Duna Budapest–Mohács közti szakaszán és a későbbi történelmi korokban is előfordultak. Budafok (Promontor) a XVIII. század első felében a csepeliek szőlőhegye volt. Művelésére a csepeli jobbágycsoporttal jártak át a Nagy-Dunán.¹⁶ Dunaegyháza (Bács-Kiskun m.) határának nagyobbik része a XVIII. században a Duna jobb partjára, Fejér megyébe esett.¹⁷ A mohácsiaknak egészen az 1960-as évekig a Mohácsi-szigeten voltak erdei, réti szállásaik, állattartásra, majd a XIX. század második felében már földművelésre berendezett tanyáik.¹⁸ A Duna-szigeteken folytatott gazdálkodás, állattartás, rétművelés, gyümölcsstermesztés gyakori ladikos átkeléssel, kompozással, szarvasmarhacsordáknak a vizen való átúsztatásával járt együtt.¹⁹

Kósa László a *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)* című könyvében a Duna kétparti települések, városok kialakulásának kérdését is felvetette. Jóllehet csak Buda és Pest forrtak össze egy településsé, a híddal összekötött Esztergom és Párkány, Komárom és Újszöny, Pozsony és Pozsonyligetfalu, a megfelelő komposztkötéssel rendelkező Visegrád és Nagymaros esetében is fennállt a lehetősége hasonló fejlődésnek. Komárom 1896-ban egyesült Újszönnyel, településegyüttesüket 1920-ban a trianoni békeszerződés választotta szét.²⁰ Pozsonyligetfalu (Engerau, Petržalka) 1938–45 között Németországhoz tartozott. Nagy-Pozsony megeremtelések, 1946-ban csatolták a szlovák fővároshoz. Valójában a második és a harmadik pozsonyi híd (1972, 1983) és egy hatalmas lakótelep (*Luky*) építése után integrálódott teljesen Pozsonyhoz.²¹ Visegrád és Nagymaros Komáromtól, Pozsonytól eltérő fejlődéséről így írt Prinz Gyula: „*A történelmi megmerevedett városok első hazai példája Visegrád. A Duna szurdokvölgyében, zugában elrejtett és minden átmenő forgalomtól elzárt várhegyalja, éppennyúgy, mint bal parti ikervárosa, Nagymaros völgyzugolya is, faluhelyekké lettek a honfoglalás előtti időkhöz visszanyúló múltjuk ellenére is.*”²² Mindkét kisváros az 1930-as évekre üdülőhellyé vált. Visegrádon feltárták Mátyás király palotáját, de a két települést nem kötötte össze híd, és Nagymaros fölött nem épült meg a vízlépcső sem.²³

Budapesttől délre egészen Újvidék–Péterváradig, illetve Zimony–Belgrádig nem találunk integrálódó, kétparti településpárokat. Kósa Lászlót ezek a tények arra figyelmeztetik, hogy a Kisalföldön keresztül haladó Duna kevésbé vagy egyáltalán nem kulturális határ, ellentétben a Nagy Magyar Alföldet a Dunántúltól elválasztó folyószakasszal.²⁴ Itt a Duna jobb partja gyakran meredek, szakadékos magaspárt, ilyen Ercsinél, Rácalmásnál, Dunaujvárosnál, Dunaföldvárnál, Paksnál. Bal partján a löszablából 20–30 km széles sávot

14 *Bátky* 1918a. 40.

15 *Bátky* 1918b. 327–341.; *Bátky* 1923. 49–65.

16 *Jóó-Tóth* szerk. 1988. 110–111, 123.; *Hambuch* 1998. 347. 368–369.

17 *Tóth-Szölös* 1968. 19.

18 *Andrásfalvy* 1975. 317.

19 *Timaffy* 1975. 57–83, 121–127.; *Bárth* 1978. 97–142.; *Kövecses Varga* 1991. 171–178.

20 *Mácza* 1992. 11–14.

21 *Fogarassy* 1995. 77, 87, 89.

22 *Prinz-Teleki* é. n. 414.

23 *Tatár* 1996. 8.

24 *Kósa* 1998. 232.

mosott el, ide építette üledékéből teraszát. Soltig szűk árterülettel ágyazódik be teraszába, majd árterülete kitágul, Tolna alatt pedig tekintélyesen kiszélesedik.²⁵ Elég egy pillantást vetni a Duna-szabályozás előtt készült XVIII–XIX. századi térképekre, például Mikoviny Sámuel megyei térképeire, amelyek szeszélyesen kanyargó mellékágakat, ereket, mocsarakat, szigeteket ábrázolnak, közöttük az átkelés nem lehetett egyszerű.²⁶

Nagyobb, állandó települések, átkelőhelyek mindkét parton, az ártéren kívüli területen épültek. Ez a magyarázata annak, hogy az egymással szemben fekvő révátkelőhelyek települései (pl. Ercsi-Szigetújfalu, Dunaújváros-Szalkszentmárton), de még a híddal rendelkező városok is (Dunaföldvár–Solt, Bátaszék–Baja) tekintélyes távolságra vannak egymástól, ami a kétparti város kialakulását már önmagában is megnehezíti, lehetetlenné teszi. Ide kapcsolható Teleki Pál megállapítása, amely szerint folyóink nem vonzzák a települést, ezért is oly kevés rajtuk a híd.²⁷ Budapesttől délre az országhatárig a meglévő kettő mellé az 1930-as évek óta nem épült új helyen Duna-híd. Az 1990-es években mindvégig vita folyt arról, hogy az új híd Dunaújvárosnál, Szekszárdnál vagy Mohácsnál épüljön fel. Eközben a számos meglévő mellé Budapestnél három új híd épült (Rákóczi híd, az Mo-ás autótú hídja, Megyeri híd), amelyekre a megnövekedett forgalom miatt igény mutatkozott. Ugyanakkor a fővárostól délre tervezett új hidak megépítése már nem csupán helyi közlekedési, forgalmi szempontból, hanem a regionális együttműködés, a Kárpát-medencén belüli nyugatkeleti összeköttetés, az Ausztria, Szlovénia, illetve Jugoszlávia, Románia, Ukrajna felé irányuló forgalom miatt sem halasztható tovább.²⁸ Közülük Dunaújvárosnál a Pentele hidat, Szekszárdnál a Szent István hidat új évezredünk első évtizedében átadták a forgalomnak.

A müncheni és bécsi Carl Hanser Verlag gondozásában, 1988-ban megjelent *Donau – Biographie eines Flusses* című könyv szerzője olasz, Claudio Magris, a Trieszti Egyetem germanista professzora, akinek – saját szavaival – szakterülete a dunai népek irodalma. Könyve egyrészt hangulatos, szellemes irodalmi, kultúrtörténeti utazás a Duna mentén, másrészt a térség jelene és jövője szempontjából sorsdöntő problémákat felvető mű. Még akkor is, ha anyaggyűjtése, megírása óta számos politikai, gazdasági, társadalmi kérdés más hangsúlyt kapott a Duna-völgyi országokban. Bár Magris hangoztatja a magyar kiadáshoz írt utószavában, hogy könyve nem csak a Dunáról, Közép- és Délkelet-Európa földrajzáról, történelméről szól, azért az 1980-as évek első felében megtett dunai utazásai során felhalmozott történelmi, földrajzi, sőt, néprajzi ismereteit is gazdagon visszatükrözi munkája. Magris számára a Duna metafora: „*az összetett és az ellentmondásosan rétegződő modern identitás, sőt mindenféle identitás metaforája, mert a Duna nem azonosítható egyetlen néppel vagy kultúrával, hiszen sok országot átszel, sok népet, nemzetet, kultúrát, nyelvet, hagyományt, politikai és társadalmi rendszert összeköt*”.²⁹

A négy nyári vakációt kitöltő dunai utazás eredményeként a forrástól a torkolatig haladva elsősorban a városok (Donaueschingen, Ulm, Regensburg, Passau, Linz, Bécs, Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom, Budapest, Újvidék, Belgrád, Vidin, Rusze, Brăila, Galați) kultúrtörténetéről olvashatunk hangulatos leírásokat. Kiderül a könyvből, hogy a Duna-völgy korántsem egységes. Minden város egyéniség, gazdag múlttal, hagyományokkal, más-más lehetőségekkel jelenkori fejlődésüket tekintve. Belgrádig jelentős volt a német hatás a művelődés, a tudomány, a céhes ipar területén, amit Magris megfelelően hangsúlyoz. Belg-

25 Prinz 1925. 83.

26 Bendefy 1976. II. 18, 20, 21. számú térképek Pozsony, Komárom és Pest megyéről.

27 Teleki 1936. II, 452.

28 Botlik 1998. 1.; MTI-Press 1999. 13.

29 Magris 1992. 441.

rádtól a torkolatig török hatással kell számolnunk. A Duna völgyében Belgrádnál húzódik a legjelentősebb kulturális határ, a folyam itt egyúttal az Osztrák–Magyar Monarchia és a Szerb Királyság közötti határt, a reformációtól megérintett nyugati kereszténység, valamint az ortodoxiához ragaszkodó keleti egyház és a XIX. század óta a Balkánról visszavonulóban lévő mohamedán világ határát is jelentette egészen az első világháború végéig. Magris nem sejtette, hogy Duna-völgyi kutatása után néhány évvel, a délszláv háború során a kölcsönös fenyegetettség kialakításától kezdve a több százezer áldozatot követelő etnikai tisztogatásokig terjedő összecsapásokhoz jutnak el az addig csak művelődéstörténeti, néprajzi tényként kezelt kulturális határok között élő emberek, szerbek, horvátok, bosnyákok, albánok, vajdasági és horvátországi magyarok. A műveltség jobb megértésére, elemeinek nyomon követésére, intenzitásának vizsgálatára használt kulturális határok a második évezred utolsó évtizedében a Balkánon ismét valódi frontvonalakká váltak.

„A Duna úgy fűzi fel partján a városokat, akár a gyöngyszemeket” — állapítja meg éppen Győr és Komárom bemutatása kapcsán Magris.³⁰ Ha nem tudnánk, hogy megállapítása főként esztétikai tartalmú, a Duna menti városok szépségére utal, az eddig elmondottak alapján vitába is szállhatnánk vele, elsősorban Teleki Pál említett véleményére hivatkozva. Annak igazolására, hogy az itteni városok számára az árvízmentes településterület kiválasztása, a szabályozatlan folyamon a jó átkelés biztosítása nem lehetett olyan egyszerű, mint a lányok számára a gyöngyfűzés, ismét Bátky Zsigmondot idézem: „Közvetlenül az Öregduna partján Pozsonytól Komáromig kevés község van, ezek is sokat szenvedtek az árvizektől, némelyikük idők folytán egészenben vagy részben el is pusztult (pl. Körtvélyes, Doborgaz), mások beljebb húzódtak (Aranyos), az egész hosszú vonalon azonban egyetlen jelentős hely se tudott létrejönni, a vízjárás szeszélyessége miatt. Egyedül Somorja jöhet itt számba, bár ez is 2 km-nyire esik a folyamtól, régi kereskedő, vásáros száraz-vámhely és szabadalmas város. Pozsony és Komárom, mindkettő a Duna bal partján, fekvésileg egymáshoz hasonló, de földrajzi helyzet tekintetében sokban eltérő két régi hely. A Kisduna mellett is feltűnően kevés községet találunk s amint látjuk, ezek egy része is a folyam egyes szakaszaira lokalizálódik, úgy hogy több helyen sok kilométernyi utat elvadult galériaerdők, vagy teleptelen rétek, és legelők közt tesz meg a folyó, akárcsak az Öregduna Gönyő és Komárom közti 25 km-nyi hosszú szakaszán.”³¹ Takáts Sándor két évtizeddel korábbi leírásában ugyanígy jellemezte ezt a folyószakaszt: „Általában véve a Dunának csallóközi partmelléke igen érdekes alakulása. Komáromtól Pozsonyig beláthatatlan sűrű füzesek, nyárfa-erdők borítják a megszámlálhatatlan zátonyokat, szigeteket és partokat. A Duna szakadécai és mellékágai apadáskor, mint megannyi apró vízeselek zuhognak a kőhányásokon át az anyamederbe. A hosszú bal part mentén nyoma sincs az emberi életnek; mintha csak kihalt, néptelen terület mellett haladna az ember; közeli falut vagy várost sehol sem lát, legfőlegb egy-egy elhagyott halásztanyát.”³²

Pozsony és Komárom között, Győr térségében, Vámoszabadi és Medve között is van közúti híd a csallóközi Öreg-Dunán, de ez újabb keletű, 1941-ben épült. Csallóköz két végpontja azért olyan nevezetes átkelőhely, mert Pozsonynál még, Komáromnál már együtt van a Duna minden ága.³³ A folyamvölgy önmagában is útvonzó, a jó átkelőhely pedig mindkét parton számos utat von magához. Az ilyen helyeken folyam kétparti települések,

30 Magris 1992. 278.

31 Bátky 1918b. 333–334.

32 Takáts 1898. 245–246.

33 Cholnoky é. n. 282.

Komárom a Duna két partján (Mudrák Attila felvétele, 1994)

városok jöhetnek létre, de kialakulásuknak nem csupán közlekedésföldrajzi, hanem településfejlődési és közigazgatási összetevői is vannak.

Komárom geográfiai energiája jó folyami átkelőhely voltában rejlik. A szabályozás előtt a Duna óriási kisalföldi törmelékkúpján szerteágazó folyóágak (Öreg-Duna, Mosoni-Duna, Kis-Duna, Császa, Csiliz) határtalan árterei alkalmatlanok voltak a jó átkelésre. Komáromnál, a törmelékkúp keleti végénél megváltozik a Duna: *„Itt már nem szakadozik annyi ágra, mint Győr és Póson vármegyékben, hanem inkább együttfolyik, azonban jobb partja mindenütt magasabb levén a balnál, ezen részen áradásaival tetemes károkat okoz.”*³⁴ Komárom térségében a bal parti folyók (Vág, Nyitra, Zsitva) is mind belejutnak a Dunába. E két hidrogeográfiai tényező biztosítja, hogy Komárom valóban kitűnő átkelőhely, amely a Duna-völgyi és az ezeket metsző utakat csomózásra kényszeríti. Az átkelőhely útcsemőpontját stratégiai vár védi.³⁵

A régi hajóhíd helyébe egy új, állandó vashíd megépítésének szorgalmazója Tuba János (1855–1924) városi főjegyző, országgyűlési képviselő volt. A Komáromot Újszönnnyel a szigetén keresztül összekötő Erzsébet királyné hídja 1892-ben épült. Nem csupán az új vashíd, hanem a komáromi sziget is a magyar királyné nevét viselte, emlékeztetve arra, hogy Bécsből Budára utaztában Erzsébet itt lépett először magyar földre 1857-ben.

Magyarország első vasútja, a Duna bal parti Pest–Vác–Párkány–Érsekújvár–Pozsony–Marchegg–Bécs vonal, amely 1846–1851 között épült, Komáromot elkerülte. Újszönyt a Duna jobb parti vasút érte el Bécsen, Bruckon, Győrön át 1856-ban. A vasútépítő vállalkozók mindenekelőtt Győrrel akarták Bécsset összekötni, mivel a gabonaszállító dunai hajók nagy részét Győrig vontatták. Az alacsony vízállás és a zátonyok miatt a mély-

34 Fényes 1994. 13.

35 Cholnoky 1922. 21, 31.; Cholnoky é. n. 294.

merülésű gabonahajók csak Komáromig vagy Gönyűig jártak. Itt a hatalmas mennyiségű gabonát át kellett rakni a lapos fenekű, sekélymerülésű, kisebb *burcsellák*ba, amelyekkel a Mosoni-Dunán Győrbe vontatták a gabonát. Az itteni raktárakból akkor került a bécsi piacra a gabonakészlet, amikor a kereskedők a legmagasabb árat kérhették érte. 1855-ben elkészült a vasútvonal Győrig, 1856-ban a részvényesek a dunai vízállás bizonytalansága miatt célszerűnek látták azt Újszónyig meghosszabbítani. Így lehetővé vált, hogy a folyam vízszintjétől függően Győrben, vagy már Újszónyban rakják át az alföldi gabonát a hajókról vasúti vagonokba.³⁶

Komárom nagyarányú településfejlődése a török uralom alóli felszabadulást követően, a XVIII. század elején a lakosságszám rohamos növekedésével indult meg. 1715-ben 8321 lakosa volt, több mint Pestnek, Pozsonynak, Pécsnek, Győrnek vagy Kassának. Ekkor Komárom iparosai érték el Magyarországon az egy mesterre számított legmagasabb jövedelmet, évi 22,3 aranyat.³⁷ Mária Terézia királynőtől 1745-ben Komárom szabad királyi városi rangot szerzett. A XIX. század elejére a dunai gabona- és fakereskedelem, a céhes ipar központjává vált, lakosságszáma ekkor megközelítette a 18 ezret.³⁸ Fontos gyűjtő- és elosztóközpont, amely közvetlenül bekapcsolódott a nyugatra irányuló gabonakereskedelembé. Forgalmát elsősorban kedvező fekvésének köszönhette, mint a dunai hajókon és tengelyen érkező gabonaszállítmányok továbbítója, szállítója. A Kárpátokból a Vágon leúsztatott fenyőfával, faáruval is élénk, nagytáji jelentőségű kereskedelmet folytatott, fakereskedőinek számos Duna menti településen voltak lerakodóhelyei, megbízottai.³⁹

Az elemi csapások és a gazdaság modernizációjával együtt járó szerkezeti változások elenére az 1867-es kiegyezést követően Komárom ismét fejlődésnek indult. Fejlődésének legfontosabb láncszeme az 1892-ben a forgalomnak átadott vashíd, az Erzsébet királyné hídja, amely Újszónnyal kapcsolta össze. Az állandó összeköttetés újabb lökést adott a komáromi település együttes Duna kétpartivá válásához. A fejlődés négy év múlva, 1896. július 1-jén Újszóny községnek Komárom városhoz csatolásával a közigazgatás részéről is szentesítést nyert. Az egyesítést megelőző évtizedekben elsősorban Újszóny településfejlődése érdemel figyelmet, majd 1896 után a Duna kétparti ikerváros mindkét fele egyenletesen fejlődött.

Komárom Duna kétpartiságát a trianoni békeszerződés (1920) megszüntette, az első bécsi döntés (1938) visszaállította, majd a párizsi békeszerződés (1947) ismét kettéválasztotta a folyam két partján kialakult település együttest.

Esztergom a vele szemben fekvő Párkánnyal soha nem képezett ikervárost, annak elenére, hogy a két települést 1895 óta összekötötte a Mária Valéria híd. Az esztergomi híd 1944-ben osztozott az összes magyarországi Duna-híd sorsában: felrobbantották. Mindkét parti hídfője és pillérei csonkán érték meg az új évezredet, amelynek elején, 2001-ben Magyarország és Szlovákia közötti együttműködés keretében, részben európai uniós támogatással újjáépítették.⁴⁰ A romjaiból feltámasztott híd megteremti a lehetőségét a nemzetközi regionális együttműködésnek Esztergomnál és Párkánynál a Duna és a Garam mentén.⁴¹

Lukács László

36 *Majdán* 1987. 60–61.

37 *Kecskés* 1978. 19.

38 *Nyáry* 1938. 629–630.

39 *Bácskai* 1988. 42.; *Bácskai–Nagy* 1984. 144, 293–294.

40 *Hodossy* összeáll. 2001.

41 *Vári* 2001. 219–239.

Irodalom. *Andrásfalvy Bertalan* (1975): Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítések befejezéséig. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd; *Balassa Iván* (1996): A Duna összeköt – a Duna elválaszt. Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Szerk.: *Katona Judit, Viga Gyula*. 67–77. Miskolc; *Bali Mihály* (szerk.) (1851): Egyházi névtára a helvét hitvallású Dunántúli Egyházkerületnek 1851. évre. Református Főiskola. Pápa; *Bácskai Vera–Nagy Lajos* (1984): Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest; *Bárth János* (1978): A dunai átkelés és révjog bérbeadásának néhány kérdése. *Cumania* VI. 97–142. Kecskemét; *Bátky Zsigmond* (1918a): Egy-két szó az esztergom–váczi Dunaszorulat emberföldrajzához. *Földrajzi Közlemények* XLVI. 36–41.; (1918b): Néhány vonás Csallóköz település-földrajzához. *Földrajzi Közlemények* XLVI. 327–341.; (1923): Néhány vonás Komárommegye településtörténetéhez. *Föld és Ember* III. 49–65.; *Bendefy László* (1976): Mikoviny Sámuel megyei térképei. Különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár kéziratárának Mikoviny-térképeire. I–II. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 71. Budapest; *Botlik József* (1998): Duna-híd és szociális háló. *Magyar Nemzet* LXI. 275. (november 24.) Régiók melléklet, 1.; *Cholnoky Jenő* (1922): Az emberföldrajz alapjai. *Magyar Földrajzi Értekezések* IV. Budapest; (é. n.): Magyarország földrajza. A Föld és élete. Budapest; *Fényes Elek* (1994): Komárom vármegye leírása (1848). Pozsony; *Flach, Paul* (1969): Beiträge zur historischen Geographie der ehemaligen Komitate Bács und Bodrog sowie des einstigen Solter Stuhles. München; *Fogarassy László* (1995): Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története. Pozsony; *Gelencsér József–Lukács László* (1991): Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Székesfehérvár; *Györffy György* (1987): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Doboka, erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör és Győr megye. Budapest; *Hambuch Vendel* (szerk.) (1998): Németek Budapesten. Budapest; *Hodossy Gyula* (összeáll.) (2001): História mosta Marie Valérie. Dunaszerdahely; *Joó Ernő–Tóth Gábor* (szerk.) (1988): Tétény–Promontor. Budapest XXII. kerületének története. Budapest; *Kecskés László* (1978): Komáromi mesterségek. Pozsony; (1984): Komárom, az erődök városa. Budapest; *Kósa László* (1998): Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). Budapest; *Körmendi Géza* (szerk.) (1992–1999): Paraszti élet a Duna két partján. I–IV. Tatabánya-Tata; *Kövecses Varga Etelka* (1991): Adatok a táti szigetek hasznóvételeiről. A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. Szerk.: *Halász Péter*. 171–178. Budapest; *Kristó Gyula* (1988): A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest; *Kúr Géza* (1993): A Komáromi Református Egyházmegye. Pozsony; *Lukács László* (1996): Dunántúl–Felföld. Észak-déli kapcsolatok. *Limes* VIII. 1–2. 7–15. Tatabánya; *Lux, Joseph August* (1917): Ungarn. Eine mitteleuropäische Entdeckung. München; *Magris, Claudio* (1992): Duna. Budapest; *Majdán János* (1987): A „vasszekér” diadala. A magyarországi vasútépítés 1914-ig. Budapest; *Mácza Mihály* (1992): Komárom. Történelmi séták a városban. Pozsony; *MTI-Press* (1999): Mikor lesznek új Duna-hidak? Ausztriában 20 kilométerenként ível híd a nagyobb folyók felett. *Fejér Megyei Hírlap* LV. 214. (szep-tember 14.) 13.; *Nyáry Pál* (1938): Komárom sz. kir. város és Komáromújváros története. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. Főszerk.: *Osváth Andor*. 628–639. Budapest–Sashalom; *Pápay Ernő* (1907): Komárom vármegye népe. Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: *Borovszky Samu*. 164–175. Budapest; *Pesty Frigyes* (1880): Az eltűnt régi vármegyék. I–II. Budapest; *Prinz Gyula* (1925): Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása. Pécs–Budapest; *Prinz Gyula–Teleki Pál* (é. n.): Magyar földrajz. II. A magyar munka földrajza. Budapest; *Takáts Sándor* (1898): Komárom és

vidéke. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. XV. 229–252. Budapest; *Tatár Imre* (1996): Ikerváros a Duna mentén. Visegrád második virágzása. Magyar Nemzet LIX. 181. (augusztus 3.) 8.; *Teleki Pál* (1936): A gazdasági élet földrajzi alapjai. I–II. Budapest; *Thury Etele* (1998): A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Pozsony; *Timaffy László* (1975): Szigetközi krónika. Mosonmagyaróvár; *Tóth-Szölös Mihály* (1968): Dunaegyháza község története. Dunaegyháza; *Vári András* (2001): A határon átnyúló munkavállalás jelentősége és problémái az esztergom-párkányi régió példáján. Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Szerk.: *Kovács Nóra–Szarka László*. 219–239. Budapest.

Szent László, a vízfakasztó

Az egész magyarság 900 éve büszkén vallja kimagasló személyiségének, hősének, nagy uralkodójának, példamutató szentjének, minden erénye magában foglalójának és megtestesítőjének Árpád-házi Szent László királyt. Győr városa, a Győri Egyházmegye több mint 400 éve különös kapcsolatban áll vele, nemcsak emléke őrzőinek tartjuk magunkat, hanem jelenvalónak, élőnek érezzük őt körünkben, hiszen Győr ad otthont csodálatos mívségű hermájának, az abban található koponyaereklyével, egyik legfőbb nemzeti kincsünkkel együtt, amelynek természettudományos vizsgálatát néhány évvel ezelőtt végeztük el.¹

Látott már olyat a történelem, hogy egy kiváló művészt, tudóst, államférfit az utókora elfeled, aztán csak sok évvel vagy évszázaddal később fedezik fel újra, s ismerik föl nagyszerűségét, zsenialitását. Szent László esetében ilyen nem tapasztalhatunk. Népünk figyelmes szeretete az ő irányában a középkortól fogva sosem lankadt. Falképciklusok, prédikációk, szobrok, képek, könyvek, legendák, énekek, versek, szervezetek, intézmények tömkelege tartja őt elevenen szakadatlanul.

Bár kül- és belpolitikailag egyaránt rettentő szövevényes korban élt és uralkodott, nincs még egy alakja a magyar évszázadoknak, akit ilyen egyöntetű, pártállástól, ideológiai hovatarozástól független rokonszenv és tisztelet övezze, mint őt. Mátyás királyon kívül nincs még egy alakja történelmünknek, akihez a nép legendák olyan sokaságát társította volna, mint őhoz. De míg a Mátyás-történetekben sokszor a főhős kópésága, huncutsága domborodik ki, a László-mondák főhősét mindig az életszentség, komolyság, magasztosság légköre lengi körül.

Szent István elvitathatatlan érdemei mellett sem olyan népszerű alakja történelmünknek, vele kapcsolatban csodás eseményt nemigen jegyeztek fel legendái. László esetében azonban szinte nincs tájegysége az országnak, amely valami történetet ne őrizne róla. Mindenütt van egy fa, amely alatt megpihent, egy forrás, amit ő fakasztott, egy hegy, amit széthasított, egy rét, ahol győztes csatát vívott, egy kő, ami őrzi lova patkójának nyomát (és még lova nevét is ismerjük!), Szent László fűvét, pénzét is sokfelé ismerik és mutogatják. Mi ez, ha nem a nép szeretetének jele, az „itt is járt”, „köztünk is volt” büszkesége?

Úgy vélem, a László személyéhez kapcsolódó csodákban nem a tények, hanem a személy hitelességét kell keresnünk. Nem az az igazán érdekes, hogy megtörtént-e a vízfakasztás, az

¹ Szent király, lovagkirály. A szent László-herma és a koponyaereklye vizsgálatai. Szerk.: *Kristóf Lilla Alida–Lukácsi Zoltán–Patonay Lajos*. Győr, 2017.

éhes sereg táplálása, az aranypénzek kővé változtatása vagy a levitáció. Hanem az, hogy az egész magyarság: a nép és a vezető réteg, az értelmiség és a hivatalos politika, a történetírás és az egyház egyaránt őbenne találta meg azt a hiteles személyt, akit úgymond „felöltöztethetett” ezekkel a legendákkal. Miért pont őt? Miért nem Salamont, Bélát, vagy az ugyancsak kiváló és szent életű testvérét, Gézát? Nyilván azért, mert az ő személye, habitusa volt alkalmas arra, hogy magában foglaljon mindent, amit egy nép elvár uralkodójától. Őbenne testesült meg a nép vágya az erős, daliás, vitéz, ugyanakkor gyöngéd és mélyen vallásos, népét tápláló, lányait megmentő, országát erővel és bölcsességgel kormányzó szent uralkodó iránt.

Most Szent László egyetlen csodáját, a *vízfakasztást* szeretném alaposabban megvizsgálni. Meglepő, hogy ez a jelenet, ahogyan sok más legenda vagy csoda az ő életéből, nem szerepel László király középkori legendájában, amely nagy valószínűség szerint szentté avatása körül, a XI–XII. század fordulóján keletkezhetett. A középkori legenda a László halálát követő időkből számos csodás esetről számol be, de életében a misztikus imádság közben való felemelkedést (levitáció), illetve az éhező sereg táplálásához László imádságára csodásan megjelenő szelíd szarvas- és marhanyáj felbukkanását emeli ki. Ez utóbbi csoda Izrael pusztai vándorlását idézi, ahogy erre a legenda egyértelmű utalást is tesz: „... ő eltávolodott tőlük, imádkozva földre borult, és Isten irgalmasságáért könyörgött, hogy aki egykoron Izrael fiait mannaesővel táplálta, ne engedje a keresztény népet éhségtől, koplalástól elpusztulni” (Kiv 16).² Ehhez a történethez témájában és bibliai vonatkozásában is logikusan kapcsolódhatna a vízfakasztás története, hiszen mindkettő Izraelnek vándorlás alatti megpróbáltatásaihoz kötődik. De, mint említettem, sem a középkori legenda, sem az egyébként csodák bőséges tárházát felvonultató krónikák (Kézai Simon, *Képes Krónika*) nem tesznek említést László ezen tetteről.

Mai tudásunk szerint ezt a csodát Temesvári Pelbárt említi először a XV. században egyik prédikációjában, szinte csak mellékesen. Erdélyre utalván ezt írja: „Ugyanott láthatók sziklából csodásan fakasztott források is, Szent László imájára, amikor seregét kellett felüdítenie.”³ Ebből arra gondolhatunk, hogy ha az írott források nem is, de a néphagyomány már régóta, a középkortól őrizhet Szent Lászlónak tulajdonított vízfakasztási csodát, hozzá köthető szent kutakat, forrásokat. Azzal, hogy Pélbárt ezt a csodát prédikációban megemlíti, szakrális közegben is „szalonképessé” teszi, elsősorban a ferences, de más prédikációs hagyomány is beemeli a Lászlóról szóló igehirdetésbe. Az Érdy-kódex (XVI. század eleje) már tud a források körül a szent király lábának, sisakjának és „*cucájá*”-nak, azaz lándzsájának nyomáról is.⁴

Szent László vizet fakaszt a sziklából
(Tatár Péter rege kunyhója, 1857. 46.)

2 Árpád-kori legendák és intelmek. Szerk.: *Érszegi Géza*. Budapest, 1999. 92.

3 Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Szerk.: *V. Kovács Sándor*, ford.: *Waigand József*. Budapest, 1982. 190.

4 Érdy-kódex. Nyelvemléktár V. Szerk.: *Budenz J.–Szarvas G.–Szilády A.*, közléstesi: *Volf György*. Budapest, 1876. 94.

Térjünk vissza a vízfakasztás bibliai történetéhez, majd vegyük sorra a legjelentősebb szenteket, akiknek csodálatos vízfakasztási történetet tulajdonítanak.

Mózes csodás vízfakasztását két helyen említi a *Szentírás*. Előbb a Kiv 17-ben, majd a Szám 20-ban. Az első történetben a nép Refidimnél fellázad Mózes ellen, mert nincs ivóvizük. Az Úr parancsára Mózes botjával ráüt a Hóreb hegyére, és abból víz fakad. A második történet sokban hasonlít az előzőre: Cin pusztájában a nép lázadozni kezd az ivóvíz hiánya miatt. Isten egy sziklához parancsolja a népet és Mózes, akinek rá kell ütnie a sziklára, hogy a nép és az állatok szomjúságának oltásához bőséges víz fakadjon belőle. A *Biblia* megfogalmazása szerint a csodatételkor Mózes kétszer ütött rá a sziklára. Bár a szöveg erre nem utal, de a későbbi hagyomány, zsidó és keresztény értelmezők egyöntetűen Mózes hitetlenségét, vagy legalábbis elbizonytalanodását látják ebben a gesztusban. Mintha egyetlen ráütést nem tartott volna elegendőnek, mintha nem hitt volna egészen az Úr szavának. A hagyomány Mózes ezen tétével hozza összefüggésbe büntetését, hogy bár elvezeti a választott népet az Ígéret földjének határáig, maga nem léphet be oda, csak szemével láthatja. Így Mózes esetében a vízfakasztás nemcsak különleges csodatétel, és a nép életét megmentő kimagasló tett, hanem egyben Mózes „bukásának” okozója is, aki a nép folyamatos lázongása közepette egy pillanatra maga is elveszíti a hitét. A későbbi vízfakasztó szenteknél a csodatételnek ilyen negatív következményeit nem találjuk, a vízfakasztás mindig egyértelműen a kimagasló életszentség következménye. (A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a Kiv 15,25-ben is van egy jelenet, amikor Mózes Marában az ihatatlanul keserű vízbe dob egy botot, és az ihatóvá válik tőle. Ez nem vízfakasztás, csak a rossz víz megjavítása.)

A pusztai csodáról – Mózes nevének említése nélkül – megemlékezik a 78. zsolttár is (19–20. vers): „*Zúgolódtak Isten ellen, s így szóltak: 'tud-e Isten itt a pusztában asztalt teríteni?' S lám, rácsapott a sziklára, és megeredt a víz, elötört a forrás.*”

Szent Pál apostol az 1Kor 3–4-ben különleges, lelki módon, keresztény megvilágításban értelmezi a kivonulásnak ezen eseményeit. Krisztus előképét, sőt, magát Krisztust látja abban a sziklában, amely a választott népnek inni adott: „*Ittak ugyanis a lelki sziklából, amely kísérte őket, és a szikla Krisztus volt.*” Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, mert nyilvánvaló, hogy ettől kezdve az apostoli tekintély miatt minden hasonló esetben a vízfakasztó közeli kapcsolatban áll Krisztussal, s maga Krisztus az életadó forrás fakasztója.

Nevezzünk meg tehát néhány szentet, akikhez a hagyomány víz fakasztását kapcsolja.⁵

Kezdjük magával Szent Pál apostollal, akinek kivégzéséhez azt köti a jámbor hagyomány, hogy amikor pallossal lefejezték, feje hármat pattant a földön, és mindegyiknél forrás fakadt. Rómában ma Trefontane néven ismert ez a turisták által alig látogatott, elmélyülésre alkalmas, csendes zárandokhely, amely trappista szerzetesek kezelésében áll.

Az apostolok közül még Tamást is megemlíthetjük, akit legendája szerint kivégzésekor tüzes vasakkal kínoztak, de a földből forrás fakadt, amelynek vize lehűtötte a vasak forróságát.

Római Szent Kelemennek (megh. kb. 101), Péter apostol harmadik utódának, Róma negyedik püspökének passiójában, amelynek keletkezését a IV. századra tehetjük, szintén felbukkan a vízfakasztás csodája. A hagyomány szerint a pápát élete végén a Krímbe száműzték, ahol egy márványbányában dolgoztatták. Fogolytársai panaszkodtak, hogy túlságosan messzire kell járniuk vízért. A pápa imádkozott, és erre meglátott egy bárányt, amely

5 Az itt felsorolt szentekkel kapcsolatban a különböző források annyira bőségesek, hogy részletezésüktől eltekintek.

lábával kapart egy helyen. Kelemen azon a helyen a kapájával belevágott a földbe, és bővizű forrás fakadt a rabszolgák számára. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Kelemen pápa ereklyéit Cirill és Metód találják meg, és viszik Rómába. Útjuk talán a mai Magyarország területén haladhatott, és nem kizárt, hogy adtak az ereklyékből az itt élő keresztényeknek. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy környékünkön [és sehol másutt] két Szent Kelemennek szentelt templom van [Lipóton és Bükön].)

A nyugati szerzetesség atyja, Szent Benedek (480–547) szintén mások életének megkönynyítésére juttatott vizet csodás módon. Életét Nagy Szent Gergely pápa írta meg 600 körül, mintegy fél évszázaddal a nagy szerzetesatya halála után. A Benedek által alapított 12 monostor közül három meredek hegyen épült, így a szerzetesek panaszkodtak, hogy csak veszélyek és sok fáradtság után tudnak vízhez jutni a völgyben fekvő tóból. Már az elköltözést fontolgatták. Benedek egy gyermekkorú tanítványával egész éjjel imádkozott a hegyen, majd megjelölte azt a helyet három egymásra tett szikladarabbal. Másnap oda küldte a szerzeteseket, akik a három sziklát már nedvesen találták. Miután pedig vájatot készítettek, bővizű forrásra leltek, amely gazdagon folyt a hegycsúcsról a mélybe.

Hasonló történetet találhatunk Szent Lénárd legendájában is, amelyet a XI. században írtak a VI. században élt remete-szentről. Szerzetestársai sokat szenvedtek a vízhiánytól, hiába ástak kutat, nem találtak benne vizet. Lénárd imádságára azonban forrás fakadt a kútban.

De Szent Wolfgangról, a X. századi, Magyarországot is megjáró, itt is térítő szentről szintén mesél ilyesmit az utókor. A Falkenstein hegy erdejében földbe szúrta a botját, hogy társai könnyebben juthassanak vízhez. A forrás ma is létezik, és vizének csodatévő erőt tulajdonítanak.

A szentekhez kötődő vízfakasztási történetek természetesen nem érnek véget a középkorral. Az újabb korból a legismertebb példa a lourdesi látnok, Soubirous Bernadette esete, aki egyik látomása alapján azt az utasítást kapja a neki megjelenő hölgytől, hogy pusztá kézzel kezdjen el ásni a barlangban. Ott forrás tör fel, amelynek kezdettől fogva gyógyító ereje van, s ma a világ egyik legnagyobb zarándokhelye épül köré.

Ez a néhány példa valójában csak ízelítő ahhoz a rengeteg vízfakasztási csodához, amelyet az utókor bizonyos szentekhez köt. Remete Szent Antal, Szent Miklós, Szent György, Szent Borbála, Szent Márton, Szent Rókus, az örmények szent életű püspöke, mecbinai Szent Jakab, vagy az ortodox szent, Khioszi Marcella vértanú (megh. 1500 körül), és még ki tudja hány szent életében fordul elő a hagyományok szerint hasonló tett. És a keresztény kultúrkörön kívül, más vallásokban, kultúrákban is bőven találhatnánk hasonló eseteket. Azt pedig nemhogy világ, vagy európai, de még Kárpát-medencei szinten is képtelenség összegyűjteni, hány forrásnak, víznek tulajdonít csodás eredetet, gyógyító erőt a helyi hagyomány.

Láthatjuk, hogy sok esetben maga a vízfakasztás a csoda, valamely szent közbenjárására ott bukkan fel élő víz, ahol eddig nem volt, megenyhítve a szomjúságot, vagy a vízszerezés gondjait. A víznek nincs csodatévő ereje, az a csoda, hogy van. A másik esetben a csodálatosan feltörő víznek azonnal, vagy a későbbi hagyományban csodatévő, gyógyító erőt is tulajdonítanak. Különlegessége miatt említem meg Szent Lúcia történetét, aki egyik legendája szerint annyit sírt, hogy könnyei egy mélyedésbe gyűltek össze, amelyből forrás fakadt. Érdekes, hogy a magyar szentek közül Szent Kingának is hasonló csodát tulajdonítanak: menekülés közben forrás fakadt a királyné könnyeiből, aki meg is mosdott abban, és a víz csodatévő erejűvé vált. Ez a történet talán kapcsolatban állhat a görög mitológia azon részével, ahol Milétosz király leánya, Byblis, szerelemre gyullad ikertestvére, Kaunos iránt,

aki elbujdosik, és könnyeiből a najádok alakítanak forrást.⁶ Az ókori mitológia azonban további más történeteket is ismer, amikor a hős (pl. Atalante, Dionüszosz) lándzsával vagy bottal vizet fakaszt.⁷

S ha már utalást tettünk ókori mitológiai eseményekre, Szent László kapcsán meg kell említenem egy ókori római történetet is. Ez egy pogány császárnak tulajdonít hasonló csodát, amellyel szomjazó katonáit megenyhítette. Marcus Aurelius császár (161–180) a kvádok elleni hadjárat, egy nehéz csata alkalmával nehéz helyzetbe került, a gyötrő hőség miatt katonái a harcképtelenség határára jutottak. Ekkor teljesen váratlanul hatalmas zápor tört ki, amely enyhítette a katonák szomját. A katonák először a szájukat, majd pajzsukat vagy sisakjukat tartották az ég felé, és így enyhítették szomjukat. Az ellenséget eközben pedig jégeső és sűrű villámcsapások zavarták meg és tették harcképtelenné. A jelenet Marcus Aurelius oszlopának domborművein is szerepel. A pogány történetírók ezt a csodát magának a császárnak, vagy az ő környezetében tartózkodó Arnuphis nevezetű egyiptomi mágusnak tulajdonították. Ám a keresztény források a császár keresztény katonáinak imádságát tartották a csoda kieszközlőjének, hozzátéve azt is, hogy ezután a császár a keresztények számára kedvező rendeleteket bocsátott ki.⁸ Annyi bizonyos, hogy Marcus Aurelius a keresztény recepcióban is a tiszteletre méltó uralkodók közé tartozott. Bár az ő idején is voltak vértanúk, nem tartozott a legvéresebb keresztényüldözők közé, bölcsessége és sztoikus életvitele miatt a keresztény kultúrkörben is méltánylandónak tartották. Semmilyen

*A kardjával vizet fakasztó
Szent László
(Végházi, 1892. a borítólapon)*

közvetlen bizonyítékom nincs arra vonatkozólag, hogy az ő esete bármilyen módon hatott volna Szent László alakjára. De elgondolkodtatónak tartom, hogy a bölcs uralkodónak katonáit megmentő, vízzel kapcsolatos csodája a reneszánszban, az antik párhuzamokat szívesen kereső korban bukkan fel. Ilyen módon Szent László egy kimagasló bibliai alak, Mózes, és egy tiszteletre méltó ókori személyiség, Marcus Aurelius érényeit ötvözi, de túl is haladja őket, hiszen rá sem a hitetlenségnek, sem a pogányságnak árnyéka nem vetülhet.

A barokk, illetve a felvilágosodás kori prédikációk különösen is szerették a szenteket korábbi személyekkel párhuzamba állítani. Például Simon Máté (1743–1818) pálos szerzetesnek a Szent László-napi 2. beszéde párhuzamok egész sorozata. A szent király tulajdonságait nem csak bibliai szereplőkkel hozza összefüggésbe (Mózes, Dávid, Salamon, Tóbiás, Elizeus), hanem a profán történelem nagyjaival (Caesar, Hannibál) is.⁹ De Szent László valamennyin túltesz.

A vízfakasztási történetek szinte az egész Kárpát-medencében megtalálhatók. A Janus Pannonius által is megverselt nagyváradi hőforrásokat szinte magától értetődően hozták összefüggésbe Szent Lászlóval. Azoknak, akik

6 Ovidius: Átváltozások IX.

7 Magyar Zoltán: Szent László a magyar néphagyományban. Budapest, 1998. 90.

8 Kovács Péter: Marcus Aurelius esőcsodája. Megjegyzések egy ókori esemény recepciójához, www.academia.edu/21118158

9 Simon Máté: A fel-szabadított Ünnepeken XXXX egynehány Prédikációk. Vác, 1803. 328.

a gyógyfürdő kápolnájában imádkoztak, VII. Ince pápa 100 napos búcsút engedélyezett 1405-ben. A Jászól melletti Debrődön található forrásról a *Magyar Simplicissmus* is megemlékezik. Amikor az ellenség a sziklás hegyre szorította vissza a királyt, és szomjaztak, akkor Szent László „lőháton ülve buzgón imádkozott, amikor a ló vele hirtelen a sziklának ugrott, s ettől mindjárt kibuggyant a víz, és mind a mai napig fennmaradt a fenséges forrás”. Ezen a helyen különösen is gazdagon él a nép hagyományában szent László csodája.¹⁰

Az ehhez hasonló történetek számtalan variációban élnek az egyes vidékeken. Hol a király imádságára, hol lovának patkója nyomán, amely vagy a földbe süllyedve vagy a patkó sziklához ütődve (pl. Mátraverebély) (ez is számtalan változatban: menekülés közben, vadászat közben, a sereg vagy a ló szomjúsága miatt, lova megbotlása miatt stb.), hol lándzsájával, kardjával (Magyarpeterd) vagy bárdjával érintve a sziklát, hol szorult helyzetben, hol már a győztes csata után szomjazva történik a csoda. Az említetteken kívül Kisvárdán, Vácszentlászlón, a dunántúli Bucsuszentlászlón, Somogyváron, Andocson, Rábagyarmaton, Pilisszentléleken, a délvidéki Temesgyarmaton, az erdélyi Királykútján, Nyárádszentlászlón, Marosvécsen, Oroszhegyen, Pogányhavason, Gyergyóújfalun, a felvidéki Debrődön kívül, Erdőbényén, Gáboltón, Nyitrán, Bényben és még rengeteg más helyen él e szent Lászlónak tulajdonított csodás vízfakasztás emléke. Meglehetősen furcsa, nem éppen egyházas imádságot is feljegyeztek a néphagyományból: „*Szent Lászlónak szent lova, szent lovának szent lába, szent lábának szent patkója, szent patkójának szent nyoma, könyörögj értünk!*”¹¹

Ha a vízfakasztás ikonográfiáját tekintjük, a képi ábrázolások híven tükrözik az előbb vázolt sokszínűséget. Megállapíthatjuk, hogy a szent király ábrázolásmódjai közül a vízfakasztási jelenet talán a legkedveltebb. Míg a középkorban inkább a kerlési csata eseményeit, a kun vitézzel való küzdelmet és a magyar lány megszabadítását ábrázolták nagy gyakorisággal, szinte képregényszerű ciklusokat hagyva korunkra a templomok falain, később, a barokk kortól fogva különösen is egyértelműen a vízfakasztás csodája dominál oltárképeken és egyéb ábrázolásokon. A mai Magyarország területén ma mintegy 100 templom patrocíniuma Szent László. Pontos statisztikai adataim nincsenek, de ahogy tájékozódtam, túlnyomó többségük a vízfakasztás csodája közben ábrázolja a szent királyt. Ám ez a megjelenítés nem csak azokban a templomokban kedvelt, amelyekben Szent László a védőszent. Gyakran ábrázolják őt mellékoltárokon, falfreskókon, üvegfestményeken más templomokban is, és ezen esetekben is dominál a vízfakasztásra való utalás. Nyilvánvaló, hogy a viszonylag könnyű ábrázolási lehetőség miatt van így, nem kell több fázist egyetlen képen megjeleníteni, ugyanakkor mégis egy markáns jellegzetesség tárható a szemlélő elé. Akár egyalakos változatban, akár mellékszereplők sokaságával mind a szerényebb ecsetű vidéki festők, mind a kvalitásos művészek szívesen választották ezt a témát. A szobrok esetében nem jellemző ez az ábrázolás. Inkább csatabárdjával ábrázolják az álló Szent Lászlót, gyakran Szent István pandantjaként az oltárokon. Ha Szent István a koronáját, akkor Szent László esetleg rózsafüzéres kardját ajánlja fel a szüzanyának, mint a Győri Bazilika mellékoltárán is. Vagy István és Imre társaságában a „*magyar háromkirályok*” megfogalmazása gyakori, ahol az idős honalapító és ifjú, jóra fogékony fia mellett a tetterős középgenerációt képviseli.

A vízfakasztás legkorábbi ábrázolása tudomásunk szerint a Zalka-antifonálé sarokpántján látható, bár még ma sem teljesen eldöntött, hogy a pánt és a kódex időben hogyan vi-

10 *Magyar Zoltán* i. m. 75–76.

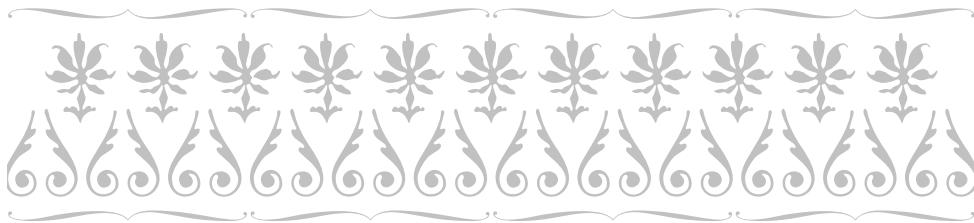
11 *Magyar Zoltán* i. m. 81–94.

Tiszta forrás buggyant ki a Szent László bárdja által érintett sziklából
(Gaal Mózes, 1900. 73.)

hatásával is. A király ezen tettének hite a nép körében jóval több annál, hogy ő emberei fizikai szükségleteire is tekintettel volt. A történet lényege, hogy az emberek testét és lelkét egyaránt megerősítő, különleges személy volt, aki a testi és lelki szárazságban élő népét az élő víz bőséges forrásával erősítette meg, alattvalóit egyaránt tette erős vitézé és erős lelkű kereszténnyé, hogy Illyés Gyula szavaival: *ne csak a kopjvetésben, hanem a keresztvetésben is élen járjanak*. Az ő szikla hite fakasztott a sziklából vizet, a szikla pedig Krisztus volt. *Ez az erősség adott erőt és kapaszkodót (s adjon ma is) a magyar népnek viharos történelme során!*¹³

Lukácsi Zoltán

12 Kiss Tamás–Szabó Béla–Székely Zoltán: A Szent László-herma 400 éve Győrött. Győr, 2007. 57.

13 A dolgozathoz mellékelt ábrák forrásai a következők. Tatát Péter rege kunyhója 7. sz. Pesten, 1857; Végházi: Szent László király. Népiratkák 65. Budapest, 1892; Gaal Mózes: Magyar hősök és királyok. I. Budapest, 1900.

A víz a magyar népdalkincsben

Ha azt halljuk, hogy a leggyakoribb vegyület a Földön, folyadék, amely még bennünket is alkot, akkor rögtön tudjuk, hogy a vízről van szó. Egyik fontos energiaforrásunk, a Föld felszínének 75%-át borítja és az élet nélkülözhetetlen része, mindennapi életünk alapja. Az égitestet is, ahol élünk, kék bolygónak hívjuk, mivel nagy részét víz borítja: óceánok, tengerek, tavak, folyók. A víz nélkül nincs élet, nincs élővilág, nincs ember. Nem véletlen, hogy a vízzel több szempontból is foglalkoztak a kutatók.¹

Dr. Timaffy László néprajzkutató mondta: „Az ember beleszületik a tájba. S a szülőháza, a táj szeretete végigkíséri egész életén... Mindig az élet egészségét kerestem, a nagy összefüggéseket a Duna és az ember között.”² Megyénk másik jeles néprajztudósa, dr. Barsi Ernő is kutatva szülőföldje vízi életét és folklorját.³ A *Daloló Sokoróalja* című könyvében – amely sajnos csak halála után jelent meg – a tanítványai által gyűjtött, a tájhoz fűződő népdalokat is közölte.⁴ Mindkét mesterem munkásságában fontos szerepet játszottak tehát a tájjal, illetve a vízzel kapcsolatos kutatások. Úgy vélem, hogy életútjuk és szellemi hagyatékuk hozzájárult szűkebb pátriánk, szülőföldünk megismeréséhez, szeretetéhez, és egyben a honismeret szép „szolgálatához”. Témámhoz a népdal példákat is ezért elsősorban az ő gyűjtéseikből válogattam. A két tudós barát azonban nemcsak gyűjtötte a népdalokat, de kiválóan énekelte, zenélt is. Több megyében gyűjtött népdalaikat számos kórus, pávakör szólaltatja meg ma is. Örömmel tölt el, hogy Timaffy László „*Fújdogál a szél az öreg Duna felől...*” kezdetű régi stílusú népdalgyűjtésének dallamát játssza a győri városháza toronyórája.

A kislétföldi népköltészet csodálatos vízi tündérekéről mesél, akik megajándékozzák a vizet, a természetet szerető embereket. Ilyenek például a Timaffy László által gyűjtött szigetközi, hansági mondák, mesék tündérei (Tündér Ilona, Tündér Rózsa).⁵ Köztudott az is, hogy népmeséink motívuma az élet, a halhatatlanság vizének keresése. Rátótiáinkban is rálehetünk vízzel és élővilágával kapcsolatos csúfolókra: „*Csíknyalogató osliak*”; „*Csukarövidítő Rusztiak*”; „*Örököt vett, mint Pásztoriban a béka*.”⁶

A víz kapcsán eszünkbe juthatnak történeti mondáink is, például Szent László vízfakasztása⁷ vagy gondolhatunk népszokásainkra, a húsvéti locsolkodásunkra, a varázserővel rendelkező „*karácsonyi aranyvíz*”-re, a búcsújárás katartikus szokásaira, a nagypéntek

1 Bartha Elek–Keményfi Róbert–Lajos Veronika (szerk.): A víz kultúrája. Debrecen, 2010; Pócs Éva: Káosz vagy mérték: a víz mitológiája és az idővarázslók. Café Babel 3. 1999. 105–113.; Tánco Vilmos: Szimbolikus formák a folklórban. Budapest, 2007. Előadásom témáját tekintve dr. Küllös Imola professzorom, doktori témavezetőm foglalkozott azzal, hogy a természetes vizeinkhez milyen szóképek kapcsolódnak, illetve milyen kontextusban jelennek meg a magyar népköltészetben. Küllös Imola: Szóképek és jelképek. Természetes vizeink konnotációja a magyar népdalokban és népballadákban. In: Közkezen, közszájon, köztudatban. Folklorisztikai tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012. 543–564.

2 Timaffy László: Szigetköz. Gondolat kiadó, Budapest, 1980. 5.; valamint lásd a Mediawave-alapítvány támogatásával készült portréfilm szövegének szerkesztett, rövidített változatát. Dr. Timaffy László: Szigetközi krónika. Győr, 2016. 183–197.

3 Például Barsi Ernő: A táj megjelenítése Szigetköz népdalaiban. Honismeret XXV. évf. 1997/3. 76–80.; Barsi Ernő: „Zöld erdőben, sík mezőben...” Győr, 1971; Barsi Ernő: Daloló Szigetköz. Magyar Kultúra Kiadó Kft., Győr, 2009; Barsi Ernő: Daloló Rábaköz. III. bővített kiadás. Magyar Kultúra Kiadó Kft., Győr, 2009.

4 Barsi Ernő: Daloló Sokoróalja. Magyar Kultúra Kiadó Kft., Győr, 2013.

5 Timaffy László: A Tündértól titka. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1987.

6 Balázs Lívia–Lancendorfer Zsuzsanna: Ősdi állatosdi. Állatokhoz fűződő népi mondókák, jóslások, és csúfolók. Magyar Kultúra Kiadó, Győr, 2010. 11, 28.

7 Megjegyzem: Gyirmót falu (ma Győr–Gyirmót) templomának oltárképén is ez látható. Lásd: Lancendorfer Zsuzsanna: Szent László emlékek Gyirmóton. Hogyan Tovább? 1995. 2–3. szám. 20.

hajnalban, illetve Szigetközben Szent Anna napját követő holdtölte éjjelén végzett fürdés egészségmegőrző és szépséget adó rítusára, amelynek emlékét a „Fehér liliomszál...” kezdetű gyermekjátékdalunk is őrzi. Egyik nyelvtörőnk is Győr folyóinak neveit sorolja fel játékosan: „Meguntam gyönyörű Győrnek Győr várában való lakozásomat, hol a Duna, Rába, Rábca rákja rákja lábamat.”⁸

A magyar népi hitvilágban több olyan hiedelem lény él, amely tavat, forrást őriz, vagy ott lakik (sárkány, tündér, lidérc, szépasszony). A Kisalföldön sok helynévben is megtalálható a tündér elnevezés (például: Tündérvár, Tündértó). A moldvai csángók hite szerint a világvége is a vízhez kötődik, amikor is kiapadnak a források és az Antikrisztus a víz segítségével próbálja meg magához csábítani az embereket.

„A víz a minden: a dolgok eleje és vége” – írja Pócs Éva.⁹ Gondoljunk csak a születésre, a magzatvízre, vagy a halott mosdatására. A falusi ember tisztelte az élet nélkülözhetetlen elemét, a vizet. Nem engedte, sőt, büntette a kutak, a folyók szennyezését. A tisztátalannak tartott személy ezek közelébe se mehetett. A víz nemcsak életük része volt, hanem folklórukba, énekeikbe is bekerült.

Népdalainkról ismert, hogy általában természeti képpel kezdődnek, így a kezdő sorban gyakran énekelünk vízről. Eszünkbe juthat egyik legismertebb népdalunk, amely az általános iskola tananyagában is szerepel: a „Tavaszi szél vizet áraszt...” (Kodály Zoltán, Kászónimpér, Csík m.); vagy a „Madárka, madárka / Ne zavard a vizet...” (Pusztina, Moldva); „Hess páva, hess páva, császárné pávája. / Jobb reggel felkelnék, / Folyóvízre mennék, / Szárnyam csattogtatnám, / Szép tollam hullatnám.” (Vikár Béla, Szováta, Maros-Torda m.) „Akadnak azonban közöttük kezdőképek..., amelyek képek értelmetlenek, elfogadhatatlanok. Pl.: »A zserei temetőbe van egy tó, / Abban úszik három gyászos koporsó...«. Ilyen kép, ilyen látvány sohasem létezett. Ám jelképek, szimbólumnak nagyon is elfogadható” – írja Barsi Ernő.¹⁰

A víz megélhetést adott az embereknek, gondoljunk csak a halászokra, csikászokra, révészekre, aranyosokra, és a mindennapi kenyér alapanyagát előkészítő vízimolnárokra. Népdalainkban éppen ezért találkozhatunk a vízzel foglalatossá váló emberek életével, mindennapjaival. „Halász vadász, aranyász / Üres zsebben kotorász...” (Timaffy László, Ásvány, Győr-Moson-Sopron m.). Az énekesek gyakran megerősítették, amit a népdal állít: „Sokat fárad a vadász, ritkán száraz a halász, s mindig rongyos az aranyász.”¹¹

A Kisalföldön is régi mesterség a halászat. A népdalok többsége azonban nem a mesterségről szól, annak tárgyi eszközeit, technikáját mutatja be, hanem érzéseket közvetít, amelyek sokszor szerelmi témájúak: „Ha kimegyek a Ciglésbe halászni, / Nem jár oda én utánam ki senki. / Búsat kiált fölöttem a madár is, / Elhagyott a szeretőm is, kedvem is.”¹² (Timaffy László, Doborgazsziget, Győr-Moson-Sopron m.) Közismert a halászkőről szóló „Hej halászkor, halászkor, / Mit fogott a hálótok...” kezdetű népdal. A hal, a vörös szárnyú keszeg azonban itt a lányt jelenti, amit a népdal szövege el is árul: „Nem eszik az egyebet, csak szerelem gyökeret.” Nem véletlen, hogy a párválasztó szigetközi játékban is szerepel: „Én vagyok a halászegény, én járok a víz tetején. / Megfogom az aranyhalat, megölellek, megcsókollak.”¹³ (Timaffy László, Cikolasziget, Győr-Moson-Sopron m.) Ahogy Vargyas Lajos

8 Balázs-Lanczendorfer i. m. 2010. 62.

9 Pócs i. m. 1999. 105.

10 Barsi Ernő: Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában. Magyar Kultúra Kiadó, Győr, 2007. 87.

11 Barsi Ernő: A „halott szó nyomában”. Ménfőcsanakai Népfőiskola, Győr, 2002. 131.

12 Timaffy i. m. 1980. 189.

13 Uo. 188.

is írja, a hal sokszor a nő alakjával azonos.¹⁴ A csudahalott balladatípusban Görög Ilonát, a „csudalmot látni” kívánó lányt anyja így figyelmezteti: „Ne menj lányom, ne menj, / Megvetik a hálót, / Megfognak a márnát.”

A víz természetes határ, a találkozás valós akadályát is jelentheti. A vízi átkelés segítőtjéről, a révészről is több népdal szól: „Túl a Dunán fehér kendő integet, / Gyere által kisangyalom, ha lehet! / Át is mennék, de a révész, tyuhaj nem visz át, / Így hát babám nem ölelhetjük egymást.” (Barsi Ernő, Hédervár, Győr-Moson-Sopron m.) Országosan ismert a Révészek nótája balladás dal, amelyben az átvitel díja a párbeszéd témája: „Csillagom, révészem, vígy által a Dunán! / Uramról maradott subám neked adom. / Nem viszlek át, nem biz'én, mert nagy zaj mén a Dunán, / Mert nagy zaj mén a Dunán.” (Kodály Zoltán, Lédec, Zoborvidék)

Az állatok tartásával foglalkozó juhász, csikós, gulyás, kanász és állatai sem lehettek meg víz nélkül: „Tiszán innen, Dunán túl, Túl a Tiszán, van egy csikós nyájastúl...”; „Amottan a patak mellett / Három juhom hatot ellett...” (Szegei, Zeplén m.); „Általmennék én a Dunán, nincs ladik, / De nem tudom, hogy a rózsám hol lakik. / Túl a Dunán az ökreit itatja, / Idehallik Csákó, Szilaj harangja.” (Oeller Ottó, Sérfenyősziget, Győr-Moson-Sopron m.) A híres szürke marha lábón hajtásának emlékét őrzi a „Szélről legeljete, fának ne menjete...” kezdetű népdal, amely még a rábaközi itatóhelyeket is felsorolja: „Szili kút, szanyi kút, Szentandrás és sobri kút...” A páliak sem maradhatnak ki a sorból, ezért az ének végén hozzátesszük: „Páli vas / rossz vödör.” Régen a pásztorok – óvó, védő célból – még a kutyáiknak is folyónevet (Sajó, Tisza) adtak: „Ugat a kutyám, a Rajna, / Jön a szeretőm, a barna...” (Szegei, Zemplén m.)

A víz adott megélhetést a vízimolnároknak is. A Kisalföldön a XIX. században közel kétszáz vízimalom dolgozott – írja Timaffy László.¹⁵ Ezért szerepel gyakran a malom és a molnár is a népdalokban: „A víz a malmokat aláhajtja, / Molnárné a lányát nagyra tartja. / Ne tartsa már olyan nagyra, / Szebb is van, jobb is van a faluban.” (Timaffy László, Nagybajcs, Győr-Moson-Sopron m.) De a malom – nemcsak a vízzel való képzettársítás miatt – a szerelemmel, az erotikával is kapcsolatban van. „Különben a malom, a molnár a francia és magyar lírai dalok, balladák tanúsága szerint szoros kapcsolatban van a szerelemmel.”¹⁶ Timaffy László is gyakran emlegette előadásában, hogy huncut a molnár, mert „amíg a malom öröl, a molnár kiveszi a menyecskéből a vámot”. Gyakran a népdalban nem búzát, hanem bánatot öröl a malom: „Duna parton van egy malom, / Búbánatot örölnek azon ejehaj! / Nekem is van búbánatom, / Odaviszem, lejáratom, ejehaj!” (Kodály Zoltán, Kiskomárom, Zala m.)

Népdalainkban jelen van a táj, ahova születtünk, a falunk, így a hegyeink, a folyóink is. Helytörténeti, honismereti adatok kincsestárai tehát a népdalok, hisz megőrzik a földrajzi neveket, annak ellenére, hogy nem a természeti táj bemutatása a feladatuk, hanem a benne élő emberek érzéseinek ábrázolása. „Nem véletlen, hogy még folyóit, köztük a Dunát is gyakran foglalja dalaiba népünk, akárcsak kedves hegyeit, vagy falujának nevét” – írja Barsi Ernő.¹⁷

Sokak által ismert népdalunk a Dunát említi: „Hej Jancsika, Jancsika, / Mért nem nőttél nagyobbra, / Dunáról fúj a szél. / Nőttél volna nagyobbra, / Lettél volna katona, / Dunáról fúj a szél.” (Bartók Béla, Felsőíreg, Tolna m.) Duna-ágak nevét is őrzik lírai dalaink,

14 Vargyas Lajos: Szerelmi-erotikus szimbolika a népköltészetben. Hoppál Mihály–Szepes Erika (szerk.): Erős a folklórban. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1987. 31.

15 Timaffy i. m. 1980. 64.

16 Vargyas i. m. 1987. 36.

17 Barsi i. m. 2002. 126.

például: „Fújdogál a szél / az Öreg-Duna felől, / Elszakadtam régen / A szeretőm mellől.” (Timaffy László, Cikolasziget, Győr-Moson-Sopron m.) Vagy „Zátonyi Dunának / Sok hal van a vizibe, / Gyere kisangyalom, / Szedjük ki belőle.” (Timaffy László, Doborgazsziget, Győr-Moson-Sopron m.) De nemcsak a Duna mellett élők éneklék a Dunáról szóló népdalokat, hanem más vidéken lakók is, hisz szeretik, magukénak érzik a folyót: a „Komáromi kisleány, / Vigyél által a Dunán...” kezdetű népdalt Észak-Erdélyben is gyűjtötték.¹⁸

A Duna tulajdonságát emeli ki a „Széles a Duna, keskeny a partja, / Nincs olyan legény, ki átugorja...” népdalunk (Ádám Jenő, Somogy m.). Érthető, hogy a szerelmes ember a folyó nagyságához hasonlítja érzését: „Rózsám a szemedért mit nem cselekednék? / Dunából a vizet kalánnal kimerném.” (Barsi Ernő, Győrújfalú, Győr-Moson-Sopron m.)

Tisza folyónkat is gyakran említik népdalaink, pl. a: „Lefelé folyik a Tisza, / Nem folyik az többet vissza...” kezdetű népdal. „Rajtam van a babám csókja, / Ha sajnálja, vegye viszsza.” (Járdányi Pál); „Fúj, süvölt a Mátra szele, / Üngöm, gatyám lobog bele. / Kalapomat is elkapta már, / Tiszába vitte a tatár.” (Kodály Zoltán, Vágfarkasd, Nyitra m.); „Ki a Tisza vizét issza, Fáj annak a szíve vissza...” (Népies dal); „Túl a Tiszán, a Tiszán, a Tiszán, Alma terem a meggyfán, a meggyfán. / Minden ágon kettő-három piros alma lesz, / Igazszívű szeretőm sose lesz.” (Barsi Ernő, Vitnyéd, Győr-Moson-Sopron m.) Gyakori a dalokban a szerető piros gyümölcscsel való társítása,¹⁹ valamint az elérhetetlen szerelem „túl a Tiszán”, tehát messze gondolattal való összekapcsolása. A besározódás a titkos szerelemre utal: „Bazsa Mária libája / Belement a Tiszába. / Kettőt lépett utána, / Sáros lett a Bazsa Mária fehér alsó szoknyája”; „Bazsa Mária azt hiszi, / Hogy valaki elveszi. / Ne higgy Mária előre, / Mert nem teszik a mennyasszonyi koszorút a fejedre.” (Bartók Béla, Apátfalva, Csanád m.)²⁰

Az is elég gyakran előfordul, hogy a Tiszát a Dunával együtt említik: „A Tiszából a Dunába foly a víz, / Mi dolog az, kisangyalom, hogy te sírsz? / Hogyne sírnék, hogyne rínék, drága kincs, / Most akartalak szeretni, már elmíssz.” (Bartók Béla, Magyaronyerőmonostor, Kolozs m.)

Rába folyónkat megéneklő népdalra is bőven van példánk: „Ezért a kislányért de sokat szenvedtem, / Rábából a vizet kalánnal kimertem...” (Barsi Ernő, Rábacsanak, Győr-Moson-Sopron m.); „A Rábanak mindkét partja de sáros, / Közepébe sejhaj, fehér hattyú le szállott.” (Horváth Győző, Sobor, Győr-Moson-Sopron m.)

A magyar tengernek²¹ nevezett Balaton sem hiányozhat népköltészetünkben. Két vidám, illetve mulató nótát hadd idézzek: „Széles a Balaton vize, keskeny a híd rajta...”; „Ó mely sok hal terem az nagy Balatonba...” (Bars m.)

Nemcsak természetes vizeink, de az emberkéz által létrejött kanális is szerepel népdalainkban: „Kispircsi faluvégen folyik el a kanális...” (Scneider Lajos, Mohács); „A kaposi kanális, kanális, / Elhagyott a babám is, babám is...” (Vikár Béla, Kadicsfalva, Udvarhely m.) Szomorú, moralizáló hangvételű népdal a „Sej, haj, Darnózselin kiöntött a kanális, / Mind elvitte a lányokat az árvíz. / Fogja ki hát mindenki a magáét, / Sej, haj, ne szeresse egyik a másikáét,” (Barsi Ernő, Darnózseli, Győr-Moson-Sopron m.)

Mint ismert, a párválasztás szempontjából fontos hely volt a forrás, vagy a kút. Kisalföldi gyűjtésbe még az artézi kút neve – mint a szerelmesek találkozási helye – is bekerült:

18 Uo.

19 *Dankó Imre*: Az alma szimbolika magyar vonatkozásai. *Ethnographia* 1962. 4. szám, 558–589.

20 A Kisalföldön Rába folyónévvél éneklék a népdalt.

21 Tengerrel kapcsolatban kitűnő példákat és elemzést közöl Küllös Imola tanulmányában. *Küllös i. m.* 2012. 546–550.

„A csornai Hajas Gyula út, / Mellette van az artézi kút. / Akármilyen nagy legyen a sár, / Csornai lány, csornai lány vízér oda jár.” (Bartók Béla, Jobaháza, Győr-Moson-Sopron m.)²²

Magyarországon a folyamszabályozás előtt gyakoriak voltak az árvizek. A vízhez kötődő szomorú esemény, az árvíz pusztító ereje is gyakran szerepel dalainkban a hozzá kötődő személyes fájdalommal együtt: „Duna partján nem jó elaludni, / Mert a Duna ki szokott önteni. / Elviszi a szűröm, szűröm a subámat, / Mivel takarom be a babámat?” (Barsi Ernő, Györladamér, Győr-Moson-Sopron m.); „A vitnyédi falu végén fol a víz, / A lányokat mind elvitte az árvíz. / Kilenc nappal, kilenc ijzel halásztam, / Könnyeimtől még a vizet sem láttam.” (Barsi Ernő, Vitnyéd, Győr-Moson-Sopron m.) Győr a folyók városa, és mint a népdalok is említik, sajnos az árvíz többször sújtotta (1883, 1954, 1965, 2013).²³ A ma már Gyórhöz csatolt Gyirmóton gyűjtött népdal is ennek emlékét őrzi: „A gyirmóti magas torony nem látszik, / Körös körül Rába vize hullámzik. / Rába vize ereszd el az utamat, hadd öleljem a kedves galambomat.” (Halmos László, Gyirmót, Győr-Moson-Sopron m.) A népdal nemcsak azt őrizte meg, hogy a magas torony, a templom tetejéig ért a víz, hanem azt is, hogy korábban a Rába folyt ott, nem a Marcal. „Amikor a Rábát a szabályozás kapcsán hosszabb szakaszon új mederbe terelték, a folyó ősi medrének Gyirmót és Győr közötti 10 km-es szakaszát a Marcal »örökölte«.”²⁴

A helyivé, „mienké” alakítás, vagyis a lokalizálás is jellemző a vizeinkről szóló népdalokra, amely a variálódás egyik módszereként növeli a változatok számát. Természetes, hogy az adott területen folyó víz neve kerül így bele a szövegbe: „Zavaros a Cuha vize, nem tiszta, / Ráhajtom az ürüfókám, nem issza...” (Békefi Antal, Aklipusza, Veszprém m.); „Zavaros a Nyárad vize...” (Lancendorfer Zsuzsanna, Nyáradgálfalva, Nyárad m.); „Debreceennek van egy vize, / Kinek Hortobágy a neve. / Arra van egy kőhid rakva, / Kilenc lyukra van állítva.” (Ecsedy-Bognár, Hortobágy)

A víz mint őselem a népdalainkban mint szimbólum is megtalálható.²⁵ Demény István Pál szerint a szimbólumnak nincs „pontosan körülhatárolt jelentése, inkább sejtet, hangulatot kelt...”²⁶ A hangulatkeltésre pedig a népdalok kiváló lehetőséget nyújtanak. Azt is megjegyzi, hogy: „jelentése sokszor általánosabb, esetleg változhat is”, tehát mellékjelentéssel is bír.²⁷

A víz, a folyó gyakran a bánat jelképe²⁸ a népdalokban: „Árva vagyok, nincs gyámolóm, / Még a vizet is gyászolom...” (Imets Dénes, Csikmenaság); „Túl a vizen mandulafa virágzik, / Mandulája vízbe esik, elázik. / Az én életem fájáról is lehullott / Az a virág, amely szépen virított.” (Kodály Zoltán, Kászonimpér, Csik m.); „Tisza partján elaludtam, / Jaj de szomorút álmodtam. / Megálmodtam azt az egyet, / Babám nem leszek a tied.” (Barsi

22 Timaffy László: Rábaköz és Hanság, Novodat Kiadó, Győr, 1991. 211.

23 Petz Aladár a győri Szentháromság közpórházról szóló könyvében írja, hogy a betegek a Rába áradásakor, nem tudtak leszállni az ágyaikról, amíg el nem vonult a víz a kórtermekből, ezért is sürgeti az új kórház építését máshol. Dr. Petz Aladár: Győr szabad királyi város Szentháromság közpórházának multja és jelene. (1749–1928). Győregyházmegyei Alap Nyomdaműintézete, Győr, 1929.

24 Somfai Attila: Folyóvizek és urbanisztika a történeti és a mai Győr példáján. Honismeret, 2018. XLVI. évf. 3. szám 63., valamint lásd még Pájer Imre: Rábaköz népének védekezése az áradások ellen (1870–1889). Rábaközi Művelődési Egyesület, Csorna, 1990.

25 A legfrissebb folklórszimbólum-monográfiát Tánzos Vilmos készítette el 2007-ben.

26 Demény István Pál: Széles vízen keskeny palló. Magyar és összehasonlító folklórtanulmányok. Csíkszereda, 2002. 67–68.

27 Lásd Küllös Imola ez irányú kutatását és tanulmányát: Küllös i. m. 2012.

28 Küllös Imola is írja tanulmányában, hogy a magyar verses népköltészetben a természetes vizek (folyó, forrás, tó és tenger) általában negatív konnotációjúak, valamint a víz és vízpart is bánatot, veszélyt, félelmet, halált jelez. Lásd: Uo. 544.

Ernő, Sály, Borsod m.) Nem véletlen, hogy a szél is a víz felől fúj a már említett szigetközi népdalban: „*Fújdogál a szél / az Öreg-Duna felől, / Elszakadtam régen / A szeretőm mellől.*” (Timaffy László, Cikolasziget, Győr-Moson-Sopron m.) Szerelmi bánat is kapcsolódhat a vízhez: „*Látod édesanyám, látod édesanyám, mért szültél a világra? / Inkább dobtál volna, inkább dobtál volna a zavaros Tiszába. / Tisza vize elvitt volna jeges Dunába, / Hogy ne lettem volna, bár ne lettem volna senki megunt babája.*” (Közismert) Küllös Imola szerint „A vízből ivás gyakran nemcsak érzelmi, hanem testi elváltozás – a női másállapot – előidézője is lehet.”²⁹ Erre példaként eszünkbe juthat az ismert erdélyi népdal: „*Magyarózdi torony alatt, galambom, / Folyik a szerelem patak, galambom. / Aki abból csuhaj vizet iszik, / Babájától elbúcsúzik galambom.*”

„A víz (folyóvíz, tó) népdalainkban, sőt, díszítőművészetünkben is általában a bánat jelképe [...] gyakran fejezi ki hullámos, folyó-motívummal népünk a bánatot”³⁰ – írja Barsi Ernő. A bakonyi Tóth József faragópásztor dobozfedelén is ilyen motívum van, amely a Szedri báró ballada egyik jelenetét veszi körül,³¹ de a körösfői templomban látható, háborúban elesettek névsora is ilyen fekete írásos hímzés keretben olvasható. A vízfolyás mint népművészeti motívum a rábaközi hímzéseken is megtalálható.

Érthető, hogy katonadalaink is sokszor kezdődnek a bánat jelképével, a vízzel, amelyen úszik az a hajó, ami elvitte a legényeket a háborúba: „*Lassú Duna vízen gyorsan úszik a hajó, / Barna legény, szíved mért oly szomorú? / Hogyne volnék, parancsnok úr, ilyen szomorú? / Most is arra visznek, merre dörög az ágyú.*” (Barsi Ernő, Vének, Győr-Moson-Sopron m.); „*Fehér habja vagyon a Dunának, / Kedves fija voltam az édesanyámnak. / Mégis besoroztak katonának...*” (Bartók Béla, Felsőnyék, Tolna m.); vagy „*Túl a Dunán, mandulafa tövébe, / Sír a kislány édesanyja ölébe. / Ne sírj, lányom, katona a szeretőd, / Gyöngye vagy még, várhatsz három esztendőt.*” (Barsi Ernő, Kisbodak, Győr-Moson-Sopron m.) Még átok formulával is találkozunk szövegeinkben: „*Dráva foló, Dráva vize apadj ki, / De sok magyar anya könnyét csaltad ki.*” (Barsi Ernő, Csorna, Győr-Moson-Sopron m.)

A tóban fürdés mint motívum is gyakran a szomorúságot jelenti: „*Sej, haj, Darnózselin megkondult a nagy harang, / Tóban fürdik három fehér vadgalamb. / Három fehér vadgalambnak van párja, / Sej, haj, Darnózselin csak magam vagyok árva.*” (Barsi Ernő, Darnózseli, Győr-Moson-Sopron m.) A gyerekjátékként ismert „*Kis kacsá fürdik fekete tóban...*” kezdetű dal is erre példa. Nem véletlen, hogy a tó fekete, hiszen e szín a gyász, a bánat színe. Lengyelország említése a dalban a történelmi emlékre, vélhetően II. Rákóczi Ferenc alakjára utal – véli Barsi Ernő.³²

Népballadáinkban is előfordul a folyó mint a tragikus események helyszíne. Klasszikus balladáink közül az egyik legismertebb az egymástól eltiltott szerelmesek típusú ballada: A *két kápolna virág*, amelyben az anyagi javak előtérbe állítása, a rangon aluli házasság megtiltása, az anya kegyetlensége vezet a két fiatal halálos tragédiájához, ugyanis az anya fia távollétében megöli, vízbe (tóba) fojtja annak jegyesét, szerelmét.³³ A helyi balladák közül említhetném a valós eseményeken alapuló balesetet megörökítő rábaközi (sobori) balladát: „*Kardos Imre szomorú halála, / Beleesett az Öreg-Rábába. / Beleesett pántlikás kalapja, / Siratja a kedves édesanyja.*” (Horváth Győző, Sobor, Győr-Moson-Sopron m.)³⁴ Az általam

29 Küllös i. m. 2012. 562.

30 Barsi i. m. 2007. 91.

31 Sz. Tóth Teréz: Édesapám, egy bakonyi pásztor élete és művészete. Hazánk Kiadó, Győr, 2013.

32 Barsi i. m. 2007. 90–91.

33 Lásd bővebben: Küllös i. m. 2012.

34 Timaffy i. m. 1991. 217.

kutatott Deli Mária balladáját is ide sorolhatjuk, amelyben a történet szerint a hősnőt, egy dunai malomnál vízbe öli egy molnárlegény. Levéltári, történeti dokumentumokkal igazoltam, hogy a ballada és variációi megtörtént, valós eseményeket őriznek, csak a népköltészet eszközeivel, sokszor elnagyolt, a valóságot megszépítő módon: „*Szegény Deli Mária / De sokat szenvedett, / Mikor a ladikból a Dunába esett.*” (Lancendorfer Zsuzsanna, Felpéc, Győr-Moson-Sopron m.); „*Szegény Dali Mária, / De sokat szenvedett, / Mikor a ladikból / A Dunába esett.*” (Barsi Ernő, Győrújfalú, Győr-Moson-Sopron m.)³⁵ A betyárballadák közül idézem: „*Megöltek egy legényt / Hatvan forintjáért, / Bévetették a Tiszába / Piros pej lováért.*”; a balladás dalaink közül pedig: „*Kihajtottam a libámat a Kardos-partra, / Arra ment a bíró fia, / Meghajingálta.*” (Barsi Ernő, Vitnyéd, Győr-Moson-Sopron m.)

Itt, a szülővárosomban rendezett Honismereti Akadémián előadásomban gazdag népdalkincsünkből olyan népdalokat elevenítettem fel, illetve énekeltem el, amelyek a vizeinkről és a víz közelben élő emberekről szólnak. Ezek éneklése, hallgatása érzéseket hoztak és hoznak elő ma is. Életünk is emóciókból, emlékekből áll össze, ugyanúgy, ahogy cseppekben a folyó, vagy akár a tenger. Népdalaink erősítik szülőföldünk szeretetét, tiszteletét. A „*Szigetköz tudósa*”, a kislalföldi táj, a népi kultúra híres kutatója, Timaffy László vallotta: „*A honismereti munka az egyik legfontosabb ahhoz, hogy a magyarságtudatot, a haza szeretetét ébren tartsuk. Az ifjú nemzedékeknek is át kell adni a népi hagyományok értékeit és szeretetét.*”³⁶ Hozzáteszem: véleményem szerint ennek egyik legszebb módja a népdalok megismerése és éneklése! Kérem, énekeljük el ezért most közösen, vízről szóló egyik népdalunkat, a „*Tavaszi szél vizet áraszt...*” kezdetűt!³⁷

Lancendorfer Zsuzsanna

A Három Város zsidóságának sorsa

Kecskeméti izraeliták útja a halálkamrákig

„*Együtt akartunk lenni, és ebbe az együttlétbe bele akartunk vonni mindenkit. A közösségi érzésnek ezt a szükségességét be akartuk bizonyítani mindenkinek...*”
(Minden szervezetből kizárt kecskeméti zsidó fiatalok egyesületének szövege, 1943)

A Három Város zsidóságának vészkorszakbeli történetéről előzetesen a *Honismeret* hasábjain 2006-ban és 2011-ben olvashattak. Ez az írás zárja le a két előző publikációt.¹

Kecskeméten a török hódoltság korában jelentek meg az első zsidók. Óbudáról jöttek át kereskedni a mezővárosba. A helybeli görög kereskedőkkel való állandó konkurenciaharcuk azonban hosszú időre megakadályozta, hogy Kecskemétnek zsidó lakosa legyen. Az első leteleplők (1746-ban) is a Duna-parti helységekből jöttek. Nagy adó fizetésének fejében

35 Lancendorfer Zsuzsanna: Ballada és valóság. Egy sokoróaljai ballada nyomában. Néprajzi Látóhatár 2003. XII. évf. 3–4. szám 51–74.

36 Idézet dr. Timaffy Lászlótól. „Szeretettel közeledni...”. Kislalföld 1994. február 23.

37 Megtörtént. A szerk.

1 Vö. A Három város zsidóságának sorsa I. Ceglédi izraeliták a zsidóüldözés árnyékában. Honismeret 2006. 6. sz. 82–87.; illetve A nagykorú izraeliták a zsidóüldözések keresztútjában. Honismeret 2011. 3. sz. 48–51.

négy óbudai kereskedő (Hersli Bernát, Lebel Márk, Hersli József, Mandli Lebel) családját hátrahagyva lehetett a település lakója. Hasonló módon akartak albertirsaiak is letelepedni, de elutasították őket. Csupán vásárok napjaira engedték be a zsidókat. Az alföldi zsidókhoz hasonlóan gyapjú- és bőrfelvásárlással foglalkoztak, és fokozatosan kiszorították a görög vetélytársakat. 1791-ben országos rendelkezések (1791. XXXVIII. tc.) hatására a település kénytelen volt beengedni őket, de csak a vármegye területén élt izraelitáknak engedte meg, hogy tartósan megmaradjanak a helységben.²

Látható, hogy hamarosan a város vezetése is befogadta a zsidókat. 1794-ben például leégtek a boltjaik, ezért a tanács hajlandó volt csökkenteni az adójukat. Ám, akik engedély nélkül voltak ott, azokat kíméletlenül kiűzték.³ A zsidó közösség egyenletesen fejlődött és a XIX. század közepére nagyrészt kialakította vallási és kulturális intézményeit. 1801-ben alakult meg a hitközség. Első rabbijuk Braun Gábor volt. 1814-től egy imaházat alakítottak ki maguknak az istentiszteleteik megtartásához. Az első zsinagógát 1818-ban építették fel. Először 1823-ban vehettek maguknak saját házat. 1828-ban megalakult a chevra kadisájuk. Hamarosan felépültek a zsinagóghoz hagyományosan és vallási előírások miatt kapcsolódó építményeik is. 1840-től egyre nagyobb számban érkeztek és telepedtek le, hiszen a hazai törvények szerint bárhol megvethették a lábukat. Számuk fokozatosan nőtt.⁴

1844-ben négyosztályos zsidó népiskolát hoztak létre, amelyben négy tanító oktatott. Érdekes módon csak 1845-ben indult el a vallási iskola, a talmud-tóra. Az 1848-as forradalom kezdetén a fellázított tömeg rátámadt a zsidók üzleteire. Ám gyorsan rendeződtek az események. Sok izraelita katona vett részt a szabadságharcban. Ennek bizonyítéka az is, hogy Irsa, Cegléd és Nagykőrös mellett 1849. július 27-én hatalmas és egyben teljesíthetetlen hadisarcot vetett.⁵ 1853-ban Perls Ármin lett a rabbi, akinek írásai és hitszónoklatai országos hírűek voltak. Miután 1889-ben átköltözött Pécsre, a miskolci rabbi, Fischmann Mózes fia, Fischmann Simon lett a rabbi.⁶ 1859-ben a régi mellett új, nagyobb zsinagóga építése mellett döntött a hitközség, amelynek terveit Zitterbarth Mátyás készítette. Felavatására 1871-ben került sor. 1877-ben az országos nyomásnak megfelelően ők is átadták népiskolájukat az állami szerveknek, és ekkortól a hitközség csak a hitoktatást látta el. Ismert temetőjüket a Budai út mentén 1875-ben nyitották meg.⁷

1869-ben 1512 (3,7%) zsidó lakott a városban. A hitközség 1869-ben neológgá nyilvánította magát. 1883-ban alapították meg a nőegyletet. 1911-ben a „*nagy kecskeméti földrengés*” alkalmával megrongálódott az új zsinagóga és a hitközség épületet is.⁸ 1891-ben a korábbi debreceni rabbit, Bárány Józsefet választották meg rabbinak. A tudós rabbi több tanulmányt is írt a zsidók történetéről. Bárányt Rubinstein József rabbi követte. A zsinagógát felújítva 1913-ban adták át újra rendeltetésének. 1917-ben levált a neológ közösségről egy csoport és megalapította a helyi autonóm ortodox hitközséget.

2 Vö. *Hornyik János*: A kecskeméti zsidók története. (Levéltári füzetek) Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét–Gyula, 1988. 11–26.

3 Kisebb eltérésekkel, de Kiskunhalason is hasonló módon térhettek be a városba és lehettek fokozatosan a polgárai a helységnek. *Simko Balázs–Végső István*: Zsidósors Kiskunhalason 1938–1944 között. In: *Tanulmányok a holokausztról*. III. kötet. Szerk.: *Braham, Randolph L.* Balassi Kiadó, Budapest, 2004. 211–213.

4 *Lavi, Theodore* (ed.): *Pinkas Hakehillot: Encyclopaedia of Jewish Communities Hungary*. Yad Vashem, Jerusalem, 1975. (Kézirat)

5 *Bernstein Béla*: Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók. Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Kiadványa, Budapest, 1898. 280–282.

6 *Az ő fia volt Fényes Adolf*, a neves festő.

7 *Somodi Henrietta*: Zsidók Bács-Kiskun megyében. Makkabi Kiadó Kft., Budapest, 2001. 92.

8 Ugyanekkor rongálódott meg a nagykőrösi zsinagóga is.

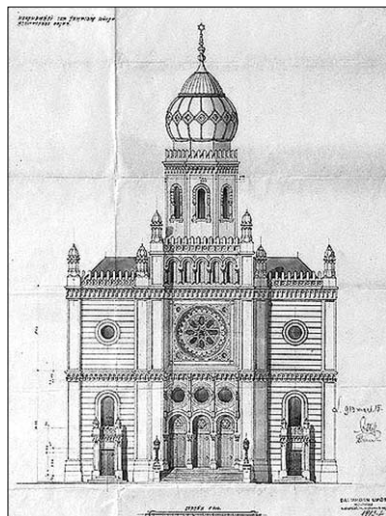
A dualizmus idején a kecskeméti zsidók nevéhez rengeteg kisebb-nagyobb bolt, szatócsüzlet, iparosműhely, jó néhány nagyobb üzem és gyár alapítása fűződött. Sokan váltak földbérlővé, illetve földbirtokossá.

A Három Város zsidóságának egy igen fontos közös jellemzője, hogy a gyümölcs, baromfi és mezőgazdasági termények felvásárlásában általában monopolhelyzetbe került.⁹ Többek között így volt ez a nagykőrösi Benedek József és Fiai cég kecskeméti telepe révén itt is. A magyar lakossághoz való közeledésüket a régi németes és izraelita neveik megváltoztatásával tették láthatóvá. Egyre inkább bekapcsolódtak a közéletbe is. Több virilist adtak a képviselőtestületbe.

Az antiszemitizmus gyűlölködései az Istóczy-féle kirohanások alkalmával érték el a helyi zsidókat. 1883-ban az ehhez a körhöz tartozó Kecskeméti Magyar Védegyelet kezdte meg tevékenységét, de hatása nem volt túl nagy.¹⁰

Az első világháborúban számos izraelita vett részt, közülük 27 fő esett el. A polgári forradalmakban és a proletárdiktatúrában sok zsidó töltött be vezető szerepet. Emiatt 1919 őszétől a Héjjas- és a Francia Kiss Mihály-féle különítmények kegyetlenkedtek velük. Az ellenforradalomnak 8 kecskeméti zsidó áldozata volt. Az élet azonban újraelindult és a hitközségek is magukhoz tértek. 1920-ban 1857 (2,5%) zsidó lakott itt. 1920-ban segélyező egyesület alakult a neológoknál. Náluk 1922-ben változás történt, a korábbi szarvasi és nagyatádi rabbit, Borsodi Józsefet választották meg vallási vezetőnek. 1927-ben a régi kis zsinagógát kultúrteremmé alakították át. Egy 1929-es összeírás szerint a kecskeméti zsidók között 223 kiskereskedőt, 59 kisiparost, 23 magántisztviselőt, 18 orvost, 15 ügyvédet, 12 gazdálkodót és 5 mérnököt találunk.¹¹ A helyi zsidók körében az 1930-as években egyre népszerűbbé vált a cionizmus. Ám még több volt az asszimilálódott személy köztük. Sokan vették fel a keresztény vallást és hagyták el őseik hagyományait. A neológ közösség tagjainak jó része a kényelmesebb polgári életmódot követte.

A Három Város közül itt tudott legkevésbé gyökeret verni a szélsőjobb és a nyilas mozgalom. Köszönhetően, hogy Ceglédttől és Nagykőröstől eltérően itt némileg jobban éltek az emberek. Más volt a társadalmi felépítettsége és részben a problémák is más típusúak voltak. Másfelől a kiscgazda mozgalom itt biztosabb alapokon állt.¹² Pedig a nyilas mozgalomnak nagy lehetőségei lehettek volna Kecskeméten, hiszen a két másik településtől eltérően törvényhatósági jogú volt, így titkos választásokat tartottak. Viszont szinte biztos: éppen ennek is köszönhető, a közigazgatási és rendvédelmi szervek kettőzött erővel voltak azon, hogy elnyomják a szélsőségeket. Így a kommunisták és a szociáldemokraták sem tudtak

*A kecskeméti neológ zsinagóga
tervrajza*

9 Novák László: Három város. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 107.

10 Ö. Kovács József: Zsidók a Duna–Tisza közén. Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVII–XIX. század. In: Szakál Aurél (szerk.): Adatok Kiskunhalas történetéhez. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 1993. 45–52.

11 Újvári Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Budapest, 1929. [s. n.] 458–459.

12 Kecskeméten a Horthy-korszakban 1931-et és 1939-et leszámítva mindig volt kiscgazda győztese az országgyűlési választásoknak.

szóhoz jutni 1939-ben, amikor két kormánypárti képviselőjelölt küzdött meg a hatalomért, egy kiscgazda aspiráns részvétele mellett.¹³

1941-ben 1346 (1,5%) izraelita vallású és 174 (0,2%) kikeresztelkedett, de zsidóvá nyilvánított személy élt itt. 1942-ben az elhunyt Borsodi helyett Schindler József lett a rabbi. Kiemelkedő szerepe volt a fiatalok oktatásának elősegítésében, de sokat tett, hogy az ortodoxok és a neológok közötti ellentétek elsimuljanak. A világháború éveiben jelentős számú kecskeméti férfit behívtak munkaszolgálatra. Egyes források szerint 1941-től 400 helyi munkaszolgálatos szolgált 1945-ig.¹⁴ Közülük a vészkorszakot 70-en élték túl. Azonban az is elmondható, hogy a világháború idején számos munkásszázad érkezett ide mezőgazdasági munkát végezni, vagy a repülőteret építeni.¹⁵

A zsidótörvények, mivel Kecskemét központi szerepet játszott, duplán hatottak. Dr. Liszka Béla polgármester, közismerten antiszemita politikus lévén, aktívan végrehajtotta és végrehajtotta a zsidóellenes rendelkezéseket. A törvények és rendeletek hasonló módon érintették őket, mint más települések zsidóit. A kereskedelemről és iparból való kizárásuk fokozatosan ment végbe. Elsősorban a kisebb vállalkozásokra hatottak ki. Konkrét intézkedés, a második zsidótörvény kapcsán kiadott 7720/1939. M. E. számú rendelet 37. §-a rendelkezett az iparosok és kereskedők számarányának megállapításáról, amely szerint 6% alá kell szorítani a zsidók arányát. Kecskemét is meghaladta ezt a zártszámot, ugyanis 413 (11,4%) kereskedő és iparos volt zsidóvá nyilvánítva. A legtöbb nagyipari vállalat, bank és cég élén egyelőre megmaradtak a zsidó származású személyek. A zsidók üzleteit 1941-től lehetett kiigényelni, amit a helyi lakosság szíves örömet meg is tett. 1938-ban még 83 zsidó üzlet volt a belvárosban, 1942-ben már csupán 59. Közel 1700 ember szeretne volna kiigényelni a zsidó földeket. A rendelkezésre álló 1600 kat. hold mezőgazdasági ingatlanból végül a „keresztény”, „nemzeti” szervezetek, szövetkezetek és egyesületek is bőven részesültek.¹⁶

A közéletből gyorsabban sikerült őket eltávolítani. 1939-ben 881 zsidó közül 869 zsidót zártak ki a választói lajstromból.¹⁷ A képviselőtestület 13 zsidóvá nyilvánított képviselője közül rövid időn belül 11 főt távolítottak el.¹⁸ A megmaradt tagokat, Borsodi rabbit és dr. Fritz Imre ügyvédet 1942 elején fosztották meg tisztségeiktől.¹⁹

Sokan próbáltak mentességet szerezni, kikeresztelkedni, és még többen elhagyni a várost. Ennek ellenére az élet ment tovább és sok zsidó más szakmákban el tudott helyezkedni. A korlátozások miatt a zsidó élet belterjesebb lett, a hitközségi élet felvirágzott. Különösen a fiatalok találták fel magukat. Úgynevezett napközi otthont hoztak létre 1942 őszén. Eleinte a kecskeméti hitközségen belül, majd a környező települések hitközségeivel közösen. A zsinagóga udvarában klub működött, ahol a fiatalság kulturális és sport-rendezvények

13 Kiskunhalason is a Kiscgazdapárt volt erős, így a nyilas mozgalom nem nyert tért. Ám mivel 1939-ben megakadályozták az indulását, a nyilasok sok szavazatot kaptak, de a kormánypárti képviselőt nem tudták legyőzni. *Simko-Végső* i. m. 260–270.

14 *Lavi* i. m.

15 Innen Kecskemétre mentünk. Négy hónapig voltunk itt. Szintén a repülőtéren dolgoztunk. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (MZSML), DEGOB jegyk, 482., 1160. sz. 1942.

16 Magyar Nemzeti Levéltár – Bács-Kiskun Megyei Levéltár (MNL BKML), IV 1910 c) Kecskemét Város Tanácsának iratai. 134/1940. sz.

17 *Karsai László*: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1920–1944. Századok 2004. 6. sz. 157.

18 Aszódi József, dr. Balázs István, Fispán Géza, Gerő Miksa, Kecskeméti Mihály, dr. Kenéz Zoltán, Kertész Menyhért, dr. Kertész Miksa, Lebovits Sándor, dr. Schönberger Dezső, Spitzer Bernát. MNL BKML IV/1904 Kecskemét Város Igazoló Választmányának iratai 7/1939. és 8/1939. sz.

19 MNL BKML, IV/1904 Kecskemét Város Igazoló Választmányának iratai 2/1942. Dr. Fritz Imre ügyvéd, thj. bizottsági tagja igazolásának ügye ill. 3/1942. Dr. Borsodi József ügyvéd, thj. bizottsági tagja igazolásának ügye.

keretében rendszeresen találkozhatott.²⁰ A fiatal közösség igen aktív volt, héberórákat tartottak, működött egy sportszakosztály és bibliakör is. A megváltozott körülmények miatt iparosszeminárium indult. Zsidó diákok egy csoportja, leginkább a cionista lelkületűek, éjjelenként leszaggatták a zsidóellenes, főként nyílas falragaszokat.²¹

1944. márciustól a zsidóellenes rendeletözlő közepette kizárták a még praktizáló zsidó ügyvédeket a kamarából. Megkezdődött a zsidó származású kereskedők üzleteinek kiigénylése. A zsidók vagyona összeírásának előkészületei is megindultak. A rádiók, kerékpárjaik és egyéb luxuscikkeik összegyűjtését a rendőrség felügyelte. Kiigénylésük hosszú időre elhúzódott. 1944 áprilisában végzett felmérés szerint a kecskeméti neológ anyahitközségnek mintegy 1100 tagja volt. Elnöke Vajda János nyugalmazott takarékpénztári igazgató, rabbija dr. Schindler József volt. Az ortodox anyahitközség lélekszáma 198 fő volt, élén Kecskeméti Izidor elnök állt.²² 1944 márciusától a megszálló német csapatok tisztjei beköltöztek a vagyonosak házaiba. 1944 áprilisában letartóztattak, majd Kistarcsára internáltak harminc személyt, akik között ott voltak a hitközség vezetői is. Őket az elsők között, április végén deportálták Auschwitz-Birkenaubába, ahol az SS-orvosok által munkaképessének ítélt szerencsések részt vettek a magyar tömegtranszportok érkezése miatt kialakított birkenauai zsidórampa (Judenrampe) kiépítésében, míg a többieket még érkezésük napján elgázósították.

A német megszállás utáni napokban megindult a zsidók kitelepítésének előkészítő folyamata, amely áprilistól célegyenesbe ért. Ennek megfelelően Pest vármegye déli területének zsidóságát a IV., az északi régiót a VI. tisztogatási művelet során deportálták. Mint az ország egész területén általában, a deportálás a csendőrkörületekhez igazodott, a gettósítási folyamat irányítása viszont vármegyei szinten zajlott. Így egységes rendelet született az amúgy két, különböző művelési zónába tartozó területre. Ezt a rendeletet Géczy András vármegyei főjegyző adta ki az 1610/1944 BM rendelet alapján 1944. május 12-én, aki Sági alispán helyett a gettósítást a gyakorlati szinten irányította.²³ A 27.409/1944 sz. alispáni rendelet a következőképpen szabályozta a vármegye zsidóságának tömörítését. A megyei jogú városok és Kecskemét saját gettót volt köteles felállítani. A IV. deportálási zónához tartozó területek (az Abonyi, a Dunavecsei, a Kalocsai, a Kiskőrösi, a Kiskunfélegyházi, a Kunszentmiklósi járások, Cegléd, Kalocsa, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Nagykőrös városok) zsidóságát június közepén-végén a kecskeméti, illetve a szegedi gyűjtőtáborokba kellett vinni.²⁴

Ennek azonban igen súlyos előzményei voltak Kecskeméten. 1944 áprilisában a németek 60 zsidót gyűjtöttek össze, hogy a zsinagóga berendezését tegyék tönkre, és a templomot istállóvá alakítsák át. Ekkor semmisült meg a kecskeméti zsinagóga belseje. 1944 áprilisában megalakult a kecskeméti Központi Zsidó Tanács, amelynek elnöke dr. Schönberger Dezső lett. Tagjai, a polgármester kinevezése alapján, az elnökön kívül Gerő Miksa és Markó István kereskedők voltak. A későbbiekben kerültek a Zsidó Tanácsba: Gratzer Lajos, Lajtai Sándor, Kovács György, Fodor Imre és dr. Láczerne Winkler Erzsébet.²⁵

20 Somodi i. m. 103.

21 Lavi i.m.

22 *Frojimovics Kinga–Komoróczy Géza* (szerk.): Magyarországi Zsidó Hitközségek. 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1994. 321–323.

23 *Ságvári Ágnes* (szerk.): Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. (Iratok a Bács-Kiskun megyei levéltárból). Magyar Auschwitz Alapítvány, Holocaust Dokumentációs Központ, Budapest, 1994. 54–57.

24 *Karsai László–Molnár Judit* (szerk.): *Az Endre–Baky–Jaross per*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994. 522–523.

25 *Ságvári i. m.* 45.

A kecskeméti neológ zsinagóga 1945-ben

ságtól. Ezzel párhuzamosan a gettó területe többször megváltozott: egyes visszaemlékezők szerint voltak épületek, amelyek kezdetben a gettó részei voltak, de a későbbiekben minden zsidót átköltöztettek máshová. A gettón belüli mozgás igen jellemző volt. Volt, hogy 3 nap leforgása alatt akár 20–30 főt is ki-, majd épp ellenkezőleg, beköltöztettek. A polgármesteri iratok alapján biztosan a gettó területe volt: az ortodox zsinagóga, a városi barakkok, a Vak Bottyán utca 9., 10., 12., 16., 17., 30., a Klapka utca 26., 31., a Kuruc krt. 3., 15., a Károlyi utca 5., 6., 7., 8., 14., a Kaszap utca 7., a Werbőczy u. 4., a Bem utca 10., 12. és a Bezerédi utca 6. szám alatti épület, valamint a Zollner közben lévő Rézgálicgyár.²⁷ Ezekon kívül is voltak azonban olyan kijelölt helyek, ahol zsidókat különítettek el. A gettó viszonylagos nyitottságára jellemző, hogy területén egy felmérés szerint 102 keresztény család lakott.²⁸

Hivatalosan 1944. május 30-án, kedd reggel 6 órakor kezdődött a zsidók elkülönítése, de egyes források szerint már korábban sor került átköltöztetésekre. A gettósítás elindítása miatt a helyi Zsidó Tanács elnöke, dr. Schönberger lemondott. Az egy főre eső férőhely körülbelül 2 m² volt.²⁹ A gettósításra kijelölt épületeket egy 100 cm átmérőjű sárga csillaggal jelölték meg. A gettósítást Liszka polgármester pontosan szabályozta, mintaként az újpesti, a szegedi, a kaposvári és a makói gettórendeleteket használta.³⁰

A zsidók áttelepítésének irányítója Laczy István lett. Az ő irányítása alatt működött egy 10 tagú átköltöztetési bizottság, amely kijelölt egy közös raktárt, amelyben a kecskeméti zsidóság ingóságait helyezték el. A raktár épületei: a Fecske utca 8., a Nagykőrösi utca 10., a Bocskai utca 12. és a Horváth Döme utca 14. szám alatti ingatlanok voltak.³¹ A polgármester több megszorító intézkedést is fogantatosított a gettóba szorított zsidókkal szem-

26 Ságvári i. m. 46.

27 Ságvári i. m. 42–43.

28 Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkerületben. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1995. 95–101.

29 Napi jelentések a vidéki gettókból. In: *Frojimovics Kinga–Molnár Judit* (szerk.): MAKOR (Magyar Zsidó Levéltári Füzetek) 2002. 5. szám, Magyar Zsidó Levéltár, Budapest, 2002. 86.

30 Vö.: Molnár 1995. 95–101.; MNL BKML: IV/1928 a) A zsidó felekezettel kapcsolatos iratok dobozai.

31 Ságvári i. m. 57–62.

ben. Megtiltotta például, hogy a „*zsidók piacokon és nyílt árusítási üzletekben*” egyenként vásárolhassanak. Egy fennmaradt kinevező okirat alapján 31 zsidó személy volt kijelölve arra, hogy a kecskeméti zsidóság részére bevásárolhasson. Egy kimutatás szerint a gettóba költözésre kötelezett zsidók közül több mint kétszázan nem vonultak be, vagy elszöktek. 1944. június 5. és 6. között 39 zsidó férfit vittek el munkaszolgálatosnak mezőgazdasági munkára.³²

1944 júniusában a hatóságok a kecskeméti téglagyár területén állították fel azt a gyűjtőtáborot, ahová végül 5413 zsidót zsúfoltak be. A mintegy ezerfős kecskeméti zsidóságot, a Zsidó Tanács 1944. június 17-ei jelentése szerint, a gettóból kivезényelték a városháza elé, majd a későbbiek során ők is a táborba kerültek: „*Mindenkit sorra testi motozásnak vetettek alá, teljes levetkőztetés kapcsán és jóformán minden ingóságukat elvették. Ezek után mindnyájukat a város határán kívül lévő, üzemen kívüli gyárba kísérték ki, ahol a legsanyarúbb körülmények között sýnlődnek.*”³³

A kecskeméti gyűjtőtáborba kerültek a későbbiekben még Abony, Cegléd, Csongrád, Jászkarajenő, Kalocsa, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Nagykőrös, Soltvadkert és Törtel gettóinak lakói is. Egy Kiskőrösön keresztül ideérkezett, Budapestről Izsákra költözött zsidó munkás így emlékezett vissza ezekre a napokra: „*Azt tapasztaltam, hogy mégis jobb lesz vidéken és visszamenten Kecskemétre. Ott honvédelmi munkát vállaltam, Izsákra mentem, amely Kecskeméhez tartozik közigazgatásilag. Itt voltam kb. 6 napig, amíg a csendőrség felszólítására bejöttem feleségemtől az egyik kecskeméti téglagyárba. Az én vagonomban 56 ember szorongott. Útravalóul lekvárt és kenyeret kaptunk.*”³⁴ A koncentráció azonban nem csak a szűkebb régióra korlátozódott. Számos személyt deportáltak a fővárosból, de még észak-magyarországi településekből is ide. Több iderendelt munkaszolgálatos is végül innen lett transzportálva, Zöldi Márton csendőrszázados intézkedéseinek köszönhetően.³⁵

A téglagyár az egyike volt a legrosszabbnak.³⁶ A Központi Zsidó Tanács is megemléltette a Sztójay Döme miniszterelnöknek 1944. június 22-én írt levelében az elkeserítő helyzetet: „*A kocikat leólmozták, és a szűk szellőztetőnyíláson kívül a bennlévők nem jutottak levegőhöz. Minden holmitól és pénztől megfosztva utaztak ezek a szerencsétlenek napokon át. Néha nyan kenyeret kaptak útravalóul, és azonkívül két vödröt: egyet vízzel tele, a másikat az emberi szükségletek számára. Így indultak el az ismeretlen felé valamennyien nők, férfiak, csecsemők, súlyos betegek és aggastyánok. Mélységes megrendüléssel értesültünk arról, hogy ezek a szörnyűségek tovább folytatódnak: Kecskeméten, Békéscsabán, Szolnokon, Sárváron, Debrecenben, Szombathelyen, Szegeden és más helyeken is több tízezer szerencsétlen ember van elhelyezve a város környéki gyűjtőtáborokban, nyilván deportálás rendeltetésével.*”³⁷ A túlszűfoltóság elviselhetetlen volt. Egyes becslések szerint mintegy 70 személy lett öngyilkos. A deportálás előtti napokban pesti cionisták hamis papírokkal 13 zsidót kimentettek a téglagyárból.

A gyűjtőtáborból két szakaszban deportálták a zsidókat: az elsőre 1944. június 27-én, a másodikra június 29-én került sor. Bár eredetileg a kecskeméti gyűjtőtáborból a zsidók egy részét osztrák–cseh munkatáborokba szánták, de úgy tűnik, végül mindenkit az

32 MNL BKML: IV/1928 a) A zsidó felekezettel kapcsolatos iratok dobozai.

33 *Lévai Jenő*: Zsidósors Magyarországon. Magyar Téka, Budapest, 1948. 415.

34 MZSML DEGOB jegyk., 2605. sz.

35 *Braham, L. Randolph*: A népiártás politikája. Holokauszt Magyarországon. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997. (RLB-H) 347, 660.

36 *Lévai i. m.* 415–416.

37 RLB-H 704.

auschwitz-birkenai haláltáborba szállítottak innen.³⁸ Egy, a városba toloncolt asszony így mesélte el élményeit: „Kecskeméten rettenetes fogadtatásban volt részünk. A rendőrök csomagjaink átvizsgálásakor gorombáskodtak velünk, és gumibotjaikkal össze-visszavertek. Délután elhelyeztek bennünket, és megmondták, hogy másnap reggel indulunk. Természetesen utunk célja ismeretlen volt. A kecskemétiét az állították, hogy Ausztriába visznek minket, mert közülük már kiválogattak 2000 embert azzal, hogy Ausztriába viszik őket. Mikor Hatvan felé utaztunk, rájöttünk, hogy utunk célja Lengyelország lesz. [...] 3 napos utazás után este érkeztünk meg Auschwitzba.”³⁹ Néhány napon belül a kecskeméti gyűjtőtábor lakóit a gázkamrákba vezényelték és meggyilkolták.

A zsidóvágyon szétosztása, illetve kiigénylése nagy tömegek részvételével és gyorsan ment végbe.⁴⁰ Üzletek, házak, mezőgazdasági tulajdon és egyéb ingóságok kerültek magánszemélyek, országos szervezetek, városi és vármegyei intézmények kezébe. 1944 őszétől a nyilas párt is felelődt. A kétes elemekből álló csoport razziákkal rémisztgette a lakosságot, de a kecskeméti zsidókat már nem tudták bántalmazni. Azok ugyanis kevés kivétellel a náci halálgárákban lettek elpusztítva, jobb esetben munkatáborokban sínylődtek. Pedig az elpusztított hitközség olyan neves személyeket adott, mint Kecskeméti Lipót (1865–1936) nagyváradi rabbi, aki a romániai magyar ajkú zsidóság vezetőjének számított; Kecskeméti Ármin (1874–1944) tudós rabbi, akinek számos népszerű könyve jelent meg a zsidók történetéről és irodalmáról, vagy Moshe Zanbar (1926–) az izraeli nemzeti bank elnöke.

A kecskeméti zsidók közül a deportálást végül 70 nő és 4 férfi élte túl. A munkaszolgálatból számos személy tért vissza. Később más helységekből, elsősorban a fővárosból érkeztek ide izraeliták – közel 300–400 fő – így a hitközség újjá tudott éledni.⁴¹ Ám az államosítás, majd az 1956-os forradalom után egyre többen hagyták el a várost. Zsinagógáikat a hatóságok átalakították, a neológot technika házává, az ortodoxot fotográfiai múzeummmá.

Írásomat a több mint 1000 kecskeméti holokauszt-áldozat emlékének ajánlom.

Végső István

A helytörténet-honismeret a pécsi nyelvészek munkásságában*

A komplexitásra való törekvés már az 1920-as években megjelent a pécsi egyetem nyelvtudósainak munkáiban. Klemm Antal például újszerűen használta fel nyelvtörténeti tanulmányjaiban és történeti mondattanában a finnugrisztika eredményeit. A magyar nyelvészet egyetemi oktatásában a tematika bővítésére azonban csak később, az 1930-as évek elején kerülhetett sor. Mi az oka a késedelemnek? Valószínűen az, hogy az oktatók (ideértve a professzorokat is) akkor még nem tartották fontosnak az élőnyelvi (beszélt nyelvi) kutatást.

38 Vö.: *Karsai–Molnár* 1994. 518.; *Molnár* 1995. 95–101.

39 MZSML, DEGOB jegykv. 3192. sz.

40 MNL BKML: IV/1928 a) A zsidó felekezettel kapcsolatos iratok dobozai.

41 *Frojimovics–Komoróczy* i. m. 321–323.

* Ez az írás szerkesztett változata annak az előadásnak, amelyet a szerző a *Bél Mátyás – Notitiae Hungariae Emlékérem* átadási ünnepségén tartott Pécsen 2017. október 28-án. A szerk.

Igaz, nem is álltak rendelkezésre beszélt nyelvi szövegek, és a téma kutatómódszertana is hiányzott.

Jelentősebb „nyitásra” csak akkor kerülhetett sor, amikor Berze Nagy János 1933-ban önkéntesek bevonásával megkezdte a baranyai néphagyományok gyűjtését,¹ és híre ment annak is, hogy készülöben van Kiss Géza *Ormányság*² című műve. Feltételezzük, hogy az egyetem nyelvészei kezdtek megérteni: igen jelentős vállalkozásokról van szó, és nem akartak lemaradni ebben a nemes „versengésben”. Az elsősorban néprajzi (folklor anyagú) gyűjtések sikerét hallván Klemm Antal úgy döntött, hogy tehetséges tanítványainak figyelmébe ajánlja a baranyai nyelvjárások szavainak, szövegeinek gyűjtését, tanulmányozását és közlését.

Elsőként (Klemm kérésére) Tomanóczy Jolán vállalta, hogy megírja lakóhelye, az ormánysági Hirics község hangtanát.³ Professzora segítségével megtanulta a Setälä-féle fonetikus írás alkalmazását a magyar nyelvjárási szavak hangzását pontosan tükröző lejegyzésére. Újszerű dolgozatával a szerző doktori címet szerzett, és munkája a magyar dialektológiai szakirodalom egyik legtöbbet idézett műve.

Tomanóczy Jolán sikerén felbuzdulva (vőlegénye) Temesi Mihály – professzora, Klemm Antal tanácsára is – úgy döntött, hogy részt vesz az Ormányság nyelvjárásának kutatásában. Immáron ketten indultak gyűjtőútra, és hamarosan elkészült Temesi Mihály munkájaként az *Ormányság nyelvatlásának* szógyűjteménye. 1939-ben megkezdődhetett a gyűjtött adatok alapján a vidék nyelvjárásának hangtani, alaktani elemzése. Temesi fontosnak tartotta, hogy még a gyűjtés elején tájékozódjék az *Ormányság* név eredetéről, a vidék népességének összetételéről, akkori életmódjáról, foglalkozásairól. Több évtizeden át végzett gyűjtő-feldolgozó munkájának eredménye *Az Ormányság nyelvjárása 1939–1949 között* című monográfia.⁴ Ezt a kéziratot nyújtotta be később a szerző a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy vele kandidátusi fokozatot nyerjen. Sajnálatos, hogy neheztelések miatt ez a nagyon fontos munka nem részesült megbecsülésben. Ezért Temesi megőrzésre átadta az MTA Könyvtára Irattárának. Innen szerezte vissza a család 40 ezer forintért a művet, és Pécsen tudtuk kiadni 2002-ben. A Sellyén rendezett könyvbemutatón Kiss Jenő akadémikus, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke méltatta a mű különleges értékeit. Így lényegében megtörtént az igazságos jóvátétel. Nagy kár, hogy ezt a szerző már nem érthette meg!

Klemm Antal, Temesi Mihály és Tomanóczy Jolán munkásságának értékelése azért került írásom elejére, mert úgy tekinthetjük, hogy nekik köszönhetjük a helytörténet szempontjait is figyelembe vevő baranyai dialektológia alapjainak megteremtését.

Az 1940-es években a még fiatal kutatók komolyan vették Meringer német nyelvésznek a *Wörter und Sachen* néven ismertté vált követelményét. Azt, hogy a nyelvészeti kutatásokban a szó (a fogalom) megörökítésén kívül a *tárgyi világot* is tekintetbe kell venni. Erre a kívánalomra bizonyára Klemm Antal hívta fel tanítványai figyelmét. Az említett kutatási elvet egyébként Klemm is követte, amikor a fontosabb pécsi helynevek (*Bálics, Szkókó, Deindol, Frühveisz, Donátus, Mecsek*) etimológiáját elgondolta és megírta.⁵ Ezek a névfejtések időtállóan bizonyultak. Erről akkor győződhettünk meg, amikor Madas József kiváló

1 Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok. I–III. Pécs, 1941.

2 Kiss Géza: Ormányság. Bp., 1937. Újabb kiadása: Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. Előszó: *Andrásfalvy Bertalan*.

3 Tomanóczy Jolán: Hirics ormánysági község nyelvjárásának hangtana. Pécs, 1940.

4 Temesi Mihály: Az Ormányság nyelvjárása 1939 és 1949 között. Pécs, 2002.

5 Klemm Antal: Pécsi helynevek. Pécs, 1935. In: Pannonia 1935. Pannonia Könyvtár 16. 367–370.

könyvében⁶ Klemm adataival egyező-megerősítő adatokat találtunk. Azt például, hogy a mai *Szkókó* nevű szőlőhegy nagy része egykor egy *Mathia Skoko* nevű pécsi polgár birtokához tartozott. Tehát a határrész (ma Péccsett városrész) neve biztosan személynévi eredetű.

1948-ban alakult meg a Pécsi Pedagógiai Főiskola. Tudományos eredményei és tekintélye alapján Temesi Mihályt nevezték ki a Magyar Nyelvészeti Tanszék élére. Tanszékvezetőként jó érzékkel választott maga mellé a munkatársakat. Fábíán Pál, Vargha Károly és Rónai Béla lettek a munkatársai. A leíró magyar nyelvtan tanítása mellett Rónai Béla, Muszty László és Vargha Károly vállalta, hogy összegyűjti a legismertebb, de eddig még nem publikált pécsi és baranyai mondákat. Munkájuk eredménye a *Rejtett kincsek nyomában*. Ebben a nagy sikerű és több kiadást megért műben olyan mondák is szerepelnek, amelyekben az adott helyhez érdekes történelmi esemény kapcsolódik (*Zsongorkő, Kantavár, Zsebe-domb, Tettye, Isten kútja* stb.). Az Alexandra Kiadó kérésére Pesti János újabb összeállítást készített a baranyai mondák és történetek témakörből. A könyv bevezető részében a szerző összefoglalta a baranyai mondatutató történetét, ugyanis eddig keveset tudott erről a nagyközönség.⁷ Vargha Károlyt később kinevezték a Német Tanszék élére. Neki köszönhetjük, hogy létrejött Péccsett a honismereti mozgalom! Fábíán Pál Budapestre kerülve egyetemi tanár lett az ELTE Bölcsészettudományi Karán, és egyik fő felelőse volt évtizedeken át a helyesírási szótár munkálatainak.

Rónai Béla c. egyetemi docens nyelvészeti munkássága is sokrétű. A leíró magyar nyelvtan tanítása mellett néprajzi-nyelvjárási gyűjtést végzett. Tanulmányt írt a patosfai kendertermelésről, és dalokat, mondákat, balladákat is gyűjtött. Több évi gyűjtőmunka eredményeként készült el a *Zselici nyelvatlasz* című könyve.⁸ Ebben térképre vitt adatok alapján megbízhatóan vontta meg a Zselic határait, és különítette el a vidék nyelvjárási csoportjait. Egyik meglepő eredménye kutatásainak az, hogy a Zselic északi területén, Szenna térségében ma is vannak a beszélt nyelvben záródó diftongusok (*óu, öü, éi*). Feltehetően a török elől menekülő ormánságiak először Szentlőrinc, Boda, Nagyvátý térségébe érkeztek, majd innen vándoroltak tovább Szigetvár, Szentlászló irányában a zselici erdős vidékre. Így juthattak el Szennáig, csaknem Kaposvár közelébe. Rónai Béla munkásságában igen jelentős nyelvművelő tevékenysége is. A Pécsi Rádiban rendszeresen és éveken át tartott nyelvművelő előadásokat. A *Dunántúli Napló*ban, majd könyv alakban jelentek meg a nyelvhelyességgel kapcsolatos írásai. Rónai tanár úr gondoskodott a nyelvészutánpótlás neveléséről is. Nyelvjárási és néprajzi szakkollégiumában nevelődött Bokor József, Guttman Miklós, Molnár Zoltán, Vörös Ottó és Gadányi Károly. Valamennyien a nyelvjáráskutatásban értek el számottevő eredményeket, így kapták meg a kandidátusi fokozatot. (A szombathelyi Tanárképző Főiskola oktatói voltak évtizedeken át.)

Hoffmann Ottó kandidátus, c. egyetemi docens elsősorban a tantárgy-pedagógiának volt országos hírű szaktekintélye. Több tankönyvet és módszertani segédkönyvet írt. Ő gyűjtötte és tette közzé nagy buzgalommal, pontossággal a *Baranya megyei földrajzi neveiben* (BMFN) Mohács földrajzi neveit.⁹ Mohács helynévanyaga azért érdekes és fontos különösképpen, mert a városnak a magyar és német helynevei mellett vannak török, szerb, bosnyák, görög (cincár) és cigány nyelvű helynevei is (lásd BMFN II. 413.).

6 *Madás József*: Pécs-belváros házai és telkei. Pécs, 1978; *Uő.*: A pécsi Budai Külváros telkei, házai és utcái. Adatgyűjtemény. I–II. Pécs, 1985.

7 *Pesti János*: Az ördögszántotta hegy. Baranyai mondák, hiedelmek és történetek. Pécs, 2002.

8 *Rónai Béla*: Zselici nyelvatlasz. Pécs, 1993.

9 *Pesti János* (szerk.): Baranya megye földrajzi nevei. I., II. Pécs, 1982. Mohács: II. kötet 413–519.

A Magyar Nyelvi Tanszék programjában – Temesi Mihály javaslatára – 1973-tól a hagyományos tárgyak (leíró magyar nyelvtan, nyelvművelés és beszédtechnika) mellett helyet kapott a retorika, a dialektológia és a névtan is. A névtan beiktatására az adhatott okot, hogy 1973-ban 150 főiskolai hallgató és harminc tanácsi dolgozó közreműködésével sikerült összegyűjtenünk a megye 320 településnek összes élő helynevét. A gyűjtést Pesti János szervezte, és ő dolgozta ki a közzététel szabályait. (E munkák története a BMFN I. kötetében a 7–11. oldalon!) A gyűjtemény neveinek helyszíni és levéltári ellenőrzésében tizennégy nyelvész vett részt. A monumentális mű 1053 + 1278 oldal terjedelemben 1982-ben Pécssett jelent meg a Baranya Megyei Levéltár és a Baranya Megyei Tanács közös kiadványaként. Szakmai tanácskozás keretében került sor a névmonográfia bemutatására és tudományos értékelésére. A mű névtani, szlavisztikai, geográfiai, néprajzi és helytörténeti értékeit jeles tudósok méltatták. Az előadások szövege kis füzetben jelent meg 1989-ben.¹⁰ (A BMFN I., II. munkálatairól szóló dokumentumok, ismertetések bibliográfiai adatai a *Baranyai Művelődés* 1989/3. számában!)

Sebestyén Árpád professzor javaslatára készítette el Pesti János a pécsi városrésznevek és természetföldrajzi nevek eredetéről szóló dolgozatát,¹¹ majd némi késéssel (szinte „közkívánatra”) megírta a *Pécs utcanevői 1554–2004* című könyvét.¹² Az utcanévi monográfiában csaknem félezer év utcanévtörténetét sikerült összefoglalnia úgy, hogy elemezte a névadások motivációit, a nevek változásának okait. Külön is vizsgálta a város török, magyar, német, déli szláv utcanevéit. Feltárta az utcanévadás egyes korszakainak főbb jellegzetességeit. A mai utcanevék névtani (szemantikai, morfológiai) elemzésén kívül megtalálja az olvasó ebben a könyvben az utcanévadás nyelvsztétikai vonatkozásairól szóló adatokat is. A praktikusság elve vezette a szerzőt abban, hogy a névhasználat nyelvhelyességi szempontjait a névadó hatóság figyelmébe ajánlotta. Örülni lehet annak, hogy középiskolás diákok gyakran keresik könyvtárainkban a *Pécs utcanevői* című könyvet és a BMFN köteteit, hogy adatokat keressenek belőlük helytörténeti kutatásaikhoz.

Pesti János munkásságához tartozik még a baranyai tájszavak kutatása. Először Hosszúhetény, majd Alsómocsolád tájszavait tette közzé (1999-ben, ill. 2002-ben).¹³ Jelenleg két újabb tájszótár szerkesztésén dolgozik. Várhatóan 2018-ban fog megjelenni a *Bodai tájszótár* és a *Völgységi tájszótár*. Ha ezek a munkák elkészülnek, akkor Baranya megyének már öt tájszótára lesz.

Helytörténeti és néprajzi szempontból egyaránt figyelmet érdemelnek még Pesti Jánosnak az alsómocsoládi hagyományokat közzétevő könyvei: a Kulcsár-monográfia, a falutörténeti adattár és a község tájszótára.¹⁴ A falutörténeti adattárban szó van a település hagyományos paraszti gazdálkodásáról, népszokásokról, hiedelmekről. Népdalok, mondák szövegei igazolják, hogy egykor jelentős folklórkincse volt ennek a kis falunak. Pedáns tanulmány mutatja be a helyi bognár kisipar szakszókincsét. A falu tájszótára a legmodernebb kutatási elvek és közzétételi szabályok alapján készült. Ilyen értelemben a művet méltatói (például Sebestyén Árpád és Szabó József) példa értékű munkának tekintik.

10 *Brabdstätter György–Pesti János* (szerk.): Helynévi adattáraink a tudományos kutatás szolgálatában. A kiadvány a Baranyai Művelődés 1989/3. száma.

11 *Pesti János*: Pécs földrajzi neveinek eredete. Pécs, 2004.

12 *Pesti János*: Pécs utcanevői 1554–2004. Pécs, 2013.

13 *Dallos Nándor–Pesti János*: Hosszúhetényi tájszótár. Hosszúhetény, 1999; *Pesti János*: Alsómocsoládi tájszótár. Alsómocsolád, 2008.

14 *Pesti János*: Bolygó csillag, futó csillag... Kulcsár József élete és munkássága, Alsómocsolád, 1992; *Uő.*: Alsómocsolád község helytörténeti adattára. I. Alsómocsolád, 1999.

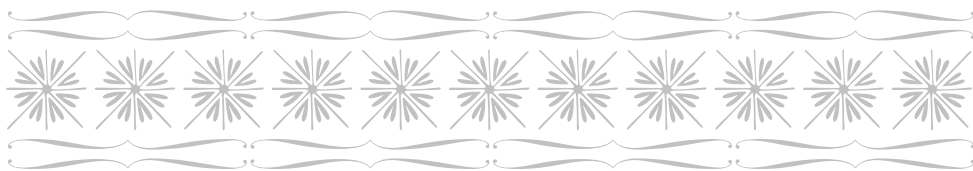
Szívésségből, barátságból segítette lektorként és szerkesztőként Pesti János az alábbi munkák kiadását. Tette ezt azért, mert felismerte, hogy jelentős a folklorisztikai és helytörténeti értékük. Nyelvi lektora és szerkesztője volt a Kovács Sándor életművét reprezentáló könyvecskének, vállalta Nagy Ferenc József, volt mezőgazdasági miniszter regényes életrajza szövegének nyelvi gondozását és Kiss József tanár úr mondagyűjteményének szakmai ellenőrzését, lektorálását.¹⁵

2014-ben ünnepelte Hosszúhetény fennállásának 1000. évfordulóját. Pesti János felajánlotta, hogy erre az alkalomra kis tanulmánykötetben foglalja össze mindazt, amit a község helyneveiről, személyneveiről és folklórkincséről sikerült megtudnia. A könyvecskében ezek a fontosabb fejezetek: *A Hetény név etimológiájához; A Mons Ferreus (Vas-hegy), Vasas, Mecsek és a Zengő földrajzi nevekről; Hosszúhetény földrajzi neveinek névtani és helytörténeti elemzése; Hosszúhetény személyneveiről; Hosszúhetényi folklórszövegek; Nyelvi értékek és nyelvjárási sajátosságok a hosszúhetényi folklórszövegekben; A népdalok nyelvi, prozódiai és nyelvjárási sajátosságairól.*¹⁶

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a nyelvtudományi vizsgálatok során Pécssett csak az 1930-as évek közepe táján kezdődött meg a helytörténeti, néprajzi (honismereti) érdekű adatok, értékek feltárása. A folyamat megindításában múlhatatlan érdemei voltak a néprajz két kiemelkedő tudósának, Berze Nagy Jánosnak és Kiss Gézőnek. A dialektológiai és névtani kutatásokban meg Klemm Antal, Tomanóczy Jolán, Temesi Mihály, Rónai Béla és Reuter Camillo munkásságát tartjuk kiemelkedőnek. Ha még a távolabbi időkre akarunk visszapillantani, a névtani, a helytörténeti kutatásokban Haas Mihály, Kulcsár József, Sirisaka Andor, Németh Béla és Cserkúti Adolf igyekezetét, szorgalmát kell elismernünk. Az ő korokban még nem létezett az „önelvű névtan”, és a helytörténeti kutatás módszerei is kidolgozatlanok voltak, mégis képesek voltak az említett személyek új felismerésekkel gyarapítani a helynevekkel, tájszavakkal kapcsolatos tudásunkat. 1910 és 1930 között csaknem szünetelt a tájszavak és helynevek kutatása. Reuter Camillonak és Zsolt Zsigmondnak köszönhetjük, hogy megyénkben 1950 táján ismét elindultak a helynévgyűjtéssel kapcsolatos munkálatok.

A Pécsi Tanárképző Főiskola, illetve a PTE Magyar Nyelvészeti Tanszékének történetéről még nem készült összefoglaló tanulmány. Mivel egyre több forrás (recenzió, nekrológ, visszaemlékezés, résztanulmány) áll ma már rendelkezésünkre, van esély arra, hogy valaki a közeljövőben megírja a pécsi nyelvészek munkásságáról szóló monográfiát.

Pesti János

15 Kiss József: *Komló kincseiből... Eredetmagyarázó mondák és meseszertű történetek*. Komló, 1997; Kovács Sándor emlékére. Drávapalkonya, 2003; Nagy Ferenc József: *Sáros kerék. (Visszaemlékezések)*. Kisharsány, 2005.

16 Pesti János: *Hosszúhetény nyelvi kincseiről. Névtani és dialektológiai tanulmányok*. Hosszúhetény, 2014.

Büszke Kiskun Tábor, 2009–2018

A Pásztortűz Egyesület Kiskunhalason 2009-ben indította útjára helytörténeti-honismereti, napközis táborát. A Kiskunhalasi Városi Könyvtárral együttműködve tartja meg évről évre a három-ötnapos programot.

Az egyesület 2008 óta közel 350 programot szervezett, könyvbemutatókat, kiállításokat, táncházakat és egyéb kulturális eseményeket. Ennek a sornak az egyik emblematisz rendezvénye lett a Büszke Kiskun Tábor. Emellett mintegy 40 civil szervezettel, intézménnyel vannak együttműködési megállapodásban. Ezzel is segítve a civil társadalmi szerepvállalást és kibontakozást. Önkéntességet népszerűsítenek 2009 óta. Huszonnyolc önkéntesük jár temetőtakarításokra, gyermekprogramokra. Eddig mintegy 100 önkéntes lehetőséget szerveztek. A Települési Értéktárba 180 javaslatot küldött be az egyesület vagy annak valamely tagja. A Megyei Értéktárba három halasi értékből egyet az ő javaslatuk alapján nyilvánítottak megyei értéké. A közösségteremtő céllal megvalósult rendezvények ingyenesek. Mindenki számára elérhetőek, ezzel biztosítva az esélyegyenlőséget. Rendkívül fontosnak tartják a gyermekek és a fiatalok körében végzett ismeretterjesztő, érték közvetítő tevékenységüket, rendszeresen szerveznek számukra táncházakat, kézműves foglalkozásokat, nyári táborokat.

A Büszke Kiskun Tábor 2009 óta a napközi mellett lehetőséget ad tartalmas és színvonalas kikapcsolódásra. Célja, hogy még közelebb hozza a diákokhoz a város és környékének történelmi örökségét. A kiskunvárosi ember keze nyoma minden alkalommal árulkodik arról, hogy kik is éltek itt. Elődeink ránk hagyott építményei, és azok védelme és ismerete alapvető célja kell hogy legyen minden lokálpatrióta embernek. Helytörténészek, néprajzkutatók és tanárok előadásai is segítik majd ennek a tudásnak az elmélyítését.

Egy példa az előző évek egyik heti programjából: hétfő – *Halasi és kiskun örökségünk* – helytörténeti előadások, játékos feladatok a kiskunhalasi városi könyvtárban, majd helytörténeti séta a városban; kedd – *Kistérségünk kincsei* – kirándulás Kunfehértóra – séta a holdrutás erdőben, tájházlátogatás, séta és strand Fehértónál; szerda – *Őseink nyomában* – utazás Ópusztaszerre – a Feszty-körkép megtekintése, séta az emlékparkban; csütörtök – *Pásztorok hagyatéka* – utazás Bugacra – kirándulás a Pásztormúzeumhoz; péntek – *Halasi épített örökségünk gyerekszemmel* – feladatok és kreatív műhelymunka a könyvtárban.

Szeretnék, hogy minél több kiskunhalasi és környékbeli 10 és 18 év közötti gyermek ismerne meg a település történetét. Céljuk, hogy a szülőhelyükhöz való vonzódás kialakuljon és megmaradjon. Büszkéek legyenek arra, hogy itt születtek, és lehetőség szerint emiatt maradjanak is itt a szülővárosukban, ahol később munkát találnak és családot alapítanak. Több gyermek jut ingyenes táborozási lehetőséghez. A családok biztonságban tudhatják gyermekeiket.

Ha ide ellátogattak és résztvevői voltak a programoknak, akkor hisszük, hogy a helytörténetet megkedvelő gyermekek jobban vonzódnak lakóhelyükhöz. Önkénteseket is igyekeznek bevonni. Ebben a programsorozatban az egyesület kiemelten együttműködik a kilenc helyi általános és középiskolával (Kertvárosi Általános Iskola, Felsővárosi Általá-

nos Iskola, Fazekas Mihály Általános Iskola, KRK Központi Általános Iskola, Szent József Katolikus Általános Iskola, KRK Szilády Áron Gimnázium, Bibó István Gimnázium, II. Rákóczi Ferenc Katolikus Szakközépiskola, Kiskunhalasi Vári Szabó István Szakközépiskola Szakiskola és Kollégium).

Kilenc év alatt sok kiskunvári településen jártak (pl. Kunfehértó, Kecel, Kiskunmajsa, Jakabszállás, Bugac stb.). Hosszú időn át voltak visszajáró gyermekek, akiknek ez volt az egyetlen táborozási lehetőségük. Ezt várták a nyáron a legjobban. Voltak gyermekek, akik végigfotózták a tábort és a közösségi oldalakon büszkén mutatták be, hogy hol jártak. Voltak diákok, akik esszét írtak, mások még naplót is vezettek ezekről a napokról. Sokat utaztak, beszélgettek a helytörténetről. Barátságok és ismeretségek születtek a tábor idején. A létszám a kezdeti időkben folyamatosan nőtt. 2013 óta a különféle hazai és EU-s pályázatok, elszaporodó tematikus táborok miatt a mostani időkre már kevesebb a jelentkező, nehezebb a szervezés, hiszen az iskolák, közintézmények számára is létfontosságú a saját projektjeik megvalósítása. 2009-ben még egyedül ez a tábor nyújtott lehetőséget a városi napközi mellett táborozásra.

Végső István

Újabb Fekete István-emlékhelyet avattak Bakócán

Bakóca Község Önkormányzata és a Bakócaért Egyesület szervezésében Fekete István Emlékszobát avattak 2017. október 21-én a helyi Falumúzeumban.

Az emlékszoba egy részlete Fekete István portréjával (Bodó Ákos felvétele)

Ünnepi beszédet mondott Király Gábor polgármester, aki többek között a következőket közölte: *„Közel három, életének meghatározó évét töltötte itt, a mi kis községünkben. A falu előkelősei élénk társadalmi életet éltek, akik gyakran meghívták az író is. Ezeken az összejöveteleken ismerkedett meg a szeretett hölgygel, Piller Edittel, a bakócai belgyógyász főorvos lányával. Szerelmem szövődött kettejük közt, érzéseikről hosszú levelekben vallottak egymásnak. 1929. december 12-én kötöttek házasságot a bakócai római katolikus templomban. A szerelmen túl Bakóca azért is volt meghatározó számára, mert munkája során ismét lehetősége nyílt arra, hogy visszatérjen a természethez. Kora hajnalban kelt, lóháton járta be az uradalmat. Az erdőből a földekről hazatérve gyakran ragadott tollat, hogy élményeit, megfigyeléseit feljegyezze a természetről, és az itt élő emberekről. Büszkeséggel tölt el, hogy önéletrajzi regényében, a Ballagó idő című művének egyik részletében dédapámmal, Király Ferkóval, a számadó juhásszal beszélgetett az író.”*

Bodó Imre, a dombóvári Fekete István Múzeum alapítója és a Kulturális Egyesület elnöke olvasta fel ifj. Fekete István Chicagóból küldött köszöntő levelét, amelyből szintén idézek: *„Bakóca kisgyermek korom óta ismert és szeretett*

szó volt nálunk, melyet szüleimtől beszélgetésük közben gyakran hallottam. Tudom, hogy Bakóca szép emléke örökké élt a szívükben és mindketten érezték, hogy 44 éves kapcsolatuk alatt igazán boldogok csak itt voltak.” Megemlítettem, hogy nagy magyar írónk élete és munkássága felterjesztésre került az országos Hungarikum Bizottsághoz, amelynek döntésére várunk. Megjegyeztem továbbá, hogy ez a hetedik emlékhely az országban és nincs még egy magyar író, akit ennyi helyen tisztelnének, mint Fekete Istvánt.

Ezt követően Veres Mariann Fekete István Piller Edithez írott leveleiből olvasott fel. Dénes Anett dalsokrot adott elő, majd Zsirmon Lászlóné felolvasta az író *Egy* című versét.

Az emlékszóbat Király Gábor, a település polgármestere adta át a nagyközönségnek. Az előtérben elhelyezett vendégkönyvbe mindenki beírta elismerő szavait, méltatva, hogy ez a kis baranyai település az összefogás révén csodákra képes!

Bodó Imre

Ismét lesz „Ajakai Századok”!

Megalakult az Ajakai Helytörténeti Klub

Ajka város amatőr helytörténet-kutatói magas szinten művelik és ismerik a kutatás aprólékos, mindenre kiterjedő feltáró, tudományos tevékenységét. Ők azok, akik eligazodnak a levéltárak rengetegében és nemcsak tényeket, adatokat közölnek, hanem az adott korban élt embereket felkutatva hiteles korszakot rajzolnak.

Tilhof Endre talán az egyedüli szakember, aki a képzettségének köszönhetően munkája mellett folytatta ezt a tevékenységet, míg mások főként nyugdíjba vonulásuk után megnövekedett szabadidejüket próbálják hasznosan, tartalmasan eltölteni. Ki a családjának, ki a lakóhelyének, vagy a munkahelyének a régmúltjára kíváncsi. Van, aki az internet kínálta lehetőségeket használja ki. Néhányan házról házra járnak, hogy a még fellelhető tárgyakra és emlékekre akadjanak. Mások a levéltárak dokumentációit és az anyakönyvi kivonatok sokaságát lapozgatják. Mindnyájukat a kíváncsiság, a rátalálás élménye vezérli. Természetesen mindehhez egy jó adag településszeretet társul.

A Városi Múzeumban 2018. február 21-én Tilhof Endre nyugalmazott könyvtárigazgató kezdeményezésére alakult meg a lelkes lokálpatriótákat tömörítő, baráti együttműködésen alapuló Ajakai Helytörténeti Klub, 12 településéért tenni akaró városvédő közreműködővel. A csoport a Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központ égisze alatt működik, akik támogatják a klub működését, minden segítséget megadnak a tagoknak ahhoz, hogy gyarapítani tudják a város helytörténeti kincsét.

A klub legfőbb célja, hogy a 2013-ban felfüggesztett *Ajakai Századok* folyóiratot, amely Nagy Lajos főszerkesztő sajnálatos halálával megszűnt, újra megjelenesse. Mindezt a művelődési központ vezetése messzemenőig támogatja erkölcsileg és finanszírozza. A kiadvány ez évi szerkesztését Csenedesné Bosits Éva vezeti és koordinálja, Tilhof Endre vállalta a lektori teendőket. A klub munkájában és a szerkesztésben részt vesz Poór Andrásné, dr. Gasztonyi Erzsébet, Áment Márton, Domján János, Heffler László, Horváth Károly, Sipos Ottó, Varga György, és Bölcskeiné Kocsis Zsuzsa szakmai igazgatóhelyettes, a Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központ képviselőjében. Angermayer Judit muzeológus, a múzeum részéről támogatja a csoportot, amely nyitott azok számára, akik kedvet éreznek

és részt kívánnak venni a város és a környező településrészek múltjának felkutatásában, feldolgozásában.

Az idei szám fő tematikája az I. világháború köré fonódik. A klubtagok fiókjaiban már ott vannak a témával kapcsolatos hiteles, történelmi alapossággal megírt munkák. Ugyanakkor várják a tárgykörrel kapcsolatos dolgozatokat bárkitől, amellyel gazdagodhat a város száz év távlatában és készen állnak a megjelentetésre.

Az *Ajkai Századok*at a tervek szerint az I. világháború befejezésének a centenáriuma tiszteletére szervezett városi programsorozat részeként jelentetik meg. A következő szám a 60 éves várost fogja köszönteni.

Csendesné Bosits Éva

Egy mindszenti honismerő munkásságának elismerése

A dr. Ávéd János vezette praxis nyerte „Az Év Praxisa a Kárpát-medencében” díjat

A hazai honismereti mozgalom rendkívül színes színpadán a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, a „*délvidéki balett*” közös szerepléseiben: ifjúsági akadémia, országos honismereti akadémia stb., immár három évkönyv, nemegyszer megmutatta magát, és „szólistái” közül számosan országosan ismertek. Közéjük tartozik dr. Ávéd János, Mindszent város háziorvosa, akinek praxisa elnyerte *Az Év Praxisa a Kárpát-medencében 2017* díjat. Betegei és tisztelői szavazataikkal (25 463 szavazatot kapott 12 nap alatt) juttatták az elismerő és tiszteletre méltó címhez. Ávéd doktor, aki az egyetemen ugyancsak óraadó, fáradhatatlan közösségéért, Mindszentért és a város lakosaiért végzett munkájában. Mint orvos testi és lelki bajokat gyógyít, mint honismerő pedig szépíti a kisváros szellemi arculatát.

Az idén éppen 60. életévét töltő doktor úr közel 37 éve édesapja – akinek emlékét szobor őrzi a városban – örökébe lépve folytatja a gyógyítást gyógyszerész feleségével együtt. A gyergyóalfalvi születésű édesapja az orvoslásban, a magyarságban, gyűjtőszenvedélyben, a helyi tudat ápolásában és a vadászatban egyaránt példaképe volt jó eszű, nemes lelkű fiának, aki az útmutatást példákkal kapta. Csak egy közülük: 1973-ban járt hátizsákosan az unokabátyjával és a családdal is Erdélyben – haza mentek –, amelyet több út követett. Martin György, „*a magyar néptáncművészet Bartók Bélája*” ajánlotta be őket Kallós Zoltánhoz, akinél laktak Kolozsvárott, és itt ismerkedett meg Korniss Péterrel is. A fiatal gimnazista

*Dr. Ávéd János asszisztensnőivel,
Nagyné Tóth Szilviával (balról)
és Hevesi Józsefnével a díj átvételekor*

nem szemlélődő bazilita módjára élte át az élményeket, hanem azok tettekre serkentették. Maga a gyulai Erkel Diák Ünnepekre *Széki lakodalmi szokások* címmel pályázatot adott be, amellyel ezüstérmet nyert. Egyúttal meghívta Hódmezővásárhelyre a Bethlen Gábor Gimnáziumba a nemrég elhunyt Kallós Zoltánt rendhagyó irodalomóra tartására, amelyet Grezsa Ferenc, a nagy műveltségű irodalomtudós és a diákokat nagy megértéssel szerető igazgató tett lehetővé. Este a könyvtárban lépett fel. Korjellemező: a „*nagy testvér*” éberségét a rendezvény nem kerülte el, jelentés készült róla, igaz, semmitmondó.

Amilyen sokoldalú Ávéd János reneszánsz személyisége, olyan sokrétű honismereti érdeklődése, amely a tárgyak gyűjtésével kezdődött. Erről így ír: *„Közzetű majd háziiorvosi hivatásomból is fakadóan sokan hozták el családi kincseiket, vagy bízták rám őrzött tárgyaikat. Ezt a gesztust én nagyon nagy megtiszteltetésnek érzem, és nagy felelősséget érzek irántuk. Ahogy csak tudom, ezekre mind ráírom, kitől, mikor kaptam, mert vallom, hogy minden tárgy mögött egy ember, egy család, egy emberi sors, egy történet van. Minden tárgynak külön története van! Szerencsére, én még tudom, pontosan kiről, kikről van szó. Ezért egészen máshogy viszonyulok a gyűjteményem darabjaihoz.”*

E gyűjteményből és az apai kollekcióból emelkedett ki lassan az orvostörténeti anyag, és lett gondozója ő, az orvostörténeti adatok és eszközök ma legnagyobb élő magángyűjtője. A tárgyak között található egy több mint 100 éves német gyártású, ma is tökéletesen működő higanyos vérnyomásmérő, egy 1918-ban készült lázmérő, korabeli fogorvosi eszközök és sok más. A gyűjteményből több helyütt rendeztek kiállítást, és látta azt Mindszenten a 2016. évi Országos Honismereti Akadémia arra kiránduló csoportja is.

Egykori orvosos életét tanulmányozva bukkant rá egy kötetben a mindszei születésű Bene Ferenc nevére, aki 1801-ben kezdte a himlő elleni védőoltásokat és Hoffinger János Györgyére, aki a magyar „*bányaorvoslás*” atyja. Az előbbi emléket Ávéd doktor fáradozása nyomán ma bronz dombormű őrzi Mindszenten. És elkészült a 104 orvos, állatorvos és gyógyszerész életrajzát tartalmazó kötet, amely eddig két kiadást (2000, 2001) ért meg, a harmadik is kiadásra vár. A kötet szép példája a helyi szaklexikonoknak, amelyek erősítik a helyi azonosságtudatot. A benne szereplő még élő személyek négyévente találkoztat rendeznek a szerző szervezésében. A példa a honismerők számára követendő.

Dr. Ávéd János gyűjtőszenvedélyével eljutott a motorokig és autókig, amihez ugyancsak orvosi hivatása vezette el, ugyanis a betegekhez járván sok, már „romjaiban” álló autót és motort látott a házudvarokon, amelyekből ajándékképpen már hét autója van, belőlük már négy OT rendszámú, továbbá egy Bervát és egy Simsont ugyancsak helyrehoztak. Az egyik autót – nagy álma valósult meg – teljesen mindszei mesterek restaurálták. Tagja az országos Zaporozsec és Moszkvics Klubnak. A veterán autók iránt érzett szenvedélyéről idézzük szavait: *„A Mindszei Veterán Egyesület – melynek alapító tagja vagyok – 2017-ben 3 napos országos találkozót szervezett, melynek tervezésében, rendezésében, szervezésében és lebonyolításában is hathatósan részt vettem. Nagyon jól sikerült, az utolsó napon a mindszei Keller Lajos Könyvtár és Kulturális Központ előtt 23 db Moszkvics állt a téren! Sem azelőtt sem azóta nem volt találkozón ennyi Moszkvics! A már előbb említett veterán egyesület évenkénti országos rendezvényén is részt veszek gépeimmel, hogy lássák a mindszeiek: az általuk ismert személyekhez köthető gépek sem vesztek el, lehet őket használni, sőt, ha akarnak, fordulhatnak is vele egyet, hogy érezzék ők is azt a csodálatos érzést, amelyet egy ilyen öreg gép adhat annak, aki ezt értékeli. Itt is azt vallom, hogy minden gép mögött egy család, egy élet, egy történet van. Ezt rövid leírásban mindig ki is teszem a gépekre.”*

A múltidéző rendezvények egyik mozgatója városában ugyancsak dr. Ávéd János 2011 nyarán a Mindszei Napok keretében helyezték el a főtér szép parkjában Apor közép-

kori falu emlékoszlopát. A Pusztuló és Elpusztult Magyar Falvakért Egyesülettel karöltve a Mindszontiek, köztük Pozsár Endre anyagi segítségével készült el az alföldi tájba illő téglaszlop, amely a doktor úr hathatós támogatása nélkül nem valósult volna meg. Ezzel a Vásárhely és Szentek között a középkorban a Tisza folyó mellett feküdt településlánc (Barc, Solt, Körtvélyes, Apor) mindegyikének emlékét egyszerű, ám karakterisztikus téglaszlop őrzi, figyelmeztetve a ma élőket dolgozó elődeikre. Az egykori Apor település egyébként az akkor szomszéd falunak, Mindszontnak a jelenlegi területén létezett.

Ünnepeltünk a lánglelkű honismerőkhöz hasonlóan a munkát 60 évesen sem hagyja abba. Áldozatos gyógyító tevékenysége mellett fáradozik nagy terve megvalósításán, a szecessziós stílusú egykori bankpalota helyreállításán. Talán nem is hisszük el, hogy az egykori alföldi, Tisza menti faluban épült művészi alkotás, igaz, lecsupasztva, ma is áll, és termett lokálpatrióta, aki felújításán fáradozik.

Csongrád megyében Bálint Sándor volt „*a legszögédibb szögédi*”, a közelmúltban elhunyt dr. Tóth Ferenc „*a legmakaibb makai*”. Dr. Ávéd Jánossal, úgy érezzük, folytathatjuk a sort: ő „*a legmindszontibb mindszont*”. További munkájához kérjük Isten áldását, és kívánjuk: bővelkedjék orvoslásában és helyismereti munkájában egyaránt további sikerekben!

Blazovich László

Helyi elismerés honismereti munkáért

„Tóth Árpád-emlékérmet” kapott
Szmolicza József Sándor

Szmolicza József Sándor
a köszönőbeszédét mondja

Isaszeg városában az egyetlen civil kitüntetés a Tóth Árpád Nemzeti Társaskör által adományozott *Tóth Árpád-emlék-érem*. Az alapítók ebben az évben Szmolicza József Sándort, az isaszegi Falumúzeum gyűjteménykezelőjét ítelték a legméltóbbnak az elismerés átvételére. 2018. április 13-án az emlékérmét a több évtizedes isaszegi szolgálataért, múzeumi, helytörténeti, civilszervezeti és egyházi területen kifejtett munkássága elismeréseképpen kapta. A jelölt laudációját dr. Székely András Bertalan alapító tag mondta el. A díj és oklevél átadásában hagyományosan részt vett a névadó költő unokája és unokaöccse: Hollós Máté zeneszerző, dr. Tóth Árpád szociológus, ny. főiskolai tanár, valamint a társaskör jelen volt alapító tagjai.

Dióhéjban szeretném ismertetni a legfontosabbakat az adományozó szervezetről, a díjról és a díjazotról.

2011 tavaszán lett volna Tóth Árpád költő 125 éves. Mivel több nyáron át is a városunkban gyógyult, emléktáblája, róla elnevezett közterület is van Isaszegen. Feleségemmel versmondó versenyt, az életét, munkásságát bemutató kiállítást rendeztünk ez alkalomból. Hogy az évforduló ne múljon el nyomtalanul – a 30-as években irodalmi társaság is őrizte a nevét Isaszegen –, a kezde-

ményezésünkre még abban az évben ősszel a kertünkben megalakítottuk a Tóth Árpád Nemzeti Társaskört. A civil társaság alapítói tizennégyen a Történelmi Vitézi Rend isaszegi és gödöllői tagjai, valamint a feleségeik voltak, név szerint dr. Bucsy László, dr. Kardos Gábor, Kaló Gulmira, Bodrogi Imre, Bodroginé Kunkli Katalin, Csekeő Ervin, Kovács Gábor, Nagy Emma, (az azóta sajnálatosan elhunyt) Szőke András, Szőke Judit, Hanák Ede, Szmolicza József, dr. Székelyné Opre Mária és jómagam.

Ahogy az alapító okiratban leszögeztük: a szervezet „*a költő keresztyén és nemzeti felfogásának megfelelően, a magyar hagyományok éltetését, megismertetését, a sorskérdéseink tudatosítását, a közösségi tennivalóinkból való tevékeny részvételt tűzte ki célul, elsősorban Isaszeg városában. A sikeres nemzetek felismerték, hogy mindenekelőtt a hit és a kultúra biztosítja hosszútávon a fennmaradásukat. A nemes hagyományaink – úgy a népi, mint a vallási, közösségi és a művészeink által létrehozottak – a globalizálódó, egyre inkább a pénzvilág által diktált világunkban és a kozmopolita liberalizmus által fellazított, szétzilált értékrend zűrzavarában világos iránymutatóul kell, hogy szolgáljanak. Mi, a Történelmi Vitézi Rend tagjai és rokonszenvezői, a nemzeti önazonosságunk megőrzése érdekében, szeretnénk a tervezett programjainkkal, kezdeményezéseinkkel hozzájárulni Isaszeg polgársága keresztyén/keresztyén hitének és magyarságtudatának a megerősítéséhez.*”

A függetlenségünk megőrzése érdekében bíróságilag nem jegyeztettük be magunkat, ezért közpénz igénylésére nem vagyunk jogosultak, de társasági szerződéssel rendelkezőként legitim civil szervezetnek számítunk. Egy ízben azonban magánszemélyként egy nem közalapítványhoz sikeresen fordulhattam félévi támogatásért.

Fő működési formánk a *magyarságismereti szabadegyetem*. Mivel a rendezvényeinket szabadon látogathatónak terveztük, így bevétellel nem rendelkezünk. Tehát együttműködésben a Jókai Mór Városi Könyvtárral és a Dózsa György Művelődési Otthonnal és Múzeumi Kiállítóhellyel bérleti díj nélkül használhatjuk havonta a helyiségeiket. Az esetleges útiköltségeket és a kizárólagosan tiszteletdíj nélküli szereplést vállaló vendégek jelképes megajándékozását az alapítók áldozatkészségéből, meg a látogatók önkéntes „perselypénzéből” fedezzük.

A felvidéki Csúz kastélyában az alapítási év nyarán volt szerencsém hallgatni Kubinyi Tamás művelődéstörténész előadását, aki a végén felajánlotta, hogy bárhová szívesen elmegy térítésmentesen, ahová hívják. Így alakult ki az első, 2011/12-es tanév programja, a jeles tévés személyiség, művelődéstörténész előadó Álmos Király Akadémiájának kihelyezett tagozataként. Őstörténeti, régészeti, néprajzi, zenei és politikátörténeti témákat tekintettünk át, az esetek többségében komplex módon. Kialakult a törzsközönségünk is helyi, környékbeli és fővárosi érdeklődőkből. Minden alkalomra szórólapot, plakátot készítünk és elektronikusan is értesítjük a potenciális látogatóinkat. A címlistánk folyamatosan egészül ki mindazok adataival, akik igénylik a meghívókat.

Minden nyáron az alapítók hangulatos kerti összejövetelen értékelik az előző tanévet, és ötletbörzén, közösen tervezik meg a következő akadémiai év programját. (Egyes esetekben nem alapító, ám rendszeres látogató témaajánlatát is köszönettel megvalósítottuk.) Ez alkalmakkor tekintjük át a társaskör pénzügyi helyzetét is. A következő tanévekben újabb, s újabb kiváló szakemberek mondtak igent az invitáló szavunkra. Volt közöttük történész, néprajzos, földrajztudós, politikus, politológus, diplomata, katonatiszt, társadalomkutató, nyelvész, íráskutató, irodalmár, filmrendező, mérnök, lelkipásztor, középiskolai és egyetemi tanár, újságíró, filozófus, geofizikus, zene- és képzőművész. A felölelt tárgykörök rendkívül változatosak voltak, az érdeklődők száma esetenként a százat is meghaladta. Nemegyszer helyi zeneművészeket, versmondókat – hivatásosokat és műkedvelőket, gyer-

mekeket és felnőtteket – is felléptettünk kísérőprogram keretében, erősítve ez által is a közösségformáló célkitűzéseinket.

A Tóth Árpád Nemzeti Társaskör – tapasztalatunk szerint – messzemenően betölti hivatását: magas szintű ismereteket nyújt, formálja a keresztény és nemzeti tudatot, és a rendszerességével, vitakör jellegével – hisz minden előadást kérdésfelvetés, párbeszéd követ – *valódi közösséget formál*. Sokan e hét év alkalmain váltak nyitottá a felvetett sorskérdéseink irányában, mások a már meglévő alapjukra építve bővíthették a tudásukat, elkötelezettségüket. A visszatérő látogatók egymással is kommunikálnak, ismeretségek, barátságok születnek.

Négy évvel ezelőtt, három sikeresen lezajlott magyarságismereti szabadegyetemi tanév végén – kibővítve a munkaágainkat – mint alapító tagok, elhatároztuk, hogy *civil elismerést* alapítunk, amelyet évente egy alkalommal (a névadónk születésnapja idején) olyan jeles személyiségnek adományozunk, aki hosszabb időtartamban kifejtett tevékenységével szolgálta városunkat, éspedig a társaskörünk alapelveinek megfelelő szellemiséggel. Az első ízben 2014 tavaszán átadásra került *Tóth Árpád-émlékérm*t Bajusz Árpád nagytiszteletű úrnak, Isaszeg református lelkészének ítéltük. A következő évben az elismerésre Surmann Mária karnagy, az isaszegi Gaudium Carminis Kamarakórus alapítója, vezetője bizonyult a legmértőbbnek. Tavalyelőtt Szendrő Dénes geofizikust, az isaszegi református egyházközség gondnokát jutalmazhattuk. 2017-ben dr. Boldizsár Gábor, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tanszékvezető docense, korábbi dékán érdemelte ki a *Tóth Árpád emlékérm*t.

Az alapítók az idén Szmolicza József Sándor múzeumi szakembernek, az isaszegi Dózsa György Művelődési Otthon és Múzeumi Kiállítóhely gyűjteménykezelőjének a munkáját értékelte olyannak, hogy elismerésben részesítse, a következő érdemek alapján.

Szmolicza József Sándor városunknak az emberek által joggal becsült, szerény polgára. 1963-ban született Gödöllőn, a keresztény és nemzeti értékrendet családja mellett az isaszegi Damjanich János Általános Iskolában Nagy László történelem–földrajz szakos tanár mélyítette el benne. Gyümölcstermesztő kertészi szakmunkás képesítését Halásztelken, az érettségit pedig az isaszegi Gábor Dénes Számítástechnikai Szakközépiskolában szerezte. Folyamatosan képezte magát kulturális téren: 1983-ban restaurátor gyakornoki tanfolyamot végzett a Mezőgazdasági Múzeumban, 1986–1987-ben fotóklub vezetési képzésben vett részt a Budai Fotó- és Filmklubnál. 2002-ben jeles eredménnyel abszolválta a gyűjteménykezelői szakot a Magyar Nemzeti Múzeum tanfolyamán.

Tíz évig az első szakmáját hasznosította a Gödöllői Agrártudományi Egyetem kertészeténél, emellett 1983-tól mellékállásban az isaszegi Falumúzeumban vállalt gondnoki munkát. Volt az önkormányzatnál környezetvédelmi munkatárs is három évig. 1995-ben teljesült régi álma, hogy a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága főállásban alkalmazza az isaszegi Falumúzeumban. 2001–2008 között a helytörténeti gyűjtemény vezetését bízták rá. Az intézménynek a művelődési otthonnal való egyesítése óta a gyűjteménykezelői munkakört látja el.

Már diákkorában bekapcsolódott a Falumúzeum tevékenységébe az alapító, id. Szathmáry Zoltán tanítványaként. Az ő halála után Szmolicza József Sándor is egyike volt azon keveseknek, akik folyamatosan kutatják településünk történelmét. A Múzeumbarátok Köre tagjaként a kezdeti 1980-as évtől részt vett az új múzeum építési munkálataiban, titkárként honismereti szakkört is vezetett. A Múzeumbarátok Körének elnökségében 1982 óta tag, utóbb ellátja a titkári feladatokat.

Szakmai elhivatottsága és a múzeum iránti szeretete példaértékű. Falumúzeumi műszaki fejlesztések sorát végezte el, számos sikeres pályázatot dolgozott ki és tett át a gyakorlat-

ba. A több mint 110 éve alakult isaszegi II. Rákóczi Ferenc Kör zászlajának a restaurálásától, a Szentgyörgyi erdőben feltárt Árpád-kori kovácsműhely régészeti munkálatainak a segítségével át, a Zöld Szív Természetvédő Szakkör vezetéséig számtalan jó ügy fűződik a nevéhez. Gyakorlatilag egy személyben végez minden adminisztratív, tárlatvezetői, technikai és fizikai munkát a múzeumban, időszaki kiállításokat rendez, honlapokat szerkeszt, gazdasági kimutatásokat készít, többekkel együtt évtizedek óta építi a magyar–lengyel kapcsolatokat.

Sokat tett azért, hogy olyan jeles személyiségek, mint dr. Sáska László orvos, Thinagl Szerafin gyógyszerész és mások munkássága ismertté váljon, akiknek tevékenysége Isaszeghez is kötődött. Helytörténeti tanulmányait, cikkeit 1992 óta helyi, megyei és országos kiadványokban olvashatjuk. Jelentős szerepe volt abban, hogy a Múzeumbarátok Köre 2007-ben *Kós Károly-díj*ban, 2014-ben pedig *A Magyarországi Lengyeliségért díj*ban részesüljön. Személyes társadalmi, környezetvédelmi és polgárőri munkáját több helyi elismeréssel jutalmazták.

Sohasem nézte, mikor ér véget a munkaideje, ha valamilyen tennivaló volt az intézményében, vagy valamilyen közösség – többek között a mi társaskörünk vagy a Keresztény/Keresztény Akadémia – tartott előadást a múzeum falai között.

A fenti érdemek alapján a Tóth Árpád Nemzeti Társaskör 2018-ban Szmolicza József Sándor úr több évtizedes teljesítményét ismerte el *Tóth Árpád-émlékéremmel*.

Székely András Bertalan

Dr. Mándics Mihály 90 éves

1928. szeptember 4-én született paraszti családból egy bácskai faluban, Csávolyon. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, a tanítóképzőt Baján végezte. Néptanítói rubin diplomáját a közelmúltban vehette át. Levelező tagozaton szerzett Budapesten szaktanítói képesítést. Szegeden pedig tanári oklevelet, ahol a JATE-n 1987-ben doktori címet érdemelt ki történelemtudomány szakból. Értekezésének címe: *A magyarországi bunyevácok története*, amelyet a bírálók „*summa cum laude*” fokozattal díjaztak. Az első állomáshelye 1948 őszén a faluhoz közeli Józsefháza-puszta volt, ahonnan a belterületi általános iskolához került, majd 1949 őszén a helyi Délszláv–bunyevác Osztatlan Iskola vezetőjévé nevezték ki.

Hét év múlva került vissza a magyar iskolába, ahol 1957-től kisebb megszakítással 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig volt az iskola AMK igazgatója.

Mindenkori tanári feladatait korának legmagasabb színvonalán látta el. Nemcsak a diákjait, de kollégáit is tanította. Oktatási, iskolaszervezési módszerei országosan ismertek voltak. 1975-ben minisztériumi felkérésre jelent meg *A csávolyi iskola* című könyve, amely nagy visszhangot keltett.

Végtelen türelme, humorérzéke sok embert vonzott, ez a tisztelet ma is tart.

Dr. Mándics Mihály

Számos magas elismerés bizonyítja kivételesen tartalmas munkáját. Ennek egyik bizonyítéka az *Apáczai Csere János-díj*.

Csak Csávolyon tanított, 44 évi szolgálatból 24 évet iskolaigazgatóként.

A napi munkája mellett közéleti tevékenységet és kutatómunkát is végzett mint helytörténész. Huszonkét könyvet publikált és számos néprajzi tanulmányt. A bunyevácok történetírója, külföldön is elismert szakember. 1973 és 1981 között a Magyarországi Dél-szlávok Demokratikus Szövetségének főtitkára. Nevéhez fűződik a Bajai Bunyevác Tájház megnyitása.

A honismereti mozgalomnak egy életre elkötelezte magát, még 1960-ban, a kezdet kezdetén. 1964-ben létrehozta a Csávolyi Falumúzeumot. Jelen volt az országos honismereti mozgalom bölcsőjénél. 1968-tól hosszú időn át tagja volt az országos vezetésnek is, a Bács-Kiskun Megyei Egyesület elnöke volt. Ma is tiszteletbeli tagja az országos egyesületnek, örökös tiszteletbeli megyei elnök. A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja. A Csávolyi Honismereti Baráti kör elnöke. Krónikaíró. Naszvad szlovákiai testvértelepüléssel a kapcsolatok előkészítője. A felvidéki magyarság iránt – elhunyt felesége kapcsán – különös érzékenységet mutatott (lásd *Hol van a hon?* [2011] című könyvét).

Közéleti munkásságához tartozik, hogy a Bajai járás 12 településének országgyűlési képviselője volt 1963–1981 között.

Számos kitüntetés között 2008-ban életútja elismeréseként *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetést kapta. Az Országos Horvát Önkormányzat *Életműdíj*-ban részesítette. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat *Magyar Nemzeti Kisebbségiekért* díját kapta meg. Csávoly község 2009-ben *díszpolgárrá* választotta.

Lakóhelyéhez való hűsége, példás, tiszta szívű személyisége teljesítményeiben tükröződik. Nála a feltárás, az újraalkotás, publikáció komplexen jelentkezik. Írásai magyar, horvát, szerb, német nyelven jelennek meg, illetve kétnyelvűen.

Dr. Mándics Mihály nemzeti ügynek tekinti a helytörténetet, a néprajzot, amelyeket a hon- és népismeret fogalomkörébe szoktak foglalni. Lankadatlan kitartással ír a szívének, lelkének kedves témakörökről, családja életútjáról, unokáiról, dédunokáiról.

Ő az atyai bölcs barátom. Élettapasztalatait szívesen osztja meg a hozzá fordulokkal. Sokat olvas, köztük a *Bibliát* is. A vele való beszélgetés szellemi felüdülés, „*Tanár*” marad élete végéig. Életműve példaértékű.

Tanítványai nevében kívánok dr. Mándics Mihálynak hosszú és tartalmas, boldog életet! Tehesse azt, amit legjobban szeret: kutatni – írni – segíteni másokon!

Fekete Imre

HÍREK

Alapköletétel a Göcseji Falumúzeumban. Elhelyezték az új fejlesztések alapkövét az ország első szabadtéri néprajzi múzeuma alapításának 50. évfordulóján 2018. augusztus 20-án Zalaegerszegen, a Göcseji Falumúzeumban. A *Terület- és településfejlesztési operatív program* keretéből és állami forrásból kétmilliárd forint értékű beruházás kezdődhet a skanzenben. 2020-ig olyan fejlesztés valósul meg, amely Zalaegerszeg turizmusának és idegenforgalmának is lendületet ad. A Göcseji Falumúzeum 1968. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit a zalai megyeszékhelyen. (MTI, 2018. aug. 21.)

KÖNYVESPOLC

TÖREDÉKEK SÓSKÚT MÚLTJÁBÓL

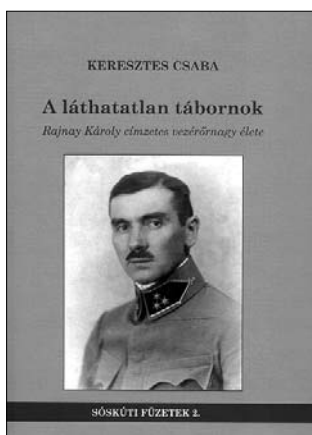
Az 1992-ben alapított Griger Miklós Emlékére Sós-kút Községért Alapítvány *Sós-kúti Füzetek* sorozatában eddig több önálló kiadvány jelent meg. A sós-kúti „szellemi műhely” azért is kiemelkedő a hazai egyesületek és alapítványok sorában, mivel céljai között nem pusztán a hagyományok ápolása áll. Célja olyan kiadványok írásának támogatása is, amelyek a település múltjának, természeti, társadalmi és kulturális értékeinek a megismertetésére vállalkozik. A közel 3200 főt számláló községben megindult munka figyelemre méltó, mivel egy-egy korszak, esemény, személyiség bemutatásával a szerzők feltárják a múlt fontos vagy mások számára kevésbé fontosnak tartott mozzanatait. Különösen kiemelendő az itt készült munkák interdiszciplináris jellege. A kötetek elsősorban a történettudományhoz – azon belül a helytörténethez – kapcsolódnak, de található közöttük verseket, visszaemlékezéseket tartalmazó kiadvány is. A recenzió írása során kézenfekvőnek tűnt, hogy a műfajilag egymáshoz kapcsolódó munkákat együtt mutassuk be (*Sós-kút a 18. századig* és *Sós-kút a második világháború előtt*), az önálló témát képviselő életrajzi és verses kötetet pedig külön.

A sorozat első, *Sós-kút a 18. századig* című kötete a település történetét összegzi a régészeti és írásos emlékektől kezdődően. A kötet első lapjain némileg zavaróan hat, hogy a régészeti kutatások során feltárt egyes tárgyi eszközök, emlékek megnevezése nem kerül kifejtésre (például quaderkő, fibula). Egy magyarázó jegyzet hasznosnak bizonyult volna. A szerző kronologikus rendben veszi sorra az 1233. évtől kezelt, a településhez köthető okleveleket, adó-lajstromokat, kitekintését azonban a XVIII.

századig vezeti, ezzel átvezetést (és átfedést) nyújtva a falu Mohács (1526) utáni történetéhez. Jóllehet, a szerző szerint kevés írásos emlék idézi fel a török hódoltság időszakát, a ránk maradt XVI. századi török (adó) összeírásokból és a közölt levelekből képet kaphatunk a sós-kúti népesség létszámának változásairól, a török–magyar együttélés konfliktusairól. A kötet harmadik nagyobb egységét a település török kiűzését követő újjászerveződésének, valamint a XVIII. századi népmozgások és szervezett népességtelepítés (például rácok, majd szlovákok és németek) bemutatása követi. A szerző mindezt úgy teszi, hogy kitekint az európai demográfiai viszonyokra. A könyv e fejezete külön foglalkozik a jobbgátság életkörülményeivel és adókötelezettségeivel, amelyet Sós-kút *Urbárium*ában rögzítettek. A kötetben található összeírások, anyakönyvek és az *Urbárium*ot bemutató képi ábrázolások hiánya, hogy nem tartalmaznak utalást a források lelőhelyére. Nem tudhatjuk meg az 1765-ből származó katonai térkép forrását sem. Jóllehet a szerző a könyv végén fejezetekre bontva lábjegyzetben közli a hivatkozásokat, azonban – rövidítésjegyzék hiányában – értelmezésük az érdeklődő olvasó számára nehézkessé válik. A kötet hiánya továbbá – hasonlóan Keresztes Csaba munkájához –, hogy nem tartalmaz összefoglalást.

Ábel Julianna második munkája 2015-ben jelent meg, ebben a község történetének fonalát a XVIII. századtól veszi fel. Köszönhetően annak, hogy az újkori történeti források nagyobb számban maradtak fenn, a könyv forrásbázisa is sokrétű, tartalma és szerkezete alapos. Fontos kiemelni, hogy a szerző a falu történetét nem kronologikus sorrendben, hanem tematikus egységekben adja közre. A társadalomtörténeti kutatások számára olyan érdekes témák kerülnek

feldolgozásra, mint a társadalmi élet, az oktatás, a nevelés és a helyi gazdálkodás kérdései. Ezeknek a megválaszolásán keresztül bepillantást nyerhetünk egy viszonylag kis lélekszámú, mégis befogadó közösség mindennapjaiba, egyházi és egyesületi életébe. A könyvön keresztül megismerhetjük Griger Miklós római katolikus pap és a két világháború között nemzetgyűlési képviselő politikusi életpályáját. A szerző kutatásainak eredményeként összevethető a XVIII. századi és a XX. század első felének településképe is.

Következő kötetünk szerzője Keresztes Csaba, aki a település története után a sóskúti születésű Rajnay Károly vezérőrnagy, politikus életét dolgozta fel. A szerző munkájából vizs- szakoszon, hogy történész-levéltár-rosként a források, a vonatkozó szak- irodalom ismere-

tében és a biográfia módszereivel közelített az életúthoz. A szerző az életút-feldolgozások során alkalmazott tematika (születés, gyermekkor, katonai pálya és karrier) mentén halad. Rajnay pályája az 1940. augusztusi reaktiválását követően vett újabb fordulatot, amikor a második bécsi döntéssel visszacsatolt és a katonai közigazgatással irányított Nagyvárad parancsnokává nevezték ki. A második világháború alatti tevékenysége, köztük az a későbbi népbíró- sági vád, miszerint nagyvárad- i románokat internáltatott, románokat és zsidókat üzleteiktől megfosztott, szerepének ellentmondásos megítélést kölcsönzött. Rajnay 1944-ben, immáron Bihar vármegye és Nagyvárad főispánjaként feltehetően tudhatott a zsidókat és a románokat ért atro-

ciásokról, amely miatt Magyarországon és Romániában népbíró- sági eljárást folytattak ellene. Rajnayt a források szerint a kolozsvári népbíró- ság 1946-ban 20 év börtönre és 10 év fogházra ítélte. Keresztes Csaba a népbíró- sági iratok alapján sorra veszi Rajnay Romániának való kiadatási eljárását.¹ A szerző azonban megválaszolatlanul hagyja azt a kérdést, miszerint Rajnay háborús bű- nös volt-e vagy sem? A könyv hiányossága, hogy forrásai között nem található- k román levéltárak forrásaira történő utalások, amelyekből az olvasó megtudhatná Rajnay elhalálózásának időpontját. Rajnay Károly katonatiszt politikai-katonai karrierjének a feldolgozása mindazonáltal hiánypótlónak tekinthető.

A sóskúti személyiségek közül figyelem- re méltó Ujházi Katalin (1918–1996) élete és munkássága, akinek válogatott verseit és visszaemlékezéseit 2013-ban adta ki az alapítvány. Ujházi Katalin az 1950-es évektől számtalan verset, prózát és néprajzi leírást készített, amelyek hozzájárultak Sós- kút XX. századi múltjának, a magyar és szlovák nyelvű írásos emlékek, népszokások megismeréséhez. Tudvalevő, hogy a személyes emlékek megfogalmazása mindig is szub- jektív természetű volt. Ezért fontos felhív- ni a figyelmet arra, hogy az egyén számára fontosnak tartott események leírását a múlt feltárása során érdemes kellő, az objektív mérlegeléshez szükséges „távolságtartással” kezelni.

Összefoglalva a fentieket: módszertani- lag szokatlan vállalkozásának tűnhetett a négy kötet egyidejű ismertetése. Kritikai is- mertetésem célja az volt, hogy bemutassam a településen zajló élénk tudományos-isme- retterjesztő tevékenységet és azt, hogy még bőven van tennivaló közösségeink, telepü- léseink és elődeink múltjának feltárásában. Úgy gondolom, az alapítvány működése és tagjainak tevékenysége példamutató min-

¹ Vö.: http://www.debreceinjogimuhely.hu/archivum/1_2011/nemzetkozi_kiadatas/ (Utolsó letöltés ideje: 2018. február 14.).

den, a múlt megismerésére nyitott lokális közösség és egyén számára.

(*Ábel Julianna*: Sós-kút a 18. századig. Sós-kúti Füzetek 1. Sós-kút, 2010. 96 oldal; *Keresztes Csaba*: A láthatatlan tábornok. Rajnay Károly címzetes vezérőrnagy élete. Sós-kúti Füzetek 2. Sós-kút, 2011. 141 oldal; *Ujházi Katalin*: Szülőföldem, Sós-kút. Versek, visszaemlékezések. Sós-kúti Füzetek 3. Sós-kút, 2013. 106 oldal; *Ábel Julianna*: Sós-kút a II. világháború előtt. Sós-kúti Füzetek 4. Sós-kút, 2015. 187 oldal)

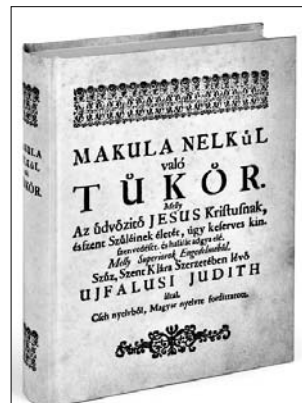
Kiss András

A MAKULÁTLAN SÁG ŐSZINTE HITÉBEN

A „szeplőtelen” hit, az egyház- és művelődéstörténészek, irodalmárok vagy folkloristák által jobbra csak *Makulaként* vagy *Tükörként* emlegetett testes Mária- és Krisztus-életrajz mint a hazai lelkeségi mozgalmak egyik legsikeresebb forrásműve (melynek sokféle kiadásából az 1712-es került facsimile változatba), mind a nyelvemléki, mind a katolikus vallásos forrásokra jellemző életrajzi ihletettségek okán is egyaránt ritka értékűt teszi ezt a munkát. A *Makula nélkül való tükör...*, amelyet a klarisszák nagyszombati kolostorában élő Ujfalusi Judith fordított cseh nyelvből, s nem másért, hanem mert a nemesi származású hölgy szívére vette, hogy a magvas mívet mint a barokk kor egyik leghíresebb népkönyvét elérhetővé kellene tenni klerikusok, előkelő családok, s maga az egyházi iskolai képzés számára is. A kor éppenséggel nem mindenben kedvezett a szerzetesi létnek, de az eredetileg 1677-es német kiadást (Martin von Cochem német kapucinus szerzetes *Das Grosse Leben Christi* című művét) felkapta a választékosabb nemesi világ olvasási kedve, így a több változatban is megjelent alapmű mindig ki-kiegészült a fordítók-lejegyzők személyes irányával, egyéni értelmezési és nyelvi kifejezési megoldásaival, gondolat-

vagy érzületkötéseivel – hol csillogóan áhítatosan, hol barokkosan cirkaalmasan, de leginkább a hit tanításának szolgálatában, elbeszélési és rávezetési célrendszerének mintegy képes természetrajzával gazdagon.

A klarissza szerzetesnő nemcsak nyelvismereti, hanem olvasottsági, műveltségi tekintetben sem volt érdektelen, így a korszak amúgy nem túl sok hazai könyvben bővelkedő rendi és nemesi könyvhasználói egyértelműen a lelkeségi és olvasási élmény tiszta egységét kaphatták a műből. Ilyes és hasonló források a papság képzésének, a lelki igazgatás emelkedettebb szféráinak, a vallási kiadványok sorának gondozásában persze kiemelkedő szerepe volt a Pázmány Péter alapítású nagyszombati egyetemnek és nyomdának, így e „Jézus Társasága *Académia*ja *bötüivel*” készült opusz már a korszak hazai hitelesítésének, a lelkeségi írók XVIII. századi közösségének munkájával is megismertet egyúttal. Ez a barokk időszak fölöttélelkes volt minden „*Mária és Jézus életét túláradó érzelmekkel bemutató, az apokrif legenda-hagyományokból is jócskán merítő hitshírnökök és népkönyvek terjesztésében*” – írja a kötet 543. oldalát kiegészítő utószavában Frauhammer Krisztina, a Szegedi Tudományegyetem Vallási Kultúrakutató Csoportjának kutatója, egyetemi tanára. A lelkeségi munkákat író és fordító klarisszák művei híven tükrözik a kor, s azon belül is a népi vallásosságban meglévő elszánt, szívós, küzdőképességet, amit – ne feledjük: csupán a lakosság igen kicsiny hányadára tehető – korabeli írástudás és olvasásképesség tart fenn, s visz az egyre sűrűbben megjelenő nyomtatott

ponyvairodalom felé, ami viszont hozzájárul a korra jellemző szóbeli közlésformák írott változatának, s mi több, folklorizációs örökség fennmaradásának területén lehetséges gyarapodáshoz (4–6. oldal).

Értendő mindez akképpen, hogy a barokk korban jellegzetes katolikus megújulás nemcsak a szakrális építmények díszítésében nyilvánult meg, vagy épp egyetemi és kommunikációs szinterek újranyílásában, hanem a vallásos olvasmányok új térhódításában, a népkönyvek megjelenésében, a vizuális közléstartományok belakásában, továbbá az orális, beszélt nyelvi hagyomány nyomtatott rögzülésében is. Minthogy azonban a plébániák többsége leginkább csupán a misekönyvek, *Biblia*, esetleg zsinati határozatok „információs anyagával” rendelkezett, egy-egy eklézsiának több tucat könyve már komolyabb gyűjteménynek minősült, s messzi külföldet járt papok magánkönyvtárát leszámítva a kicsi és szűkös készlet volt általános. A szervezett papképzés XVIII. század eleji, a katolikus oktatás szerzeteseken túli világában is ritka volt a százéves helyi könyvanyag (ráadásul főképpen protestáns könyveken) változtatni képes helyi könyvellátás, így ebben az egyetemek és nyomdák új fellendülési korszakának volt fejlesztően esélyes szerepe, melyet javarészt a ferencesek és a jezsuiták vállaltak magukra. E kötet belső címlapján is egy ferences tartományfőnöknek szóló ajándékozási bejegyzés van 1715-ből, s talán épp a klarissza zárdától kapta, akiknek mint intézményeknek jelenlétét a ferences központok is vonzották, hisz a szentmise bemutatását és a lelki vezetés felelősségét is utóbbiak vállalták – ünnepi alkalmakkor szónoklatokkal, homíliákkal, felekezeti megerősítésként, a XVI. század végétől a „*nép közé vitt katekézis formájában is*”.

Minthogy a katolikus könyvek kiadásának, ellenőrzésének, szélesebb „olvasóközönség” elé juttatásának jogáért is meg kellett küzdenie a kor irányadó „értelmiségének”, magyarázatot kap a „*makula nélkül*

való tükör” barokkos kiadványokra jellemző, lényegében a címoldalt betöltő teljesebb szövege, mely alapján a kiadás „*Az üdvözítő Jesus Krisztusnak, és Szent Szüléinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé, Melly Superiorok Engedelmébül, Szüz Szent Klára Szerzetében lévő Ujjfalusi Judith által*” kerül lejegyzésre, sőt, fordításra, kiadásra pedig „*a tekintetes és nagyságos ujjfalui Ujjfalusi Klára Asszonyinak, tekintetes, es nagyságos Karancs Berényi György Uram, ö Nagysága kedves Házás-társának költségén ki-bocsáttatott*”. Vagyis a népkönyv-jellegesen túl, mely a lelkiségi mozgalmak missziós felügyeletét (leginkább a jezsuiták célkitűzéseiként) az exemplumok (középkori prédikációkba font építő szándékú és hiteles történetek), valamint a szentírási szakaszok kifejtést és meggyőzést szolgáló „postillák” alkalmazását a prédikáció-gyűjtemények részévé teszi, külön is erénye az efféle forráskiadásoknak, hogy teszik mindezt a nemzeti nyelven-nyelveken megvalósuló módon. A latinul nem tudó hívek között ezzel „*hitvédelmező és felvilágosító munkát*” végző jezsuiták mintegy egyesületeket hoztak létre, amelyek fordítani és hitelesíteni, terjeszteni és értelmezni is hivatottak voltak az alapszövegeket, például a német piacon, ahol a frankfurti könyvásár épp ezzel a céllal vált meghatározó helyszínné. „*A prédikációk, hitszónoklatok és imakönyvek mellett a nagy népszerűségnek örvendő, népi igényekhez alkalmazkodó könyvek nyomtatása különösen kedvelt volt, sőt üzleti érdekké vált. Ezek keresettek, jól eladhatóak voltak, jelentős anyagi bevételhez juttatva ezáltal a nyomdákat és kiadóikat.*” (6–7. oldal)

A könyv egészét nemcsak kiadói gondossággal, hanem értelmező utószóval ellátó Frauhammer Krisztina hangsúlyozott szerepét nem kell itt sokszorosán aláhúznom. Mintegy mai „klarisszaként”, aki közread és fordít és értelmez, ő törekszik keretbe foglalni, időrendben elhelyezni a barokk, majd a felvilágosodás és a romantika ko-

rában meghatározható szerepet vivő, alkalmanként bíráló elvszerűséggel vitatott, a misztikus Isten-tapasztalatra és csodás interpretációkra épülő szöveg racionalitás-kereteit, ismertette az olykor mindezt negatívan beállító véleményeket, a forrás-és variánskutatás előzményeit, a könyv 128 fejezetének szakrális konvenciókra és forrásmunkákra emlékeztető utalásait, s maga a kiadás bejegyzéseit, szerkesztettségét, záró imádságait és hivatkozott forrásainak, misztikusoknak és lelkiségi szerzőknek (Szent Tamás, Szent Bonaventúra, Szent Gertrúd és Mechtild, Szent Brigitta, Clairvaux-i Szent Bernát, Szent Anzelm stb.) hatását is értelmezni vállalja. Sok fényes adat, az interpretáció méltósága, a szakrális néprajz és a nyelvészeti összehasonlító körkép is több ponton vissza-visszatér Ujfalusi Judithra, az alkotóra, az interpretátorra, meg maga a műfaj megismerésre érdemes aspektusaira, s ezek között a női közösségekből kiemelkedett lelkiségű közvetítők, a barokk irodalomnak forrásként is szolgáló közlési műfajok megvilágítására. *„A kolostorokban összeállított imakönyvek, elmélkedés-gyűjtemények, példabeszédek és prédikációk az életüket Krisztusnak szentelő nők sokaságának szolgáltak lelki táplálékul. Az itt élő művelt apácák szerepe messze túlmutatott saját közösségük lelki életének formálásán. A kezük nyomát viselő művek a középkor magyar nyelvű egyházi írásbeliségének és kultúrájának legfőbb közvetítői, egyben a későbbi barokk vallási irodalom fő forrásaivá váltak. E női közösségek sorából kiemelkedett a ferences lelkiséget képviselő klarisszák tevékenysége.”*

E kötet anyaga a kortárs kultúrakutatás szakemberei számára a sok évszázados történeti múlt lelkiségi kérdéseit kielemező, s így a szakrális néprajz keretében is valami-féle avított levéltáriságot tükröző. Ugyanakkor úgy látom: bár elképzelhető kortárs néprajzi-antropológiai aspektusú tudományfelfogás, amely számára minden „tegnapi” immár a mai hipotézisek által meg-

haladott, de egynemely vallási közösségek ismeretét, híveik mindennapos „fogyasztásra” beállított hitelveit és közösségtudatát meglehetősen nehéz lenne efféle ősforrások, szakrális kölcsönhatások, a lelkiségi mozgalmak mai trendjeit érdemben megelőző folyamatok alaposabb, elmélyültebb ismerete nélkül „recens értelmezésként” forgalmazni. A lelkiség mint szakrális igény, talán épp olyan életvilág-alkotó őselem, mint a vitális szükségletek más komponensei – s ezt a szegedi vallási kultúrakutató műhely egymagában is mindenképpen sokrétűen alátámasztja, kiadványaik tömege jól jelzi a recens valláskutatások nem is egy főirányát, mellettük a szegedi bölcsészkar más kutatóinak történeti, térségtudományi, kommunikációs és vallástudományi tanszékei szintűgy továbbiakat. Mindezekben a történeti forráskutatás, a társadalmi befogadás-folyamatok művelődéshistoriai jelentősége, a kortárs világok szakrális univerzumainak belátása, vagy az ezek háttérében is ott rejtkező forráskiadványok feladata annak a komplex világfelfogásnak, átfogó értelmezésnek és rétegzett társadalomképnek gazdagítása, amelynek efféle makulátlan körképet kínáló forrásanyaga segít a történetileg is rétegzett tudást megkomponálni. Érdemes tehát kiemelni magát a vállalást, a barokk lelkiségi tevékenységek összhatásai és folyamatai közt közvetítő funkciót vállaló Ujfalusi Judith szellemiségét, a korkép és a hitelvek intézményes találkozásának társadalmi teljességét idéző figyelemfelkeltést. Ilyen kutatási nézet-irány, tudományterületi érdeklődés a vallásnéprajz számos hazai és külföldi ágazatában többféle is van, s ezek méltó megbecsülése éppúgy része kell legyen tudástartományoknak, szemléletmódoknak, melyek a jelent idézik, miképp a jelenbeni tüneményeket múltbéli forrásaik révén követő rálátás.

Az adott korban „szent életet viselő” hölgyeknek és uraknak, kiknek szorgalmatossága révén és kik által e szövegek reánk maradhattak, alighanem épp a „makula

nélküli valóság” lehetett készítés arra, hogy örökül hagyják a világképek egyikének átalakulások közepette is konzekvens formáját, amelyből kivirágozhatott ama jövő, ahol az értelmezések tantörténete már nemcsak prédikátorok, de értelmezők és értelmezések révén is folytathatóvá lett, értelmező-közösségek lehetősége, és e makulátlan *Tükörben* a maga múltjára is rápillantani képes kutatói érdeklődés forrásává válhatott...

(Makula nélkül való tükör, mely Az üdvözítő Jesus Krisztusnak és Szent Szüleinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé... Fordította: *Ujfalusi Judith*. Az utószót írta: *Frauhammer Krisztina*. Pytheas Könyvmanufaktúra–MTA SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Budapest, 2015. 600 oldal)

A.Gergely András

TANULMÁNYKÖTET „AZ EZERARCÚ VASÚT”-RÓL

A tanulmánykötet 2016-ban jelent meg és a vasúttörténészek utóbbi években született írásait tartalmazza. A könyvben 19 színvonalas tanulmány található, amelyek témái sokszínűek. Megtalálható a klasszikus vasúttörténet, vannak gazdasági vonatkozású,

a vasút társadalmi hatásait vizsgáló, a néprajzi vetületet felvázoló és a vasúttörténeti munkák módszertanát ajánló tanulmányok. Az alcímmel is ezt próbálták kifejezni a szerkesztők.

A kötetet egy négytagú szerkesztőbizottság állította össze, amelynek tagjai: dr. Horváth

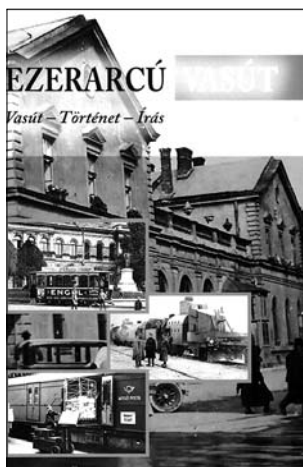
Csaba Sándor történész, a Széchenyi István Egyetem tanársegédje, Imre Lászlóné, a MÁV Zrt. ny. kommunikációs vezetője, a KTE Hírlevél- és Honlap Bizottságának elnöke, dr. habil. Majdán János, a Pécsi Tudományegyetem BTK Újkori Történeti Tanszékének docense, és Varga Gábor történész, a Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorandusza.

A kötet beköszöntője után Katona András dr. Czére Béla születésének századik évfordulója alkalmából az életét és munkásságát méltató tanulmányával kezdődik, a továbbiakban az értekezések következnek, melyek az alábbi kategorizálásban kerülnek az olvasók elé. Vasúttörténeti tematikájú tanulmány Gidó Csaba írása, amely a meg nem épült Székelyudvarhely–Csíkszereda vasútvonalról szól. Jéger Gábor *Keskeny nyomtávú vasútfejlesztési tervek a Nyugat-Dunántúlon* című munkája is ide sorolható. Tóth Róbert a vasút és a postaszolgálat kapcsolatát elemzi, Tömördi Máté pedig a vasút és a magyar cukoripar együttműködését taglalja.

Az 1968-as közlekedéspolitikai koncepció hatásaival is több tanulmány foglalkozik. Átfogó jellegű elemzést Frisnyák Zsuzsa ad a szocialista Magyarország közlekedéspolitikájáról, és annak problémáiról. Péterffy Gergely a Pécs–Harkány-fürdő vonal megszüntetésének körülményeit és társadalmi hatásait vizsgálja. A hazai mellékvonalak problémakörét gazdaságtörténeti szempontból Szabó Lajos elemzi.

A vasút hadtörténetben betöltött szerepét két tanulmány is érinti. Csóti Csaba az 1916-os erdélyi román betörés után a menekülők szállításában és szétterítésében a vasút szerepvállalását elemzi. Illés András pedig a páncélvonatok alkalmazását mutatja be az európai harcművészetben.

Cserhádi Katalin írása a vasúttörténet társadalmi szegmensének problémáiról már a társadalomtörténeti tanulmányok körébe sorolható. Ebbe a tárgykörbe tartozik Hor-

váth Csaba Sándor írása is a vasút funkcióváltásáról az 1920-ig terjedő időszakban.

A jelenkor új kihívásairól értekezik Haraszthy Andrea fontos tanulmánya, amely a GYSEV Zrt. oktatási és szervezési tevékenységéről ad tájékoztatást. Kovács Zsolt a hazai tram-train rendszer bevezetésének lehetőségeit, illetve a külföldi vasutak ezen a területen elért eredményeit mutatja be. Metzger Antal a MÁV Zrt. Széchenyi-hegyi Gyermekvasút mindennapjaiba enged betekintést.

Lanczendorfer Zsuzsanna *Kacag a bakterház* című írása néprajzi szempontból mutatja be a vasút népi kultúrára gyakorolt hatását. Varga Gábor pedig a hagyományörzés fontosságáról szól, részletesen foglalkozik a GYSEV Zrt. Üzemtörténeti Gyűjteményével.

A tanulmányok sorában három szerző is képet ad a vasúttörténeti írások alapjául szolgáló kutatási tevékenységek módszertanáról. Kalocsai Péter a városi vasutak és a történetírás témakörét járja körül. Majdán János a horvátországi vasútépítéseket vizsgálja magyar források alapján. Tóth Sándor Frigyes pedig már az internet vasúttörténeti kutatásban való felhasználását mutatja be, valamint a hálózat nyújtotta lehetőségekről értekezik.

A kötet *Könyvajánló* című fejezetében a vasúttörténet témakörben a közelmúltban megjelent öt kiadvány bemutatására kerül sor (Imre Lászlóné–dr. Majdán János szerk.: *Mozaikok a pécsi vasútigazgatás 100 éves történetéből*; Dr. Székely Csaba–Gerhard H. Gürtlich: *Észak-Burgenland húzóereje. A Fertővidéki HÉV*; dr. Czére Éva Mária: *Egy élet a vasút szolgálatában* (dr. Czére Béla élete és munkássága); dr. Majdán János: *A közlekedés története Magyarországon 1700–2000*; dr. Majdán János: *Modernizáció-vasút-társadalom*).

A kötet sok ismeretet nyújt azoknak az olvasóknak, akik kutatják a vasút múltját, érdeklí őket a hagyomány, de a jövő elképzeléséről is tájékozódhatnak. Természetesen

vannak olyanok is, akik egyszerűen csak kíváncsiak a vasút világára. Úgy gondolom, hogy valamennyien hasznos ismeretekre tehetnek szert a könyv olvasása során, és elégedetten teszik le a kötetet.

Köszönet a könyv megjelenésének támogatásáért a főtámogató GYSEV Cargo Zrt.-nek, a Nyugat-magyarországi Egyetemnek és a Soproni Vasútbarátok és Vasútmodellezők Egyesületének! Jó olvasást és hasznos időtöltést kívánnak a szerkesztők!

(Ezerarcú vasút. Vasút – történet – írás. Szerk.: *Horváth Csaba–Imre Lászlóné–Majdán János–Varga Gábor*. Magyar Vasúttörténeti Park Alapítvány–Virágmandula Kft., Budapest–Pécs, 2016. 324 oldal)

Imre Lászlóné

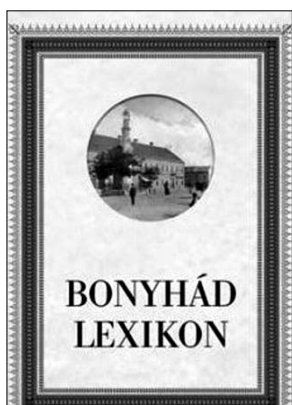
BONYHÁD LEXIKONA

Ritka szép ünnepe volt egy könyvnek Bonyhádön 2017 decemberében, a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ zsúfolásig megtelt színháztermében. A sokaság nagy érdeklődéssel tisztelte meg az életükről, lakóhelyük történetéről szóló lexikon megszületését és a kötet készítőit. Megérdemelt a siker.

Lexikont írni, szerkeszteni sokéves munka és nagy elkötelezettség. Hetek óta lapozgatom, olvasom a vaskos kötetet (764 szócikk 620 oldalon), a terjedelmi arányokra ügyelő, olvasmányosan fogalmazott és mintegy 800 fényképpel, ábrával díszített lexikont. Steib György és szövegíró munkatársai hatalmas munkát végeztek. A lexikon szócikkeinek megválogatásakor két dologgal biztosan találkozottak: a bőség zavarával és az újdonság varázsával.

Ami a bőséges szócikk-kínálatot illeti, aligha van olyan település Tolna megyében, ahol több helytörténeti kiadvány jelent meg az utóbbi fél évszázadban, mint Bonyhádön. Talán a megyeszékhely Szekszárd, esetleg Dombóvár és Paks városok versenyezhetnek vele, és a községek közül a ritka gazdag

könyvkiadásával dicsekedhető Sárszentlőrinc. Rövid méltatásunk alkalmatlan arra, hogy szócikkeket emeljünk ki a kötetből. Csak a példa kedvéért említve néhányat a lexikon témakörei közül. Ha a Perczel családra gondolunk, mindjárt oda kívánczok Vörösmarty Mihály; a XVIII. században ide települt német nemzetiségéről szóló fejezet összefoglalását kívánja az 1944-es holokausztnak, majd a német ajkúak kitelepítésének és az itt új otthont találó székelyek, felvidékiek érkezésének. Bonyhád mind ezeket átélte, megszenvedte. A középkorba visszavezető templomrom története, a 22

éves Szentháromság-szobor, vagy a sokak alkotó éveit kitöltő cipőgyár és a zománcgyár ugyanúgy hozzátartozik a város történetéhez, mint az egyházak templomai, a zsidóság még meglévő és megmentésre váró épített emlékeivel együtt. Mivel a lexikon majdnem a napjainkig szóló történetírás, számos történelmi személyiséggel és ma is Bonyhádon élő ismerőssel találkozhatnak az olvasók, a régmúlttól a jelen időig vezető válogatásban.

Olyan pedagógus, régész, történész és más foglalkozású helytörténetírók nyomában járhattak a szerzők, akik már korábban kutatói voltak Bonyhád hírességeinek, jeles eseményeinek, fontos látnivalóinak. Közülük elsősorban Dobos Gyula, Kolta László, László Péter, Nagy István, Solymár Imre, Sós Csaba, Szabó Géza, Szilágyi Mihály, Szóts Zoltán, Töttös Gábor, Vadas Ferenc, V. Kápolnás Mária tanulmányaira gondolunk. Történetírói munkásságával külön említést érdemel a Tolna Megyei Honismereti Egyesület XIX. századi névadója, Egyed Antal (1779–1862) apátplébános. A névsor

folytatható volna. Visszaulva az adatgyűjtést kezdeményező, a nyolc évig levéltári kutatást végző és a szócikkek jelentős részét megíró szerkesztőre, Steib Györgyre, négy korábbi tanulmánykötetével már példát mutatott kitartó kutatásból és lokálpatrióta elkötelezettségből. Az olvasókhoz szólva írja: a lexikon *„Meghívó egy olyan időutazáshoz, melyben még a tájékozottabb bonyhádiak is sok újdonságot találnak kedves városukról.”*

Egy ilyen lélegzetű munka megírásához az újdonság varázsa is kellett. Varázslatos lehetett már csak elképzelni is a gyűjtés várható eredményét, miközben újdonságokra is leltek munkájuk során a szerzők. Bizonyára eddig ismeretlen nevek, események, adatok bukkantak fel. Új összefüggések, amelyek az ábécésorrendtől függetlenül közös szátra fűzték fel a gyűjtés eredményét; az ősi Bonyha település, a mezőváros, majd a szép Völgység központjának, a jelentős ipari településsé fejlődött és városi rangra emelt, több vallású, soknemzetiségű Bonyhádnak sokszínű életrajzát.

A kötet példásan megfelel a lexikon műfaj szabályainak és hagyományainak. Sokak érdeme az eredmény; a 33 szerzőt 8 technikai munkatárs segítette és 9 fős etikai bizottság örködött a tárgyilagos és tényszerű fogalmazáson. Erky-Nagy Tibor a tőle megszokott, hivalkodástól mentes ízléssel készített a kötetnek borítót.

Bizonyára eljön majd az ideje annak, amikor új vállalkozó helytörténetírók ismét munkához látnak. Folytatják – kiegészítik, gyarapítják, új szócikkekkal gazdagítják – az eddigi gyűjtést. Több Tolna megyei település készített már történeti monográfiát. Életrajzi kislexikont a városok adtak ki és megyei összeállítás is van 1973-ból. Településtörténeti lexikonból Bonyhádé az első.

(Steib György [szerk.]: Bonyhád lexikon. Völgység Tájéktató Alapítvány, Bonyhád, 2017. 620 oldal)

Kaczián János

PÁRHUZAMOS ÚTINAPLÓ KAZINCZY RABSÁGÁRÓL

A Kazinczy Ferenc Társaság rendkívül látványos és rendhagyó kötettel lepte meg az érdeklődő közönséget, amikor közreadta az író hat és fél éves rabsága során megtett közel háromezer kilométeres utaztatását végigkövető zarándokút ismertetését.

Kazinczyt 1794. december 14-én éjszaka fogták el alsóregmeci otthonában, és szekerestették rabtársaival Budára, a budai hadparancsnokság számára szolgáló ferences kolostor épületébe, ahol a Martinovics-összeesküvésben való részvétele miatt felségárulással és lázadással vádolták meg, és halálra, majd határozatlan idejű várfogságra ítélték. Itt töltötte rabsága első 281 napját, innen az út Brünnbe vezetett, ahol Špilberk várában és Obrovicban 1353 napot raboskodott, ezt követte a Kufstein várában töltött 358 nap, majd Prágán át Dévényen keresztül Munkács várába fuvarozták, ahol további 338 nap letöltése után 1801. június 28-án szabadult.

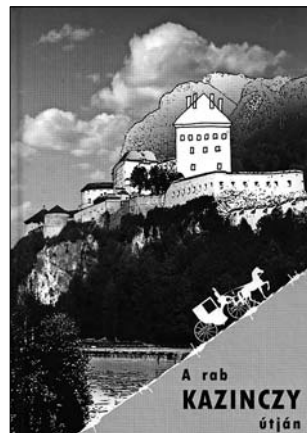
A Kazinczy Ferenc Társaság 2009 őszén, az író születésének 250. évfordulója tiszteletére zarándokutat szervezett a rabsága idején megtett út végigkövetésére. A zarándokút során Kemecsei Balázs és Dobák Diána által készített színes felvételekből a következő évben a Kazinczy Múzeumban nagy sikerű kiállítást rendeztek, amelyet több helyütt bemutattak, majd a Magyar Nyelv Múzeumában kapott végleges elhelyezést. A téma iránti lankadatlan érdeklődésre tekintettel született meg az elhatározás a könyv alakban való megjelentetésre, amelynek szövegét Kováts Dániel válogatta és írta, képanyagát Kemecsei Balázs készítette és állította össze.

A szerzők a bevezetőben a következőképpen ajánlják a kiadványt: „A zarándokúton a feladat az volt: megérteni az író táji élményeit, érdeklődését, találkozásait, s szembesíteni az általa rögzített képet a mai valósággal. [...] Ebben a könyvben párhuzamos

útinaplót nyújtunk át az olvasónak. A fő fonalat a Kazinczy által elbeszélte világ bemutatása alkotja. Mi azonban a 21. századi tájat látjuk, abban keressük egy letűnt világ maradványait. S ha vannak is ábrázolásaink a 18. és 19. század fordulópontjának idejéből, kameráinkkal csak a most látható természeti és épített környezetet tudjuk megörökíteni. Látjuk, amit Kazinczy láthatott: a tájakat, a műemlékeket, ismerkedhetünk ezek történetével, de amit letrunk, nagyrészt rekonstrukció, bár minél teljesebb hitelességre törekszünk.”

Ennek megfelelően a párhuzamos útinapló úgy állt elő, hogy a rabság idején megtett utazások minden egyes helyszínéről a könyv oldalpárjainak egyikén az író feljegyzéseiből (főképpen a *Fogságom naplója* című könyvből) vett szövegek és rajzok, valamint a magyaró megjegyzések kaptak helyet, a másik oldalon a megfelelő vonatkozású színes képek sorakoznak.

A gondos szövegválogatás és az alkalmankénti kiegészítő magyarázat élményszerű képet nyújt Kazinczy raboskodása útjának minden egyes állomásáról, amely helységenként többnyire egy-egy oldalt kapott, börtöneinek ismertetése és az ott töltött időszak azonban jóval részletesebb és nagyobb terjedelmű, bővelkedik a szemléletes idézetekben és leírásokban – a kitűnő szövegkombinálásnak köszönhetően. A szemközti oldalak színes képei többségükben kellőképpen harmonizálnak a szövegekkel, különösen az utazási témák esetében, pedig egyáltalán nem volt jelentéktelen teljesítmény kétszáz év távlatából fellelni és beazonosítani mindazokat a helyszíneket,

egykori csárdákat és szálláshelyeket, ahol Kazinczy és rabtársai megfordultak. A gazdag képanyag legnagyobb részben lefedi a visszaemlékezések adatait.

A látványos kötet anyagát a szerzők kilenc fejezetre tagolták, amelynek gócpontjait a várbörtönbeli raboskodások helyszínei: Buda, Brünn, Kufstein és Munkács teszik ki. Minden fejezet végén az abban előforduló személyek nevei és fontosabb adatai szerepelnek *Ki kicsoda* címszó alatt. Amilyen szerényen húzódnak meg a fejezetek végén ezek az egyes névsorok, annál jelentősebb kutatómunka rejlik mögöttük, amelynek eredményeként az adott kor még hitelesebb formában jelenik meg előttünk. A XIX. és a XXI. század elejét párhuzamba állító, sajátos szerkesztésű útinapló újdonságával és eredeti szemléletmódjával irodalomtörténeti jelentőségén túl számottevő helytörténeti és honismereti értékkel rendelkezik.

(*Kemecsei Balázs–Kovács Dániel: A rab Kazinczy útján. Párhuzamos útinapló. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2017. 207 oldal*)

Selmezi Kovács Attila

OLCSVAAPÁTI TÖRTÉNETE

Hűség a szülőföldhöz. Őseink és idősebb kortársaink eme lelkierőt adó erénye a XXI. századra világszerte a megkopás jeleit mutatja. Helyette a klasszikus görög–latin mondás válik egyre inkább jelszóvá: *ubi bene, ibi patria – ahol jól élek, ott a hazám*. A szűkebb szülőhely szeretete, ismerete, értékeinek ápolása a patriotizmus fokozott érzelmi töltetű fajtája, ihletésére régi utcák, szép középületek, folyók, dombok tűnnek elő, ifjúságunk színtereinek nem fakuló képei. Kell egy ilyen hely, amelyet szívből a magunkénak érzünk és ápoljuk emlékét. Reméljük, a mai ifjúság is így tesz majd!

A történelem nem csupán a „nagy emberek” dicsőítése vagy kárhoztatása, hanem az egyszerű emberek, s a „helyi hősök” éle-

tét, küzdelmeit, sikereit, megpróbáltatásait tárja fel és örökíti meg. A legtöbb olvasó, kiknek ősei „egyszerű emberek” voltak, azért veszi várakozással a kezébe a város- és községtörténeteket, mert reméli, megtalálja bennük családjá régi tagjait.

Dr. Alföldi Vilma egy kis – ma 600 lelkes – szamosháti faluban, Olcsván született 1945-ben és nőtt fel. A budapesti egyetemen történelem és filozófia szakon végzett 1969-ben, majd 1979-ig a váci Tragor Ignác Múzeum történész muzeológusa volt. Első történelmi munkáiban e város változatos történelmének több korszakát dolgozta fel, s e témában 1984-ben doktorált. Részt vett a Vecsés története monográfia megírásában is.

Szakmát váltva, 1979-től 1998-ig a budavári Országos Levéltárban levéltáros, 1988-tól a gazdasági kormányzati szervek iratait kezelő osztály vezetőjeként, 1992-től főosztályvezető beosztásban dolgozott, számtalan szakmai módszertani cikket írt. Emellett fontos szereplője lett a levéltáros szakma közéletének is – évekig a Magyar Levéltárosok Egyesületének titkára volt. Sokoldalú munkásságát 1998-ban a szakma *Pauler Gyula-díjjal* jutalmazta. Ekkor újabb változás következett be a pályáján, mert vezetői állású köztisztviselő lett az Egészségügyi Minisztériumban, s annak megváltozott nevű utódaiban.

Nyugdíjba vonulása után, egészsége ápolása mellett ideje, tere nyílt újra történeti kutatásokat folytatni. Adatokat kezdett gyűjteni a levéltárakban és könyvtárakban Olcsva-Apáti múltjára. 1999-ben az ő szakmai előkészítésével állították fel a Rákóczi-szabadságharc egyik vezéregyénisége, az olcsva-apáti udvarban született gróf Károlyi Sándor szobrát az olcsvai református templom kertjében, amely máig az egyetlen az országban.

Jelen településtörténet hat évszázadot ölel fel, az oklevelek Apátit már a XII. században, Olcsvát 1312-ben említik. Olcsva történetében a Károlyi család évszázadokon át kiemelkedő szerepet játszott. A szerző –

igen helyesen – központba is állítja e familiát és annak legjelesebb, itt élt tagjait, illetve a család uradalmát, amely a földesúri jogok gyakorlásával döntő szerepet játszott az itt élők mindennapjaiban – legyenek kismenyesek, jobbágyok vagy zsellérek.

A forrásadottságok a XVII. század utolsó harmada előtt az ikerfalu birtoklástörténetének feltárását teszik lehetővé, s csak elvétve utalnak az egyszerű lakosokra. Szólnak a királyi adományokról, a birtokoknak a rokon és szomszéd földesurak (a Károlyiak, Kállayak, ill. a Czudarok, Lónyayak, Vitkayak stb.) között nemzedékről nemzedékre felújuló foglálásairól, a tolvajkodásokról és pereskedésekről, amit szerző bemutat az Éble Gábor Károlyi családi levéltáros által összeállított család-, illetve birtoklástörténeti okmánytárak alapján.

Olcsva és a Károlyi-kastély kétségtelenül a Rákóczi-szabadságharc éveiben játszott országos szerepet. Gróf Károlyi Sándor (1669–1743) a falu szülötte, I. Rákóczi Ferenc fejedelem egyik főbizalmasa és segítője volt katonaként és diplomataként. Az ő tetteit, valamint itt lakó agilis és okos neje, báró Barkóczy Krisztina öt háttérben támogató szereplését, levelezését – Alföldi Vilma részletesen és pontosan rekonstruálja, ami e könyvét országos történeti szempontból is többé teszi, mint egy szokásos falutörténet.

A második fejezet a falu életét, gazdálkodását mutatja be korabeli összeírások alapján. A levéltári feltárással nyert 15 olcsvaapáti felmérés az 1662 és 1828 közötti korszakban készült, részben az uradalom tisztviselői által, részben az országosan készített adózó összeírások (1715, 1720, 1828. évek) és a 1767–1772 között végrehajtott úrbírendezés keretében. Statisztikai feldolgozásuk példásan alapos. Összefoglalja és magyarázza minden forrás keletkezésének körülményeit, a mai olvasó számára ismeretlenül hangzó fogalmait, régies magyar és latin kifejezéseit

A részletes kimutatások, táblázatok név szerint bemutatják a családfőket, foglalko-

zásukat, fajtánként összesítik vagyoni állapotukat (szántók, rétek, szőlők nagysága, jószágok száma) és időrendben kitűnően érzékeltetik a békés korok – időnként járványokkal sújtott – népességi és anyagi gyarapodását.

Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc „helyi hőseire” és történéseire alig került elő érdemi forrásanyag, de a kötet szól a korszakos események országos lefolyásáról, amelyek alapvetően megváltoztatták e falu népének jogi és vagyoni viszonyait is. A jobbágyosság eltörlésével, a polgári jogegyenlőség, tulajdonjog és általános adózás elve jutott érvényre. Az 1869. évi országos népszámlálás helyi adataival (házak, családok, lakosok) zárul a történeti elemzés.

A harmadik fejezet *A református Olcsva* címet viseli. Szerző a reformáció történetét világtörténeti, majd országos történeti távlatokból indulva mutatja be szűkebb pátriájában, Szabolcsban, ezen belül a községében. Tárnyilagosan kiemeli, hogy Olcsva földesurai, a katolikus Károlyiak a Habsburg uralkodók nyomása ellenére sem kényszerítették birtokaik népét új vallásuk elhagyására. Gondosan összegyűjtött adatokkal mutatja be az olcsvai gyülekezet lelképítőit és iskolamestereit, életrajzaik – nem könnyű – összeállítására törekedve. Az ősi templom történetét az 1930-as évekig, az Árpád-kori műemlék, de már szűkös templom lebontásáig és a ma is álló eklézsia felépítéséig vezeti le.

A község 1848 utáni történetének megírása már egy gyökeresen más téma. Itt már a községi és megyei testületek iratanyagának, országos statisztikáknak, újságok híreinek

feldolgozása is elengedhetetlen, ami egy másik típusú, külön kötetet igénylő történelmi feladat.

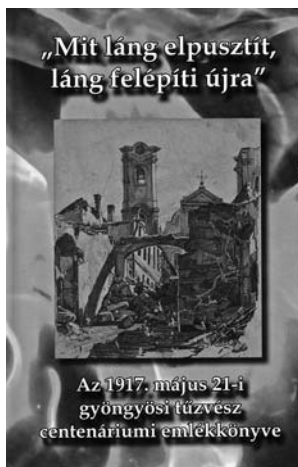
Úgy véljük, Alföldi Vilma példásan elvégzett vállalt feladatának és szülőfaluja történetének általa kijelölt, két évszázadnyi időszakát igen alaposan és sokrétűen mutatja be. Megbecsülés illeti családját is, hiszen a 40. jórészt színes fényképpel, iratmásolattal illusztrált, a Püski Kiadó Nyomda által gondozott könyv kiadását saját költségükön, közösen biztosították.

(*Alföldi Vilma: Olcsva-Apáti egyesített község története a Károlyiak uradalmában.* Szerző, Budapest, 2017. 244 oldal)

Pálmány Béla

CENTENÁRIUMI EMLÉKKÖNYV A GYÖNGYÖSI TŰZVÉSRŐL

A gyöngyösi Vachott Sándor Városi Könyvtár gondos kiállítású helytörténelmi kiadvánnyal emlékezett meg az 1917. május 21-i tűzvészről, amely a város több mint egyharmadát elpusztította, és a lakosságnak csaknem a fele fedél nélkül maradt. A hatalmas pusztulás országos visszhangot keltett, annál is inkább, mert a tűzvész másnapján IV. Károly király és felesége, Zita királyné részvétlátogatást

tett Gyöngyösön, ami nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatást is jelentett a károsultaknak. Tulajdonképpen ennek a tragikus eseménynek nyomán kelhetett lábra az a szólás, hogy „*Leégett, mint Gyöngyös.*”

Amint a bevezetőből megtudjuk, 1917 májusában különösen nagy volt a szárazság

és szokatlanul viharos az időjárás. A katonaköteles férfiak a fronton harcoltak, a nők pedig jobbára a szőlőkben dolgoztak. Szinte csak az öregek és a gyerekek tartózkodtak odahaza. A végzetes szikra, amely a késő délutáni órákban a tűzvészt okozta, a kórház mosókonyhájának kéményéből pattant ki, majd az épület kátránypapírral bevont tetejét meggyújtva, az orkánszerű szélviharban lángtengerré változtatta a várost. A főtéri Szent Bertalan templom és számos jeles épület is rommá vált. A tűz kiterjedéséhez nagyban hozzájárult a rendszertelen és zsúfolt építkezés, a sok kis szűk köz, a vízvezetékek és tűzfalak hiánya, valamint az elavult tetőfedés.

A helybeli tűzoltók munkáját a 6-os huszárok, a Ferenc-rendi szerzetesek, a gimnázium diákjai, az egri, a hatvani és a jászárokszállási önkéntes tűzoltók segítették. Visszaemlékezések szerint a lángokat borral és a Vámosgyörkről vasúti tartálykocsikban ideszállított vízzel próbálták megfékezni. A hajléktalanná váltakat a laktanyában, a gimnázium és az elemi iskolák tantermeiben, továbbá a ferences kolostorban szállásolták el, étkeztetésükre nyilvános konyhákat létesítettek. A királyi látogatás következtében az újjáépítés kormányzati feladattá vált, a miniszterelnök neves fővárosi tisztviselőket jelölt ki ennek irányítására és megszervezésére. A Gyöngyös újjáépítéséről szóló XXIII. törvénycíkket a képviselőház 1918. augusztus 3-án fogadta el, és még ebben az évben az utolsó magyar király szentesítette.

Az 1917-es tűzvész tette lehetővé és követte meg Gyöngyös korszerű városképezés kialakítását, ami a két világháború közötti időben valósult meg. Nem véletlenül választották a kötet szerkesztői a kiadvány címeként Kiss József költeményének záró sorát: „*Mit láng elpusztít, láng felépíti újra.*”

Az ízléses kiállítású, terjedelmes kötet anyagának legnagyobb részét a korabeli sajtóban megjelent beszámolók, interjúk és cikkek teszik ki, melyek válogatását és

kötetbe szerkesztését Fülöp Lajos és Lisztóczy László példaszerűen valósította meg. A közreadott emlékezések és beszámolók között az egykori események megismerése tekintetében fontos szerepet kapott a polgármesteri előterjesztés és a kormánybiztosi memoár, valamint a gyöngyösi tüzekről szóló helytörténeti tanulmány. A könyv második részeként a szerkesztők terjedelmes válogatást állítottak össze az országos részvét megnyilvánulásából, közel félszáz jeles személyiség írásának közreadásával. Végezetül a tűzvészről és a királyi pár látogatásáról készült korabeli fényképfelvételek sora következik. A kiadvány tanulságos olvasmányul szolgálhat nemcsak a honismeret iránt érdeklődők számára.

„Mit láng elpusztít, láng felépíti újra”. Az 1917. május 21-i gyöngyösi tűzvész centenáriumi emlékkönyve. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: *Fülöp Lajos és Lisztóczy László*. Vachott Sándor Városi Könyvtár, Gyöngyös, 2017. 243 oldal)

Selmeczi Kovács Attila

KÖNYV ÉS KIÁLLÍTÁSVEZETŐ EGY MUNKASZOLGÁLATOS NAPLÓJÁBÓL

A dabasi helytörténeti kutatás jelenét még mindig jórészt a huszadik század második felében tudatosan elhallgatott, feledésre ítélt témák és események, fehér foltok határozzák meg, melyek közül nyilvánvalóan a helyi zsidóság sorsának alakulása a legkényesebb. A korszak történelmi realitása, hogy a szocialista államrend a csendes asszimilációt preferálva tabutémaként kezelte a zsidókérdést, amelyhez a helytörténet szintjén is igazodni kellett. A kollektív amnézia kísérlete oda vezetett, hogy például a második világháború időszakában felállított és működtetett dabasi munkaszolgálatos tábor dokumentumai, s helyi lakossági emlékei is gyakorlatilag elvesztek. A holtpontról való kimozduláshoz hatalmas

segítséget jelentett, hogy néhai dr. Szántó Endre (1908–1989) budapesti orvos hagyatékában örökösei egy kiváló állapotban lévő, háromkötetes naplót találtak, amelyet a családfő 1940-ben, közel 4 hónapos – dabasi és észak-erdélyi – munkaszolgálatának időszakában vezetett. A naplóhoz szépen rendezett fényképalbum is tartozott. Az örökösök, Szántó Marianna, Szántó Ervin és dr. Szántó István 2009-ben jó ismerősek, barátaik ösztönzésével és segítségével a páratlan kordokumentum könyvvé formált kiadásáról döntöttek, így ismertté váltak a tábor működésének kezdetei.

Dr. Szántó Endre 32 éves fővárosi szanatóriumi orvosként 1940 augusztusában kapta meg a hónap végére, 30-ára, Alsódabasra szóló behívóját. A munkaszolgálat akkor már több mint egy éve ismert fogalom volt, kereteit az előző év márciusában hatályba lépett honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény határozta meg. A 230. törvénycikkely közérdekű munkaszolgálati kötelezettséget írt elő minden katonai szolgálatra alkalmatlan, huszonegyedik életévét betöltött magyar állampolgárságú férfi lakosnak. A katonai keretek között végrehajtott kiképzést munkatáborokban kellett letölteni, időtartamát évi három hónapban határozták meg. Az ország számos részén az első munkaszolgálatos századokat 1939 júliusában állították fel, így 1940 nyarának végére már az is kiderült, hogy az alkalmatlanságot a gyakorlatban nem fizikai-egészség-

ügyi vonatkozásban értelmezte a hatalom, hanem a származás és a politikai megbízhatóság alapján, azaz döntően a zsidótörvények kiegészítéseként. Ezzel az intézkedéssel tulajdonképpen azokra is kiterjesztették a háborús terhek viselését, akiknek kezébe kockázatosnak tartottak fegyvert adni. Az érintettek kaptak néhány hetes alaki kiképzést, majd ásóval, csákánnyal, lapáttal utakat, vasútvonalakat, hidakat és egyéb honvédségi rendeltetésű objektumokat építettek-javítottak, jellemzően kubikus munkát, földmunkát végeztek. Az alsódabasi munkatábor létrehozásának szükségességét az Észak-Erdély visszacsatolásával megnövekedett honvédségi feladatokkal indokolták.

A VII. század orvosa 1940. szeptember 7-én kezdte meg naplója vezetését, amellyel párhuzamosan Kodak fényképezőgéppel fotókat is készített. Leírása szerint a tábor működése Alsódabas, Felsődabas, valamint Gyón községekre terjedt ki. A munkaszolgálatosok körlete a felsődabasi Andrassy utcában volt, helyi családok portáin helyezték el őket. Kiürített, málladozó falú gazdasági helyiségekben kellett tartózkodniuk, a földes aljzatra szalmát terítettek fekhelyül. Előfordult, hogy egyes századok bevonultatása annyira előkészítetlen volt, hogy a szabad ég alatt is éjszakáztak. Jellemzően reggel öt-kor keltek, a nap nagy részét – délelőtt-délután, minimális ebédszünettel – a faluszéli gyakorlótéren alaki foglalkozásokkal töltötték. A napi program visszatérő része volt az egyszerű kézi válogatással végzett szárazborsó tisztítás, melyet a fotók tanúsága szerint az alsódabasi úri kaszinó udvarán végeztek. Postát kaphattak és küldhettek, újságokhoz hozzájutottak, látogatókat is fogadhattak. A városból érkezőknek a korabeli vidéki élet színvonala, a poros-sáros utak, a villany és a csatornázottság hiánya, a higiéniai körülmények jelentős problémát jelentettek. A rendszeres fürdést, ugyan külön fizetség ellenében, de az egyik helyi család fürdőszobájában meg tudták oldani.

Gyónon, dr. Czobor Andor rendelőjéhez kapcsolatosan volt számukra egy szegényesen felszerelt gyengélkedő kialakítva. Minimális zsoldot és ruhapénzt kaptak, de a körletet tilos volt elhagyniuk. A helybeli lakosokkal nagy ritkán alakult ki konfliktushelyzet, énekeltek, nótáztak, bridzspartikat rendeztek, és templomba (az alsódabasi zsinagógába) is járhattak. Kezdetben kötelező volt számukra a nemzetiszín karszalag viselése, erről dr. Szántó 1940. szeptember 9-én a következőt írta: „Kiosztják a felszerelést, a nemzeti-színű karszalagot, csodálatos, hogy annyi mindennel együtt ezt nem tagadják meg tőlünk.” (A kirekesztés újabb állomásként a nemzeti jelkép viselését 1941. április 19-étől megtiltották, később a zsidó munkaszolgálatosoknak sárga, míg a keresztény századok tagjainak fehér karszalagot kellett hordaniuk.) Ez a kezdet minden gond és baj, korlátozás és megalázás ellenére közel sem jelezte a szomorú folytatást, még a dabasi kiképzést követő, 1940. október 12-e utáni erdélyi megpróbáltatásokat sem, ugyanis a hadvezetés koreográfiája szerint a néhány hetes alsódabasi kiképzéssel a belső magyarországi munkaszolgálat véget ért.

Ezt követően bevagonírozták a századokat, s a Keleti-Kárpátokba, a Borsa melletti a Priszlop-tetőre (1441 m) vezényelték őket földmunkát végezni. A körülmények egyre nehezebbek lettek, kalyibákban, kunyhókban szállásoltak, a hidegben dermedtre fagyva ébredtek, rossz koszttal táplálkozva dolgoztak: „Egyik nap földmunka, másik nap útjavítás, rendszer nélkül.” Az egyre elviselhetetlenebbé vált életkörülményeket a durvuló bánásmód is fokozta. Az értelmetlen, megalázó munkavégzés december 10-én ért véget, a század december 20-án tért vissza ismét Dabasra.

Dr. Szántó Endre naplójának utóélete napjainkban újabb fejezettel gazdagodott: *Így kezdődött... – Munkaszolgálat 1940-ben* Dr. Szántó Endre naplója alapján címmel időszakos kiállítás ünnepélyes megnyitóját tartották 2018. június 10-én a Holocaust

Emlékközpontban (Budapest IX. ker., Páva utca 39.). A zsinagóga karzatán összeállított magyar és angol nyelvű tárlat dr. Szántó Endre napi gyakoriságú feljegyzéseinek és fotóin alapul. A kiállítás készítői (Fekete Ildikó, Németh Linda, Sándor Márta; grafika: Jakab Miklós, technika: Emődi Tamás) a napló tömör, filozofikus tartalmú bejegyzéseit művészi erővel ötvözték az illusztráló fotográfiákkal, s a hatást maga a patinás helyszín is tovább fokozza. A vézskorszakhoz vezető út első szakaszát látjuk, amelyben már megjelenik a megkülönböztetés, a jogfosztás és megaláztatás, de annak első stádiumában, nem a teljes kirekesztettségben. A tárlat bemutatja dr. Szántó Endre eredeti háromkötetes naplóját, a fotózáshoz használt Kodak Retina fényképezőgépet, s a két, mintaszerűen rendezett fényképalbumot. Utóbbiak egyikét öccse, Ervin fényképezte és állította össze, aki 1942. október 25-én a még kegyetlenebb ukrajnai munkaszolgálatban pusztult el. A napló kinagyított oldalai, részletei teszik szemléletessé dr. Szántó Endre karakteres, jól olvasható kézírását, amelyben még javítást sem lehet találni.

A Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány kiadásában megjelent, könyvnek beillő, 76 oldalas, magyar és angol nyelvű kiállításvezető borítója az Úr szavát hirdeti mottóként: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!” (Madách Imre) A bevezetőben Prof. Dr. Szita Szabolcs, a Holocaust Emlékközpont igazgatója, majd a család részéről Szántó Marianna, Szántó Ervin és Szántó István köszönti a Tisztelt Olvasót. Ezt követően Frojimovics Kinga írása vezeti fel a hat fejezetre osztott tárlat részletes ismertetését.

Dr. Szántó Endre 1940. december 16-i bejegyzése szerint a napló vezetése és a fényképezés határozott célt szolgált: „Minden törekvésem az, hogy már most, mikor még benne vagyok, az egészet minél gyorsabban emlékké alakítsam. Ezt a célt szolgálja a rengeteg fénykép is, a relatív örömeiket sem tudom már felfedezni, saját szórakozásom csak az szolgálja, hogy előre látom az otthoni fényképrendeztetést, milyen jó is lesz: otthon leszek és nem fog parancsolni senki.” Szándéka eredményre

vezetett, minden feljegyzése és fényképfelvétele kordokumentum, a vézsterhes idők üzenete a jelennek.

(Dr. Szántó Endre munkaszolgálatos naplója. Szántó I., Budapest, 2009. 108 oldal; Így kezdődött... Munkaszolgálat 1940-ben dr. Szántó Endre naplója alapján. Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány, Budapest, 2018. 76 oldal)

Valentyik Ferenc

KÉT KÖNYV CIGÁNDRÓL SŐREGI JÁNOS NAPLÓIBÓL

Sőregi János (Kiscigánd, 1892–Debrecen, 1982) sokirányú munkásságát a magyar múzeumügy története aranylapjain tartja számon. Régészeti, numizmatikai, történeti kutatásai mellett kiemelésre méltó a debreceni Déri Múzeum igazgatójaként végzett tevékenysége (1936–1950), aminek során a II. világháború végén megmentette a németek által evakuálásra összecsomagolt értékes numizmatikai és iparművészeti anyagot. Sőregi János munkásságának felbecsülhetetlen értékű részét képezik a ránk maradt kéziratok, benne a 18 éves korától írt

kézírtos naplói, amelyek – széles látóköre és kiterjedt figyelme révén – a XX. század története, az első világháború, Debrecen város élete, a kortársak és a legkülönbözőbb tudományos megfigyelések rögzítésével kimeríthetetlen forrásként szolgálnak az utókor számára. Az eredetileg gyorsírással készült, rajzokkal illusztrált naplókat szerzőjük folyóírással másolta át, s úgy kerültek azok a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézírttárába. (Történetükhöz Korompai Gáborné: *Sőregi János hagyatéka a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézírttárában*. Déri Múzeum Évkönyve 2007. 259–262. Debrecen, 2008.) A nagy értékű kézírtos anyagot az elmúlt két évtizedben tematikus egységenként tárják fel a különböző tudomány-szakok (pl. Sőregi János: *Alföldi kirándulások és tanulmányutak*. Szerk. Örsi Zsolt. Alföld Könyvek 2. Karcag–Türkeve, 2002), s ebben a munkában és a kézírtatok megjelentetésében kiemelkedő szerepet vállalt a szülőhely, Cigánd települése, amely Sőregi életművének és formálódó kultuszának is egyik letéteményese. Elegendő itt csupán Sőregi János szobrát említeni, valamint a Múzeumporta 2015-ben átadott új épületét, az ún. *Sőregi-házat*.

Sőregi János édesapja, Sőregi Márton (Sajókápolna, 1843–Kiscigánd, 1915) a település első néptanítója volt: 1868-ban került Cigandra, amikor a régi iskolát a Temető (ma Iskola) utcában felépítették. Kántortanítóként szolgált 1905-ig. Sárospatakon teológiai és tanítói tanulmányokat végzett, de ifjúkorától foglalkoztatta őt az orvoslás tudománya is. Természetes gyógymódjaival és a maga készítette szereivel sok emberen segített, és az egész Bodroghözben „csodadoktor” hírében állt. Kutató és rendszerező adottságait továbbörökítette fia, aki Sárospatakon érettségizett (1910), majd – négyéves önkéntes katonai szolgálata után – 1919-ben fejezte be a Jogi Akadémiát. Szülőfalujában jogászkodott és gazdálkodott, de néprajzi anyagot is gyűjtött és írogatott a *Pesti Hírlap* számára. 1920-ban ismerkedett

meg a Bodroghözben kutató Györffy Istvánnal, Ébner (Gönyey) Sándorral, Lajtha Lászlóval és Ecsedi Istvánnal. Györffy ajánlotta be a néprajz iránt is érdeklődő fiatal embert a debreceni Városi Múzeumba Zoltai Lajos mellé. A Tisza István Tudományegyetemen bölcsészeti tanulmányokat folytatott, 1927-ben szerzett doktori címet egyetemes történelem, régészet és geográfia tárgykörből. 1924–25-ben a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként csiszolta régészeti és muzeológiai ismereteit. 1930-ban múzeumőr státust nyert, aztán Ecsedi István halála után (1936-tól) igazgatta a Déri Múzeumot. Régészként főként a panyolai őskori faépítmény feltárása, valamint több debreceni és Debrecen környéki ásatás kapcsolódik a nevéhez. Rendkívül jelentős volt a helytörténeti, néprajzi és tudománytörténeti tevékenysége, de nagy számban írt a különböző szaklapokban természettudományi, főként ornitológiai megfigyeléseiről is. 1950-ben politikai okokból nyugdíjazták.

A tudós bodroghözi vonatkozású hagyatékát a család a Cigándi Falumúzeumnak ajándékozta. Ebbe tartozik Sőregi János ún. *Kék könyve*, amelyet egy sárospataki könyvkötővel kifejezetten naplóírás céljára készíttetett, s amiben 1910–1914 között rögzítette élményeit, megfigyeléseit. A 65 fűzött lap szövegét akvarellek, tussal és ceruzával készített rajzok gazdagítják, valamint egy könyvből kivágott Herman Ottó portré, ami a példakép bemutatásával kifejezi a naplóíró irányultságát, szándékát is. A természet megfigyelése, a madarak viselkedésének rögzítése, a vadászélet élményeinek leírása is emlékeztet a nagy elődre, akinek a „polihisztorsága” is egyfajta minta volt az ifjú utód számára. A napló tartalmazza Sőregi első néprajzi jegyzeteit is, bár némiképp romantikus módon rögzíti megfigyeléseit a Cigánd környéki népeletről. (Hasonlóan ír a sárospataki diákélet mindennapjairól is.) Ne feledjük, hogy a XX. század elején a Bodroghöz még számos archaikus vonást őrzött a folyószabályozást

és a vízrendezést megelőző időszak állapotából, ami felkeltette a természetet járó fiatalember figyelmét. Nem csupán a fontosnak gondolt szavakat rögzítette a különféle tevékenységek leírása során, de jellegzetesnek és különösnek gondolt személyek portróját is megrajzolta néhány laza vonással. Bár a napló tudományos szempontból is értékelhető adatokat, megfigyeléseket tartalmaz, erőteljesebb a szöveg szépírói leíró jellege, a Bodroghközhez, szülőfaluhoz, a fiatal szerzőt körülvevő emberekhez való ragaszkodás kifejezése. Az ifjúkori naplót szerkesztette, a szerző életrajzát, az előszót és a szómagyarázatokat Ferenczyné Csáki Annamária írta, aki a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén szakdolgozatot is készített Sőregi János életpályájáról.

A másik kötet Sőregi János közel 1500 lapnyi terjedelmű I. világháborús harctéri naplójának esszenciája. A munka a háború századik, és a Sőregi család Cigándra költözésének 150. évfordulóján látott napvilágot. Az olvasmányos feljegyzések az orosz és az olasz fronton eltöltött négy év során látottak, tapasztaltak részletező leírása, amit rajzok, egykori dokumentumok, levelek, képeslapok, újságvivágások, fényképek tesznek teljessé. Az anyag közreadója Sőregi János életeseményei köré rendezte a napló betűhíven közölt anyagát. Az önkéntes Sőregi 1914. augusztus 7-én a Tiroli Császárvadász Ezrednél kezdte katonai pályafutását, ahonnan az év végén Balassagyarmatra helyezték. A tiszti iskolát Losoncon 1915 márciusában fejezte be, és két hónappal később szakaszparancsnokként kezdte meg frontszolgálatát. Kisebb-nagyobb megszakításokkal 1918. február végéig ott szolgált, majd az év márciusában az olasz frontra vezényelték. Többszöri kórházi kezelésekk mellett, ritka adománynak számító háromhónapos tanulmányi szabadság szakította meg a katonai szolgálatát, amelynek végére a főhadnagyságig vitte a katonai ranglétrán, és magáénak tudhatott egy sorkatonai kitüntetést is a *Signum Laudis*-szal és a

Károly Csapatkereszttel bezárólag. A napló 1914 nyara és 1918 ősze között, a háború előzményeitől és kitörésétől, a bevonulás és az otthontól való búcsúzástól követi Sőregi János (és környezete) útját és napjait addig, amíg búcsút vesz a hadsereg től és visszatér Sárospatakra, a Jogi Akadémiára. Akkor még nem tudta, hogy a Nagy Háború egy hónappal később véget ér.

Nehéz lenne a napló tartalmát röviden ismertetni, annak kapcsán inkább ennek a sajátos történeti forrásanyagnak a jellegére, sajátosságaira érdemes felhívni a figyelmet. Természetesen a történetek és a naplóíró személyisége is befolyásolta a napló tartalmát: Sőregi egyéniségének megfelelően az események, adatok szikár rögzítése mellett saját versek, maga által költött és a környezetében is elterjedt, énekelt „*nóták*”, rajzok kerekítik ki a szürke, gyakran drámai mindennapok és a rövid ünnepek bemutatását. Ennek megfelelően változó a szöveganyag forrásértéke is. Itt csak az *Ima*, *babona*, *kártya* című rövid fejezetet emelem ki, amelyben azzal kapcsolatos megfigyeléseit írja le, hogy a különböző nációkhoz és vallásfelekezethez tartozó katonák milyen módon fejezik ki hitüket és vallási hovatartozásukat, ami egy soknemzetiségű hadsereg rendkívül fontos jellemzői közé tartozik. Külön is dicséremem kell a szerkesztő azon eljárását, hogy a katonai kifejezések, idegen szavak fordításával könnyítette meg a szöveg értelmezését.

Úgy gondolom, hogy a Nagy Háború centenáriuma megjelent kiadványok között sajátos hely illeti meg ezt a naplót, amely

bizonyosan felkelti az olvasók érdeklődését a méltatlanul kevésbé ismert szerző iránt is.

(*Sőregi János*: Kék könyv. Ifjúkori napló. Cigánd Város Önkormányzata, Cigánd, 2015. 120 oldal + I–XVI. tábla színes képmelléklet; *Scholtz Róbert Gergely*: Az Isten megőrzött. Sőregi János, egy cigándi polihisztor a nagy háborúban (1914–1918). Cigánd Város Önkormányzata, Cigánd, 2018. 63 oldal)

Viga Gyula

VÁROSUNK – BUDAPESTI HONISMERETI HÍRADÓ*

Városunk néven két évtizede segíti kiadványunk Budapest és kerületei, valamint elődtelepülései történeti múltja meghatározó eseményeinek, szervezeteinek, valamint fontosabb személyiségeinek, kulturális örökségének, hagyományainak bemutatását, megismerését – reményeink szerint szigorúan objektív megközelítésben, a szakmai hitelesség igényével.

A Budapesti Honismereti Társaság az Újpesti Városvédő Egyesülettel közösen 1998 márciusában fővárosi szintű helytörténeti fórumot szervezett – gyakorlatilag ekkor kezdődött el az egyesület tevékenységének újjáépítése, és itt mutattuk be a Budapesti Honismereti Társaság időszaki kiadványát, a *Városunk – Budapesti Honismereti Híradó* első számát. Létrehozásának javaslata a társaság közgyűlésén, akkori székhelyén, a Ferencvárosi Evangélikus Gyülekezet termében született meg 1997 áprilisában – állásfoglalásunk egy sajtótermék kiadását szorgalmazta. Ennek személyi, szakmai feltételei adottak voltak, de nem jöhetett volna létre a Budapesti Történeti Múzeum három éven át nyújtott szerény, de számunkra nélkülözhetetlen anyagi támogatása nélkül. Ingyenes kiadványunknak (számonként

* Elhangzott Gödöllőn 2018. április 21-én, a XVII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferencián.

ezer példány, A/4-es formátum, 12 oldal, 80 grammos fehér ofszetpapír, egyszínnyomás, de kék színű fejléccel) ma már XXI. évfolyamát tarthatjuk kezünkben, és remélhető, hogy finanszírozási alapjait később is meg tudjuk teremteni.

Első számunk impresszumában többek között olvashatjuk, hogy felelős szerkesztője Gábrriel Tibor, kiadója a Budapesti Honismereti Társaság (székhelye: 1096 Budapest, Thaly Kálmán u. 28.) volt, és a kiadvány „... a Budapesti Történeti Múzeum támogatásával készült”. Egyesületünk első elnöke, dr. Rédey Pál ebben a mai napig érvényesen határozta meg kiadványunk feladatait: „... Célunk közelebb hozni egymáshoz azokat a szétszóródott csoportokat és egyéneket, akiket a hon- és városzeretet fűt, mind hazájukért, mind szűkebb pátriájukért tenni kívánnak valamit. Végül fővárosi rendezvényekről, kiállításokról, és a helytörténeti gyűjtemények életéről fogunk beszámolni.”

Ez addig példátlan volt – első ízben vehettünk kézbe egy olyan budapesti helytörténeti lapot, amely kizárólag az ismeretkövetítés és az aktuális eredményekről történő híradás határain egyensúlyozott. Az első évben két, 1999-ben három, 2000-től évente négy számunk jelent meg – kivéve a 2013–2015 közötti éveket, amikor a tavaszi számokat nem tudtuk az anyagi háttér hiánya miatt kiadni.

Szerencsés egybeesésként első számunkban az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150 éves jubileumának kiemelt teret adhattunk. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum *Fényesebb a láncnál a kard...* című jubileumi kiállításáról, a kispesti Kosuth-szoborról, az 1849-es budai ostrom svábhelyi főhadiszállásáról (Óra-villa), a jubileumi fővárosi eseménynaptárról, a Honismereti Szövetség – Magyar Nemzeti Múzeum – Petőfi Irodalmi Múzeum *Márciusi ifjak* elnevezésű országos vetélkedője közép-magyarországi döntőjéről, a Kosuth Szövetségről, a szabadságharc egyetlen női huszártisztjéről és a Néprajzi Múzeum

A Városunk első számának címlapja

Éljen a haza! című kiállításáról szóló írásainkkal hangsúlyoztuk e számunkban a ubileum jelentőségét. Emellett a csepeli és az újpesti helytörténeti tevékenységekről, Rákospalota várossá nyilvánítása 75 éves jubileumáról, a Rákospalotai Múzeumról közölt cikkeinkkel, valamint Albertfalvai, Hegyvidéki, pestújhelyi és csepeli helytörténeti kiadványok recenziói és az 1950-ben Budapesthez csatolt településeket korabeli sajtóanyag és fotók felhasználásával bemutatató album ismertetése által adtunk egy fővárosi „pillanatképet”. Ezt a számunkat mutatványszámunknak is szántuk, és pályázatainkhoz csatolva reméltük megteremteni sajtótérképünk anyagi hátterét. Elképzelésünk bevált, és a mai napig főként a pályázati támogatások teszik lehetővé Társaságunknak a Városunk kiadását.

Az első években periodikánkat még a Microsoft Windows 93-as programjával szerkesztettük – aki próbált már így négy hasábra újságot tördelni, az tudja, hogy mivel jár ez. A második számtól ISSN nyil-

vántartási számunk és 2000 júliusától már profi tördelőnk (és Quark XPress szoftvere) volt, szerkesztőbizottságunk (Ádám Ferenc, dr. Holló Szilvia Andrea, dr. Rédey Pál, dr. Schwarcz Katalin) segítette a szerkesztő lapterveinek összeállítását. A számonkénti ezer példányból általában 200 példányt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, 100 példányt a Budapesti Történeti Múzeumnak, 100 példányt Budapest Főváros Levéltárának, 250 példányt a kerületi önkormányzatok 16 helytörténeti gyűjteményének/múzeumának adtunk át. Mintegy 260 példányt a Magyar Posta újtján társaságunk tagjainak, a fővárosi és kerületi polgármestereknek, a kerületek kulturális osztályainak, és fővárosi/kerületi helytörténeti tevékenységet (is) végző civil szervezeteknek küldtük meg. A maradékot egyesületünk rendezvényein, a Honismereti Szövetség elnöksége ülésein, szerzői tiszteletpéldányként használtuk fel.

A Városunkkal az egyesület tevékenysége bekerült a budapesti köztudatba, kapcsolataink megerősödtek a fővárosi nagy közgyűjteményekkel, a kerületi civil szervezetekkel és helytörténeti gyűjteményekkel. Rendszeres kiadásával az alapszabályunkban rögzített célok megvalósulását is nagymértékben elősegítettük. A Budapesti Honismereti Társaság tevékenysége a Városunk megjelenését követően már Budapest egészében érzékelhető volt. Kiadványunk tájékoztatást adott szervezeti életünkről, a fővárosi helytörténeti tevékenységet végző civil szervezetek és kerületi helytörténeti gyűjtemények munkájáról, eredményeiről, kiállításokról, múzeumpedagógiai tevékenységeiről, fővárosi vagy kerületi jelentőségű helytörténeti kiadványokról, aktuális jubileumokról, a főváros életének vagy jelentősebb személyiségeinek múltjáról.

Érdeemes áttekinteni, hogy milyen „környezetben” jelentkeztünk helytörténeti időszaki kiadványunkkal. A 90-es évek végén a fővárosi önkormányzat közgyűjteményei, a Budapesti Történeti Múzeum és Budapest Főváros Levéltára könyv formátumú tudó-

mányos kiadványsorozatai (*Tanulmányok Budapest múltjából*, *Budapest régiségei*, valamint a *Budapesti Negyed*) jellegükből adódóan nem tették lehetővé az aktuális helytörténeti tevékenységek és eredményeik bemutatását. A rendszerváltoz(tat)ás egyik vesztese volt a *Budapest* folyóirat. A 2004 elején újra megjelenő *Budapest* üzleti alapon nyugszik, kiadója változó (Kht., Bt., Kft.). Havonta kiadott, 40 oldalas, négy színnyomású, műnyomó papírt alkalmazó kiadvány, amely a régi folyóirat utódjának tekintette magát. Éltre hívó szerkesztője Buza Péter újságíró, a *Népszabadság* Budapest rovatának egykori vezetője. Főként a néhai *Népszabadság* hasábjain publikáló, a város múltját kutató művelődéstörténészek, építészek, történészek, könyvtárosok, muzeológusok, orvosok, újságírók alkotják a Nagy Budapest Törzsszabályt, amelynek tagjai a lapot gondozzák, egyfajta szerkesztőbizottságként. Szerzői és cikkeinek tartalma révén a Budapesti Városvédő Egyesület tevékenységéhez szorosan kötődik, főként a főváros épített örökségével, épületeinek mai helyzetével, és kulturális életével foglalkozik, helytörténeti vonzatú írásai jogelődjéhez hasonlóan ritkábbak. Régebbi számai a www.budapestfolyoirat.hu weblapon, az archívum menüpontból kereshetők ki.

Kerületi szinten a 90-es években Újpesten jelent meg egyedül a városrészük történeti múltjával foglalkozó periodika, az *Újpesti Helytörténeti Értesítő*. Ingyenes, 1994 januárjában indult, a kéthavonta megjelenő, egyszerű tördelésű kerületi helytörténeti kiadványt csekély példányszámban, A/4-es nagyságban, 10 oldalon, egyszínnyomással – de lila színű fejléccel – az Újpesti Helytörténeti Alapítvány adta ki. Alapító szerkesztője Kadlecovits Géza volt, kiadási költségeit cégek, magánszemélyek és részben Újpest önkormányzata fedezte. A napjainkig két hasábra tördelt kiadvány 2001-ben teljesen átalakult. Rangos művész által kialakított tipográfiával, átgondolt rovatszerkezettel, új szerkesztővel (Rojkó Annamária, a kerü-

leti önkormányzati újság, az *Újpesti Napló* újságírója volt), A/4-es nagyságban, 32 oldalon, negyedévente 5000 példányban vehették kézbe a kerületi iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények látogatói. Hogy mi történt? A kerület önkormányzata a kiadói terjesztői költségeket teljes mértékben átvállalta, azonban életre hívott szerkesztőbizottságát a korábban kiadó alapítvány tagjai alkották. Napjainkra számonkénti példányszáma 2000-re csökkent, de színvonala változatlanul nívós. Megjelent számai Újpest önkormányzatának honlapján – www.ujpest.hu/helytorteneti_ertesito – olvashatók.

Nyolc évvel a *Városunk* megjelenése után, 2006 márciusában adta ki a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület a *Rákosmenti Múzeumi Estek* című, XVII. kerületi ingyenes helytörténeti kiadvány első számát, elsősorban a rövidebb tanulmányok, visszaemlékezések közlését megcélözva. A három hasábra tördelt, zöld színt alkalmazó, évente 3-4 számmal, alkalmanként 500 példányban megjelenő A/4-es nagyságú, 12 oldalas helytörténeti lap alapító szerkesztője Szelepcsényi Sándor, a Rákoskerti Polgári Kör elnöke volt. Munkáját szerkesztőbizottság segítette, szerkesztőségének helyet az Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóhely biztosította. Kiadványuk anyagi háttérét a XVII. kerület, Rákosmente önkormányzata fedezi. Napjainkban már egyszínnyomással, barna színű borítóval, 20 oldalas, „tudományos-ismeretterjesztő” jellegű havi lapként vehetjük kézbe, főszerkesztője Puzsár Imre, a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület elnöke. Az újpestihez hasonlóan ez a kiadvány is teljes terjedelmében olvasható az interneten, az Erdős Renée Ház weblapján (www.erdosrenehaz.hu), a Rákosmenti Múzeumbarát Egyesület menüpontban.

2015 novemberében egy új, kerületi helytörténeti folyóirat mutatkozott be az Eötvös utcai Csokonai Művelődési Házban. A stílszerűen *Helyem-Házam-Palotám* nevet, a Rákospalota, Pestújhely, Újpalota Hely-

nem 2000 példányban adtuk ki. Ezt követő számaink már újra 1000 példányban, tűzve, négyszínnyomású első-hátsó borítóval, majd később az ofszetnyomás adottságait kihasználva, még két színessé vált belső oldallal jelent meg.

Kiadványunk lapszámainak éves koncepcióját a szerkesztőbizottság javaslatai alapozzák meg, a bizottság tagjai fele-fele arányban a Budapesti Honismereti Társaságot és a fővárosi közgyűjteményeket (Budapest Főváros Levéltára, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye) képviselik. Ingyenesen hozzáférhető számainkat a kezdeteknél kialakított szempontokat követve használjuk fel.

Ingyenes kiadványunk anyagi háttérét 2012-ig három főbb terület pályázati támogatása alkotta: a Nemzeti Kulturális Alap, a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a főváros és a kerületek elnyert pályázatai. A három főbb pályázati lehetőségből kettőnél mindig nyertesek lettünk, így nem okozott társaságunknak nagy gondot a kiadás költségeinek viselése. 2012/2013-tól a „három lábbon állás” megszűnt. A Nemzeti Kulturális Alap átszervezését követően náluk csak folyóíratra lehetett (és lehet) pályázni, a Nemzeti Együttműködési Alappá átalakult szervezet országos szakmai pályázatain minden évben ezer-valahányadikak lettünk a várolistán, Budapest Főváros Önkormányzata kulturális pályázatainak kiírását beszüntette. Így öt éve a „három lábból” csupán „fél láb” lett – a kerületi önkormányzatok szerény éves pályázati támogatásai egy-egy számra. Ennek következtében 2013–2014–2015-ben a tavaszi számunk nem jelent meg, mivel a kerületi önkormányzatok tavaszi időszakban kiírt pályázatainak felhasználási határideje a tárgyév decemberének végével általában lezárul.

Az évek során jelentősen megnövekedett lapterjesztési postaköltségeink csökkentése

érdekében a Magyar Posta Hírlap Igazgatóságával szerződést kötöttünk a *Városunk* terjesztésére – ez jelentős költségmegtakarítást, de egyben jelentős adminisztratív többletterhet, és lapterjesztésünk napjának időbeni kötöttségét hozta magával.

Újabb változásként értékelhető a *Városunk*nál két éve az ofszetnyomásról áttérés a digitális nyomásra. Ennek legfőbb indokaként említhető, hogy az ofszetnyomda képminősége nem versenyez a digitális nyomda által készíthető képpel. A nyomdaváltást egyben felhasználtuk a 80 grammos ofszetpapír helyett 115 grammos matt műnyomó papír alkalmazására, amely együtt már egy jobb megjelenésű kiadványt eredményezett.

Említett változtatások eredményeként az előfizetői érdeklődés is megnőtt a *Városunk* iránt. Lapunk előfizetőit feltehetően az motiválja, hogy a megadott címükre kapják a *Városunk*at, nem kell a közgyűjteményi ingyenes, de bizonytalan elérhetőségre támaszkodniuk – ti. általában egy-két hét alatt mindenhol hiánycikké válik. Eddigi utolsó számunknál, a 2018/2. számnál már 521 postai előfizetőnk volt. Az előfizetők számának növekedése, és számonkénti „ingadozása” miatt a nyomtatott példányok száma is változó, legutóbbi számunk 1500 példányban készült.

Sajtótermékünknek azonban nem célja az anyagi haszonszerzés. Ma is nonprofit jellegű, és anyagi háttérét már 18. éve kiadója, a Budapesti Honismereti Társaság teremti elő. Megjelenéséért az érdem és a köszönet azonban elsősorban azoké, akik szerzőiként, fotósaiként önzetlenül támogatták megjelenését, vagy szerkesztőbizottsága tagjaként segítették. Jórészt nekik köszönhetően vehetők kézbe helytörténeti kiadványunk, amelynek fejléce változatlanul hirdeti, hogy ez a mi *Városunk*.

Gábrriel Tibor

Örvidék Kollégium. (Szerk.: *dr. Gyurácz Ferenc és Loksa Gábor*). Antológiai Kiadó, Lakitelek, 2017. 255 old. – *Lezsák Sándor*: Bevezető; *Loksa Gábor*: Szerkesztői előszó; *dr. Gyurácz Ferenc*: Az örvidéki magyarságról; *Nagy Eszter–Nagy Nándor–Csány Borbála–Eltscher Adrienn*: Kismarton; *Nagy Eszter–Nagy Nándor–Csány Borbála–Eltscher Adrienn*: Ruszt; *Csuvár Ádám–Hegedűs Petra–Radics Richárd–Tóth Martin*: A Fémő környéke (Sásony, Császárkőbánya, Királyhida, Boldogasszony, Nezsider, Pándorfalu-Pomogy); *Szabó Péter–Soós Adrienn–Kiss Vivien–Doszpot Balázs*: Nagymarton; *dr. Tóth Péter–dr. Vörös Ferenc–Bartha Alexandra–Gelsei Zsófia–Inán Csilla–Kiss Doroti Tifani–Mihajliv Renáta–Pintér Máténé–Szecsődi Timea*: Felsőpulya; *dr. Bali Lóránt–Hegedűsné dr. Baranyai Nóra–Boros Viktória–Dávid Veronika–Fás Orsolya–Körmendi Franciska–Maturza Balázs–Szabó Dávid–Molnár Tamás*: Felsőőr; *Havel Alexandra–Halász Gergely–Laksa Gábor–Oláh Adrienn*: Alsóőr; *Drimmer Lászlóné–Drimmer Márton–Lippai Istvánné–Gácsi Eszter*: Órisziget; *Hegedűsné dr. Baranyai Nóra*: Magyar népesség, magyar identitás az Örvidéken, Ausztriában; *dr. Vörös Ferenc*: Magyar nyelvűség az ezredforduló után Felsőpulyán; *Tóth Péter*: A felsőpulyai és középpulyai nyelvjárás rövid ismertetése; *Hável Alexandra*: Natúrparkok az Örvidéken; : *Az Esterházyak az Örvidéken egykor és ma*; *Loksa Gábor*: Magyar kulturális misszió az Örvidéken.

Paládi-Kovács Attila: Népek, térségek, hagyományok. Akadémiai Kiadó, Bp., 2015. 323 old.

Pávai István: A Sóvidék népzeneje. Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Bp., 2016.

Petercsák Tivadar–Veres Gábor–Verók Attila (szerk.): Tizedesek, utcacapitányok, fertálmesterek a Kárpát-medencében. *A helyi érték/Kulturális örökség tanulmányok II.* Linceum Kiadó, Eger, 2016. 209 old.

Pécseli Király Imre: Bevezetés a retorikába két könyvben. Anyanyelvápolók Szövetsége–Trezor Kiadó, Bp., 2017.

Péter I. Zoltán: Nagyvárad történelmi templomai és zsinagógái. Szerk: *Dukrét Géza*. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad, 2017. 67 old.

Pomozsi Péter–Karácsony Fanni: Magyar nyelvű otthon. Magyarország. Anyanyelvápolók Szövetsége–Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Bp., 2017.

Popély Gyula: Felvidék 1929–1939. A második évtized a csehszlovák uralom alatt. Magyar Napló, Bp., 2017. 900 old.

Pozsony Ferenc: Háromszéki ünnepek. Dolgozatok háromszéki népszokásokról. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2015. 342 old.

Pócs Éva–Hesz Ágnes (szerk.): Orvosisteneiktől a hortikulturális utópiáig. Tanulmányok a Kárpát-medence vonzáskörzetéből. *Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 2.* Balassi Kiadó, Bp., 2016. 416 old.

Pusztay János: Nyelv? Politika? Esszék a nyelvi kulturális sokszínűség érdekében. Nap Kiadó, Bp., 2016. 144 old.

Püski István–Gulay István: „Ismertem az írók körüli mágneses teret”. Püski Sándor élete hagyatékának tükrében I. 1929–1945. Püski Kiadó, Bp., 2015.

Püski István–Gulay István: „A világszabadságot nem tudjuk elképzelni a magyar nemzet szabadsága nélkül. Püski Sándor élete hagyatékának tükrében II. 1946–1969. Püski Kiadó, Bp., 2015.

Püski István–Gulay István: „Magyar ügyben mindenki szóba állunk”. Püski Sándor élete hagyatékának tükrében III. 1970–2009. Püski Kiadó, Bp., 2016.

Rác János: Magyarországról jöttünk, mesterségünk címere: életrevalóak. Ötvenhatos menekültek. Interjúkötet. *Veritas könyvek 10.* Bp., 2017. 306 old.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány, 2017. 2. 32 old. – A tartalomról: *Csőrgő Terézia*: Emlékezés a régi jászberényi tanárookra; *Metykó Béla*: Jászsági festők 2. Miért nem valósult meg Vágó Pál nagyszabású terve: „Történelmi díszmenet” a Millenniumi ünnepségen?; *dr. Körei Nagy Katalin*: Oszétiai élmények; *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*: Lajosmizse községének alakulásának első stációja 1854–1861; *Farkas Kristóf Vince*: Konferencia Lajosmizse múltjáról; Képes riport a Tavaszi emlékhadjárat első évtizedeiről Jákóhalmán – *Katona János és ifj. Katona János* fotóival; *dr. Körei Nagy Katalin*: Lengyel–magyar két jó barát; *dr. Zitás István*: Emlékeink sublótjából – valki Zytás István magyar királyi főhadnagy visszaemlékezései az 1929 és 1937 közötti jászberényi szolgálati éveire; *Bognár Mária*: Jászság az Utazás kiállításán; *Szathmáry István*: Dr. Bartha Júlia a kun öntudatról és törökös műveltségünkről; *Kiss Erika*: Ifj. Sisa Béla, a jászsági műemlékek védelmezője: „Püspök küdi pápáho”; *Tóth Tibor*: Penczner Pál születésének centenáriumi ünnepe Jászfényszarun; *dr. Bathó Edit*: A Szent Korona jászsági vonatkozása és ábrázolása a jászok népművészetében; *L. L.*: Rendhagyó történelemóra Jászsálsószentgyörgyön; *L. L.*: Székelyföldi padlizsán.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány, 2017. 3. 32 old. – A tartalom-ból: *Cseh János*: Egy kis hun kori szarmata település Rákóczi falván az új gát mellett (Alsóvársány, 2016); *Csörgő Terézia*: Emlékezés a régi jászberényi tanárookra II.; *Székely Gábor*: Fülöpszállásiak a Noszlopy Gáspár-féle összeesküvésben; *Szathmáry István*: Jász-kun közéleti arcképek. „A kiséri harangszót Szolnokon is hallom”; *Zsárai Andrásné*: Honismereti találkozók Jászdózsán; Átadták a Jászkunság hagyományörzésért díjakat; *Metykó Béla*: Jászsági festők; *Durbints sógor*: A kis kácsák színeváltozása; *dr. Zitás István*: Emlékeink subltójából – valki Zytás István magyar királyi főhadnagy visszaemlékezései az 1929 és 1937 közötti jászberényi szolgálati éveire; *Bán Andrea*: A Jászkunság kutatás konferencia Túrkevéen; *Körei Nagy Katalin*: Császári évforduló; Szele Gábor püspök emléktáblájának avatása Jászberényben; *Iris*: Jász hírmécsék a Kiskun Múzeumban; *Bathó Edit–Bugyi Gábor*: Képes riport a Jászsági Hagományörző Egylet új műsoráról; *FIF*: Hagományos tojásfestés Jákóhálmán.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány, 2017. 4. 32 old. – A tartalom-ból: *Selmecz László, dr.*: Van-e a régészeti leleteknek történeti forrásértéke a középkori Jászságban?; *Varga Istvánné Fajsi Mária*: Fülöpszállásról indult... Molnár Gergely községalapító református lelkész születésének 150. évfordulójára; *Anka László, dr.*: Az első huszonöt év: Apponyi Albert és Jászberény ezüstlakodalma; *Csörgő Terézia*: Emlékezés régi jászberényi tanárookra III.; *Bognár Mária*: XXIII. Jász Világtalálkozó Jászládányban; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Papp Izabella levéltáros Jászságért Díjas; *Bugyi Gábor–Galvaldik Zoltán–Gulyás András*: Képes riport a XXIII. Jász Világtalálkozóról; *Szathmáry István*: Jász-kun közéleti arcképek: A „nemzeti emlékezet napszámosa”. Beszélgetés Györfi Sándor szobrászművésszel; *Metykó Béla*: A színészkirálynő [Makay Margit] jászberényi gyermekkor; *Őrsi Julianna, dr.*: Generációk együttműködése; *Őrsi Julianna, dr.*: Emlékezés, konferencia és emléknapp Túrkevéen; *dr. Zitás István*: Emlékeink subltójából – valki Zytás István magyar királyi főhadnagy visszaemlékezései az 1929 és 1937 közötti jászberényi szolgálati éveire; *Lukácsi László*: Mindenki keresztjének felújítása; *Vincze János Farkas*: Kiss Ágoston jászladányi tanító naplója; *Iris*: Ősi oszét hangszert kapott ajándékba a Jász Múzeum; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Mizse nádor Lajosmizsén; *Papp Krisztián–ifj. Pócs János*: Képes riport a 45 éves jászjákóháalmi Községi Népdalkör jubileumi ünnepségéről.

A reformáció kezdetei a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság. Nagyvárad, 2017. 130 old. – *Gellén Sándor*: Hogyan és mikor kezdődött el a reformáció a Nagybányai Református Egyházmegye gyülekezeteiben; *Bara Csaba*: A reformáció kezdete, kialakulása, megerősödése a Szatmári Egyházmegyében; *Geréb Miklós*: A

Nagykárolyi egyházmegye helye a 16. szd.-i reformációban; *Gellért Gyula*: Az Érmelléki Református Egyházmegye reformációja; *Mátyás Attila*: Wittenberg és az evangélikusok szerepe Nagyvárad reformációjában; *Ujj János*: Az aradi református egyház létrejötte; *Szekernyés János*: A protestantizmus kezdetei a Temesközben; *Erdei János*: A Szilágysomlyói Református Egyházmegye rövid története; *Lugosi Dániel*: Adatok a Szilágyság 16. szd.-i reformációjáról.

Rezsőházy Rudolf: Testis Historicum. Adalékok egy kor megértéséhez 1944–2015. *Veritas füzetek* 5. Bp., 2017. 116 old.

Riba András László–Szabó Nóra: Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017.

Rózsa Marianna (szerk.): Az ismeretlen Antall József. Emlékezések, interjúk, dokumentumok. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 1996. 252 old. – A tartalom-ból: *Kodolányi Gyula*: Az ismeretlen Antall József; *Osskó Judit*: „Nem lehet feladni” – interjú Antall Józseffel; Antall József és Kötcse; Antall József levele Somló vidéke fiainak; *Varga Béla*: Az apai örökség; *Vörös Vince*: Humanisták; O’sváth György: Félévszázados barátság; *Szűcs Ervin*: Piarista társunk; *Tar Pál*: Ifjúságunk kora; *Kiss György*: Diákkori emlékek; *Andorka Rudolf*: A kötelességet teljesítő ember; *Zeke Gyula*: Nekem ez a hazám; *Rosdy Pál*: Az egyetemi évekről; *Szabad György*: Hallgatóból pályatárs; *Vigh Károly*: Kolléga, barát és politikus; *Jász László*: A legelső osztály; *Bárczy István*: Magunk választotta példa; *György András*: A névtelen tabló; *Marinovich Endre*: Falfelirat a gyűjtőfogházból; Levél a Baráti Egyesülethez; *Somogyi Dezsdő András*: Őrség a Semmelweis utcában; *Kövágó József*: Azokban a novemberi napokban; *Csikós János*: Fantasztikus történelemórák; *Kapronczay Károly*: Örök építkező; *Jeszenszky Géza*: Az osztályfőnök; *Megay László*: Egy kormányfő órája; *Horti József*: Bújócska a hatalommal; *Sziva József*: A dunántúli kiejtés; *Kiss István*: Áthelyezések; *Dalmáth Ferenc*: Rebellis gondolatok a könyvtárban; *Kosáry Domokos*: A történelem barátsága; *Szállási Árpád*: Az orvostörténelem; *Benedek István*: A hiúzok akadémiaja; *Karasszon Dénes*: Orvostörténelem és politika; *Schulteisz Emil*: Lajtán innen és túl (interjú); *Goerke, Wolfram*: Amico amicus; *Goerke, Heinz*: Találkozások az orvostörténelemmel; *Tölgyessy Péter*: A múltból a jövő felé; *Kónya Imre*: Így van jól közjogilag (interjú); *Süssmuth, Rita*: Nagy formátumú Európa-polgár; *Mock, Alois*: Találkozásaink minden perce hiányozna az életemből; *Gyurkovics Tibor*: Benevolentia Christiana.

Salamon Konrád: Harag és elfogultság nélkül – irodalmi és történelmi tanulmányok. Magyar Napló, Bp., 2017.

Sápy Szilvia: A halotti búcsúztató. Etnica Kiadó, Debrecen, 2015. 399 old.

Sedlmayr Krisztina: Szalmakosarak. A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 22. Néprajzi Múzeum, Bp., 2015. 156 old.

Sodrásban. Tanulmányok Dr. Szűcs Judit köszönésére. Szerk.: *Fodor Péter–Gyöngyössy Orsolya.* Csongrádi Információs Központ–Csemegi Károly Könyvtár–Tari László Múzeum. Csongrád, 2017. 412 old. – *Bárkányi Ildikó:* Szűcs Judit köszöntése; *Gyöngyössy Orsolya:* Sodrásban; *Szalontai Csaba:* Csongrád, Feketevár, bolgárok, Tittel; *Barna Gábor:* Amikor Kunszentmárton Csongrád leányegyháza volt; *Fodor Péter:* Szemelvények a csongrádi színjátszás történetéből; *Knézy Judit–Vörös Éva:* Csongrád város 20. századi képi és írott forrásai a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár Gyűjteményeiben; *Apró Ferenc:* Csongrád – Tömörkény és Móra tollán; *Lengyel András:* Görgey és Tömörkény; *Ilia Mihály:* Milyen nyelven beszélnek a tápaiak? *Vincze Klára:* „Emléklül, hogy emlékezzél”. Az 1879-es Groffy-emlékkönyv verseinek több szempontú vizsgálata; *Fári Irén:* Diáktábor Csongrádon 1975-ben; *Nagy Abonyi Ágnes:* Muzeológiai tapasztalatok a zentai Városi Múzeum állandó néprajzi kiállítása kapcsán; *Filep Antal:* Szőke Béla múzeumszervezője Érsekújvárot és Győrt. Adalékok a múzeumtörténet egyik 20. századi jeles egyéniségének életművéhez; *Marjanucz László:* A Temesi Bánságba irányuló német migráció kezdetei (1716–1722); *Fodor Ferenc:* Az anyásiak „honfoglalása” Kömpöcön; *Juhász Antal:* Két szegedi hagyatéki leltár 1784-ből, valamint 1812-ből; *Ujszászi Róbert:* Adalékok, töredékek: Csongrád néprajzához – fölmenőim példáján; *Gyöngyössy Orsolya:* Csongrádi papok cselédjeinek társadalomnéprajzi vizsgálata; *Órsi Julianna:* A magyar családrendszer sajátosságai; *Simon András:* Adatok Szeged környéke és Csongrád mezőváros szőlészetéhez a 19. század első feléből; *Csoma Zsigmond:* Középkori mustaminőség-mérés módszer későparaszti hagyomány a Duna–Tisza közén; *Bárh János:* Szüksősoprés a Mindszent-algyői uradalomban a 19. század közepén; *Halász Péter:* „Mozst isz megenném...! Adatok a moldvai magyarok gyűjtögetéséhez; *Bereznai Zsuzsanna:* Hagyomány és ízlés. Egy üllési család étkezési szokásai a 20–21. században; *Sári Zsolt:* Slow Food és népi táplálkozás. Egy nemzetközi gasztronómiai mozgalom és egy kiskunsgági tanya kapcsolata; *Pintér Zsófia:* A Szentesi Lecsófesztivál szimbólumai; *Terendi Viktória:* Terített asztalnál. A családi fényképeken megjelenő étkezési alkalmak vizuális etnográfiai vizsgálata; *Szulovszky János:* Iparosok és kereskedők Csongrád megyében 1892-ben; *Viga Gyula:* Néhány megjegyzés a háziipar földrajzi és társadalmi vonatkozásaihoz: dél-zempléni példák; *Schill Tamás:* Gondolkodószekek Dunapatajról. Adatok egy elfeledett bútorthoz; *Nagy Gábor:* „Nem volt neki semmilyen elismertsége, csak a juhászok közt”. A szentesi Jordán szabódinasztiáról; *Mód László:* Adatok a csongrádi borkereskedelem történetéhez – a Kaszanitzky család példája; *Kisbán Eszter:* Termelők a piacon, termelői piacok; *Vukov Anikó:* Adalékok napjaink árucseré néprajzához; Dr. Szűcs Judit életrajza, bibliográfiája; Képek.

Silling Léda: Piacok, vásárok, emberek. Néprajzi tanulmányok a Vajdaságból. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2016. 236 old.

Suba Györgyné Kocsis Julianna, dr.: Jászok Egyesülete Budapesten 1921–1946. „A Jászságért” Alapítvány, Bp., 2017. 260 old.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Karádi Zsolt.* Kiadja: a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 2017. 1. 136 old. – A tartalomból: *Tóth Bálint László:* A Visegrádi Négyek. Állandó szövetség vagy eseti koalíció?; *Ilyés Gábor:* A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár megyei településeken felállított emléklelek tükrében; *Jakab Attila:* „... költséges, de hasznos gyümölcsös- és mulatókertet építettem...” Egy nagykállói angolkert, az Elízium története; *Kulcsár Attila:* Nyíregyháza szocreál építészete; *Mincsik Veronika:* Három szatmári település [Csenger, Porcsalma, Szamosangyalos] keresztnévadási szokásai 1796 és 1895 között a református keresztelési anyakönyvek alapján.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Karádi Zsolt.* Kiadja: a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 2017. 2. 136 old. – A tartalomból: *Tar Ferenc:* Közoktatási migráció. Tendenciák és motivációk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében; *Buji Ferenc:* „Nem úgy van, mint volt régen”. Beszélgetés Ratkó Lujza néprajzkutatóval a népi kultúra és az etnográfia jelenéről, jövőjéről; *Szilágyi László:* Kölcsey Ferenc lelki „poétai helyei”; *Pintye Gábor:* A Lónyay-kripta elfeledett leletei. Új- és legújabb kori temetkezési szokások nyomában; *Kissné Rusvai Julianna:* „Szabolcsban minden pedagógus tanítványod volt”. Porzolt István emlékezete; *Fülöp László:* Lajstromban négyszáz éve. A királyi esküdtek személynevei Bereg vármegyében 1374–1750 között; *Vas János:* Vendégeink a pénz tudósai. Emlékezés a Magyar Közgazdasági Társaság első vidéki gyűlésére – Nyíregyháza 1935; *Zsálan Tibor:* Igény legyen a könyvre! A 88. Ünnepi Könyvhét megnyitója Nyíregyházán.

Szabó Magdolna: Szalmakötő háziipar Erdélyben. Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 2015. 275 old.

Szakács János: A Nyírség és a Rétköz határán. Kemece a középfő- és kora újkorban. Önkormányzat, Kemece, 2016. 92 old.

Szalma Anna-Mária: A fénykép a mindennapi életben. Fényképkorpuszok antropológiai elemzése. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014. 352 old.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövétei Lázár László.* Csíkszereda. 2017. 4. 192 old. – A tartalomból: *Gál Péter:* Egy „tisztetlembeli csángó” visszaemlékezései; *Sylvester Lajos:* Klinikai zárójelentések.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövétei Lázár László.* Csíkszereda, 2017. 5. 192 old. – A tartalomból: „Mi voltunk a kommunizmus niggerei”. *Oláh-Gál Elvira* beszélgetése csíktapolczai Lázár Pállal; *László Márton:* Kollektivizálás a Székelyföldön; *Tóth-Bartos András:* László Márton: Kollektivizálás

lás-ellenes megmozdulások 1950 őszén Háromszék megyében; Miként ábrázolta az ötvenes évek erdélyi magyar irodalma a kollektivizálást? *Lövetei Lázár László* beszélget Oláh Sándor társadalomkutatóval; *Keszeg Vilmos*: Zsurnalisztikai nézőpontok a népi kultúráról szóló diskurzusbán; Isten szeme előtt. *Székely Ferenc* beszélgetése a 60 éves Keszeg Vilmos néprajzkutatóval.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda, 2017. 6. 192 old. – A tartalom-ból: *Benkő Levente*: Román szemmel. Fogaras, 1916. augusztus–október; *Magyarosi Sándor*: Az 1916. évi erdélyi hadjárat; *Gottfried Barna*: Háborús békeség. A m. kir. 10. (miskolci) honvéd gyalogezred Erdélyben (1917. március–1917. augusztus); *Mihály János*: A Mágura Casinului védelmében. Részlet Ajtay János (1896–1985) hadnagy első világháborús naplójából; *dr. Nagy Lajos*: Zathurecky Berta emlékfüzet az első világháborúból.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda, 2017. 7. 194 old. – A tartalom-ból: *Seres Attila*: A Vásárhelyi Találkozó szellemében (Erdélyi magyar írók a Felvidéken és Kárpátalján 1937 végén); *Botár István*: Település, templom, temető. Vita a Csíki-medence 12. századi hovatarozásáról; *Lukács Antal*: Katonaságom és fogságom története; *Murádin Jenő*: „Én bolygó szél vagyok”. Egy székely litográfus a reformkorban.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda, 2017. 9. 194 old. – A tartalom-ból: *Dávid Gyula*: Bajor Andor esetei a „haragos káderesekkel”; *Szokolczay Lajos*: A megmaradás záloga: Sütő András. Találkozások, emlékek a hőskorszakból; *Obrusánszky Borbála*: A tatárok kivonulásának okai; *Czakó Gábor*: Ki jött, honnan és mikor?

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda, 2017. 10. 194 old. – A tartalom-ból: „Számkivetettek és kiszolgáltatottak voltunk”. Szotyori Nagy Simonnal beszélget *Oláh Gál Elvira*; *Jakab László Ágota*: „...rendkívül izléses mindamellet imponáns palota lesz...”. A csíkszeredai Vigadó építésének sajtóvisszhangja, 1903–1905; *Kovács Dénes*: Pillanatkép (közéleteszi *Daczó Katalin*); „Aki a többoldalú kultúrát megveti, az a sajátját sem szereti”. Ágoston Vilmos író-filozófussal beszélget *Székely Ferenc*; *Mirk Szidónia-Kata*: A kommunista pergyár egyik első terméke. [P. Ferencz Béla] Ervin atya emlékére.

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerk.: *Nyiri Péter*. Sátoraljaújhely, 2017. 640 old. – A tartalom-ból: *Fried István*: Az útleíró Kazinczy Ferenc műfajközisége; *Debreczeni Attila*: Kazinczy kiadatlan levele és a Vida Lászlóhoz írott Episztola története; *Orbán László*: Kazinczy Ferenc: A Szent Alliancia Fejedelmei, Bécsben, 1815.; *Halászi Aladár*: Használni és/vagy gyönyörködtetni (Kazinczy ars poeticájának két ága egy irányban); *Kiss László*: Több, mint ismeretség, kevesebb, mint barátság.

Adalékok Kazinczy Ferenc és Decsy Sámuel kapcsolatahoz; *Kiss Endre József*: Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás; *Várhelyi Gyula*: A politikus Széchenyi István és a politizáló Kazinczy Ferenc; *Illés László*: A kereszt Krisztusa, Karácsony, Harangszó Kocsis Zoltán halála napján; *Csohány János*: Református Bibliafordítások, revíziók, kiadások 1590-től 1718-ig; *Magos István*: „A jóhoz édesítse, a rossztól elrémítse”. Verseghy Ferenc és az egyházi retorika; *Lukács János*: A kárpáti kincstár. Kölcsey Ferenc elbeszélése száznolcvan év távlatából; *Zempléni Bertalan*: Vallás és erkölcs Jókai Mór regényeiben (közéleteszi: *Nyiri Péter*); *Husztai Tímea*: A kodifikáció és a történelmi iskola nézetei Kemény Zsigmond Ködképek a kedély láthatárán című regényében; *Praznovszky Mihály*: A putnoki pajkos. Egy Mikszáth-novella háttere 170 éves született Mikszáth Kálmán; *Vincze Tamás*: Írók és modelljeik a XX. század hazai irodalmában; *Tusnády László*: Dante könyvvel a kezében. A zene, Pálma sirályokkal, Idegbe ront a kor; *Balázs Géza*: A magyar nyelv-közösség jövője; *Pusztaf János*: A Kárpát-medencei nyelvközösség sorsa a nyelvrokonok nézőpontjából; *Halász Péter*: Egy moldvai magyar település, Lujzikalagor története és helynevei; *Minya Károly*: Bugát Pál; *Toma Kornélia*: Comenius anyanyelvi nevelési programjának öröksége; *Farkas Ferencné Pásztor Ilonka*: A borsodi tájnyelv elemi szómagyarazattal; *Balázs Géza*: Jelentés a magyar nyelvről, 1916.; *Halászi Aladár*: Tizenöt sziklából faragott obeliszk eleinknek; *Tóth Eszter Zsófia*: Magyar nők a Gulágon; *dr. Dupka György*: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben; *Köteles Ágoston*: A Szovjetunióba hurcolt felvidéki magyarok és németek sorsáról; *Endrész György*: Nemsokára hazamentek! Rátkaiak kényszer-munkán Oroszországban; *Naár János*: Hercegkútiak kényszer-munkán a Szovjetunióban; *Árway Attila*: Szerencsi regionális Malenkij-robot emlékmű, közös főhajtás az áldozatok előtt; *Bodnár Krisztián*: Adatok Sátoraljaújhely civil társadalalmának képehez a 19. század első felére vonatkozóan; *Lisztés Nikolett*: Az elszármazott Kacziány család. Magyaromány és emlékezet; *Godzsák Attila*: Egy emlékkönyv és két tanár-nő története az 1919-es felvidéki főhatalomváltás során; *Panyuscsik Jánosné*: Tornyosnémeti református temploma. Nagymamám, Bényi Julianna emlékére; *Csorba Csaba*: Zemplén vármegye tükre, a Zemplén c. hetilap (1893–1895); *Hegyi Dóra–Ringer István*: Beszámoló az újhelyi vár 2016. évi feltárájáról; *Kovács I. Gábor*: Mitrovics Gyula, a Sárospataki Református Kollégium erőterében nevelődött esztéta, pedagógus, akadémiai tag, egyetemi tanár életrajzi adattára és életút-leírása; *Egey Emese*: A harmadik megoldás Sárospatakon a világháborúk közötti kihívásokra. 85 éve indult az Angol Internátus; *Frisnyák Sándor*: Tarczal történelmi tájhasználat; *Blaškova Eleonóra*: Zenei reminiscenciák. Mi köti össze Vitéz Antal és Vitéz Sándor kassai könyvkereskedőket: Bárdossy Ilona és Basilides Mária budapesti primadonnákkal?; *Kemenczky Kálmán*: Dr. Kemenczky Kálmán újságíró és jogi szakíró munkássága (1910–1924); *Gulyás László Szabolcs*: Ingalanszerződések a középkori Északkelet-Magyarország mezővárosaiból; *dr. Dió-*

szegi György Antal: Egyetemes üzenet a keresztény egység jegyében; *Szalai László Pál*: A tejfel és méz-folyó föld. Közelítések a bibliai jóléthez; *Knézy Judit*: A böjtök és a savanyú ízlésirány a bodroglózi Cigándon és környékén; *Berényi Zsuzsanna*: A Kazinczy-páholy néhány jeles tagja; *Sebestyén-Jáger Orsolya*: A hegyre fel (Nagyapám emlékére); *Kováts Dániel*: Az ükunoka. Dr. Kazinczy Ferenc emlékezete; *Sebestyén-Jáger Orsolya*: Géza bácsi; *Stumpf Gábor*: Lavotha Géza emlékkiállításának megnyitójára; *Huszné Szemán Lilla*: Emlékkiállítás Lavotha Géza születésének 90. évfordulójára; *Ésik Sándor*: Lavotha Géza; *Bojtor István*: Dr. Telegdi Imre; *Várhelyi Imre*: 1956 és a diáksapka. „A múlt erős gyökér, jelen és jövő belőle él”; *Fehér József*: '56 – Hanyeczbandi emlékére; *Dombóvári János*: Jubilált a Széptan Alapfokú Művészeti Iskola; *Dombóvári János*: Huszonöt éves Zemplén és Abaúj művészeti díja a Lavotta János-díj; *Dombóvári János*: Magyar hegedű ünnepe a Pesti Vigadóban. A Lavotta János kamarazenekar hangversenye; *Dombóvári János*: Muzsikál a család a sátoraljaújhelyi czerkóban; *Dombóvári János*: Negyedszázad a magyar zenei életben. A Lavotta János Kamarazenekar jubileuma; *Jászter Beáta*: A „Múzeum”. Interjú Fehér Józseffel, a Kazinczy Társaság elnökével; *Phröhle Gergely*: A magyar kultúra napján; *Fodor Ferenc*: Lira és dinamika (Szigeti Sándor fotókiállításának megnyitójára); *dr. Koncz Sándor*: „A reformáció szociális háttere”; *Tusnádi László*: Kováts Judit: Elszakítva; *Szilágyi Péter*: Maklári Tamás: A Teknős és az álmódosók; *Bolvári-Takács Gábor*: A ráció és az ideológia szorításában. Németh Miklós emlékiratai.

Szöcsné Gazda Enikő: Háromszéki hozomány a 19. században. Skanzen Kiadó. Szentendre, 2015.

Tabajdi Gábor: Budapest a szabadság napjaiban – 1956. Jaffa Kiadó, Bp., 2016. 280 old.

Tabajdi Gábor: A III/III. krónikája. Jaffa Kiadó, Bp., 2016. 450 old.

Takács Tibor: A [gyóni] párttitkár halála. Jaffa Kiadó, Bp., 2016. 450 old.

Tari Lujza: Zenésznevek, családnevek. *Gyurcsó István Alapítvány Könyvek* 69. Kiadta a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, Dunaszerdahely, 2016. 105 old.

Támadó tűz voltunk... Magyar írók és költők az 1956-os forradalomról. Válogatta és szerkesztette *Oláh János* és *Mezei Katalin*. Magyar Művészeti Akadémia, Bp., 2016. 282 old.

Táncos Vilmos: Csíksomlyó a népi vallásosságban. Nap Kiadó, Bp., 2016. 270 old.

Terdik Szilveszter–Bara Júlia: „...kincseiből újat és régít hoz elő”. Válogatás a történeti Szabolcs és Szatmár vármegye görög- és római katolikus szakrális emlékeiből. Hajdúdorogi Egyházmegye, Nyíregyháza, 2014. 279 old. (Magyar–román)

Tircsi Richárd: A pokolnak páratlan birodalmában. Adalékok a vallási és a mérki németek málenkij robitra hurcolásának történetéhez. Croatia Kiadó, Bp., 2016. 278 old.

Tiszták, hősök, szentek. A magyar nemzet legszebb imái. Szerk.: *Kündelmann Győző*. Szent István Társulat, Bp., 2017.

Torockó-Aranyosszék Kollégium. (Szerk.: *dr. Keszeg Vilmos–dr. Sütő Linda–Sütőné Gulyás Éva*). Antológiai Kiadó, Lakitelek, 2017. 303 old. – *Lezsák Sándor*: Bevezető; *Sütőné Gulyás Éva–dr. Sütő Linda*: Köszönet; *Keszeg Vilmos*: Aranyos-vidék: hagyományok és esélyek; *dr. Szabó István–Füzi Máté–Hack Sándor–Tóth Bence Gergő–Vass Károly*: Aranyosrákos; *Loksa Gábor–Halász Gergely–Havel Alexandra–Fekete Béla*: Bágyon; *Wetzl Viktor–Horváth Zoltán–Morva Tamás–Vers Ramóna–Bosnyák Dániel–Bálint Róbert Zoltán*: Csegez; *Wetzl Viktor–Horváth Zoltán–Morva Tamás–Vers Ramóna–Bosnyák Dániel–Bálint Róbert Zoltán–Lukács György*: Felvinc; *dr. Frauhammer Krisztina–Habi Csilla–Kiss Dóra–Jakab Mihály–Szabó József*: Harasztos; *Wetzl Viktor–Horváth Zoltán–Morva Tamás–Vers Ramóna–Bosnyák Dániel–Bálint Róbert Zoltán–Oláh Mátyas*: Kercsed; *dr. Dulai Sándor–dr. Dulai Sándorné–Kneif Zoltán–Maródi Boglárka–Székely Miklós*: Kövend; *Mihály Margit–Székely Anna–Bálint Róbert Zoltán*: Mészki; *Mihály Margit–Székely Anna–Pálfi Dénes*: Sinfalva; *dr. Szabó István–Füzi Máté–Hack Sándor–Tóth Bence Gergő–Szabó Gergely*: Székelyföldvár; *Loksa Gábor–Halász Gergely–Havel Alexandra–Szabó Gergely*: Székelykocsárd; *Mihály Margit–Székely Anna–Szabó László*: Szind; *Pintér Dalma–dr. Faragóné Tóth Mária–Hermann Zoltan–Scheffler György–Tábori Margit–Dimény József*: Tordaszentmihály; *Ágoston-Szűcs Brigitta–Balázs-Legeza Borbála–Kerekes Ibolya–Lajkó Zsanett–Nyiregyházi Dóra–Csécs Márton Lőrinc*: Torockó; *Kiss Patronella–Kakuci Sándor–Csikós Mihály–Finta Emese*: Torockószentgyörgy; *Demeter Péter–Balogh Géza Attila–Szabó Gréta–Szilágyi Márk–Barabás Zsolt*: Várfalva; *dr. Sütő Linda*: Magyar népesség, magyar identitás Torockó-Aranyosszék vidékén; *Fodor Attila*: Aranyosszék mai értékei; *dr. Furu Árpád*: Sajátos népi építészeti értékek Aranyosszéken; *Bálint Róbert Zoltán*: Együtt Isten völgyében; A Torockó-Aranyosszék Kollégium résztvevői.

Trunki Péter–Bodó Csanád: A tanfelügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban. Kriterion, Kolozsvár, 2017. 243 old.

Tuba Márta: A tündérmese szövegtípusa. Finnugor tündérmesék szövegsemantikai vizsgálata alapján. 3BT Kiadó, Bp., 2016. 325 old.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Kiadja Újpest Önkormányzata. Szerkeszti: *Rojkó Annamária*. Bp., 2017. 2. 32 old. – A tartalomról: *Krizsán Sándor*: Lombos Antal: Humanista örökség Újpesten. Az újpesti settlement emlékezete, 2.; *Lőrincz Róbert*: Az UTE lila-fehér színének eredete; *Jakobetz László*: „Bagolyvár” a

Népszigeten 2.; *Rojkó Annamária*: Prém Margit, az adományozó, 6.; *Krizsán Sándor*: Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 8.; *Iványi János*: Berda József költészetének újpesti elismerése; *dr. Kovács Ivánné*: Diákmunka az 1950-es évek közepén; *Krizsán Sándorné*: Hetven éve érkezett a villamos mozgókönyvtár Újpest határába; *Kadlecovits Géza*: Egy fénykép [a Tunggram turista szakosztály vezetőiről] margójára; *Berta Flóra*: A pedagógus Kaffka Margit; *Kaffka Margit*: Iskolás ügyek; *Hirmann László*: Mednyánszky László; *Szöllősy Marianne*: „Nagyon szeretem a kisgyerekeket, míg élek, dolgozom”.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Kiadja Újpest Önkormányzata. Szerkeszti: *Rojkó Annamária*. Bp., 2017. 3. 32 old. – A tartalomról: *Bartha Flóra*: Az elillant szeszgyár; *Szöllősy Marianne*: A Reformáció 500. évében az Újpesti Református Egyházi Értesítő 1928–29. évi számaiból idézünk; *Krizsán Sándor*: Újpest lóvasúti végállomás és forgalmi telepe; *Lőrincz Róbert*: Az UTE I. világháborús emléktáblája; *Rojkó Annamária*: Prém Margit, az adományozó, 7. „Miss Haining, a skót nevelő; *Bartha Flóra*: Egy szeniális színhámos Újpestről; *Iványi János*: Az „új” tűzörség építése; *Krizsán Sándor*: Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 9.; *Kadlecovits Géza*: Megvádolva – felmentve [dr. Csik József apát-plébános]; *Gergely Oszkár*: Vázlatok a Csík-per újpesti tárgyalásáról; *Bartha Flóra*: Kassák Lajos memóriája; *Kassák Lajos*: Egy ember élete (részlet); *Hirmann László*: Lukácsy Sándor; *Szöllősy Marianne*: „Nekem mindent az iskola adott...”.

Varga Norbert: Kígyótestvér. Népmesék és mondák Balogfalváról Balog Ernő tolmácsolásában. Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2014.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc*. Vas Megye Közgyűlése, Szombathely, 2017. 2. 131–256. old. – A tartalomról: *Balázs Géza*: Párhuzamos életrajzok (Két KF, Kresznerics Ferenc és Kazinczy Ferenc); *Koltai Jenő*: Kresznerics Ferenc jelentősége; *Ittész Nóra*: Mákfejgyűjtögetés – szótárírás Kresznericstől a Nagyszótárig; *Csörsz Rumen István*: Kresznerics Ferenc kéziratos versgyűjteménye; *Bajzik Zsolt*: Az ikervári kastély története II.; *Tóth Csaba*: „S mégis, magyarnak számkivetve...”. Gyöngyösi Simon József kirekesztett és elfeledett életművéről; *Glavanics Krisztina*: Anyanyelvünk megmaradásáért; *Németh István Péter*: Dunántúli adalékok Batsányi János XX. századi emlékeztetéhez.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc*. Vas Megye Közgyűlése, Szombathely, 2017. 3. 259–384. old. – A tartalomról: *Tangl Balázs*: A modern város. Szombathely történelmi reprezentációja és helyi identitása a századfordulón; *Feiszt György*: Az 1956-os forradalom vasi halottjai; *Gráfik Imre*: Gondolatok a népművészet motívumairól Szántó István festészete kapcsán; *Bajzik Zsolt*: Az ikervári kastély története III.; *S. Pável Judit*: Tudósok a múzeumban és a család

di házban; *Nagy Éva*: Pável Ágoston a könyvtárért; *M. Kozár Mária*: Pável Ágoston hozzájárulása a szlovén tudományos kutatásokhoz; *Nagy Zoltán*: Pável Ágoston 1940. évi 26 napos őrsegi gyűjtőtűzjének tanulságai.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc*. Vas Megye Közgyűlése, Szombathely, 2017. 4. 387–512. old. – A tartalomról: *Keszei Balázs*: Vas megye növényföldrajza; *Duray Miklós*: Esterházy János elítélésének jogi és politikai körülményei; *Fülöp László*: Pécsújfalusi Péchy Gáspár és Márton – Nádasy Tamás familiárisai; *Csik Ferenc*: Gereday Lajos, a Gulág rabja; *Tóth Kálmán*: A vas megyei múzeumok baráti egyesületének tagjai a tudomány és a kultúra szolgálatában; *Gyurácz Ferenc*: Pável Ágoston tudományos-szervezői tevékenysége a Vasi Szemle; *Csiszár Zoltán*: Papuchtól Pápocig. Egy Árpád-kori Vas megyei település névtörténete; *Tóth József*: Dzeleste és arborétumának története; *Gyurácz Ferenc*: Újabb kori történelmünk megindító szimbóluma [emlékezés Esterházy Jánosra].

Váradi Péter Pál–Lőwey Lilla: Az Anna-báltól a Szent Anna-tóig. Jókai Mór – A mesemondó Aranyember barangolásai. PéterPál Könyvkiadó, Veszprém, 2017.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp., 2017. 3. sz. 16 old. – A tartalomról: Kincsek a város alatt. Leletek a bronzkortól a 19. századig; *Vízy László*: Gül Baba Türbéje és a Wagner-villa. Wagner János építőmester; Rózsadomb emlékhelye. Gül baba (Rózsza apó) és sírja; *Vízy László*: Arany János belvárosi emlékei; *Székely Imre*: Időutazás a Keleti Károly utcában. A hóhérháztól a mediterrán stílusú bérházakig; *Garami Erika*: Levéltári piknik. Gasztronómiától a digitalizálásig; *Kacs-kovics Fruzsina*: Alapítunk egy civil szervezetet. Kincses Belváros Egyesület; *Rozgonyi Sarolta*: A mi üllői utunk; *verrasztó*: A számvevőszék budai palotája; *gt*: Ház az Orsó utcában; A Budapesti Honismereti Társaságról; *gábrriel*: Egy jelképes épületsoros. Irodaház a Duna partján; *Szöllősy*: Esterházy emlékévé Újpesten; *vízy*: Belvárosi utcaneveink, épületeink; *Verrasztó Gábor*: Templom a Margit körúton. Ágoston rendiek és ferencsek; *TÁPÉ*: Pestszentimrei reformátusok; *Skaper Brigitta*: Főúr, fizetek! Pesterzsébet vendéglátásáról.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp., 2017. 4. sz. 16 old. – A tartalomról: *G. T.*: Zugliget „új” gyöngyszeme; *Gönczi Ambrus*: Helytörténet a „Bakáts Feszt”-en; *gt*: Újpest és a reformkorszak; *Krizsán*: Zugligeti lóvasúti végállomás; *Lőrincz Róbert*: Az UTE alapítvány első évtizede; Az UTE címetörténete; *Millisits Máté*: Hegedűs Sándor emlékévé, emlékkonferencia; *B. A.*: Fácán Nagyvendéglő; *Földvály Gyergely*: Retro busszal a Hegyvidéken; *Gaál Károlyné*: Kispesti mozaik; *vízy*: Szent Család plébániatemplom; Bajnokok a Múzeumsarokban. Pestlőrinc és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Klub; Pesterzsébettől a Ferencvárosba; Országos Honismereti Akadémia. Reformáció és mű-

velődéstörténetünk; *Balázs Attila*: Normafa nélküli Norma; *Földváry*: Hegyvidéki Múzeumok Éjszakája; *Rojkó Annamária*: Prém Margit, az adományozó. Élete a leánynevelést szolgálta; *Krizsán Sándor*: Irány a Zugliget. Kirándulás a hegyvidéki lóvasúttal; *Vizy László*: Kós Károly és tere; *Szöllősy Marianne*: Újpest Tiziánja; Kispesti megemlékezések. „Malenkij robot” emlékkiállítás és emlékmű; Postatörténet a Szent István téren.

Veszprémi Szemle, 45. Várostörténeti folyóirat. Főszerk.: *Csiszár Miklós*. Veszprém, 2017. 2. 160 old. – A tartalmából: *Földesi Ferenc*: Hittel a városért. A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan, Hornig Károly püspöksége alatt; *Varga Tibor László*: Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök halála, temetése és végrendekezése; *Nagy Balázs Vince*: A veszprémi Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templom építésének története; *Karlinszky Balázs*: A veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomda; *Pákozdi Éva Szilvia*: A Veszprémi Hírlap és alapítója a sajtó aranykorában és a politika viharában; *Kerecsényi Kristóf Zoltán*: A Veszprém megyei Jóságkormányzóság a mai megyei könyvtár épülete; *Rainer Pál*: „Címerkép Erzsébet királyné ravataláról”. Erzsébet királyné temetése és Hornig püspök; *Szirbékni Bokor Júlia*: Új utakon. A Szeglethy utcai zenedéből a Megyeház téri zeneiskolába; *Földesi Ferenc*: Ezüstkürt Veszprém házirendjeinek.

Veszprémi Szemle, 46. Várostörténeti folyóirat. Főszerk. *Csiszár Miklós*. Veszprém, 2017. 3. 128 old. – A tartalmából: *N. Vida Beáta*: Dubniczay István karrierje a veszprémi egyházmegyében; *Rakos Miklós*: Hogyan lettek világhírűek Ruzitska Ignác veszprémi

verbunkos táncgyűjteményének dallamai (1823–1832); *Földesi Ferenc*: Veszprém és a Nagy Háború – 1916; *Kákonyi Anna*: A Laczkó Dezső Múzeum története II.; *Próder István*: 100 éve született dr. Straub Gyula vegyész mérnök, egyetem tanár.

Veszprémi Szemle, 47. Várostörténeti folyóirat. Főszerk. *Csiszár Miklós*. Veszprém, 2017. 4. 128 old. – A tartalmából: *Földesi Ferenc*: Szovjet okkupáció Veszprémben – 1956. november 4–5.; *Rainer Pál*: „Velem szemben való eljárás közönséges komisz eljárás volt”; *Bándi László–Zachár Zolt*: Veszprém emlékjelei 2016; *Békefi Zsuzsa*: Mihály Károlyné: Visszaemlékezések.

Vetési Tamás Csaba: Isten nekünk háttal 1914–1918. Napló a román háborúról, a román csapatok kiszorításáról Erdélyből, a Székelyföldről. Magánkiadás, 2016. 384 old.

Véghely Dezső: Egy kis körültekintés Veszprémben. Összeáll. és jegyzetek: *dr. Földesi Ferenc. Sziklay Könyvek* 2. Veszprém, 2017. 132 old.

Vörös Ferenc: Kárpát-medencei történeti családnév-atlasz. Kalligram, Pozsony, 2017. 564 old.

Wacha Imre: A szöveg és hangzása. Cikkek, tanulmányok a beszédről. Kazinczy Ferenczy Gimnázium, Győr, 2017.

Wilhelm Gábor: Sámántárgyak. Diószegi Vilmos gyűjteménye. Néprajzi Múzeum, Bp., 2016. 116 old.

Összeállította: *Halász Péter*

HÍREK

Kolozsváron felavatták a Vallásszabadság Házát. 2018. június 7-én avatták fel Kolozsváron a Vallásszabadság Házát, amelyet a korábban püspöki rezidenciaként szolgáló, felújított középkori műemlék épületben alakított ki a Magyar Unitárius Egyház (MUE). Kolozsvár második legrégebbi polgári házában a három évig tartó helyreállítási munkálatok 1,3 millió eurós költségét közel nyolcvan százalékban a magyar és csaknem 15 százalékban a román kormány fedezte. A Vallásszabadság Házának avatása annak a jubileumi évnek a kiemelkedő eseménye volt, amelyet „Erdély nagy szellemi kincsének”, a vallásszabadságot a világon elsőként törvényben rögzítő, 1568-as tordai országgyűlési határozatnak szenteltek. A gyakorlati hasznosítás mellett a felújítás során a műemlék épület eredeti állapotának helyreállítására is figyeltek, és rengeteg elfelejtett, befalazott, levakolt régészeti értéket sikerült feltárni. A MUE egyrészt az erdélyi kultúra szolgálatára ajánlja fel volt püspöki házat, ahol nemcsak rendezvényeket, kiállításokat és koncerteket lehet majd tartani, hanem ezek szervezésébe is aktívan bekapcsolódhatnak az érdeklődők. (MTI)

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2019.

Adattárunkban az évfordulók a hónapok és a napok sorrendjében, azon belül időrendben található az alábbiak szerint: nap, a születés (x), vagy a halálozás (†) egyezményes jele, év. A csak évhez köthető események összeállításunk élén, a napra nem datálhatóak az adott hónap elején olvashatók.

894. A magyarok Levente vezetésével az Al-Dunánál legyőzik Simeon bolgár cár seregét. Szvatopluk morva fejedelem szövetséget köt a magyarokkal a keleti frankok ellen.

1094. I. László megalapítja a zágrábi érsekséget.

1194. III. Béla megkoronáztatja Imre fiát és kinevezi Horvátország és Dalmácia kormányzójává.

1394. Dalmácia fellázad Zsigmond ellen, aki seregével leveri a zendülést. Dobisa bosnyák király elismeri a magyar király fennhatóságát, lemond Horvátországról és Dalmáciáról. Zsigmond hadjárata Moldvában I. Stefan vajda ellen.

1444. I. Ulászló pecsétjén először jelenik meg az országcímer sávos-kettős kereszt formában.

x 1519. Izabella (Varsó) királyné, Szapolyai János felesége († Gyulafehérvár, 1559. szept. 15.).

1544. Kolozsvárott Heltai Gáspár lesz a szászok plébánosa és megkezdí a város reformálását, a lutheri tanítás elfogadtatását.

1544. Filip Moldoveanul városi tolmács kiadásában, Nagyszebenben megjelenik az első nyomtatott, román nyelvű könyv, egy lutheránus káté.

1544. Sztárai Mihály prédikátor megkezdí működését Laskón, s ez után 120 falu népét téríti lutheri hitre.

x 1544. Rákóczi Zsigmond, báró (Felsővadász) Erdély fejedelme († Felsővadász, 1608. dec. 5.). Skaricza Máté (Ráckeve) ref. lelkész, énekszerző, életrajzíró († Ráckeve, 1591. márc. 21.).

x 1594. Báthori Anna, (?), Báthori Gábor fejedelem húga, Bánffy Dénes, majd Jósika Zsigmond felesége († ? 1636 után).

x 1694. Grassalkovich Antal, báró (Ürmény) királyi személynök, kamarai elnök, Mária Terézia bizalmasa († ? 1771. dec. 1.).

1719. Halmágyi István (Szilágysomlyó) főispán, naplóíró († Kilyén, 1785. máj. 1.).

1744. Az erdélyi országgyűlés törvénybe iktatta a már 1722-ben elfogadott Pragmatica Sanctiot, eltörölve ezzel a szabad fejedelemválasztás törvényét.

x 1744. Tormási János (Kecskemét) ref. püspök, egyháztörténész († Kiskunhalas, 1814. aug. 12.).

x 1819. Albert Anzelm (Pest) honvédtiszt († St. Louis, USA, 1893. nov. 20.). Marschalkó János (Lőcse) szobrászművész († Bp., 1877. szept. 12.).

1844. Elkészül Ganz Ábrahám vasöntődéje.

1894. Megjelenik Benedek Elek Magyar mese- és mondavilág c. művének első kötete.

1894. Befejezik a Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás) templom Schulek Frigyes tervei szerinti átépítését.

x 1894. Gaál Mózes (Bp.) író († Bp., 1929. márc. 13.).

JANUÁR

1969. Pozsonyban megkezdí működését a Madách Könyvkiadó.

1. x 1844. Szana Tamás (Tiszafüred) író, kritikus, művészettörténész († 1908. febr. 11.).

4. x 1869. Lyka Károly (Pest) művészettörténész († Bp., 1965. ápr. 30.).

6. x 1819. Degré Alajos (Lippa) író, újságíró († Bp., 1896. nov. 1.).

9. x 1894. Bárczi Géza (Zombor) nyelvész († Bp., 1943. okt. 2.).

13. x 1569. Weiss Mihály (Medgyes) Brassó főbírája († Földvár, 1612. okt. 12.).

14. x 1844. Jedlicska Pál (Lapassó) r. k. kanonok, egyházi író, helytörténész († Esztergom, 1917. febr. 26.).

17. x 1894. Szőnyi István (Újpest) festőművész († Zebegény, 1960. aug. 30.).

18. x 1819. Lestár Péter (Kecskemét) honvédtiszt, jogász, polgármester († Kecskemét, 1896. máj. 31.).

18. x 1869. Tornyai János (Hódmezővásárhely) festőművész († Hódmezővásárhely, 1936. szept. 20.).

26. x 1769. Kovács Miklós (Csíktusnád) r. k. püspök († Kolozsvár, 1852. okt. 15.).

27. 1394. Zára város elismeri Zsigmond magyar király fennhatóságát.

27. † 1919. Ady Endre (Bp.) költő, újságíró (x Érmindszent, 1877. nov. 22.).

28. 1494. II. Ulászló Kinizsi Pált országbíróvá nevezi ki.

28. x 1844. Benczúr Gyula (Nyíregyháza) festőművész († Dolány, 1920. júl. 16.). Ujházy Ede (Debrecen) színész († Bp., 1915. nov. 5.).

FEBRUÁR

1794. Megindul Kármán József negyedéves folyóirata, az Uránia.

1969. Megkezdzi működését az Újvidéki Egyetemen a Hungarológiai Intézet.

5. x 1519. Perényi Imre (?) nádor († ?).

14. x 1794. Sebestyén Gábor (Debrecen) jogász, író, zenei író († 1864. ápr. 4.).

15. 1919. Gróf Bethlen István vezetésével megalakul a Nemzeti Egyesülés Pártja.

19. x 1719. Szilágyi Sámuel (Debrecen) ref. püspök, író, pedagógus, polihisztor († Pusztakovácsi, 1785. júl. 20.).

20. x 1844. Munkácsy Mihály (Munkács) festőművész († Endernicht, Németo., 1900. máj. 1.).

21. x 1819. Heiszler József (Nagykároly) ref. lelkész, egyházi író († Dombrád, 1901. okt. 16.).

26. x 1744. Koppi Károly (Vác) piarista szerzetes, történetíró († Nagykároly, 1801. ápr. 6.).

MÁRCIUS

3. x 1844. Gundel János (Ansbach, Bajorország) vendégglós, szállodatulajdonos († Bp., 1915. dec. 28.).

4. x 1844. Bálint Gábor (Szentkatolna) nyelvész († Temesvár, 1913. máj. 26.).

5. x 1869. Ambrózy-Migazzi István (Nizza) botanikus kert-alapító, földbirtokos († Tana, 1933. aug. 31.).

8. x 1819. Berde Áron (Laborfalva) jogász, meteorológus († Kolozsvár, 1892. jan. 25.).

11. x 1869. Kiss Irén (Ugra) színész († Bp., 1943. febr. 24.).

14. x 1769. Kármán József (Losonc) író († Losonc, 1795. jún. 3.).

14. x 1794. Bem József (Tarnów, Lengyelo.) lengyel katonatiszt, magyar honvédtábornok († Aleppo, Szíria, 1850. dec. 10.).

15. x 1894. Aba Novák Vilmos (Budapest) festőművész, grafikus († Bp., 1941. szept. 29.).

16. x 1794. Böhm József Dániel (Szepesolaszi) éremművész, műgyűjtő († Bécs, 1865. aug. 15.).

19. x 1894. Bohuniczky Szefer (Nagypécsely) író, szerkesztő († Bp., 1969. febr. 28.).

19. 1944. Németország csapatai megszállják Magyarországot.

20. † 1894. Kossuth Lajos (Torino) államférfi, kormányzó (x Monok, 1802. szept. 19.).

21. 1919. Garbai Sándor szociáldemokrata és Kun Béla kommunista vezetők kikiáltják Magyarországon a Tanácsköztársaságot.

25. x 1844. Arany László (Nagyszalonta) költő, műfordító, néprajzyűjtő, közigazdász († Bp., 1898. aug. 1.).

28. x 1769. Eckstein Ferenc (Alsókubin) orvos, táblabíró, egy. tanár († Pest, 1883. nov. 7.).

30. x 1744. Rác Sámuel (Pest) orvos, a magyar nyelvű orvosi irodalom megalapozója († Pest, 1807. febr. 24.).

ÁPRILIS

1. x 1869. Dorner Béla (Tata) mezőgazdász, író († Bp., 1954. máj. 14.).

2. x 1869. Mühlbeck Károly (Nagysurány) festőművész, grafikus († Sashalom, 1943. márc. 1.).

5. x 1744. Novák Krizosztom József (Zalabér) pannonhalmi bencés főapát, történész († Pannonhalma, 1828. okt. 20.).

11. x 1819. Leiningen-Westenburg Károly, gróf (Ilbenstandt, Hessen) honvéd tábornok († Arad, 1849. okt. 6.).

13. x 1894. Derkovits Gyula (Szombathely) festőművész, grafikus († Bp., 1934. jún. 18.).

13. 1919. gróf Bethlen István vezetésével megalakul Bécsben az Antiboldsevista Comité.

14. x 1794. Berényi János (Bodok) történész, politikus, kamarás († Beckó, 1868. jún.25.).

16. 1919. A román csapatok átlélik a demarkációs vonalat.

18. 1919. A román csapatok elérik Nagyváradot.

19. x 1819. Mentovich Ferenc (Nagydebrec) természetudós, költő, szerkesztő († Marosvásárhely, 1879. dec. 15.).

21. x 1819. Rozvány György (Nagyszalonta) helytörténész († Nagyszalonta, 1902. máj. 31.).

22. 1044. Aba Sámuel megkoronázzák.

22. x 1819. Nagy Péter (Kolozsvár) ref. püspök, ismeretterjesztő író († Kolozsvár, 1884. szept. 16.).

25. 1919. A román csapatok megszállják Debrecent.

25. x 1844. Lehr Albert (Sárszentlőrinc) nyelvész († Bp., 1924. máj. 9.).

27. 1919. A cseh és a szlovák csapatok megszállják Csapot. A szerb csapatok megszállják Makót és Nagylakot.

28. x 1794. Jósika Miklós, báró (Torda) író († Drezda, Németo., 1865. febr. 27.).

28. x 1844. Széll Farkas (Hódmezővásárhely) bíró, jogi író, történész, régész († Bp., 1919. dec. 17.).

30. 1919. A román csapatok elérik a Tiszát, a cseh és a szlovák csapatok megszállják Sátoraljaújhelyt.

MÁJUS

7. 1594. A császári fősereg ostrom alá veszi a török által megszállt Esztergomot, Balassi Bálint itt leli halálát.

9. 1894. Kolozsvárott megkezdődik a Memorandum-pör a román nemzeti párt vezetői ellen, a pártot betiltják.

10. 1894. Megnyílik Óbudán az Aquincum Múzeum.

14. 1919. A Forradalmi Kormányzótanács – papírhiányra hivatkozva – betiltja a polgári lapokat.

16. x 1819. Korponay János (Him) honvédtiszt, hadtudományi író († Kassa, 1881. jan. 15.).

16. x 1924. Erdős Kamill (Bp.), etnográfus, nyelvész († Gyula, 1962. júl. 2.).

16. 1944. Mintegy 1200 magyar hadifogoly megkezdí a németellenes magyar katonai csoport szervezését a Szovjetunióban, de Sztálin nem engedélyezi a megalakulását. Megkezdődött a vidéki zsidóság deportálása.

23. x 1819. Gyurits Antal (Szombathely) ismeretterjesztő és pedagógiai szakíró, műfordító († Szatmár, 1892. márc. 1.).

24. x 1894. Komjáthy Aladár (Újpest) költő, természettudós († Bp., 1963. nov. 30.).

26. x 1769. Széky Péter (Nyitra) orvos, egyetemi tanár († Pest, 1831. után).

JÚNIUS

1044. III. Henrik német-római császár – Aba Sámuel ellenfeleinek hívására – betör az országra.

1344. Alex andru havasalföldi oláh vajda Brassóban I. Lajos elé járul és elismeri hűbérurának.

1. 1919. Kommunistaellenes megmozdulások a Dunántúlon, fegyveres felkelés Vas, Moson, Sopron megyében.

3. 1919. A Vörös Hadsereg Stromfeld Aurél vezetésével végrehajtott sikeres offenzívája a Felvidéken, miáltal visszafoglalják a csehektől Szerencset, Lévát, Tokajt, Érsekújvárt, Sátoraljaújhelyt.

4. x 1869. Tragor Ignác (Vác) helytörténész († Vác, 1941. febr. 10.).

6. 1919. A Vörös Hadsereg Stromfeld Aurél vezetésével visszafoglalja Korponát, Selmecbányát, Kassát.

7. x 1894. Boncza Berta – Cinszka, (Csucsá) Ady Endre felesége († Bp., 1934. okt. 24.).

9. 1919. A Vörös Hadsereg Stromfeld Aurél vezetésével visszafoglalja Eperjest, Bártfát és Rozsnyót.

13. x 1869. Poldini Ede (Pest) zeneszerző († Bergeroc b. Vevey, Svájc, 1957. jún. 6.).

14. 1869. A király szentesíti az 1869. IV. tc.-et, amely elválasztja a közigazgatást és az igazságszolgáltatást.

15. x 1819. Perczel Béla (Börzsönypuszta) jogász, a Kúria elnöke († Bp., 1888. márc. 25.).

16. x 1844. Linhart György (Pest) botanikus, a nővényvédelem hazai úttörője († Mosonmagyaróvár, 1925. jan. 27.). Soós Elemér (Nádasd) katonatiszt, genealógus, hadtörténész († Bp., 1929. febr. 2.).

16. 1944. Budapesten „csillagos házakba” telepítik a zsidó lakosságot.

19. 1919. A Duna–Tisza közén nagyszabású kommunizmusellenes magmozdulás (Kalocsa, Dunavecse), ami átterjed a Dunántúlra is (Szekszárd).

21. x 1819. Pompéry János (Miskolc) író, újságíró, szerkesztő († Bp., 1884. szept. 28.).

21. 1894. A főrendiház elfogadja a polgári házasságkötéstről szóló törvényt.

24. 1919. Kommunistaellenes felkelés Budapesten, fellázad a flottilla, a Ludovika és az Engels laktanya állománya.

28. x 1819. Mednyánszky László, báró (Beckó) honvédtiszt, hadmérnök, az 1848/49-es szabadságharc vértanúja († Pozsony, 1849. jún. 5.).

29. 1944. Serédi Jusztinián hercegprímás körlevele az emberi jogok védelmében.

30. 1244. IV. Béla békét köt Velencével, ebben lemond Záráról, de a vámbevételék kétharmada őt illeti meg.

1919. A Vörös Hadsereg megkezdi északon a visszavonulást.

JÚLIUS

1444. Hunyadi János Szegeden 10 évre békét köt II. Murad szultánnal, aki lemond Szerbiáról és Havasalföldről.

2. x 1669. Károlyi Sándor, báró (Nagykároly), nagybirtokos, főispán, kuruc generális († Endrőd, 1743. szept. 8.). Forgách Simon (Rajka) kuruc generális († Lviv, Lengyelo., 1729. ?).

10. x 1869. Kandó Kálmán (Pest) gépészmérnök, a vasút-villamosítás úttörője († Bp., 1931. jan. 13.).

11. x 1819. Reguly Antal (Zirc) nyelvész, etnográfus († Buda, 1858. aug. 23.).

17. x 1819. Kövály László (Torda) író, történetíró, statisztikus († Kolozsvár, 1917. szept. 25.).

18. x 1894. Csáky István, gróf (Uncsukfalva), politikus, diplomata († Bp., 1941. jan. 27.).

19. 1244. Spalato és Trau dalmáciai városok hőséget esküsznek IV. Bélának.

20. x 1819. Brodszky Sándor (Tóalmás) (főként) tájképfestő († Bp., 1901. jan. 23.).

22. x 1794. Schordann Zsigmond (Nagylévárd) orvos, fiziológus († Pest, 1892. ápr. 11.).

23. 1794. Letartóztatják a magyar jakobinus mozgalom vezetőit, köztük Martinovics Ignácot.

26. 1919. A Vörös Hadsereg meghátrál a románok elől a tiszai arcvonalon.

27. x 1669. Tapolcsányi Lőrinc (Rózsavölgy) jezsuita szerzetes, jogász, pedagógus († Nagyszombat, 1729. szept. 30.).

29. x 1844. Borbás Vince (Ipolyitke) botanikus, növényföldrajzi kutató, rendszerező († Kolozsvár, 1905. júl. 7.).

30. 1919. A román csapatok átkelnek a Tiszán és Budapest felé nyomulnak.

AUGUSZTUS

1. 1919. Lemond a Forradalmi Kormányzótanács, Peidl Gyula alakít kormányt.

3. 1919. A román csapatok bevonulnak Budapestre.

9. 1919. Horthy Miklós Szegeden megalapítja a Nemzeti Hadsereg fővezérségét.

13. 1794. Martinovics Ignác vallomásaiban föltárja a nyomozók előtt az egész jakobinus mozgalom szervezetét.

15. 1919. Horthy Miklós átveszi valamennyi fegyveres testület fölött a főparancsnokságot.

16. 1794. Martinovics vallomása alapján letartóztatási hullám a jakobinus mozgalom ellen.

19. 1869. Királyi leirat a határőrvidék megszüntetéséről.

20. x 1819. Gorove István (Pest) közigazdász, politikus († Bp., 1881. máj. 31.).

22. x 1869. Virág Ferenc (Bonyhád) r. k. püspök, egyházi politikus († Pécs, 1958. márc. 2.).

23. 1944. Románia szembefordul szövetségeseivel és „kiugrik” a háborúból.

25. x 1764. Kovács János (Eger) pedagógus, kulturális mecénás († Bécs, 1834. ápr. 12.).

26. x 1744. Fogarasi Pap József (Szászváros) pedagógus, bölcész († Marosvásárhely, 1784. dec. 17.).

31. x 1869. Melczér Gusztáv (Dobsina) természettudós, kristallográfus († Bp., 1907. okt. 3.).

31. x 1919. Végh György (Áporka) költő, író, műfordító († Bp., 1982. aug. 27.).

SZEPTEMBER

1494. A törökök Nándorfehérvárt ostromolják, de Kinizsi Pál fölmenti a várat.

1. x 1894. Gulácsy Irén (Lázárföld-pusztá) író († Bp., 1945. jan. 2.).

10. x 1894. Magyar Imre (Debrecen) cigányprimás († Bp., 1940. ápr. 27.).

12. 1944. Románia fegyverszünetet köt a Szovjetunióval, amely tartalmazza Erdély bekebelezését.

16. 1944. Brassóban megalakul a Romániai Magyar Népi Szövetség, elnöke Kurkó Gyárfás, lapja a Népi Egység.

17. x 1844. Puskás Tivadar (Pest) a telefonközpont és a telefonhírmondó feltalálója († Bp., 1893. márc. 16.).

18. 1944. Első kapcsolatfelvétel Horthy Miklós és a szovjet hadsereg vezetése között, gróf Zichy Vladimír révén.

21. x 1894. Péchy Blanka (Pécs) színész, nyelveműelő, író († Bp., 1988. júl. 6.).

25. x 1869. Áldásy Antal (Pest) történész, numizmatikus († Bp., 1932. júl. 14.).

27. x 1894. Farkas Gyula (Kismarton) irodalomtörténész († Göttingen, 1958. júl. 12.).

30. x 1869. Handel Berta (Újpest) operaénekes († Bp., 1927. aug. 1.).

OKTÓBER

1969. Adán első alkalommal rendez meg a Jugoszláviai Magyar Nyelveműelő Egyesület a „Szarvas Gábor Nyelveműelő Napok”-at.

1. 1944. Moszkvába érkezik a Faragho Gábor vezérezredes vezette fegyverszüneti delegáció.

3. x 1819. Lönhart Ferenc (Nagyág) r. k. püspök, író († Gyulafehérvár, 1879. jún. 8.).

3. x 1844. Tóth Ede (Putnok) népszínműíró († Bp., 1876. febr. 26.).

3. x 1894. Kapossy János (Szombathely) levéltáros, művelődéstörténész († Bp., 1952. dec. 14.).

6. 1844. Pozsonyban megalakul a Védegylet, elnöke gr. Batthyány Kázmér, igazgatója Kossuth Lajos.

9. 1944. Molotov szovjet külügyi népbiztos átadja a moszkvai magyar delegációnak a fegyverszüneti feltételeket, amit Horthy Miklós elfogad.

12. 1944. Ribbentrop, Németország külügyminisztere utasítást ad a magyar kiugrási kísérlet megakadályozására.

14. x 1894. Földi Mihály (Bp.) orvos, író, szerkesztő († Bp., 1943. okt. 16.).

15. 1944. Magyarország sikertelen kísérlete a háborúból való „kiugráásra”.

16. 1944. Horthy Miklóst a németek lemondatták, Szálasi Ferenc „nemzetvezetővel” alakították kormányt; megtörténik a nyilas hatalomátvétel.

17. x 1819. Szécsen Antal (Buda) politikus, történész, miniszter († Aussee, Ausztria, 1896. aug. 23.).

18. x 1794. Almási Balogh Pál (Nagybarca) orvos († Pest, 1867. szept. 11.).

18. x 1869. Belatiny Artúr (Bp.) szakíró, pezsgőgyáros, bornagykereskedő († Bp., 1937. dec. 10.).

20. 1794. I. Ferenc uralkodó utasítást ad, hogy indítsák meg a felségsértési pert a magyar jakobinusok ellen.

23. x 1894. Abonyi Géza (Bp.) színész, egyetemi tanár († Bp., 1949. jún. 23.).

26. x 1819. Horváth Döme (Kecskemét) jogtudós, író († Kecskemét, 1899. febr. 14.).

NOVEMBER

1544. Az erdélyi szászok közössége a Johannes Honterus által összeállított lutheri tanításokat fogadja el gyűlékezetei számára hitvallásul.

1969. Bukarestben megalakul a Kriterion Könyvkiadó Domokos Géza vezetésével.

2. x 1869. Veigelsberg Hugó (Ignotus) (Pest) költő, író, kritikus, szerkesztő († Bp., 1949. aug. 3.).

3. x 1844. Baráth Ferenc (Kunszentmiklós) író, irodalomtörténész, tanár († Bp., 1904. szept. 5.).

4. x 1769. Horváth János (Balatoncsicsó) r. k. püspök, egyházi író († Pozsony, 1835. jan. 16.).

4. x 1894. Barabás Gyula (Marosvásárhely) író, újságíró († Bp., 1973. máj. 5.).

5. x 1869. Szapáry Frigyes, gróf (Buda), diplomata, politikus, földbirtokos († Bécs, 1935. márc. 18.).

7. x 1869. Kánya Kálmán (Sopron) diplomata, külügyminiszter († Bp., 1945. febr. 28.).

9. 1944. Megalakul Budapesten a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Bajcsy-Zsilinszky Endre elnökletével.

10. 1444. A magyar sereg Várnánál súlyos vereséget szenved II. Murád szultán hadaitól, Hunyadi János a Havasalföldre menekül.

13. 1844. Hazánkban hivatalos államnyelv lett a magyar.

14. 1919. A román csapatok kivonulnak Budapestről és a Duna-Tisza közéről.

15. x 1844. Magyar György (Martonvásár) kertész, rózsatermesztő († Pomáz, 1923. szept. 9.).

21. x 1844. Óváry Kelemen (Pécs) jogtörténész († Kozlovsvár, 1925. dec. 17.).

22. 1944. A nyilasok letartóztatják a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának vezérkarát.

24. † 1494. Kinizsi Pál (Szentkelemen) hadvezér, temesi ispán (x ?).

28. x 1894. Bartoniek Emma (Bp.) történész, bibliográfus († Bp., 1957. máj. 31.).

DECEMBER

1444. A Várnából menekülő Hunyadi Jánost Vlad Dracul havasalföldi vajda fogságba ejti, s csak Hédervári nádor fenyegetésére engedi szabadon.

3. 1944. Robbantás a budapesti Városi Színházban a nyilas nagygyűlés megakadályozására. Szegeden megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, tagjai a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt.

4 † 1944. Mikecs László (Taganrog, Szovjetunió) történész, csángókutató, pedagógus (x Bihar-diószeg, 1917. szept. 27.).

8. † 1944. Kiss János (Bp.) tábornok, a magyar ellenállás mártírja (x Erdőszentgyörgy, 1883. márc. 24.). Tarcsay Vilmos (Bp.) katonatiszt, a magyar ellenállás mártírja (x Érsekújvár, 1901. júl. 22.). Nagy Jenő (Bp.)

tábornok, a magyar ellenállás mártírja (x Némétújvár, 1898. dec. 31.).

9. 1919. Az antant hatalmak kisebbségi szerződést kötnek Romániával.

13. x 1869. Kratochwill Károly (Kőszeg) altábornagy, a Székely Hadosztály parancsnoka († Erd., 1946. szept. 19.).

16. x 1894. Molnár Erik (Újvidék) politikus, történész († Bp., 1966. aug. 8.).

20. x 1819. Jánosi Ferenc (Dés) pedagógus, publicista († Bp., 1879. jan. 3.).

20. x 1894. Juhász Géza (Debrecen) költő, irodalomtörténész († Debrecen, 1968. júl. 13.).

21. 1944. Debrecenben összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés.

22. x 1819. Antos János (Réty) honvédtiszt († Abony, 1906. nov. 20.).

23. x 1869. Rott Nándor (Bodenstadt, Cseho.) r. k. püspök, egyházi író († Veszprém, 1939. márc. 3.).

24. x 1844. Saághy Zsigmond (Hódmezővásárhely) színigazgató, jellemszínész († Bp., 1904. jan. 30.).

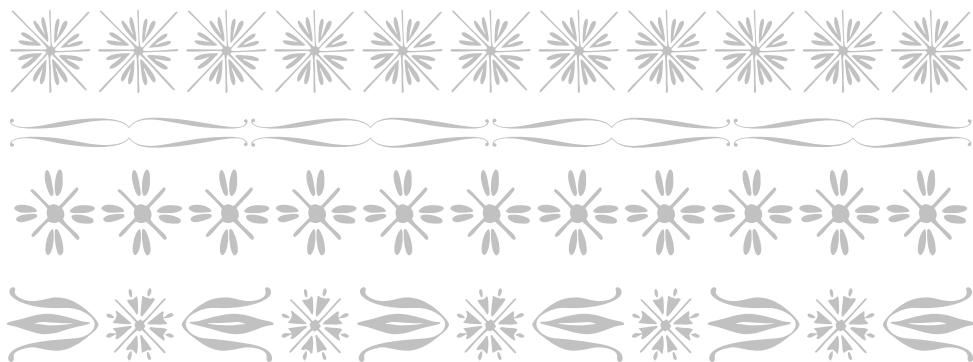
24. 1944. A szovjet csapatok körülférfik Budapestet.

24. † 1944. Bajcsy-Zsilinszky Endre (Sopronkőhida) politikus, újságíró, szerkesztő (x Szarvas, 1886. jún. 6.).

26. x 1819. Hollósy Jusztinián (Nagyszombat) bencés szerzetes, csillagász († Celldömölk, 1900. jan. 24.).

28. x Hanauer Árpád István (Pápa) r. k. püspök, hit tudományi író († Vác, 1942. jan. 13.).

Összeállította: *Halász Péter*

A Magyar Kultúra Napja 2019, XXIII. pályázat

1989-től január 22-e *A Magyar Kultúra Napja*. 1823-ban ezen a napon fejezte be Kölcsey Ferenc nemzeti imánk, a *Himnusz* írását.

A Palóc Társaság több mint két évtizeddel ezelőtt hirdette meg első alkalommal azt a pályázatot, amelynek célja a magyarságtudat elmélyítése, a szülőföld iránti hűség erősítése, az anyanyelvi képességek fejlesztése és magyar fiataljaink tehetségének kibontakoztatása.

2019-ben már 23. alkalommal hirdetjük meg pályázatunkat. Kérjük a Felvidéken, Délvidéken, Erdélyben, Kárpátalján, Őrvidéken, Magyarországon, vagyis az egész Kárpát-medencében élő magyar fiataljainkat, hogy dolgozataikkal vegyenek részt a pályázaton, gondolataikkal járuljanak hozzá a nemzeti összetartozás eszméjének terjesztéséhez és megszilárdításához.

2019-ben az alábbi témák közül válogathatnak a pályázók

1. „Él a magyar mindörökké, sosem veszhet el!” – Elképzelésem jövőendő életemről
2. Szép szülőföldem, Felvidék – Szülőhazám kies tája
3. Szép Vajdaság az én kis hazám – Szülőhazám kies tája
4. Erdélyország az én hazám – Szülőhazám kies tája
5. Kárpátalján megfújták a trombitát – Szülőhazám kies tája
6. Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország – Szülőhazám kies tája
7. Ki mint vet, azonképp arat – Az elődök példája az utódokban testesül
8. Tarts magad, nemzetem! – Az összetartozás tudata jövőt érlel
9. Nagyi, mesélj! – Családi történetek, képek, emlékek
10. Ismerek egy embert – Mesterségek, mesterek, hírességek
11. Honismerettel honszeretethez – A Rákóczi Szövetség diákutaztatásán vettem részt

A pályázattal kapcsolatos tudnivalók

1. *Résztevők*: a pályázaton az alap (általános) iskolák felső tagozatosai (I. korosztály: 10-14 évesek), a középiskolások (II. korosztály: 15–18 évesek), valamint felnőttek (III. korosztály) vehetnek részt, kizárólag erre a pályázatra készített (tehát más felhívásra, pályázatra be nem adott), akár több dolgozattal is.

2. *A dolgozatok terjedelme* (kérjük betartását): az I. korosztályban a saját szövegű dolgozat legkevesebb egy gépelt oldaltól legtöbb 10 gépelt oldalig terjedhet (ami oldalanként kb. 50 sort, soronként 70 leütést jelent); a II. és a III. korosztályban a saját szövegű dolgozat legkevesebb három gépelt oldaltól legtöbb 25 oldalig terjedhet. *Fontos: a mellékletek (szövegek: adatok, adatközlők, irodalom stb. és rajzok, fényképmásolatok) nem értendők a fenti terjedelembel!*

3. Továbbá kérjük, hogy a dolgozatírók külön ügyeljenek a következőkre: *a gépelés kizárólag 12 pontos, Times New Roman betűtípusú és másfeles sorközü legyen!*

4. A pályamunkák *elején* fel kell tüntetni a pályázat évszámát így: *Magyar Kultúra Napja 2019*, a dolgozatíró nevét, a dolgozatíró életkorát (hány éves a dolgozat írásakor?), a korosztályt, amelybe életkora szerint tartozik (I., II. vagy III. korosztály), a dolgozatíró lakcímét az adott ország nyelvén (település, utcanév, házszám), a villámlevélcímét (e-mail), a település nevét magyarul, ahol iskolába jár és/vagy ahol dolgozik, az iskola (főiskola, egyetem) nevét, amelynek diákja, valamint a felkészítő tanár nevét, villámlevélcímét (e-mail) és távbeszélőszámát.

5. A dolgozatokat a *z.urban@paloctarsasag.real-net.sk* villámlevélcímre kérjük eljuttatni kizárólag egyszerű .doc formátumban, valamint a színes rajzokkal vagy fényképekkel díszített dolgozatokat egy példányban hagyományos postai úton is az alábbi címre: *Palóc Társaság, 991 11 Ipolybalog (Balog nad Iplom), Kör u. 194., Szlovákia.*

6. A dolgozatok beérkezési határideje mindkét formában: *2018. december 15.*

7. Eredményhirdetés: Budapesten, *2019. január 20-án*, vasárnap lesz a budapesti Duna Palotában.

8. A korosztályok helyezettjei a leendő támogatóknak köszönhetően jutalomban részesülnek majd. A színvonalas pályamunkák elkészítéséhez jó felkészülést, sok sikert kíván a

Palóc Társaság!

HÍREK

Trianon hatásai „alulnézetből”. Korabeli naplók, visszaemlékezéseken és leveleken, valamint más személyes és félhivatalos dokumentumokon keresztül, „alulnézetből”, a kortárs átlagemberek szemszögéből mutatja be az első világháború befejezését követő éveket a *Trianon arcai* című új forrásgyűjtemény. – Kíváncsiak voltunk arra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése miként tükröződött, miként jelent meg a hétköznapi emberek életében, mindennapjaiban – mondta el az MTI-nek L. Balogh Béni, a Magyar Nemzeti Levéltár és a Libri Kiadó közös kötetének társszerkesztője, a levéltár kutatója. A forrásgyűjteményben a történelmi Magyarország különböző területeiről származó kortársak, köztük hivatalnokok, földműves, karnagy, rönktéri művezető, alispánfeleség, tanítónő, katonatiszt és ügyvédek, az 1918 és 1920 közötti impériumváltások és a trianoni békeszerződés életükre gyakorolt hatásairól írt feljegyzései kaptak helyet. (MTI, 2018. máj. 5.)

Kelta örökség Várhelyen. Régészeti örökségi tanösvényt avattak 2018. július 7-én a Soproni-hegységben található Várhelyen. Az 1,8 kilométer hosszú tanösvényen kihelyezett hét, háromnyelvű (magyar, német, angol) tábla tudományos igényű feliratokkal, képekkel és rajzokkal ismerteti meg a látogatókat a Soproni-hegység vaskori régészeti tájaival. A tanösvény elvezet a kora vaskori halomsírokhoz, amelyek közül 159 a felszínen látható, és ismerteti a vaskori temetkezési szokásokat, viseleteket, jellegzetes tárgyakat, ékszereket, valamint egy női temetkezést is egy ásatás után helyreállított halomban. (MTI)

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET

SOCIETY FOR HUNGARIAN MEMORIALS WORLDWIDE
ASSOCIATION POUR LE PATRIMOINE HONGROIS DANS LE MONDE

„Bennünket a világeseményekből legfőképpen az érdekel, mi lesz az úgynevezett kis nemzetekkel, főleg pedig: hogyan élhetjük a jövőben szabadon a magunk életét, s betölthetjük-e a magunk hivatását itt, Európa szívében.”
(Bajcsy Zsilinszky Endrétől elhangzott 75 éve - 1943. december 9-én- az Országgyűlésben)
„A szél kihívásaira a fa a gyökereivel válaszol” (Illyés Gyula)

A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület (MEVE) rendezvényei a 2018. év II. félévében:

A 20 éve Kutatókörként, 2001 óta Közhasznú Egyesületként működő szervezet a határon túli magyarság, Európa és a nagyvilág magyar vonatkozású emlékeit, emlékhelyeit, más népekkel közös emlék-örökséget kutatja és ismerteti. Szervezetünk kutatásaival, s egyre bővülő adattára, felvételei segítségével 2012-től részt vállalt a Julianus (Nemzeti Adattár) programban. Estjeink hallgatósága az elmúlt évek előadásain már „bejárta” a megjelölt - és a felkutatott, de még jelöletlen - európai magyar emlékhelyek egy részét, s bemutatásra kerültek tengerentúli emlékek is. Az Egyesület Alapító Okirata szellemében kiállításokkal, kiadványokkal és előadásokkal kívánja elősegíteni emlékhelyeink méltó megbecsülését, a külhonban élők jobb magyarságismeretét. 2018. év II. félévi programjában továbbra is az aktuális évfordulók játszanak meghatározó szerepet, de folytatódnak a tematikus és földrajzi alapon megkezdett előadás-sorozatok is. Ebben a félévben több magyar természettudós, fel-találó, orvos évfordulóit is ünnepelhetjük. Az Egyesület munkájának célja, hogy tanulságos művelődéstörténeti előadások, tárlatok keretében egyre szélesebb körben tegye ismertté emlékeinket, azaz a külhoni magyar emlékhely-kutatás ügyét. Az előadásokra - az elmúlt évhez hasonlóan- a diákság bevonásával, így jeles magyarok nevét viselő középiskolák részvételével kerül sor. Estjeinkre családtagjaival -bélépődj nélkül- szeretettel várjuk!

Előadásaink helyszíne a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. Székházának Előadóterme
1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32. szám

SZEPTEMBER

11. (kedd) 18.00 Nemzeti értékeink a Hungarikumok (VII.) A magyar víz és gyógyvíz híre a világban.

A magyar környezetvédelem szerepe a nemzet és a Föld sorsának alakulásában. /Az esten emlékezünk az egy éve elhunyt dr. Jancsó Gábor környezetvédő szakmérnökre, egyesületünk egyik tiszteletbeli alapító tagjára./
Előadónk: Dr. Bardocz Zsuzsa egyetemi tanár, környezetvédő. Köszöntőt mond: Terplán Zoltán az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi / Duna / Múzeum főmunkatársa, történész-muzeológus. Közreműködnek: az óbudai Than Károly Ókoiskola Gimnázium és Szakközépiskola diákjai.

25. (kedd) 18.00 Magyar műszaki sikerek a világban (VIII.) 125 éve indult útjára a Bánki-Csonka motor világsikere és Puskás Tivadar telefonhírmondója. Felvezető, meghívott vendégünk dr. Gazda István tudománytörténész, a MATI igazgatója. Előadó dr. Horváth Sándor c. egyetemi tanár (a Bánki- Csonka találmányról) és dr. Horváth László ny. igazgató (a Puskás-életútrol) Házigazda: Borbély Endre egyetemi tanár, tag, az előadók és a tagok vetített felvételeivel. Közreműködnek: a Puskás Tivadar Távközlési Technikum diákjai.

OKTÓBER

2. (kedd) 18.00 Magyar építészeti alkotások a világban (II.) A nemzeti szecesszió nagy alkotásaira, egyik kiemelkedő alakjára, a 150 éve született Komor Marcellre emlékezünk. Köszöntőt mond: Dr. Fejérdy Tamás, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának tiszteletbeli elnöke. Meghívott előadónk: Papp Gábor György művészettörténész. Vetített előadás, az előadók és az egyesületi tagság felvételeivel. Közreműködnek: az Ybl Miklós Szakgimnázium diákjai. Házigazda: Csöke Antal mérnök, az Óbudai Egyetem díszpolgára, egyesületi tag.

16. (kedd) 18.00 Magyar sport és olimpiai sikerek a világban (III.) Emlékezünk a 75 éve - egy szovjet fogolytáborban- elhunyt kardvívó olimpiai bajnok Petschauer Attilára. Magyar sportsikerek és olimpiai eredmények (a megítélt és elmaradt 1920. évi rendezési jogról!) Trianon után és az 1956-os évben.

Előadó: Dr. Szabó Lajos, a Magyar Olimpiai és Sport Múzeum igazgatója. Köszöntőt mond: Erdélyi Rudolf Zsolt a BGA. Zrt. vezérigazgatója. Közreműködnek a zuglói Hajós Alfréd Magyar- Német Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola diákjai. Házigazda: Hermány Miklós egyesületi elnökségi tag.

NOVEMBER

13. (kedd) 18.00 Magyarok nyomában a Föld körül (VII.) Magyarok Afrikában (3.) Ezen a napon született 200 éve a neves magyar Afrika-utazó, felfedező: Magyar László. Meghívott előadónk: dr. Kubassek János a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatójának vetített előadása. Közreműködnek: a Magyar László Gimnázium diákjai Dunaföldvárról. Háziasszony: Rentsch Piroska író, egyesületi tag, afrikai élményei, felvételei bemutatásával.

20. (kedd) 18.00 A magyar orvostudomány híre a világban (II.) Jeles személyiségek a balatonfüredi Szívkórház történetében. Köszöntőt mond és meghívott előadónk: *Dr. Veress Gábor*, a kórház főigazgatója.
200 éve született az aszepszis-tan igazi felfedezője: Semmelweis Ignác. *Dr. Kőrösi Mária* egyetemi docens előadása. Az egyesület emlékhely-felvételeivel tisztelgünk a szintén 200 éve született **Babarczi Schwartzter Ferenc, az 1848-as szabadságharc honvéd-törzsrósa**, a magyar elmegyógyászat megalapítójának emléke előtt is. Háziasszony: *Kubesch Mária* szakíró-idegensevítő, egyesületi tag. Közreműködők: a SOTE hallgatói.

DECEMBER

4. (kedd) 18.00 Az Orient-expresszel Európában (II.) 135 éve indult el egy Európát átszelő vonat. A luxusvonat története - magyar vonatkozásokkal. „*Utazás Londontól - Doverig*”. Magyar érdekességek az „utazás” első állomásain - a tagság vetített képeivel- különös tekintettel az angliai magyar emigráció emlékeire (Messik Miklós összeállítása). Meghívott vendégeink: *Iain Lindsay*, az *Egyesült Királyság nagykövete* és a *Vasút-történelmi park vezetője*. Közreműködnek a *Kossuth Lajos Két Tanítású Nyelvvű Műszaki Szakgimnázium* diákjai. Felvezetőt mond a házigazda: *Dr. Horváth Sándor* c. egyetemi tanár, egyesületi elnökségi tag.

18. (kedd) 18.00 Messzire szakadt magyarok karácsonya (VIII.) Az Osztrák-Magyar Északi-sarki expedíció 1873. évi karácsonya. „*A karácsonyfa története és elterjedése Európában és a Kárpát-medencében*”. *Dr. Lukács László* néprajzkutató, egyetemi tanár előadása, könyvbemutatója (a szerző és az egyesület képeivel.) Közreműködnek a *Széchenyi István Gimnázium* diákjai. Háziasszony: *Deák Nóra* könyvtárvezető, egyesületi tag

2018. II. félévben tervezett hazai és külföldi kiállításaink tematikája és meghívásainak listája külön szórólapon - és szeptembertől rendszeresen - honlapunkon is látható!

LEGÚJABB KIADVÁNYAINK, KISFILMJEINK:

„Széchenyi-emlékek nyomában, Európában” (2017-ben ismét megjelent az Egyesület Széchenyi-gyűjtését összefoglaló könyve amint az „Az elindultam szép hazámból...” és a „Mit adott a magyar reneszánsza a világnak” c. kötetünk 2017. évi újranyomatása is). Több kiadványban is szerepeltek munkáink (Magyar Földrajzi Múzeumi Értesítő, Zrínyi tanulmány Napút 2016/6. szám, Szent Márton Almanach (2015), Bécsi Napló (2016), Magyar Turista (2017-18).

A korábban megjelent kiadványaink, kiállításaink és kisfilmjeink rövid leírása honlapunkon is megtekinthető!

EMLÉKTÁBLA-ÁLLÍTÁSAINK:

2009-ben: Aranyosgyéresen John Paget emlékére, Isztambulban a Héttoronyban: a „Magyar Rabok” emlékére. 2010. szeptemberében: a Jendrassik-sír felújítása és kétnyelvű, vésett emléklap elhelyezése a londoni Streatham Park temetőben, 2014. márciusában: Jobbágyiban Gubányi Károly, a mandzsúriai vasút magyar építőjének emlékére közös táblaállítás az MKKA-val, 2015. év októberében Jókai Mór emléktáblánk elhelyezése Felsőőr (Oberwart) két tannyelvű iskolájában, valamint 2016. évben Kárpátalján, Csapona a Széchenyi Iskolában Szűcs Sándor emléktábla a bátor 1956-os MÁV-vezetőről.

Köszönet a támogatóknak:

Az Egyesület köszönetét fejezi ki az *elmúlt félévben meghívott előadóknak* és a támogató *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-nek, az SZJA 1% -a felajánlóinak, a Béres Zrt.-nek,* és az *Óbudai Egyetem Bánki Donát Karának* nyújtott eszkoztámogatásáért.

Köszönet az elmúlt félévben: *Benyik Béla, Békássy Csaba, Borbély Endre, Deák Nóra, dr. Deák Piroska, Gyöző Miklós, Hermány Miklós, Dr. Horváth Sándor, Kubesch Mária, Dr. Kőrösi Mária, Lőrincz Katalin, dr. Lovag Lea, Molnár Ágnes, Tari Tamás* tagok közreműködéséért, *dr. Egyed István, dr. Béres József, Káldy Benedek* és a Pártoló tagok eszkoztámogatásáért!

Előadásainkra szeretettel várjuk! Javasatait, ötleteit, bármilyen támogatását, így távoli emlékeinkről készült felvételeit – a készítő nevével – köszönettel fogadjuk!
(a program-szerkesztő: *dr. Messik Miklós* egy. elnök)

Az előadások helyszínét a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. biztosítja!

BETHLEN GÁBOR
Alap

MEVE, Iroda: H-1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32. Bethlen Gábor Alapkezelő Székháza
+ 36-20-476-9718 www.magyaremlekekert.hu promeh@hotmail.com

HÍREK

Otthonról haza. A Kárpát-medencei kulturális kapcsolatok bővítését, a helyi identitás erősítését tűzte ki célul a Hagyományok Háza, a Népművészeti Egyesületek Szövetsége és a Nemzeti Művelődési Intézet által *Otthonról haza* elnevezéssel, európai uniós támogatással meghirdetett tervezet. Az *Otthonról haza* projekt kulturális fejezete a *Széchenyi 2020* program keretében, 660 millió forintból valósul meg és 2020-ig csaknem száz anyaországi és határon túli helyszínen, mintegy 250 rendezvénnyel szólítja meg a helyi közösségeket. Kelemen László, a konzorciumot vezető Hagyományok Háza főigazgatója hangsúlyozta, hogy a projekt során a helyi közösségépítést igyekeznek összekapcsolni a nemzeti identitás erősítésével. A Hagyományok Háza többek között a folklórgyűjtést, határon túli közreműködők fesztiválokon való részvételét, valamint a Magyar Állami Népi Együttes turnéját támogatja az *Otthonról haza* program keretében. (MTI, 2018. máj. 31.)

Dokumentálják a szegedi nagyotját. A szegedi nagyotját építészeti emlékeinek összegyűjtésébe kezd a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézet egy uniós támogatással megvalósuló közös programban. A *hagyományos építészet új perspektívája* című Interreg-IPA projekt célja, hogy összegyűjtsék a szegedi nagyotját építészeti emlékeit a határ magyar és szerb oldalán. A térséget, ahol a partnertelepülések, Zenta és Szeged található, egykor Nagy-Szeged néven ismerték. Az egyéves munkában hat kutató vesz részt, akik 127 többnemzetiségű települést vizsgálnak meg. A kutatómunka eredményeként elkészül a régió építészeti kézikönyve magyar és szerb nyelven, emellett online elérhető virtuális túrákat is létrehozhatnak. (MTI, 2018. jún. 4.)

Megrendelőlap

Megrendelem a Honismeret című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,-Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismeret Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax:327-77-61

Dátum:

.....

aláírás

*Széki viseletek és tárgyak a Kéz–Mű–Remek című kiállításon
(Ament-Kovács Bence cikkéhez, Cseh Fruzsina felvétele)*

*Kopjafa és „ágkereszt” a nyergestetői nemzeti emlékhelyen
(Balázs Lajos cikkéhez, Szén János felvétele)*